

ГАННА ОЖОГОВСЬКА

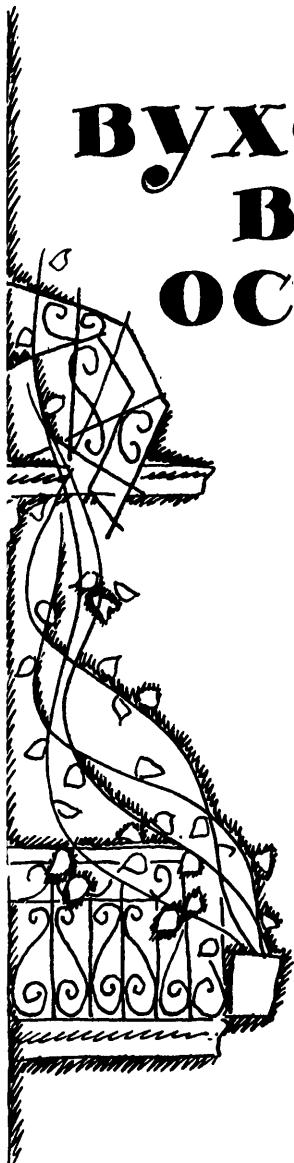

www.hurtom.com

ГАННА ОЖОГОВСЬКА

ВУХО ВІД ОСЕЛЕДЦЯ

З польської переклала
ОЛЕНА МЕДУЩЕНКО

ВИДАВНИЦТВО ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ВЕСЕЛКА»
КИЇВ 1971

Цю повість написала одна з найпопулярніших дитячих письменниць сучасної Польщі. Багато її творів дістали державні й міжнародні премії.

Повість «Вуха від оселедця» відзначена міжнародним дипломом імені Г. К. Андерсена. Присвячена вона життю варшавських дітей у тяжкі повоєнні роки.

Малював Євген Семенов

1

Тут, на березі Вісли, під кручею, стояв колись великий, гарний будинок. Але то було давно, ще до війни. Після війни від нього лишились тільки мізерні рештки, власне, руїни, і людям, які проходили Гданською набережною, навіть на думку не спало б, що в будинку хтось живе, коли б не кілька зашкленних вікон на другому поверсі. Помітивши ці вікна, а в одному з них ще й угледівши пеларгонії, рясно вкриті рожевими квітами, перехожі знизували плечима й казали:

— Тут можуть жити тільки відчайдушні!

І справді, руїни прегарного колись будинку наводили страх. Третій та четвертий поверхи були розтрощені, залізні балки між ними увігнулись, і здавалося, що все це от-от завалиться. Вигорілий, закурений перший поверх одстрашував розбитим входом, моторошно зяяв чорними дірами вікон.

До війни люди тут жили з великими вигодами. Простору квартиру на другому поверсі — чотири покої з кухнею і кімнаткою для служниці — займали власники будинку, подружжя Шафранців. І чого тільки в тій квартирі не було! Пані Леонтина досі залюбки розповідає, які вони мали меблі, картини й усякі коштовні речі.

А втім, вона може лише розповідати, бо від колишніх розкошів не зосталося нічого, крім небагатьох дуже обшарпаних меблів та великого трюмо, поставленого в передпокої.

Неважко догадатися, що тепер у цій великій квартирі розмістилося далеко більше пожилців. Хоч який страшний вигляд мав будинок, вона була, як то кажуть, перенаселена, що, зрештою, в зруйнованій Варшаві нікого не дивувало.

І тільки коли минуло п'ять, десять, п'ятнадцять років, коли розпочалася забудова Бжозової вулиці та Бугаю, а на високій кручі вирости кам'яниці Старого Мяс-та, коли на тому боці Вісли вишикувались висотні будинки Праги¹, — цей зруйнований дім, здавалося, лишився тут просто через чийсь недогляд.

— Замок начебто збираються відбудувувати, — сказав одного дня Піотровський, дивлячись крізь кухонне вікно, звідки було добре видно частину руїн замку, що стриміли до неба.

— Чудово, що й казати! — невдоволено озвалася Шафранцова. — Замість про людей подбати, вони — про замок! Кому це зараз потрібне? Але такі вже тепер жахливі часи: ви, люди, гиньте, пропадайте, зате зможете помилуватися замком! Ой, мені це не подобається.

¹ Прага — район Варшави.

— Та воно, мабуть, не зовсім так, як ви кажете,— обережно заперечив Піотровський, який не любив споритися з пані Леонтиною.— Хіба ж не подбали передовсім про людей? Куди не глянеш, он скільки вже стоїть нових гарних будинків.

— А наш? Чи ми вже до самої смерті мусимо жити в цих руїнах, у цій тісноті? — правила свое Шафранцова.

— Наш будинок мають знести, ви ж знаєте. І нас переселять до іншого дому раніше, ніж відбудують замок. Це ж робота величезна, не на один рік.

— Переселять,— з гіркотою повторила Шафранцова,— але куди? О, мені це зовсім не подобається. Ніколи вже я не матиму такої гарної квартири, як тут до війни..

Одного недільного ранку пухлява й кругленька пані Анеля, радіючи, що сьогодні не треба чергувати в лікарні, оббирала у спільній кухні городину на суп і повагом розмовляла з Шафранцовою, яка чекала, поки закипить чайник.

— Найважливіша річ для здоров'я — спокій. А тут, я бачу, спокою стає чимдалі менше. Хоч ви, мабуть, пам'ятаєте, що спочатку...

— Та чого там початок згадувати! — ущипливо відказала Шафранцова.— Я тоді й гадки не мала, що у власному будинку, у власній квартирі,— вона особливо наголошувала слово «власний»,— почуватиму себе, мов квартирантка, яка всім заважає, стоїть на перешкоді і якої дехто радий був би здихатись.

— Е, оце вже неправда, люба пані Леонтино. Всі пам'ятають, що в тяжку хвилину ви з чоловіком дали їм притулок.

— А я вам кажу, що не пам'ятають! От, наприклад, учителька не пам'ятає! Забула вже, як її до нас... скільки це вже років буде — здається, шістнадцять? — Піотровський привів змерзлу, ледве живу. Ми її зігріли, нагодували, куток дали, а тепер...

— Пані Яніна донині за це вдячна і...

— Донині? Саме нині вона проходила через нашу кімнату та як закашляється! «Ох, скільки тут диму!» — каже. То мій чоловік у власній квартирі не має права й люльку закурити? А на дорогий тютюн у нього нема грошей. Нема та й годі. До війни, справді, він тільки його й курив, але то були інші часи. Тоді кварти-

ранти платили комірне! Дурно ніхто не жив! І не ждять, щоб мені це сподобалось!

Останні слова уразили пані Анелю, вона хотіла щось відповісти, але з-за дверей коридорчика, що вів од кухні до покою Шафранців, виткнулася сива голова, яка ледь помітно трусилась.

— Леоню, серденько, чого ти так довго? Сонце світить, ніби це вже кінець березня. Може, після сніданку вийдемо погуляти?

— Іду, Франю, йду. Чай уже готовий. Зараз сядемо снідати.

Медсестра була надулась, але хутко роздумалася. Адже ж ніхто тут дурно не живе. Скільки квартвідділ призначив, стільки кожен і платить. А що не Шафранцям...

Роздуми пані Анелі урвала поява вчительки.

— Доброго ранку! Я вам не заважатиму, коли тут трохи попросую? Ніяк не можу збутися кашлю. А в цій квартирі, мушу вам признатись, не те що кашляти — навіть дихати боюся.

— Моя золотенька, не треба так усе до серця брати. Хочете бути здоровою — не хвилюйтесь.

— Вам легко казати «не хвилюйтесь» — ви ж не ходите через кімнату Шафранців.

— Але ж і ви тут не в гостях. Ви повноправний пожилець, а не якась там квартирантка.

— Так і мені здається. Скільки це вже років, скільки грошей кожен з нас уклав у ремонт: то двері, то підлога, то груби. А Шафранцова, знай, своє торочить — «власна квартира». Та хіба ж вони мали б цю квартиру, коли б не Піотровський і не Чернік! Першої зими, коли вас тут ще не було, навіть воду доводилося носити з Вісли, паливо з-під руїн викопувати. А Шафранці обоє тяжко хворіли. Я тоді для всіх їсти варила, прала, себе не жаліючи, а тепер от...

— І вони це пам'ятають, пані Яніно, пам'ятають. Пані Леонтина не раз розказувала мені, який страшний був той перший рік. Але треба ж і їх зрозуміти: старі люди, єдиний син загинув на війні, нікого з рідні немає.

— Невістка є і внук.

— За морями, за океанами... У Шафранцової печінка хвора, через те вона така жовчна. І вигод на старість не мають, живуть у прохідній кімнаті...

— Але ж вони самі не схотіли зайняти іншу! Хіба ви не пам'ятаєте? Чернік якось сказав був, що перебереться до прохідної. А вони не схотіли!

— Мабуть, тому, що вона тепліша і з балконом на південь. Пан Францішек так любить свої квіти.

— А мені здається, пані Анелю, вони ось чому цю кімнату вибрали: з неї видно, що робиться в усій квартирі. Пані Леонтина сидить у фотелі біля самої завіски і, коли хтось іде в кухню чи ванну, виглядає з-за неї. Часом аж ніяково стає.

— Може, воно й справді так,— задумано мовила пані Анеля,— може, це для них розвага. Ви ж подивіться: в мене є моя лікарня, у вас — школа, в Піотровського — установа, а в пана Міхала завод, навіть у синів Піотровських є якісь обов'язки. А в них що? Тільки старість та недуги...

Тут пані Анеля тяжко зітхнула, а що сумні думки не пасували ні до її рум'яного виду, ні до святкового настрою, то вона поспішила перевести розмову на веселішу тему.

— Яку я сьогодні картопляну юшку з ребром варю — пальці оближеш! Прошу на обід.

— Ні, ні, щиро дякую,— відмовилась учителька.— Мене вже подруга запросила.

Вона повернулася до своєї кімнати, яка після сонячної кухні видалась темною. Взимку сонце заглядало сюди тільки рано-вранці. Підійшла до вікна, і обличчя їй вияснилось,— краєвид звідси був напрочуд гарний. Скута кригою Вісла виблискувала сріблом проти зимового сонця. На тлі її весело червоніли прудкі автобуси. Тротуаром набережної проходили дорослі й діти, котили перед собою коляски з немовлятами, прогулювали собак, які статечно йшли поруч господарів або нетерпляче тягли повідці.

Запрошення подруги — то була тільки відмовка. Нікуди вона не піде, ні з ким не умовлялась, і ніхто на неї не жде. Пані Яніна давно вже звикла проводити неділі й свята в самоті. Вона любила свою роботу, радо поспішала щоранку до школи. Але після уроків, дома, над усе прагнула тиші і спокою, а саме цього в їхній комунальній квартирі не бувало майже ніколи.

Два сини Піотровських були вже чималі й досить слухняні, але ж діти є діти. Їхні голоси долинали крізь

стіну так само виразно, як і звуки радіо та стукотіння швейної машини.

«Ох,— думає пані Яніна,— якби Шафранців улаштувати в який-небудь притулок для старих, там їм, напевно, було б зручніше. Тоді Піотровські перебралися б на той бік. Їхню кімнату зайняв би Чернік. Він, щоправда, любить часом випити і тоді вертається додому серед ночі ще й дуже веселий, як оце вчора. Але таке трапляється вряди-годи, а не щодня... Тоді, що не кажи, за стіною було б тихше. А Піотровським таки згодилася б друга кімната. Діти б мали кращі умови для навчання...»

Тут Толлочко згадує про вчорашню педагогічну раду, на якій обговорювали успішність учнів. Вона пообіцяла математикові поговорити з Вітковим батьком. Не до душі їй такі розмови, але що вдієш?

У кімнаті Піотровських тісно, але чисто й затишно. Ліжка акуратно застелені. На вікні свіжовипрані фіранки. Побачивши вчительку, пан Фелікс відкладає «Жице Варшави» і підсуває їй стільця. Піотровська просить вибачити, що стіл у борошні, але вона саме місить локшину. Генюш сидить біля радіоприймача, а Вітек розглядає свою колекцію наліпок із сірникових коробок, наклеєну на... дверцята шафи.

— Не турбуйтеся, будь ласка... Це ви мені даруйте, бо я, може, прийшла невчасно, але я обіцяла товаришеві. Вітку, мова йде про тебе. Тобі загрожує двійка з математики, а з фізики ледве-ледве витягнеш на трійку.

— Двійка з математики! — з жахом склала обсіпані борошном руки пані Ірена.— За що?

— На жаль, майже нічого до сказаного не можу додати,— відповіла Толлочко.— Вчитель математики каже, що Вітек останнім часом дедалі частіше не виконує домашніх завдань.

Вітек у розпачі позирає то на вікно, то на двері, то на килимок з гномами, що висить над тахтою. Рятунку нема нізвідки...

Вся неділя пропала! Вони ж збиралися по обіді на Діснеїв фільм, а потім до центру оглядати вітрини. І от замість цього — серйозна розмова з батьком. Розмова — це означало, що батько говорив, мама, яку завжди драгували довгі паузи між його фразами, докидала свої,

а Вітек увесь час думав: «Хоч би все це швидше кінчилось...»

Звісно, по обіді він залишився сам удома. Після такої новини нічого іншого й не можна було сподіватись.

Усі, геть усі люди в неділю хоч трохи відпочивають і розважаються, а йому батько загадав розв'язувати задачі. До самого вечора обчислювати оті осоружні відсотки, які його нітрішки не цікавлять! Не цікавлять? Та саме слово «відсотки» викликає в нього огиду. Вітек не любить математики. А ще більш не любить пані Толлочко. Це справжнє лихо — жити в одній квартирі з учителькою із твоєї школи!

По вечері батько перевірів усі задачі. Виправив помилки, яких було чимало, і звелів зараз же вклатися спати. Вітек не посмів і глянути на полицю, де лежала прочитана тільки до середини захоплююча книжка «Острів скарбів».

Він повернувся до стіни і вже засинав, коли до його вух долинув материн шепіт:

— ...Вона за щось на нас гнівається... На Вітка завзялась...

— Це тобі здається, Іренко. І я вже казав: не захищай його, я й сам бачу, що він йолоп. Те, що вони зараз вивчають, зовсім не важке.

— Може, він не має тями до математики?

— Має, не хвилюйся. А коли й так, нехай надолужує старанністю.

— ...І умов для занять тут нема. Стіл завжди зайнятий, радіо грає, машина гуркоче. Геньо читає вголос. Ох, якби вчителька вибралася! Щасна годинонько! Ми б мали дві кімнати...

— Жінко, схаменися, куди ж вона може вибратись?

— А хіба вчителям не повинні давати квартиру при школі?

— Ти наче з неба впала.

— А може, вона поїхала б кудись до родичів? — править своє мати.— А може, Чернік одружився б і взяв жінку з квартирою, а вчителька зайняла б його кімнату.

— А може, Шафранців забрав би їхній внук з Америки? А може, прислав би їм будиночок із садком? — У батьковому голосі ясно чути роздратування.— Що за

дурниці лізуть тобі в голову? Нам належиться більша квартира, і ми її одержимо. Не хвилюйся! Не вічно ж ця руїна стоятиме.

— Еге, «не хвилюйся»... Скільки вже було комісій — і що? Обіцянка — цяцянка. А все окошилось на хлопчику.

— Жалій його, жалій. Але я тепер за нього візьмусь. Як йому тут забагато галасу, нехай робить уроки в кухні. Адже там у другій половині дня тихо. Та й він нікому не заважатиме.

— Може, не заважатиме, а може, й заважатиме, — філософськи зауважує мати. — В цьому «қолгоспі» людина навіть чхнути гучно не має права.

За завіскою у Шафранців теж укладаються спати.

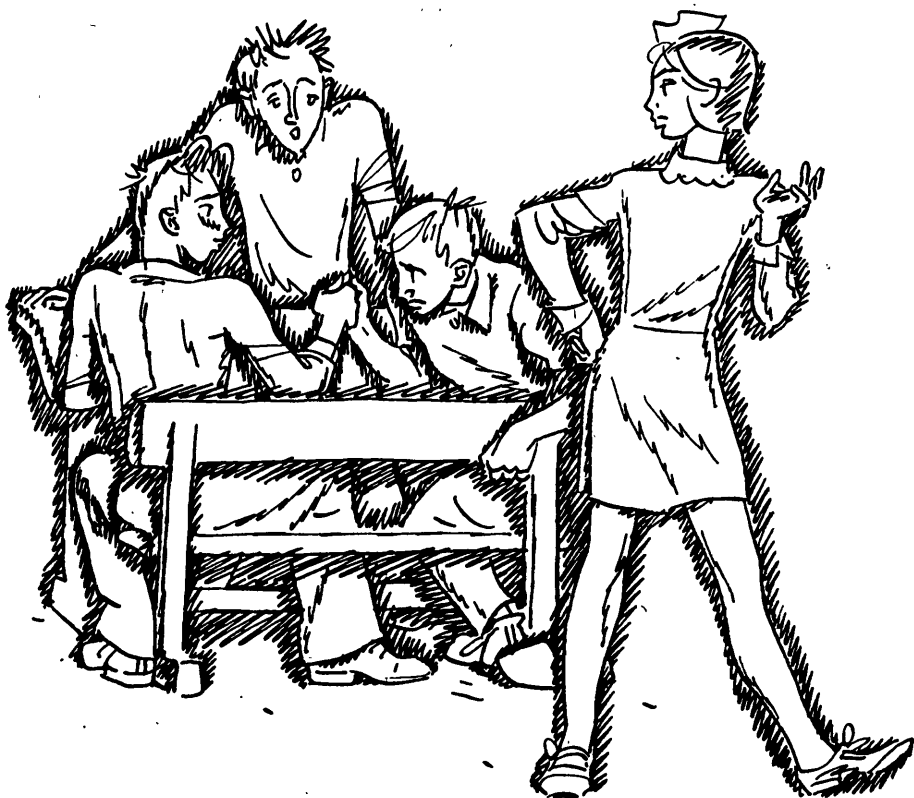
— Леоню, серденько, перевір ще раз, чи газ у кухні добре закрито.

— Добре. Двері з чорного ходу замкнені, бо Грудзинська сьогодні прийшла раніше. Я тільки злодіїв боюсь. Ніби й нічого в нас немає, а все-таки... Та ще ця прохідна кімната: ні замкнутись не можна, нічого. Мені це не подобається. У власній квартирі, а наче посеред вулиці... Сам ангел-архангел тут би не витерпів... От коли б Піотровським дали квартиру, як обіцяють, то механік перебрався б у їхню кімнату, а ми б зайняли обидві...

Пані Анеля сидить у себе і пришиває гудзики до свіжовипраного білого халата; до її ніг теплим боком притулився Пімпусь. І вона мріє про власну окрему квартиру. І вона прикидає в думці всякі варіанти: може, до лікарні добудують ще одне крило? А може, пощастить десь найняти? Вона б згодилась на найменшу кімнатку, аби тільки окрему, аби не у власній квартирі Шафранців. Навіть така гарненька такса, як Пімпусь, і та їм заважає!

Ох, тісно в цій квартирі. Тісно від людей, тварин і турбот. Надто тісно.

Міркуючи так і стелячи своє ліжко, яке, зважаючи на вік і вагу його власниці, можна було б назвати спартанським, пані Анеля й гадки не має, що в цій квартирі стане ще і ще тісніше. І то вже незабаром.

2

Було, мабуть, ген по півдні, бо Шафранцова мила тарілки після обіду, коли з парадного хтось подзвонив. Перший раз несміливо, потім рішучіше.

Пан Францішек по обіді спав і не прокинувся б, навіть якби йому стріляли над вухом. Піотровська, коли шила на машині, теж могла не почути дзвоника. Тож пані Леонтина, яка слух мала чудовий, хоч їй пішов уже сьомий десяток, витерла руки і пішла відчиняти.

За дверима стояла невеличка на зріст, ще молода,

але змарніла жінка з бокатим кошиком у руках. Біля неї хлопець-підліток тримав на плечі чемодан.

То була Чернікова сестра, що жила в передмісті Лодзі.

— Заходьте, заходьте, пані Ядзю! Але пан Міхал ще не вернувся з роботи,— промовила Шафранцова, розглядаючи хлопця, якого бачила вперше.

— Добридень вам. Це мій син Міхал, приїхав зі мною, бо... якось у нас все не йде влад. Я мала вчора приїхати, та чоловік мій занедужав,— сказала Міхалова мати, ховаючи очі.— Ми почекаємо брата, він десь уже скоро прийде.

Шафранцова вернулась у кухню, хитаючи головою. Вона догадувалася, що то за недуга. Ні, ні, це їй не подобалось. Від Черніка вона чула, як не пощастило його сестрі з другим чоловіком. А цей хлопець, певно, від першого шлюбу. Здоровий, рослявий, не схожий на матір, вимучену чи то хворобою, чи то недолею.

Старенька вже кінчала витирати тарілки, коли до кухні ввійшла пані Ядзя.

— Я б юшки зварила, та нема кастролі,— сказала гостя.

— А ви візьміть мою,— запропонувала Шафранцова.— Оті, що тут стоять,— мої. Оті три. Три кастролі! — промовила трагічним тоном і повторила ще раз: — Три кастролі — ось і все багатство! І це має мені подобатись? Хіба я коли-небудь могла собі уявити, що в цій кухні... Ах, яка це була гарна кухня! Тут, на оцьому місці, стояв буфет з порцеляновим і скляним посудом для щоденного вжитку, а дорожчий був у їдальні, в тій кімнаті, де ми зараз живемо. Серед грузу в дворі я знайшла черепок від нашого тареля, з візерунком із дрібних трояндочок і золотим бережком — колись вам покажу. Розкішний сервіз на дванадцять персон... Жодної тарілочки злодії не лишили...

— Таж тут були страшні бої. Цілі будинки порозносило, а не те що тарілки,— озвалася пані Ядзя.

— Краще скажіть — повиносило! — обурилася Шафранцова.— От, наприклад, кастролі: від них і сліду не лишилось! А в мене був один комплект емальованих, золотистого кольору з коричневими вінцями, а другий — алюмінієвих, від отакесенької до отакенної,— показала руками.— А сковорід, сотейників різних! Для варення

була спеціальна мідниця з довгим дерев'яним держакком. Е, та що там говорити! — Вона махнула рукою і перевела розмову на інше.— Ніколи б не повірила, що у вас такий великий син. Гарний хлопець. Скільки ж йому років?

— Чотирнадцятий пішов, але він вдався в батька-небіжчика. Буде, либонь, як той, високий і дужий. Та й поїсти любить, ще й як!

— А в господарстві вам помагає?

— О, він у мене справжній хазяїн! І так у нього все ловко виходить — чи в полі, чи дах полагодити, чи коло коня, чи дров нарубати! Так усе поробить, як старий.

— Такий син — матері втіха,— ствердила пані Леонтина, радіючи з рідкої нагоди побалакати.

— Еге, втіха,— притакнула пані Ядзя, проворні руки котрої одну за одною вертіли картоплини, мов якась досконала машина, еплючи в кошик довге тонке лушпиння,— але zarazом і горе. Хлопець роботящий і хоче всім орудувати. А воно ж іще молоде... і моему другому чоловікові це не до вподоби.— Вона зітхнула й замовкла, хоч пані Леонтина з цікавістю наставила вуха.

Проте старенька так більш нічого й не довідалась. До кухні, дарма що був уперше в цій квартирі, знайшов дорогу Міхал.

— Знаєш, мамо,— заговорив жваво,— за вікном у дядька голуби з рук їдять. Нічогісінько не бояться,— всміхнувся він.

— Ого, скільки в тебе зубів! — здивувалася Шафранцова.— Мабуть, більше, ніж у всіх людей.

І справді, просте, нічим не одмітне хлопцеве обличчя дуже скрашувала усмішка. Рівні, густі зуби його сяяли сліпучою білістю, наче на рекламі. Від них просто не можна було відвести очей.

— У мого сина теж...— почала Шафранцова, та раптом повернулася до дверей і хутко, на диво хутко, вийшла з кухні.

— Що таке? Що це з нею? — пошепки спитав Міхал, дивлячись на матір.

— Тс-с,— приклала та пальця до вуст,— їхній син загинув під час повстання¹. Тут, на Старувці,— кивнула

¹ Йдеться про Варшавське повстання проти німецько-фашистських окупантів у 1944 році.

головою в бік вікна, за яким видніло Старе Място.—
Єдиний син...

Про те, що Міхал назовсім залишиться в дядька, тобто в Черніка, мешканці будинку дізналися тільки ввечері.

Правда, вже із тих звуків, які долинали з механікової кімнати, можна було догадатись, що там діється щось незвичайне. Сестра приїздила до нього багато разів, але ніколи не доводилося чути такої, делікатно висловлюючись, голосної розмови.

— Ти ж хлопцеві хрещений батько! — волала крізь сльози жінка.— Так чи ні?

— Ну, так, але подумай лишень, як я собі з ним дам раду? — сердитим і трохи зляканим голосом відповів Чернік.

— А що я маю робити? Що? Це тобі байдуже? — ридала пані Ядзя.— Ти брат мені? Кажи — брат? Іншого виходу в мене нема! Хіба що з мосту та в воду!

— Ядзю, заспокойся! — ще більш злякано кричав пан Міхал.— Якби ж я хоч жінку мав, а так... Це ж дитина!

— Якби ви, дядьку, мали жінку, я б сюди зовсім не приїжджав! — безтурботно заявив Міхал.— Вона б мене зустріла, ого-го! Мамо, не журіться. Коли дядько не хочуть, то й не треба. Хай лиш дозволять переночувати, а завтра я щось собі знайду. Не тільки світу, що в вікні.

Після цього розмова точилася спокійніше, нарешті, пан Міхал вийшов і постукав у кімнату вчительки.

Генюсь, який з-поміж усіх сусідів найбільш приятелював з пані Яніною, саме сидів у неї за низеньким столиком і, висунувши кінчик язика, старанно готував домашнє завдання на завтра. Списуючи цілу сторінку вчитаною з букваря новоною: «Аля їла кашу», він став мовчазним свідком розмови між паном Міхалом та вчителькою. І, як умів, зараз же переказав її Вітку.

— Цей великий хлопець житиме тут. Пан Міхал просив учительку записати його до школи.

— А в який клас? — з цікавістю спитав Вітек.

— У шостий.

— У шостий? — здивувалася мати. — Такий великий — і в шостий? Ти, мабуть, не дочув.

— Ні, в шостий, — уперто повторив Геньо. — Вчителька сказала, що поговорить з директором. Бо пан Міхал казав, що цей хлопець може зіпсуватись, ні, не зіпсуватись, а змарнуватись, бо б'ється зі своїм батьком.

— Геню, не верзи дурниць, — одірвався від газети батько. — Негарно підслухувати, коли старші розмовляють.

— Я не підслухував, а просто чув. І ще пан Міхал казав, що мати плаче, а вони один одного вбивають. Але ж не вбили... правда, Вітку? Якби вбили, то цього хлопця тут би не було? А ота тьотя насправді плакала. Все було чути.

Батьки зирнулися. Обое були трохи стурбовані.

— В мене буде товариш! — зрадів Вітек.

— Ну, з цим товаришуванням ти не дуже поспішай, — озвалась мати. — Ще невідомо...

— Невідомо... — з досадою повторив хлопчик. — Коли я хочу піти кудись далі від дому, тільки й чую: «не можна», бо теж «невідомо»... А так усі знатимуть...

— Побачимо... — ухильно відповіла мати.

— Мене часом аж завидки беруть, — невгавав Вітек. — Інші хлопці товаришують, дружать. Навіть хулігани...

— Ой, що ж це на світі діється! — пані Ірена сплеснула руками. — Феліксе, ти нічого не чуєш? Твій рідний син задрить хуліганам!

— Тихше, дайте мені почитати! — відмахнувся пан Фелікс. — Вітку, не дратуй матір. Іренко, а й справді — вони ж тут будуть перед очима. Хлопчик таки повинен мати яких-небудь друзів.

— У нього є брат.

— Брат, брат! — Вітек почував, що батько на його боці. — Ну що мені такий брат? Хіба я можу з ним про щось поговорити? Наприклад, про уроки?

— Можеш, — цілком серйозно запевнив Геньо. — Дивись, як гарно я написав: «Аля їла кашу». Вчителька мене похвалила.

Дорослі знов переглянулися. Тепер у батькових очах блищали веселі іскринки. Мати, зітхнувши, поступилась.

Учителька влаштувала Міхала до школи. Вона похвалилася цим пані Анелі, яка принесла їй новий рецепт ліків від кашлю.

— Хлопець трохи оприскливий,— сказала Толлочко,— але, здається, кмітливий...

Отже, попервах Міхал справив добре враження. І тільки з кімнати Шафранців чути було невдоволений голос пані Леонтини:

— Отакі тепер порядки! У твоїй власній квартирі кожен хазяйнує, як хоче. Не питає, чи мені це подобається, не попросить дозволу. Я тобі кажу, Франю, люди тепер стали жажливі. Ні культури, ні виховання нема й сліду. Це мені не подобається, ой, ні!

Віткові новий товариш одразу припав до вподоби. І тим, що він високий, дужий, і тим, що так сміливо тримався вдома та в школі з однокласниками. Сором'язливості в ньому не було ні краплини. На третій перерві він уже розмовляв з ними, як з давніми знайомими.

— Ну й лапи в тебе! — дивувався Єндрек Пшездзєцький, найвищий хлопець у класі, розглядаючи великі Міхалові руки, що лежали на парті.

— То від роботи,— пояснив Міхал.— Я все вмю — і орати, і косити. В мене руки натреновані. Ану, хто зі мною поміряться?

Наперед виступив перший силач у класі, Юрек Вечорек. Хлопці сіли один проти одного, вперлися ліктями в парту і зчепили руки. За якусь хвилину переміг Міхал.

— О, то в нас з'явився ще один моцак! — глузливо вигукнула Гражина Сузік, невдоволена тим, що новачок досі не звернув уваги на неї, найвродливішу дівчину в класі.— Богатир! Але в таблиці множення ти, мабуть, не такий сильний?

Тон був явно задирливий. Міхал підвівся, відсторонив одного з хлопців, щоб не застував, і уважно, ніби тільки зараз її побачив, оглянув Гражину.

— Йй-бозю-козю! Такої рудої в усій нашій школі не було. Та ще й у червоних панчохах! Ах, яка краса!

В останніх словах було стільки глуму, що і Гражина, і її подруга Данка аж спалахнули з обурення. Та в цю хвилину до класу ввійшов учитель математики.

— А в нас новачок! Новенький сьогодні прийшов! Новий учень! — залунало звідусіль.

— І відразу з дівчатами заводиться. Селюк!..— поспішила доповісти Данка Маєвська.

— Ябеда! — засичали з різних кінців.

— Новий? Хто ж це? — зацікавився вчитель.

Міхал підвівся.

— Як тебе звуть?

— Міхал Ковальський.

— Де ти вчився?

— В Лодзі.

— Чому ж ти кажеш «селюк»? — повернувся до Данки вчитель.

— Вона чула, що я в матері орав і косив,— поблажливо пояснив Міхал.— А заводиться вона сама почала. Я їм і слова не мовив, а як мене зачепили, то сказав про оту руду, що вона руда. Бо це ж таки правда, еге?

Дівчатка дивились на Міхала з обуренням, хлопці, не криючись, сміялися. Вчитель спокійно мовив:

— Правда — річ гарна. І я раджу тобі завжди говорити правду. За одним лише винятком: будь великодушний до зовнішності представниць ніжної статі. Скрашуй чим-небудь свої зауваження на цю тему, як того вимагає так зване добре виховання... А тепер, коли вже ти такий правдолюб,— іди, будь ласка, до дошки і скажи нам правду про свою обізнаність з математикою, наукою мудрою і прекрасною.

Математик Гжибовський був дуже вимогливий учитель. Йому не можна було забити баки загальними фразами. Ти або знав, або ні. Якщо ні — тобі не допомагали ніякі виправдування. Він тебе вислухає, але двійку поставить неодмінно.

Тому клас з цікавістю стежив за новачком. Чи справиться? Хлопці наперед йому співчували. Відомо ж, усякому важко відразу пристосуватись до вимог у новій школі.

— Я продиктую задачу. Ти, Ковальський, запиши її на дошці; всі інші — в зошитах. Розв'яжуть всі. Хто скінчить, нехай скаже.

Треба було обчислити вартість 100 штук цегли, ціна якої за час між замовленням і одержанням упала, і вивразити зниження вартості у відсотках.

Міхал перший сказав «уже». Учитель підійшов до дошки, перевірів і зробив висновок:

— Непогано!

Міхал не знав, що «непогано» в устах математика означало «відмінно». Так само швидко й без помилок він розв'язав ще кілька прикладів і, вертаючись на своє місце, пошукав поглядом Данку Маєвську. Вона хутко спустила очі, але хлопець устиг помітити, що в них майнула неприязнь.

Після уроків шостий клас скупчився в роздягальні біля вішалок. Дістаючи свою теплу куртку, Міхал наткнувся на двох подружок. Гражина, підвівши голову, глянула на нього й зневажливо пирхнула.

— Не злися, не злися,— примирливо мовив Міхал.— Як на мене, ти не таке вже чудо-юдо-рябий-кіт. Що ні, то ні. І до Бріжжіт Бардо тобі теж далеко. Навіть із знижкою — де там, вухо від оселедця! Та коли добре придивитись, дівчина ти нічого собі.

— Що? Який «рябий кіт»? — визвірилась Данка, але подруга смикнула її, і вона пройшла повз Міхала, високо задерши носа.

Примовку враз підхопили. Регочучи і ляскаючи від утіхи в долоні, хлопці ще довго репетували в роздягальні: «Чудо-юдо-рябий-кі-і-іт!»

Вітек гордо йшов з новим товаришем додому, ніби свій успіх у класі той завдячував особисто йому.

— Оце ти їм показав! — говорив він.— Оті дві — круглі відмінниці і так уже ж гнуть кірпу. На хлопців дивляться звисока, навіть на дуже здібних, а таких... — він хотів сказати «як я», але передумав і закінчив: — середніх просто за ніщо мають. Добре ти їм сьогодні втер носа.

— Угу! — коротко муркнув Міхал, висловивши одним цим вигуком свою думку про сьогоднішню подію.

— Що це, власне, значить? — з удаваною байдужістю спитала Гражина по дорозі додому.— Чудо-юдо-рябий-кіт — у цьому ж, мабуть, нічого поганого нема?..

— Не знаю. Але це жахливий хлопчисько, от побачиш. Я тобі кажу — він якийсь такий... ну, брутальний.

— М-гу,— згодилась Гражина.— Він зовсім не схожий на наших хлопців. А які в нього зуби, ти бачила? Данка промовчала.

«І що він має до моїх панчіх? — думала тим часом Гражина.— Яке йому діло, червоні вони чи ні?..»

Проте другого дня вона прийшла до школи в чорних, і їй було страшенно прикро, що Міхал цього не помітив. Зате Данка відразу завважила зміну. І пильніше придивилась до нового учня. Так! Щось у ньому справді привертало увагу.

— ...А крейда у нього в руках так і літала,— розповідав Вітек матері за обідом.— Він усе знав як свої п'ять пальців. Математик собі чуба гладив — це значить, що задоволений. А Міхал і оком не моргнув.

— Скромний, це добре. По очах видно, що він хлопець непоганий. Робіть уроки разом, він тобі, напевно, допоможе і пояснить, чого не зрозумієш. Міхал старший за тебе, тому й розумніший,— сказала мати, сама себе втішаючи.

3

Міхал не похвалився дядькові успіхами в математиці. За них йому сказала Піотровська і попросила, щоб хлопці разом робили уроки. Чернік, якому приємно було чути добре слово про небожа, охоче дав згоду. І навіть полагодив поставлений біля вікна великий кухонний стіл, що кульгав на одну ніжку.

По обіді хлопці посідали в кухні.

— Тепер навіть ці кілька годин спокою не буде,— бурчала Шафранцова, яка в своїй кімнаті плела на дро-

тиках панчошу.— Почнуть шастати сюди й туди. І насмі-
тять. І галасу нароблять. Повір мені! На старість, коли
людина так прагне тиші! Мені це не подобається. Ой,
ні!..

Вітек з Міхалом сиділи за столом і розмовляли. А про
що, чути не було, бо хлопці щільно зачинили за собою
обоє дверей. Шафранцову так мучила цікавість, що вона
не могла втерпіти і кілька разів заглядала в кухню.

Міхал упорався з математикою дуже швидко.

— Ну, в тебе вийшло? — спитав він у Вітка.

— Ще ні,— зітхнув той, гризучи кінчик кулькової
ручки.— Не знаю, з чого почати.

— Подивись, як у мене,— підсунув свій зошит Мі-
хал.— Ось, треба спершу цей відсоток помножити і до-
дати, а потім відняти від усієї площі, тоді визнаєш кіль-
кість непридатної землі. Розумієш?

— Ні,— чесно признався Вітек.— Не розумію. Чому
помножити?

— Ну, бо тоді ти дізнаєшся, скільки буде орної зем-
лі. Розумієш?

— Ні,— повторив Вітек.— Розкажи ясніше.

— Ну, знаєш, я тобі не лампа. Нічого ясніше зроби-
ти не можу. Ти тупий.

— Тупий, тупий,— Вітек образився.— Ти старший за
мене, от тобі й легше.

— Дурниці! Коли я лишився на другий рік у п'я-
тому класі, мені теж казали: «Хитрий, ти це вже про-
ходив». Ба неправда, я з самого початку все розумів.
Тому що маю отут клей!..— постукав олівцем себе по
голові.

— То ти два роки сидів?..

— Чого ти так витріщився? Еге ж, сидів два роки
в п'ятому. Ну то й що? І в шостому був би теж сидів.
Директор вже матері казав. Тому мене сюди, до дядька...

— Але чому? — почав Вітек.

— Чому? Безглузде запитання. Хай би ти спробував.
Зі школи прийдеш — берися до роботи. Звари, малих
нагодуй. Помий посуд. А дров нарубати, а підсвинок?
У хазяйстві завжди є робота: то тин повалився, то дах
тече. Все було на моїх руках.

— А мама, батько?

— Мама на фабрику ходить. Додому прийде — теж роботи поверх голови: п'ять душ сім'ї. А він — вітчим, а не батько, — ледар і п'яниця. Що заробить, усе проп'є. Як мама щось скаже, то кричить: «За свої гроші п'ю!» І лізе битись. А я маму бити не дам. Раз узяв був коцюбу — і на нього. Та він дужчий од мене, — Міхал спохмурнів, — так мене тоді відлупцював, що я два дні лежав, мов неживий. Ну то як би ти вчився?...

Вітек сидів зацікавлений. Виходить, Міхал... Генюсь тоді правду сказав: бився з вітчимом, погано вчився...

— А я думав, що ти в усьому сильний.

— Ні, ще не зовсім, — щиро признався Міхал. — Але мама каже, що я в батька вдався. Мій батько був силач! І як тільки виросту... цей тоді побачить. Хай-но спробує маму хоч пальцем торкнути!..

— Та я хотів сказати — у навчанні, — поправився Вітек.

— У навчанні — то більше в математиці. Все вмить схоплюю. І ніхто не повинен мені пояснювати, — він згорда глянув на Вітка. — А в інших предметах — так собі.

— Зате тут у тебе буде для навчання увесь час.

— Що ти? Увесь час? Навіщо це мені?

— Як навіщо? Треба ж учитись... — Вітек ніколи не замислювався над такими питаннями і просто не знав, що відповісти. — Адже ж усі вчать. Треба здобути освіту...

— Аякже, сім класів я скінчу. А що по два роки в одному класі? Невелика біда. Потім піду куди-небудь на роботу, гроші зароблятиму. Вітчим ніякої школи не кінчав, а якби ти знав, скільки він грошви часто загрибав! Та тільки, ледащо, на сім'ю нічого не хоче давати!

— Міхале, як ти можеш! — Вітек слухав з жахом і навіть оглянувся на двері.

— А що? Хіба це неправда? Що б ти сказав, якби твій батько...

— Тато віддає мамі геть усю платню, — з гордістю сказав Вітек. — Усі гроші в маминих руках.

— А він нічого не давав. Часом купить малятам якусь дрібничку та й годі. Але командувати любив: «Це зроби так, а те отак». А дзуськи! Це мого батька хата. І щоб мною хтось попихав? Оце вже ні!..

Побачивши, що Міхал складає книжки, Вітек здивовано спитав:

— А решта завдань? Ще ж польська мова і географія. Я думав, ми все будемо разом...

— Вуха від оселедця бачив? Ну то й мене тут більше не побачиш. Щоб душа була спокійна, я виконую письмові. А з іншими й так дам собі раду.

Вітек з подивом і сумнівом крутив головою.

— А що, хіба у вашій школі не підказують? — широко всміхнувся Міхал.— Ти, коли що, мене не виручиш?

— Підказують, звісно. Виручу...— Вітек знову оглянувся на двері.— Але якщо вчитель помітить, обом лихо буде.

— Я тебе навчу класно підказувати. Знаю такий спосіб. Я сам його придумав. Ну, бувай, зубрило! Зошит з арифметики залишаю тобі, задачу можеш скатати. Але не задурно: ти мені з польської мови допоможеш, бо оті... твори — смерть моя! Не люблю вигадувати з голови всякі дурниці.

— А... а що ти зараз будеш робити? — несміло запитав Вітек.

— Зараз? Безглузде запитання. Вся Варшава моя. Треба ж мені зі столицею познайомитись, чи як? Бувай здоров, трудяго!

Ні, трудягою Вітек не був. Як підказувати, і списувати, і прогулювати,— знав давно. Щоправда, як прогулювати,— тільки теоретично.

А Міхал!.. Вітек тільки тепер дихнув на повні груди, бо хвилину тому хлопчикові аж дух перехопило. І на батька, чи то пак вітчима, руку здійсмає, і на другий рік лишатись не соромиться, і уроків робити не хоче... Нічого, анічогісінько не боїться!.. І який дужий! І хлопець він, напевно, непоганий. Про навчання — це, мабуть, тільки балачки. А вчитись буде. Доведеться ж показувати дядькові щоденник з оцінками.

З математикою, правда, негарно вийшло! «Скатай із зошита та й бувай здоров!» І ще: «Ти тупий». Сам дургорічник — і не тупий!.. Е, ні, братику! Хто тупий, в кінці року буде видно.

І Вітек знову героїчно береться до задач. Пробеує і так і сяк. Не розуміє, силкується вгадати. Нічого не виходить...

Впавши в розпач, розгортає Міхалів зошит і старанно, дія за дією, переписує задачу до свого зошита для домашніх завдань.

Зненацька в кухню входить учителька. На злодієві шапка горить. І Вітек на мить клякне. Але сусідка навіть не бачить його. Вона схвильована і неуважлива. Ставить каструльку на конфорку, чекає і тільки тоді помічає, що не запалила газу. Прикладає руку до скроні, дивиться на Вітка, розтуляє рота, ніби збираючись йому щось сказати,— і раптом мовчки виходить з кухні.

Тільки коли на плиті збігло молоко, Вітек отямився від здивування. Він швиденько закручує газовий кран, але їдкий сморід уже наповнює кухню й коридорчик, до якого вчителька не зачинила дверей.

— Кара божа! — В кухню ввалюється Шафранцова і починає тираду, але мусить її урвати, бо в замку від кухонних дверей скрегоче ключ і входить пані Анеля.

— Фе! Фе! Треба відчинити вікно. Живо-хутко! — з порога кривиться медсестра. — Я ще на сходах почула дух пригорілого молока. Хто ж це такий неуважний?

— Пані Толлочко! Ця тендітна особа, якій все дошкуляє, дим від люльки шкодить,— з погано прихованою зловтіхою пояснює пані Леонтина.

— Пані Толлочко? Я щойно її зустріла, вона бігла нагору. Мені хотілось навіть зупинити її. Адже їй не можна втомлюватися, при такому кашлі... Але вона махнула рукою, і я тільки встигла розібрати: «До телефону! Аби лиш якої біди...» І от, бачте! Тут щось таке е!..

— Ой, е, е щось таке, що мені не подобається! — Шафранцова була вкрай заінтригована. Вона зупинила пані Анелю в коридорчику і, не даючи їй зайти до себе, півголосом повідомила: — З півгодини тому прийшов листоноша. Я його завжди по дзвонику впізнаю. Може, думаю собі, пакунок нам або хоч лист, бо давно вже не було... А то був лист учительці. Тоненький такий, у блакитному конверті, простий, але без марки, і їй довелося доплатити. Мені зразу серце тьохнуло. І ось маєте: молоко покинула на вогні, а сама на пошту побігла. Ну, куди це годиться? Мені це починає не подобатись...

— Коли пані Яніна вернеться, занесу їй заспокійливих

крапель. І малини на ніч запарю, бо погода така, що легко й грип схопити.

— Атож, атож, я в малину теж вірю,— притакувала Шафранцова.— А що то може бути за біда?

— Та чи біда людину не знайде? — зітхнула пані Анеля.— Скільки я за день у лікарні надивлюся... Я вам скажу, як від неї щось почую. І як це не секрет.

Хоч пані Анеля любила і побалакати, і послухати, що серед людей діється, та секрету не виказала б ніщо в світі. Коли хтось просив її зберегти таємницю, вона говорила тільки: «Німа могила й свята земля». Ці слова заміняли найстрашнішу клятву.

Оглянувши вулицю Краківське Передмістя, Міхал з'їхав ескалатором униз і набережною вернувся додому.

— На сьогодні досить! — кинув коротко і відразу недбало переписав у Вітка вправи з граматики.

— Як іде математика? — спитала Піотровська, зазирнувши до хлопців.

— Вітек до математики тупий,— з жорстокою відвертістю відповів Міхал.

— І що? Не порозв'язував задач? — злякалась мати.

— Можете перевірити, все зроблено... Ми з тобою будем заодно, добре, Вітку? Ти — мені, я — тобі, правда? Інакше людина пропала б, як сіль у воді. Еге?

— Видно, що це порядний хлопець,— сказала згодом Піотровська,— хоч, як на мене, занадто язикатий.

«Коли для мами це занадто,— подумав Вітек,— то що було б, якби...» В цю мить задзеленчав дзвоник, і він побіг відчиняти двері.

— Забула ключа. Спасибі тобі,— подякувала вчителька. Виглядала вона вже так, як звичайно, і навіть злегка всміхнулась, питаючи з удаваним острахом: — А як молоко? Збігло?

Вітек кивнув головою.

— Але я погасив газ і поставив каструльку на вікно.

— Спасибі тобі,— повторила вчителька і зачинилась у своїй кімнаті.

Ніякого секрету не було. А якби навіть і був, то все одно відкрився б: до Толлочко приїде племінниця, дочка двоюрідної сестри. З Жешува.

— Десята вода на киселі,— розповідала другого ранку пані Анеля,— але все-таки родичка і до того ж сирота — ні батька, ні матері.

— То що, в неї у тому Жешуві більш нікого нема і конче треба забирати її сюди, до нас? — з невдоволенням виглядом розпитувала Шафранцова.

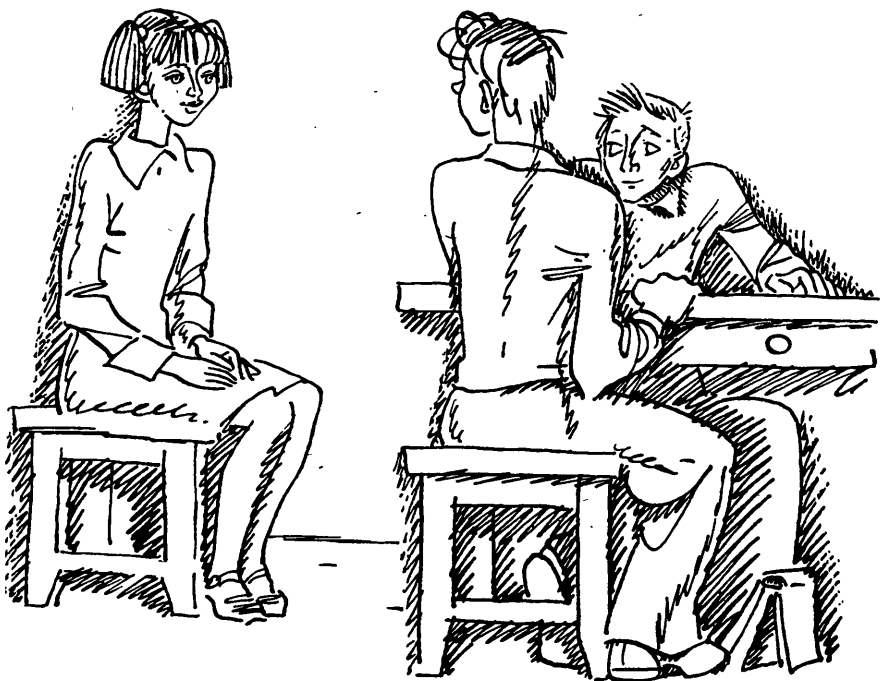
— Та ні, е, але там їй нібито було так погано, що вона не могла витерпіти. І такого листа написала тітці, тобто пані Яніні, що та аж перелякалася й живо-хутко подзвонила до Жешува. І відразу з дівчинкою поговорила. Та приїде у п'ятницю вранці. Поїзд приходить о шостій.

— Вона там не могла витерпіти,— бурчала Шафранцова,— а ми мусимо терпіти, так? І ніхто в нас не питається, так? Таж тут зробився вже справжнісінький притулок для сиріт. Пан Міхал узяв хлопця, тепер учителька — дівчинку. Сам ангел-архангел не витримав би. Мені це зовсім не подобається. Бракує тільки, щоб і ви собі нагляділи якусь дитину.

— Ой, нагляділа б, нагляділа,— сумно відказала пані Анеля,— та в моїй кімнатці її ніде примістити, самі знаєте. Але якщо одержу більшу...

— Та навіщо вам такий клопіт,— здивувалася пані Леонтина,— коли ви можете спокійно жити собі на втіху?..

— Клопіт, кажете... Звісно, клопіт. Я ж бачу, що з дітьми багато турбот. Та є від них і радість. У тебе перед очима молода істота росте, кращає, розумнішає. Це все-таки не те, що собака чи вазони на вікні...

4

І Вітек, і Міхал аж із шкіри пнулися, силкуючись угадати, що то за дівчина з'явиться в їхній квартирі. Вітек з висоти своїх дванадцяти років висловив припущення:

— Може, це якесь сопливе дівчисько?

— Та що ти! — рішуче заперечив Міхал. — Вона, певне, буде в нашому класі.

— Хто тобі сказав?

— Хто мені сказав? Безглузде запитання! Мені не треба, щоб хтось казав. Своя макітра є. Дівчина написа-

ла тітці листа, так? Розмовляла з нею телефоном, так? І сама приїде. Вчителька тільки на вокзалі її зустрине.

— Ну, то вона може бути і набагато старша від нас.

— Краще, якби ні, бо буде дуже задаватись,— уголос міркував Міхал.— А якщо вона з нашого класу, ми їй спуску не дамо, еге, Вітку? І нехай нас слухається, а як ні, то так віддухопелимо, що пам'ятатиме до нових віників, еге?

Вітек охоче цьому вірив. Адже Міхал з першого дня робив усе, що хотів.

Нова мешканка приїхала рано-вранці, коли всі ще спали. Пізніше її не було ні видно, ні чути. Вчителька сама, як звичайно, пішла до школи. По обіді Вітек насилу випхав до Толлочко Генюся, що наважився піти в кімнату вчительки лише після того, як брат пообіцяв йому льодяника. Незабаром він повернувся і, не заставши Вітка в кімнаті, знайшов його в кухні разом з Міхалом.

— Ну що? Бачив її? Велика? — нетерпляче допитувались обидва.

— Велика. І тут у неї отакі штуки,— показав Генюсь, приклавши пальці до голови над вухами.

Хлопці не зрозуміли, що малий хотів цим сказати, але не встиг він пояснити, як до кухні ввійшла вчителька.

— Дивись, Агнешко, тут газ. Отут — наша полиця в шафці. На отому столику можна прасувати, ось розетка.

— А як щось випрати, то в чому, тьотю?

— У ванній кімнаті за ванною стоїть велика біла миска. Ну, Вітку, Міхале, познайомтеся. Це ваша нова товаришка.

Досі хлопці удавали, що страшенно захоплені своїми підручниками. Тепер обидва зірвалися з місць і, тиснучи дівчинці руку, цікаво поглядали на неї. Вона була зовсім невелика. Тоненька, не набагато, але все-таки трохи нижча за Вітка, стояла і дивилась на хлопців темними очима, що, здавалося, займали все її худеньке личко. «Отакі штуки», як назвав їх Генюсь,— то було зіbrane в два жмутки над вухами чорне волосся. Чоло їй закривала густа нерівна гривка.

— Тьотю, я тут трохи побуду, можна? — з прохальною ноткою в голосі запитала дівчинка.

— Добре, але о сьомій постав воду на чай і принеси чайника в мою... в нашу кімнату.

Агнешка сіла на табуретку; знати було, що вона трохи соромиться, і обом хлопцям це сподобалось. Віткові тому, що він сам зняковів, і Міхалу — тому, що це відразу давало перевагу йому, сміливому.

— Уроки робите? — глянула на зошити дівчинка. — Математику? Може, в чому-небудь допомогти? — запропонувала від щирого серця.

— Ми якраз скінчили... — почав був Вітольд, але Міхал вирішив одразу поставити її на місце і з неприхованою іронією відказав:

— А в чому ж це ти можеш нам допомогти?

— Ні... я просто так... — знітилась дівчинка і, побачивши, що її добрих намірів не зрозуміли, постаралася швидше загладити прикре, як їй здавалося, враження. — Мені подобається тут, у тьоті... у вас. Такий чудернацький будинок. На вигляд ніби нежилий, а всередині стільки людей. У кожній кімнаті окрема сім'я. Тьотя мені вже розказувала, але я ще не з усіма знайома. Як воно тут?

— Як воно тут? — повторив Міхал, не знаючи, що відповісти.

Вітек почував, що Міхал зараз ляпне своє: «Безглузде запитання!» Йому стало жаль Агнешку — тоді ж дівчинка вже зовсім сторопіє, і він швидко заговорив:

— Я тобі розкажу, бо Міхал тут недавно. Отож, слухай: Шафранцова плете на дротиках і раз у раз примовляє: «Це мені зовсім не подобається», Шафранець розкладає карти і вирощує квіти, пані Анеля над усе в світі любить свого Пімпуся і каже до нього: «Пімпусику, золотко моє, ти, мабуть, голодний». А в Пімпуся черево аж по землі волочиться. Про твою тітку ти й сама знаєш, але, може, ще не бачила, як вона хапається за голову отак і каже: «Боже, боже, якби хоч годину тиші!», бо тиші тут не буває — моя мама шие на машинці, його дядько вмикає радіо на повну гучність, у Шафранців канарок співає, аж розлягається. Найтихіше в кухні. Тут ми робимо уроки. Міхал готує собі вечерю. Он, дивись, цілий отой казан за раз умне. Молотник він добрий!

Агнешка голосно сміялась.

— Ой, як ти кумедно розказуєш! Тепер я вже про кожного щось знаю.

— Ну, Вітку, ще про себе скажи,— озвався Міхал, якого розсердили останні товаришеві слова.

— Про себе... що ж про себе?..— розгублено промимрив Вітек.

— А от хоча б те, що ти такий... тупий до математики.

— Ото ще, тупий, тупий...— буркнув Вітек, гарячково шукаючи способу відвернути увагу від власної персони.

— Якби ти не був тупий...— почав Міхал, і Вітек раптом не на жарт злякався. В одну мить він побачив увесь ланцюг наслідків: Міхал скаже про списування завдань, Агнешка передасть тітці, вчителька — батькові, а тоді вже — відомо що.

Та перше ніж Міхал устиг чимось довести свої слова, з коридора почулося тонке й пискливе, хоч і приглушене дверима, дзявкання Пімпуся.

— Пані Анеля йде,— пояснив Вітек, зрадивши з несподіваного рятунку.— Пімпусь завжди перший її чує.

Грудзинська увійшла в кухню і спинила погляд на Агнешці. Дівчинка встала й чемно зробила кніксен.

— Добрий вечір, я Агнешка Панасевич, житиму тут у тьоті.

— Добрий вечір, Агнешко,— привітно мовила пані Анеля.— Це добре, що ти вже тут. Будеш тітці допомагати. Бажаю тобі під цим дахом здоров'я й успіху. Ходи подивишся на мого Пімпуся. Такий славний собачка! Бач, уже не може мене дочекатись... Мабуть, голодний. Бідолашка!

— Я тобі, як доброму, даю списувати математику, а ти зразу «цілий казан»,— ображено сказав Міхал, коли вони лишилися самі.— Тебе це так хвилює? Ти звик інакше. І що з тебе вийшло? Ти ж здихля! Я тебе одним пальцем покладу, зрозумів? Дивись,— Міхал закачав рукав сорочки і, зігнувши руку, продемонстрував твердий опуклий біцепс.— Спробуй, помацай!

— Не хочу!— Вітек теж був сердитий.— Я сказав це жартома, що ж тут такого? А ти вперше дівчину ба-

чиш і відразу про мене: «Тупий». Хіба це так цікаво? І до того ж це неправда, я не тупий.

— Ні, тупий. Адже ж ти не можеш зрозуміти, ні?

— Але по два роки в кожному класі не сиджу. Ні разу ще не сидів!

— Я теж тільки раз. І тільки тому, що хотів залишитись. Ясно? Це велика різниця!

— Я теж тільки тому не розумію математики, що не хочу,— глузливо пирхнув Вітек.

— Гарзд. Від завтра захочеш. Від завтра я тобі списувати не дам.

— І не треба,— відрубав Вітек.— Обійдусь.

Хтозна, до чого домовилися б хлопці, коли б не вернулась Агнешка.

— Ну, вода на чай, мабуть, закипіла. Вже сьома,— закотивши манжету чорного халатика, вона глянула на годинник.

— А годинник якої марки? — поцікавився Міхал.

— «Старт».

— Добре йде?

— Дуже добре. Не відстає і не поспішає. Він у мене вже другий рік. Це нагорода за п'ятий клас.

— То зараз ти в якому? — запитав Вітек, подумавши, що не дочув.

— Хіба я вам не сказала? В сьомому. Вчитимусь у тій самій школі, що й ви.

— В сьомому? — недовірливо повторив Міхал.— Може, це ти тільки хвалишся?

— А чим же тут хвалитися? — засміялась Агнешка.— Мені ж цього року чотирнадцять сповниться. І восени я вступлю до педагогічного ліцею. Якщо складу... Але, мабуть, складу,— і, тричі стукнувши по столі, знов засміялась.

Коли дівчинка вийшла з кухні, хлопці довгенько мовчали.

— Ось воно як,— озвався нарешті Вітек.— Агнешка має справжній годинник і буде вчитися на вчительку...

— Найгірше те, що вона в сьомому класі,— міркував Міхал.— Але ж і я, якби хотів, то... І знаєш, на вигляд вона ніби нічого собі. Та чогось мені здається, що така може посіяти незгоду.

— Е-е-е...— з сумнівом протяг Вітек.

— Повір мені! Я тільки раз гляну — і вже бачу наскрізь. Ти звернув увагу, як вона лупала отими своїми фіранками?

— Фіранками? Що то за фіранки? — Вітек глянув на вікно, де за його пам'яті ніколи нічого не висіло.

— Що це ти? Таких речей не знаєш? Вії, ну, вії в неї отакенні, мало не на півпальця. Невже не зауважив?

— Ні. І просто дивом дивуюсь, як це ти зразу, з першого погляду, помічаєш такі речі! Я тільки після того, як ти сказав, побачив, що Гражина руда. А ти — й червоні панчохи, і тепер у цієї... фіранки.

— Таке вже в мене око,— Міхалу було приємне зачудовання товариша.— І-кажу тобі ще раз: вона буде кирпу гнути і взагалі. Але ми мусимо триматись, Вітку. Дивись, тільки-но приїхала, а ми вже так... посердилися. Це зовсім ні до чого. Зошита я тобі дам. Списуй собі скільки влізе...

Вітек мовчав. Міхал підозріливо глянув на нього.

— Що, не хочеш?

— Та ні... Але... як це виявиться?

— Що саме?

— Ну, що я списав...

— Ой, слухай, найгірше — це журитись наперед. Хіба ти не знаєш — від цього закаблуки викривлюються. Йй-бозю-козю! Тепер я розумію, чому в тебе такі черевики...

— Ти смієшся, а я серйозно...

— Смійся й ти, Вітку. І не будь таким зубрилом. Як весь час над книжою сидітимеш, то згорбатієш, та й більш нічого. В нас у лодзинській школі був один такий. Йй-бозю-козю! Отакий-о! І ти хочеш таким стати?

— Я ж весь час над уроками не сиджу. Наліпки збираю. Читаю книжки. Можу дати тобі «Робінзона», ти не читав?..

— Давно! Одне місце мені навіть дуже сподобалось: як Робінзон перевозив речі з розбитого корабля. Аж шкода, що не встиг забрати більше. А решта — нічого особливого.

— Ти не любиш читати?

— Я люблю детективи. Оце класні книжки. В кінці злочинця завжди піймають — і все гаразд. Справедливо! А справедливість, по-моєму,— річ найважливіша. І фільми такі теж люблю. Слухай, ходімо в кіно.

Вітек злякано оглянувся на двері.

— Що ти! В мене і грошей нема, та й не пустять.

— Я за тебе заплачу. А що не пустять... Ех ти, мокра курка. Завтра йдемо на перший сеанс. Я все влаштую.

Другого дня близько четвертої години Міхал постукав до Піотровських і гукнув крізь двері:

— Вітку! Так ти йдеш на ці заняття? Як хочеш спізнитись, то бувай! Я вже йду.

— Що то за заняття? — звела голову мати, яка сиділа за машинкою.

— Це... природничий гурток. Треба поспішати, бо вчитель не любить, коли спізнюються. Будемо дивитись діапозитиви.

— Тільки вертайся просто додому,— звеліла мати і знову схилилась над роботою.

— Вдалося, вдалося! — радісно повторював Вітек, ідучи вулицею вгору разом із Міхалом.

— От бачиш! І завжди вдасться, тільки треба мати голову на в'язах,— пиндючився Міхал.

Повернулись вони за дві години. Вітек був червоний, розіпрілий. Страх гнав хлопця додому. Ковбойський фільм, в якому трупи так і падали, розпалив його уяву. Очі йому блищали.

— Чого це ти так захекався? — з тривогою спитала мати.

— Бо... бо квапився. Сьогодні нам стільки задали!

Хлопці швидко беруться до завдань на завтра, але їм важко зосередитись над підручником. Вони раз у раз вертаються до кінофільму.

— Найкращий момент був, коли шериф прикинувся, що вбитий, а як той бандюга підійшов до нього, він: бах! бах! бабах! — з запалом стріляв Міхал просто в Агнешку, яка саме ввійшла до кухні.

— Ну що, вам сподобався фільм? — спитала вона.

— Тс-с-с! — злякано цитьнув Вітек.

— Що це тобі приснилось? Який фільм? — спробував відвернути небезпеку Міхал.

— Я бачила, як ви входили в кінотеатр,— уже тихше мовила здивована дівчинка.

— Агнешко, слухай, не кажи нікому. Якщо мама дізнається, мені таке буде!

— О, в тебе вже душа у п'ятах,— глумливо промовив Міхал.— Чого ти перед нею так стелишся? Не бійсь, не скаже. Хай тільки спробує!

— Я не скажу, але зовсім не тому, що тебе злякалась, чуєш? — гостро відповіла дівчинка, ображена таким тоном.

— Ну, ну! Ти тільки не підскакуй, як кит на шпильці,— гороїжився Міхал.

— Кит?.. На шпильці?..— спантеличено повторила Агнешка. Мабуть, вона спробувала уявити собі цю картину, бо нараз вибухла сміхом.— Ой Міхале, оце здорово! Такого я ще не чула! Сам вигадав?

Сердитий не знати чого, Міхал не зволив відповісти. Підсунув зошита під ніс Віткові й буркнув:

— Дряпаєш, як курка лапою, розібрати не можна. Що це: числівник чи прислівник?

Агнешка підступила до стола, глянула на розгорнуті зошити. Неважко було догадатися, що Міхал списує у Вітка.

— Так-так,— мовила дівчинка.— А сам не вмієш?

— Я? — підскочив Міхал.

— Ти ж переписуєш.

— Ну то й що? По-перше, мені так подобається, а по-друге,— це такий метод. Не знаєш цього? Дарма. Ти ще багато чого не знаєш. Усяку роботу можна налагодити так, щоб менше втомлюватись. От я й застосовую оце... це зветься «організація праці»... Ти про таке чула?

— Так, дещо чула,— спроквола відказала Агнешка, пильно дивлячись на Міхала, і, не сказавши більше ні слова, вийшла з кухні.

— Ну, тепер ми у неї в руках,— простогнав Вітек.— І кіно, і списування. Що мені буде!..

— Не будь такою макухою! Можеш спати спокійно. Дівчисько треба присадити. Справді-бо, старша на один клас, а вже удає дуже розумну...

Та Вітек спав неспокійно. Математик гнався за ним з пістолетом у руках, щоб відібрати Міхалів зошит. «Бах! Бах! Бабах!» — розлягалось позаду. Хлопець ускочив у якесь парадне, захряснув за собою двері. «Нарешті!» — почувся рятівний голос.

— Нарешті! — повторила мати, стоячи над його ліжком.— Добудитись тебе не можна. Вставай, а то спізнишся до школи.

5

На кухонному столі поналипало стільки бруду, що аж сором. Але хто мав соромитись? Адже стіл був спільний: тут оббирали й ополіскували городину, мили посуд, сюди ставили зняті з плити гарячі каструлі.

Щоправда, вже давно, дуже давно встановили були чергу, коли й кому його шарувати. Та з часом черга переплуталась, і от старий стіл зробився, як то кажуть, яблуком незгоди.

Перед Новим роком на нього зглянулась пані Анеля. Вона користувалася ним рідко, лише в ті неділі, коли не чергувала в лікарні, але їй було неприємно зустрічати свято з таким нечупарою в хаті.

Відтоді стіл знову стояв немитий. Учителька вважала, що тепер черга Піотровської. Піотровська гадала, що отоді медсестра вишарувала стіл саме за неї, віддячивши цим за послугу,— вона пришила сусідці нові рукава до білого халата. А пані Леонтина взагалі не квапилась робити лад у кухні. Хазяйка квартири вона, стіл її власний, то нехай інші скромодять його хоч би з чемності й пошани до її віку.

Коли Міхал з Вітком почали готувати в кухні домашні завдання, Піотровська вже мало не довела стіл до пуття. А що на неї, як завжди, чекала сила всякої хатньої роботи, то вона знайшла інший вихід: нехай, сідаючи за уроки, застеляють його газетами.

Одного дня хлопці застали чисту, вишарувану стільницю. Та їм до того було байдуже. Далеко більше цікавив їх високий торшер, змайстрований чи, певніше, відремонтований золотими руками Черніка. Сильна лампочка так ясно освітлювала не лише стіл, а й усе приміщення, що можна було голки збирати. Шафранцова, заглянувши в кухню, аж руками сплеснула.

— Скільки цей дракон електрики пожере! — скрикнула вона, але тут увагу її привернула чиста поверхня столу.— Що, ти нагадав мамі? — мовила, дивлячись на Вітка.

— Якби була наша черга, мама і без нагадування зробила б, що треба,— заступився за матір хлопець.

— То це в пані Толлочко сумління заговорило, бо ж, мабуть... не ти? — звернулася старенька до Міхала.

— Я? Безглузде запитання. Хіба це мій стіл? Чи, може, я його забруднив? Он учора я замастив увесь зошит тією грудинкою, яку ви краjali для яечні. Хто бруднить, той нехай і мие! — випалив Міхал визивним тоном, ще й зневажливо здвигнув плечима.

Пані Леонтина остовпіла.

— Як ти смієш? Як ти смієш так зі мною говорити?! — почала була старенька, але раптом зблідла, вхопилася за серце і хутко залишила кухню, куди саме входила з підручниками Агнешка.

Дівчинка чула останні слова.

— Що таке?.. Що ви сказали Шафранцовій? — мовила вона з докором, але Міхал не дав їй договорити.

— О! Ще одна знайшлася! Ніхто нічого особливого не казав. Стара почула від мене кілька слів: нехай мие стіл, коли його забруднить. А що, хіба це неправда?

— Я тобі теж скажу правду, — якомога спокійніше відповіла Агнешка. — Ти повівся по... по... ну, як грубіян! Невже ти не розумієш, що із старшими так говорити не можна?..

Міхал аж мінівся на лиці.

— Я знаю, що ти хотіла сказати: я хам, так? Повівся по-хамськи, так? Не тобі мене вчити! Сам знаю, як поводитись! А що я не з Варшави — то нічого. Лодзь теж велике місто, не те що якийсь там Жешув. І за що, власне, збили таку бучу? За цей брудний стіл?

— Брудний? — здивувалась Агнешка. — Та я ж його сьогодні сама вишарувала.

— Ти? За тітку? — майже в один голос гукнули хлопці.

— Ні за кого! Просто побачила, що стіл брудний, і вишарувала. І завжди це робитиму. Адже нам буде приємніше робити уроки на чистому.

— На-ам? — протягло перепитав Міхал. — Ти теж тут робитимеш уроки?

— Еге. В тьоті столик невеличкий. І мені здається... вона любить побути на самоті. Але... — Агнешка перехопила ворожий погляд Міхала. — Може, ви не хочете, щоб я тут?.. Може, я заважаю?..

— Ні, ні! Місця ж усім вистачить. Сідай! — запросив Вітек і відсунувся на другий кінець столу, залишивши всю середину Агнешці.

— Гм, — муркнув Міхал, стримуючи злість. — І нехай кожний дбає сам за себе.

Вітек помітив, як розлютився товариш. Він розумів, що причина цього — сутичка з Шафранцовою, та нараз йому сяйнув здогад, що слова «кожний сам за себе» стосуються завдань з математики.

Даремно силкувався він зосередитись над домашнім твором. Звичайно твори давалися йому дуже легко. Вітек любив їх писати, надто ж на вільну тему.

Давши волю уяві, хлопчик швидко переносив думки на папір. Усе тут підкорялось його бажанням. Жодні залізні правила не сковували фантазії, як, наприклад,

у математиці, де пропустиш чи забудеш одне — і вся праця нанівець.

Та сьогодні робота ледве-ледве посувалася. Вітек щохвилини позирав на книжки та зошити Міхала, який уже мав би взятися до математики, щоб потім дати йому переписати. Зате з твором, як домовились, Вітек допоможе Міхалу. А він що робить? Рахує сторінки в книжці?

Міхал недбало гортав підручника, ніде не спиняючись. Неважко було догадатися, що думки його десь далеко.

— Ну, бувайте! — зненацька зірвався він з-за столу. Згріб зошити й книжки в портфель, клацнув замком.

— Ти вже? — здивувався Вітек. — І математику вже зробив?

— Або так, або ні, — ухильно відповів Міхал. — А ти, — звернувся до Агнешки, — не думай, що я такий неотеса, ясно? Нехай тобі Вітек розкаже, як на мене дівчата оглядаються.

Агнешка відірвалася од книжки і закліпала довгими віями.

— Дівчата?.. — вона покивала головою. — А, розумію, мабуть, дивуються, що в тебе нема осяччих вух. Вони тобі якраз до лиця!

Міхала наче вітром вимело з кухні.

Механік даремно чекав сьогодні на Шафранця. В цю пору дідусь звичайно приходив до нього зіграти партію в шахи. Часом гру спостерігав Піотровський, і сам непоганий шахіст. Сьогодні ні той, ні другий ще не показувалися. За стіною у Шафранців чути було якусь незвичну шамотню. Може, хтось прийшов у гості? Щоб перевірити своє припущення, Чернік став за завіскою. Почув голос пані Анелі і зразу догадався, що то вона винна: заговорила сусіда лікарняними плітками.

— Пане Францішку! Можна? — спитав механік і просунув голову за завіску. Він побачив Шафранцову в ліжку з заплющеними очима, чоловік стояв у неї в ногах. Старий обернувся до Черніка і глянув такими сумними й безпорадними очима, що вже саме це стривожило сусіда. Пані Анеля енергійно замахала на нього: мовляв, ідіть звідси. Вона саме надівала голку на шприц.

Механік хутенько відступив і зазирнув до кухні.

— Міхала тут нема?

— Пішов трохи прогулятися,— швидко пояснив Вітек.— Він не може довго всидіти на місці.

— Вдома у матері хлопець за роботою завжди був у русі. А тут у школі — сиди, вдома — сиди. Йому важко привичаїтись. Нехай провітриться, аби тільки вчився як слід.

У цю мить Черніка хтось ухопив за рукав і потяг назад. Він обернувся. В коридорчику стояла пані Анеля; приклавши пальця до губів, вона жестом звеліла йому вернутись до себе. Обое навшпиньках пройшли через середню кімнату.

— Ну, цього я від Міхала ніколи не сподівався! Справді, хлопець слів не вибирає, але щоб так із старою людиною, з пані Шафранцовою?.. Це через оті вічні сварки з вітчимом він зробився такий язикатий,— відказав механік, вислухавши розповідь пані Анелі.— Але вже до такого дійти! Ну, я ж йому дам! Щоб я червонів за нього перед сусідами? І за що? За те, що хотів допомогти його матері? Хай-но тільки прийде додому, капосний!..

Міхала нема. Минає півгодини, година. Настрій у Черніка стає дедалі понуріший. Побалакати ні з ким. А так хочеться поділитися своїм горем! Чи й поради спитати..

До вчительки він не піде. Знає, що та вечорами сидить за своїми книжками і не любить, щоб їй заважали. До Піотровських — теж ні. Пані Ірена почне докоряти, що Геньо слухає речі, яких йому чути не годиться. І злякається за Вітка, а може, навіть заборонить йому товаришувати з Міхалом. А це було б уже зовсім погано.

Гнів потроху минув, натомість став закрадатися неспокій: куди подівся хлопець? Може, з ним щось сталося?

Механік надягає кожушок і виходить на вулицю. Іде вгору, роздивляється на всі боки. Міхала не видно. Мороз пече щоки, холодне, різке повітря забиває дух. Ще, боронь боже, застудишся!.. І, ніби у відповідь на цю думку, зовсім близенько звабливо засвітились вікна бару на Старому ринку.

Відколи з ним живе племінник, Чернік мужньо опирається спокусі. Не можна ж показувати хлопцеві поганий приклад. Але сьогодні, під таку холоднечу, добре було б вихилити кухлик теплого пивця. Тільки один! І може, який приятель трапиться... Коли людина розкаже комусь про свій клопіт, їй стає куди легше.

Міхал вертається пізно. Злість на Вітка, на Агнешку і на себе самого погнала його аж у центр міста.

«Дурна Агнешка!.. Сама віслучка!.. Нічого, я її навчу розуму! Треба тільки спокійно все обміркувати і так їй допекти, щоб вернулась туди, звідки приїхала. Дременула звідси, щоб аж куріло!..

А другий віслук — Вітек. Навіщо покликав її за стіл? Треба було з самого початку відрізати: «Заважаеш!» — і бувай здорова! А він одразу посунувся, звільнив їй місце. Бовдур! Невже йому невтямки, що тепер їм доведеться мінятися зошитами перед самісіньким її носом? Вона ж усе знатиме! І колись таки вибовекає тітці, це як двічі два — чотири. От і добре! Хай Віткові нагорить. А він ще й питає: «Розв'язав задачу?» Розв'язуй сам, коли такий розумний! А на твір мені начхати! Не бажаю, щоб ця ехида знов мені казала солоденьким голосом: «А сам не вмієш?» Постривай, яbedo, ти ще побачиш, що я вмію!»

Додому Міхал вертається спокійнішою ходою. Він уже знає, що зробить. Коли б тільки Вітек не був такий боягуз. Та, зрештою, обійдеться й без нього. Як їсти хочеться! Чи є що на вечерю? Може, дядько чогось приніс?

Але дядька немає вдома. Міхал дістає хліб, масло, шматок ковбаси. Такий харч йому дуже смакує, і він, походжаючи по кімнаті, з'їдає все до крихти.

У кухні темно — це видно з їхнього вікна, отже, там нікого немає. Вітек уже в себе, треба його викликати. Міхал сміливо стукає до Піотровських, але пані Ірена без церемонії відпроваджує його від дверей:

— Вітек лягає спати.

Лишається крайній засіб: ванна кімната. Хлопці вже давно про це домовились — на всяк випадок. Адже піти туди нікому не заборониш.

І от за хвилину Міхал довідується, що трапилось, коли його не було.

— Пані Анеля вийшла від твого дядька і вступила до нас,— розповідає Вітек.— Сказала, що він страшенно засмутився. Ой, Міхале! Тут таке зчинилося, просто жах. Я навіть твір не міг як слід написати, а до задач і не брався...— Він замовкає, жде,— може, Міхал згадає про зошит... Не дїждавшись, веде далі:— Шафранцова занедужала. Знаєш, я завтра попрошу в неї пробачення.

— Мати наказала?

— Ні, ніхто не наказував, але вийшло так... негарно...

— А я ні!

— Мама каже, що дядько повинен тебе відчухрати.

— Ну, ну! — буркає Міхал.

— Завтра мене з математики неодмінно викличуть,— знову бідкається Вітек.

— Ота розумниця тобі не допомогла?

— Ні-і... що ти! Мені й на думку не спало її просити.

— Ну, то раз козі смерть! — глузує Міхал.— Було б її за стіл не кликати.

— Чому?.. Адже кухня для всіх... І ти ж чув — це вона вимила стіл.

— Атож! Ти й досі не зрозумів, що все це через неї? Через оте миття? Вона, вона всьому причина! Чого лізла? Хто її просив? Але ми ще побачимо, чие буде зверху! З мене посміховисько робити? Вуха від оселедця!

— Довго ще ви тут будете шушукатись? — донісся крізь щілину сердитий шепіт медсестри.— Якби пані Леонтинна не була хвора, я б вам дала перцю!.. Ану, виходьте! Живо-хутко!..

Було вже ген по півночі, коли Міхала розбудив да-
лекий і якийсь дивний, уривчастий спів. Він враз дога-
дався, хто це влаштував такий концерт, і побіг до д-
верей. Вони були відчинені. Тут уже стояла пані Анеля, а
на сходах борюкався з механіком Піотровський. Гуртом
затягли п'яного до хати і, незважаючи на бурхливий
опір, поклали на ліжко.

— Тихше! Тихше! — Медсестра ясином затулила й-
ому рота, водночас загадавши Міхалу намочити руш-
ника в холодній воді.

Вранці у звичайну годину задзвонив будильник. Чернік устав, відчуваючи, що в голові йому наче ковалі кують. Розгледівся по кімнаті, ледве розрізняючи предмети при блідому світлі зорі, і спинив погляд на розкладачці, де, заклавши руки під голову, міцним, солодким сном спав Міхал.

Механік потер чоло, почухав потилицю. Що це вчора було? Про що він мав поговорити з племінником? Міхал наброїв?.. Ох, як важко щось пригадати, коли так нестерпно болить голова!

Зненацька погляд його, блукаючи по стіні, натрапляє на плакат, який пані Анеля повісила колись навпроти ліжка. На ньому напис: «Алкоголь — твій ворог». Чернік знає його напам'ять, адже щодня хоч-не-хоч мусить на нього дивитись. Але сьогодні щось у ньому ніби змінилось. А може, це вже інший? Ні, той самий, тільки внизу жирними чорними літерами дописані слова: «Дядько ворога не боїться»...

Тихенько, тихше, ніж звичайно, збирається Чернік на роботу. З кімнати виходить навшпиньках, обережно причиняє двері, силкуючись не глянути на племінника, хоч добре знає: в цю пору Міхал ніколи не прокидається.

Лихе передчуття не дарма мучило Вітка. Математик одразу викликав його до дошки. «Забути» зошит з домашніми завданнями не пощастило. І тоді зразу виявилася правда, що не віщувала нічого доброго, — сторінки були чисті.

— Не виконав?

— Та... ні... бо наша хазяйка захворіла і...

— Знаємо, знаємо: ти по всій Варшаві шукав ліки і так далі, і таке інше. А на вчора? Бачу, що на вчора завдання виконав. Самостійно?

Вітек запевнив у цьому з покvapністю й запалом, гідними кращого застосування, а вчитель легко довів йому, що це неправда, продиктувавши і загадавши розв'язати на дошці таку саму задачу.

— Виходить, списав? У кого? — Гжибовський хотів знати всю правду.

Але Вітек, червоний як буряк, стояв мовчки, втупивши очі в підлогу.

— Хто з вас дав Піотровському списати?

Клас одностайно мовчав.

— Я запитав тільки так, для проформи,—покивав головою математик.— Я, певна річ, не сподіваюся, що мені скаже про це хтось сторонній, хтось, так би мовити, особисто не зацікавлений, але ж сам винуватець міг би виявити таку сміливість, правда?..— іронічно вів далі вчитель.— Міг би, повторюю, якби був сміливий. На жаль,— зітхнув він,— сміливості йому, видно, бракує. А тому доведеться допомогти Піотровському іншим способом. Хто живе найближче від нього?

— Міхал Ковальський! — вихопився Вечорек.

— Ага. Так от, Ковальський! Це якраз добре складається, бо ти сильний у математиці, науці мудрій і прекрасній. Тож прошу тебе, допоможи трохи товаришеві. Сподіваюся, це не завдасть тобі великого клопоту?

Міхал так сильно закашлявся, що відповідь важко було розібрати, але вчитель не мав сумніву, що вона позитивна, і навіть за це подякував.

Данка й Гражина весь час перешіптувались і буквально душилися зо сміху аж до самого кінця уроку, так що вчитель нарешті зробив їм зауваження. Одна з них, без сумніву, була авторкою підсунутої Міхалу записки:

Чудо + юдо + рудий + кіт = вухо від оселедця.

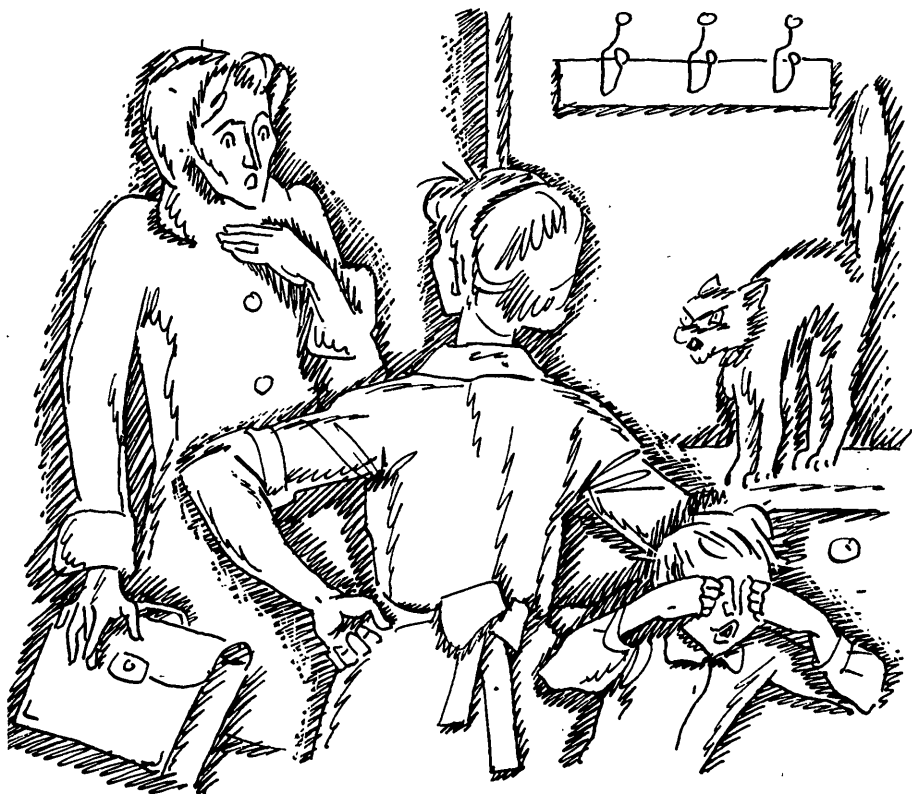
Міхал удавав, ніби не розуміє, в чому річ. Але весь клас не мав ані найменшого сумніву щодо того, хто дав Віткові скатати.

Вітек, понурий, з похнюпленим носом, і Міхал, розлючений, що так уклепався, за всю дорогу додому не перемовились ані словом.

Відчинив їм опухлий від сліз Генюсь і плачучи сповістив:

— Мишки пропали! Обидві!.. Невідомо, де поділись!..

— Невідомо? — голосно перепитав Міхал.— Відомо. Кицяня ними пообідала і вже облизується! Не бачиш? — і показав на вчительчину сіамську кішку, яка, сидячи під дверима її кімнати, раз по раз облизувала мордочку рожевим язичком.

6

У акої колотнечі тут ще не було! Стомлений від голосного плачу Геньо на кілька хвилин затихав, а потім заходився знов, ридаючи так гірко, що зворушив би й камінь.

Піотровська на найменший шерех біля дверей щоразу виглядала в коридор. Вона чекала Толлочко, аби повідомити її про злочинний факт, бо не мала сумніву, що білі мишки стали жертвою кіщиного апетиту.

Коли пані Яніна, стомлена після шести годин занять, відімкнула двері, Піотровська зразу ж вилила на неї всю свою досаду, викликану і зникненням мишок, і плачем Геня, і двійкою, яку приніс зі школи Вітек.

— ...А ще я вам скажу,— закінчила вона, енергійно жестикулюючи перед самим носом розгубленої, ошелешеної вчительки,— що, коли держиш kota, треба його годувати! Давати йому їсти стільки, щоб він не нишпорив по чужих кімнатах і не жер усе, що йому попадеться в лапи!

Толлочко насилу розстебнула тремтячими пальцями гудзики зимового пальта; здавалося, вона от-от зомліє.

У такому стані її застала Агнешка, яка, почувши на сходах останні слова Піотровської, не наважилася зразу ввійти до передпокою.

— Тьотю! Що сталося? — запитала дівчинка, кидаючись на поміч.

Вона посадила тітку на канапі, скинула з неї боти, зняла з голови вовняну хустку і квапливо накапала в ложечку валеріанових крапель.

— Не треба, облиш,— слабо боронилася тітка.— Мені вже й жити не хочеться. Сама бачиш — хіба це життя? Приходжу змучена, думаю: вдома спочину. А тут — маеш! Домівка і спокій! Це вже над силу людську!..— Вона стиснула скроні руками і одвернулася до вікна, соромлячись сліз.

Агнешка тихенько поралась. Вибігла поставити воду на чай, постелила на тахті, дбайливо вклала тітку, підсунула їй під ноги грілку з гарячою водою і подала склянку чаю з цитриною; потім вислизнула в коридор, обережно зачинивши за собою двері.

«Куди йти? Що робити?» — тверезо міркувала вона, хоч їй теж схвилював сьогоднішній випадок.

Геньо, очевидно, виплакався до кінця; бо його вже давненько не було чути. Але з цього боку загрожувала чи не найбільша небезпека, тож Агнешка тихенько постукала до Піотровських.

— Заходьте! — сухо озвалася пані Ірена і здивовано й непривітно глянула на юну сусідку.

— Я... я прийшла попросити пробачення за нашу Кицюню. Геню, не журися, заведемо нових мишок, я тобі обіцяю, тільки, будь ласка, не плач. У тьоті страшенно голова розболілась,— додала, ніби виправдуючись.

— Ніяких нових мишок,— відрізала мати.— З мене теж цього всього доволі! Мені теж болить голова! А я не можу дозволити собі відпочити.

— Може, я заберу Геня в кухню і трохи йому почитаю? — не відступала Агнешка.

Геня пропозиція явно зацікавила, але Піотровська, щоправда, вже лагіднішим тоном, заборонила й це.

Механік чув ту сварку зі своєї кімнати. Міхал хотів був навіть відхилити двері, але дядько вчасно його спинив. Хлопець долонею затуляв собі рота, щоб не пирснути зо сміху, і ніяк не міг уторопати, чому дядько обурено сварився на нього пальцем.

— І чого ти радієш, навіжений? — спитав Чернік, коли за дверима запанувала тиша.— Жінки погиркались. Ну то й що? В таких випадках краще не втручатись. А сміятися нема чого. Тісно тут, раз у раз хтось комусь дорогу заступає, заважає. Миші, звісно, потрібні, як п'яте колесо до воза. Кицька їх пожерла, це ясно, інакше й бути не може. А вчительки мені жаль. Будуть їй тепер дорікати до самої смерті.

— Атож, бо Агнешка мусить наглядати за котом! Коли тітка її утримує і дає притулок, то нехай це почуває, так чи ні?

Чернік пильно подивився на племінника. Певне, хотів щось сказати, добирав слова, не спускаючи погляду з хлопця, але той, ще хвилину тому такий самовпевнений, раптом повернувся, підійшов до шафки і почав щось із неї виймати.

— А може, то не кицька? — заговорив він трохи згодом, мастячи скибку хліба і не підводячи очей на дядька.— Може, Пімпусь? Адже всі такси — вороги мишей.

— Це мені не спало на думку,— мовив замислено Чернік,— але... справді, можливо... справді... тоді обвинувачення проти Толлочко несправедливе.

— Може, миші сховались в якусь дірку. Схочуть їсти — вернуться назад. Оце було б здорово! — Міхал усміхнувся, блиснувши зубами.

— От зрадів би малий! — докинув механік.

— І вчителька виказала б Піотровській геть усе. Знову була б сварка!

— Ой, дурний ти, Міхале, дурний! — Чернік аж головою покрутив. — Тобі аби гризня та сварка. А людські нерви, а спокій у хаті нічого не варті?..

Не дочекавшись відповіді, він сів за стіл і розгорнув вечірню газету.

Вітек уже давно сидів у кухні. Знайшовши якийсь привід, хлопець постарався чимскоріше зникнути з материних очей, бо вона весь час гірко докоряла йому за принесену двійку. Ще добре, що тата не було. До кінця тижня в установі, де він працював, тривала якась конференція. Тато навіть на обід не забігав. Вертався дуже пізно, такий стомлений, що засинав над вечерею, а вранці його не можна було добудитись.

— Нема в тебе серця! Нема! — бідкалася мати. — Своїми двійками ти таки доб'єш батька. Як його не стане, отоді ти зрозумієш!

Вітек більше не міг цього чути. Мама в таких випадках завжди перебільшує. Ну що спільного між серцем і математикою? Чи мама не казала недавно татові, що, певне, Вітек не має тями до математики? При чому ж тут серце? А що він доб'є батька... Вітек воліє не думати, хто кого доб'є. Скільки разів тато давав йому прочуханки. Але тепер він уже великий. Тато ж сам розуміє — шостий клас... Коли б не миші, ще, може, пощастило б щось зробити, та, як на зло... І хто їм відчинив клітку? Геньо завжди пильнував їх, ідучи з дому, сам перевіряв. Кицюня, правда, блюдце з глечика вміла зсунути, коли хотіла добратися до сметанки. Але заціпку підняти?..

Вітек іде в ванну кімнату і несподівано за нещільно причиненими дверима кімнатки пані Анелі чує хлипання. Геньо сюди прийшов, чи що? Ні... це Агнешка.

— ...Ви добра... ви розумна... Порадьте, що мені робити. Я почуваю... тьоті важко звикнути зі мною жити. Вона до мене дуже добра, але я знаю, що заважаю тут... Може, є якась школа-інтернат?.. Чи, може, мені оселитись у кого-небудь в кухні? Я б допомагала в домашньому господарстві. Я багато чого вмію...

— Дитино моя! Що це ти вигадуєш? На, випий ще трохи води! Щодо тітки... може, вона й справді звикла бути на самоті із своїми книжками. Але ж вона так радо тебе прийняла!.. Я добре пам'ятаю, як тітка бігла

на пошту, щоб поговорити з тобою телефоном. Зовсім стерялася, так за тебе боялась. Я пам'ятаю.

— Ви... ви знаєте, мені там було так погано! Так погано, що...

— Ти була в чужих людей?

— Ні, в татової рідні. Але... але... Та нехай! — зважується Агнешка.— Я вам розкажу.

— О, моя люба, мені можеш сміло... хоч яку таємницю! — запевнила пані Анеля, б'ючи себе в груди.— У мене тут — німа могила і свята земля!

— Мій тато... мій тато...— Агнешці, видно, дуже важко змусити себе говорити далі. Нарешті вона одним духом випалює: — Був заарештований...

— Ох! — злякано зойкнула пані Анеля.

Вітек, що підслухував під дверима, заціпенів з жаху.

— На будові виявили зловживання... Тато був начальником... він так переживав... тоді в нього стався перший інфаркт. Звичайно, слідство встановило, що він не винен... О, таж мій тато!.. Ніколи! Ви мені вірите?..

— Вірю, люба дитинко, вірю.

— А там, де я стала жити по смерті тата, хоч це й родичі... не було того дня, щоб мені не сказали чогось образливого. А коли одного разу в дядькової жінки пропало кілька злотих... Я тоді... якби мене тьотя не забрала...

Хтось іде від Шафранців. Вітек одним стрибком опиняється в кухні.

Це Міхал. Його книжки й зошити давно вже тут на нього чекають.

— Що, отої розумниці ще нема?

— Ні, а чого ти так на неї?..— Віткове серце повне співчуття.— Їй тут не солодко живеться.

— Буде ще кисліше, як не перестане задаватись,— безжально відказує Міхал.— Побачить, хто тут головніший.

Він ще б говорив, але в кухню входить Шафранцова. Відколи Міхал так їй нагрубів, вона його просто не помічає. Ось і зараз звертається до Вітка, так наче Міхала тут немає.

— Вітку, любий мій, ці миші часом не сидять у вас де-небудь під тахтою або під шафою?

— Ні, напевно ні. Ми все відсували від стін. Генюся заглядав у кожну шпарку.

— Тепер я вже очей не стулю!.. Страшенно гидую мишами. А може, кіт їх ще не з'їв?

— Щось біле майнуло в передпокої,— підступно кидає Міхал,— але я не певен...

Пані Леонтина, не дослухавши і навіть не глянувши в його бік, виходить.

— Ти бачив щось біле? Де? — допитується Вітек.

— Вуха від оселедця бачив! Ясно? Та нехай трусить-ся цілу ніч. Це їй за отой скандал.

— Ну й злопомний же ти, Міхале.

— Зовсім я не злопомний, але кривди нікому не подарую. Дядько обіцяв купити мені черевики. Ці в мене важенні, як каменюки. Ну і пропив тоді всі гроші. Не пам'ятаєш? А через кого? Через Шафранцову. Нехай тепер наїється дрижаків, от ми й поквитаємось. Повинна ж бути правда на світі.

Увійшла Агнешка й сіла готувати уроки. Слідом за нею вскочив Генюся.

— А ти чого? — гримнув на нього брат.— Тобі тут нічого робити.

— Я тільки у ванну. І по дорозі, Вітку, хочу тобі сказати, що мама дуже сердита. На тебе і на мене. На мене за мишей. Бо Шафранець ходить скрізь із ліхтариком і заглядає, чи вони десь не сховалися. А Шафранцова на ніч хоче ніжки поставити в миски. І їй потрібні чотири миски.

— Ти з глузду з'їхав? Мало їй одної?

— Зовсім не з'їхав. Ліжко ж має чотири ніжки, еге? Кожна ніжка буде в одній мисці з водою. І миша тоді до Шафранцової не залізе, бо втопиться.

Хлопці передражнявали Генева щебетання. Агнешка спробувала всміхнутись, але усмішка вийшла якась жалісна. Міхал придивився до сусідки і помітив, що в неї червоні очі.

— Що, рюмсала? — спитав він зловтішно.

— В мене нежить,— пояснила дівчинка, втираючи носа.

— Гм! Нежить! — глузливо повторив Міхал, розгорнув хрестоматію і зненацька аж підскачів на стільці.

— Хто це?..— він хотів додати «зробив», але гнів

здушив йому горло. Хлопець почервонів так, що, здавалося, кров от-от бризне йому з обличчя. З серцем підсунув Агнешці аркуш паперу і тільки тицяв у нього вказівним пальцем.

— Мабуть, ти,— мовила повагом дівчинка.

Вітек перехилився через стіл, щоб і собі побачити, і ствердив:

— Ти! Як викапаний!

— Хто це зробив? — скрикнув Міхал.— Твої штуки?

— Ні. Я так не зумію,— спокійно заперечила Агнешка.— Це карикатура. Подібність справді є.

— Яка там подібність! — Міхал зрозумів, що даремно так скипів.— Може, це зовсім не я?

— Ти, ти,— запевнив Вітек.— Дивись, штани широкі, як у тебе. І піджак з підмошеними плечима, таж тепер ніхто вже таких не носить.

— Не носить? — ущипливо спитав Міхал.— А ти що, такий модник? Одежу тобі тітка з Америки присилає?

— Не верзи дурниць,— почав сердито Вітек, але Геньо перебив йому, знову заглянувши в кухню.

— Вітку, мама ще казала про твою двійку. В неділю тато матиме час розхвилюватись. І так розхвилюється, що ти тоді побачиш...

Вітек вискочив з-за столу, а Геньо втік.

— Кожен носить те, що має,— знову завів своєї Міхал.— Цей костюм мама мені купила вже ношений. Він у мене давно, бо я його не люблю і надягав тільки на свято. Але до Варшави в старому було ніяково їхати. То що? Кому яке діло?

— Не перебільшуй,— заспокоїла його Агнешка.— Нікому до цього напевно немає діла. Просто хтось пожартував.

— А, то ти, може, вважаєш, що в мене кумедний вигляд?

— Ну, не кумедний, а... чудний. Але мені здається, що в твоєму віці це не так-то багато важить.

— В моєму віці? Що ти хочеш цим сказати? — задирливо наскакував хлопець.

— Та годі вже, Міхале. В мене ще багато домашніх завдань. День був такий... неприємний. Дай мені змогу зосередитись на уроках. Я мушу добре вчитись.

— Ну то старайся! Ти ж, мабуть, навіть не знаєш, чим пахне двійка, зубрило?

— Знаю. І я одержувала двійки,— серйозно відповіла Агнешка.— Тож знаю, чим вони пахнуть. Але то було давно. Я це вже переросла...

Міхал сховав малюнок. Уроки робив сяк-так, аби швидше. В ньому знову закипала злість на Агнешку. Ач яка, на кожному кроці підкреслює, що вона старша, розумніша. То він в її очах молодший, дурніший?.. Різниця на якийсь клас, а скільки галасу!

«Постривай,— думає Міхал, раз по раз зиркаючи на сусідку,— ти ще побачиш! Іще впевнишся! Не будеш кирпу гнути!..»

Вітек мовчить — ні пари з уст. На прохання Агнешки? Не тільки. Сьогодні він почув щось дуже важливе про її життя. Хлопець розуміє її становище і співчутливо зітхає: всякого щось гнітить, у всякого свої прикрасі. Ще раз зітхає.

— А ота двійка — з математики? — несподівано питає Агнешка.

Без Міхала, який не знати коли зник із кухні, Віткові легше щиро розмовляти з нею.

— Еге. Ніяк не втну. Мабуть, Міхал правду каже,— журно визнає хлопець,— я тупий.

— А що ви зараз вивчаєте?

— Відсотки,— з неприхованою огидою відповідає Вітек.

— Відсотки? І я торік теж довго їх не могла втямки взяти. Ой, і попомучилася з ними!

— Ну і що? — з цікавістю питає Вітек.

— Списувала, як і ти. У школі перед уроками або на перерві...

Вітек насторожився.

— ...аж самій набридло. Піймалася раз, другий. І потім, коли...— Агнешка враз злякано осіклась.

— І що... що потім? — не зрозумів Вітек.

— Нічого, нічого...— швидко заговорила дівчинка.— Просто зіпила зуби і сказала собі: мушу. Товариш мені допоміг. Хороший хлопчина. З тієї школи мені тільки за ним і жаль.

— Хлопець? Не подруга?

— Він був вартий трьох подруг. Усе вмів пояснити.

І тепер я вже не маю з математикою ніякого клопоту. А Ромек, той мій однокласник, був такий здібний! Навіть готувався до математичної олімпіади.

— А це правда, що хлопці більш здібні до математики? — спитав Вітек.

— Здається, — не дуже впевнено відповіла Агнешка. — Покажи-но задачу.

Вона не казала: зроби так, а тепер отак. Тільки ставила запитання. На одні з них Вітек відповідав одразу, на інші — лише виконавши якусь дію.

— І зовсім ти не тупий, — заявила дівчинка наостанку. — Сам розв'язав три задачі. За півгодини, — додала, глянувши на годинника. — Це не довго.

— Сам? — у Вітковім голосі виразно бринів сумнів.

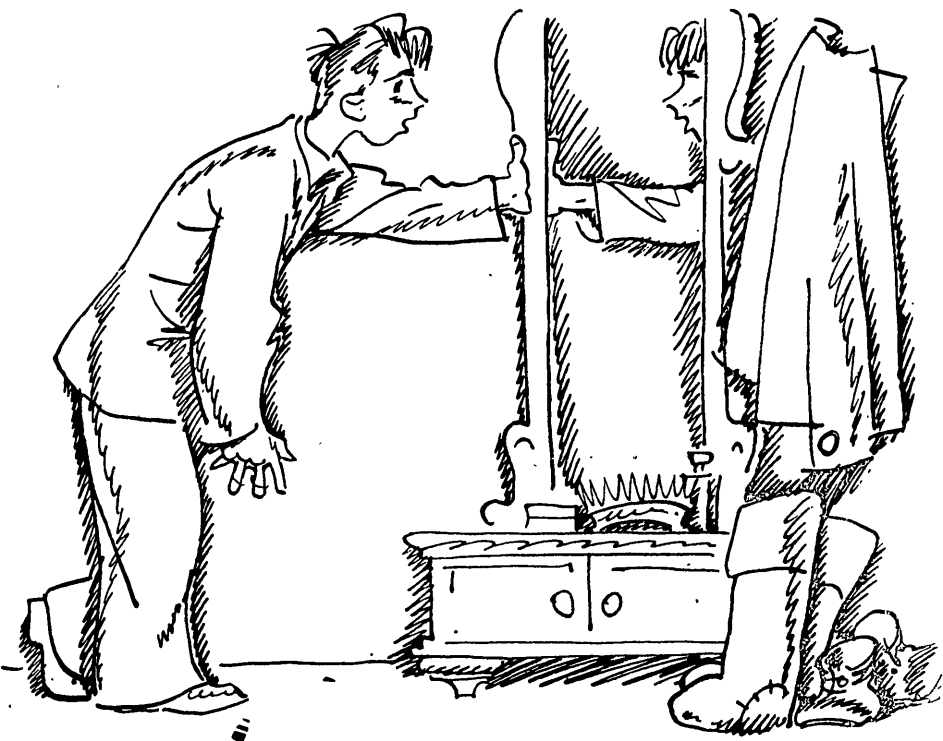
— Та я ж олівцем і не черкнула, тільки трохи тебе направляла.

— Еге ж... направляла, справді... Але якби...

— Не гай часу, берися за щось інше, — швидко перебила Агнешка. — І готувати домашні завдання завжди починай з математики. Тоді голова свіжіша.

— Агнешко, слухай... — Вітек насилу видушував із себе слова. — Як Міхал прийде... не кажи...

— Чи ти здурів? Про що тут казати чи не казати? — обурилась дівчинка. — Сиди мовчки! Бачиш, через тебе криво лінію провела!

7

Аосі Міхал не замислювався над тим, як він одягнений. Це тільки дівчиська цікавляться модою і без ушину торохтять про сукні, блузки та пальта. Сам він вимагав від одяжі небагато: щоб не зв'язувала рухів, була зручна, взимку — тепла, влітку — легка. Йому ніколи й на думку не спадало, що він може мати чудний, ба навіть гірше — кумедний вигляд! Якби надів циліндр, чи вивернутого кожуха, чи жіночу сукню, як це робили на святки ряджені,— тоді справді викликав би сміх. Але в звичайному вбранні?..

Ідучи з кухні, він спинився в передпокої. Там з давніх, добрих для Шафранців часів стояло велике, високе трюмо.

Багато разів Міхал мимохідь позирав у дзеркало, роблено всміхаючись, щоб помилуватися своїми зубами. Та й годі. Зараз він став перед укритим плямами, за-порошеним люстром, щоб при тьмяному світлі вкрученої під стелею лампочки критично оглянути себе від голови до ніг.

Він побачив кремезного, дужого хлопця; підмощені ватою плечі піджака ще більш підкреслювали широчінь його грудей. Ну то й що? Штани були справді широкі. Але що тут кумедного?

Проте одне ущипливе зауваження вже збаламутило його спокій.

У школі до великої перерви Міхал майже не чув, про що йшлося на уроках. Він розробляв план, котрий допоможе якнайшвидше «змінити шкіру». Передусім треба задобрити дядька.

По-перше, він перепросить Шафранцову. Хрещений вже кілька разів заводив про це мову, але досі Міхал коротко кидав: «Ні!» А тепер перепросить, нехай.

По-друге, дядькові завжди приємно чути про Міхалові успіхи в навчанні. Тут допоможе Вітек. А далі все піде як по маслу.

Перед кінцем уроків Міхал знову був уже в доброму настрої. У голові раз по раз мигтіла думка: «Вийде! Повинно вийти!»

З Шафранцовою він залагодив справу швидко. Пішов у кухню розігріти суп і якраз застав там саму пані Леонтину. Побачивши, що старенька прямує до дверей, Міхал квапливо заговорив:

— Одну хвилинку... Я хочу вас за... оте перепросити. Я повівся справді як грубіян. Тепер уже ніколи нічого не скажу про цей брудний стіл. Навіть якщо ви на нього вивернете цілу сковороду яечні,— і словечком не прохоплюсь. Йй-бозю-козю!— гупнув себе в груди.

Шафранцова дивилась на Міхала широко розплющеними очима, в яких можна було помітити неспокій, ба навіть легкий острах.

— Що?.. Так оце...— почала вона, але Міхал не мав часу розмовляти. Поставлений на газ гороховий суп треба було старанно мішати, бо він легко пригоряв.

— ...Так знайте, що я вас перепросив, і крапка. О, ваш чайник уже кипить. Зняти?

Пані Леонтина взяла чайника і тільки головою покрутила, ніби збираючись сказати: «Ні, ні, мені це не подобається». Але Міхал, тішачись свідомістю, що виконав нелегке завдання, цього навіть не помітив.

Надвечір, коли механік, вернувшись з роботи, увійшов до кімнати, він почув ніби продовження розмови:

— ...і знаєш, Міхале, не тільки я заздрю тобі на твої п'ятірки,— говорив Вітек, дивлячись на товариша.

— Ет, пусте... велике діло — п'ятірки,— недбало відмахувався Міхал.

— Бо тобі це за іграшку, а скільки в нашому класі таких, як ти?

— А що таке? — спитав Чернік, скидаючи через голову светр.— Про що це ви балакаєте?

— Ви знаєте, Міхал...

— Не кажи, не кажи! — слабо запротестував Міхал.

— Еге, не кажи! Міхал такий здібний! П'ятірка за п'ятіркою так і сиплються.

— Ну, якби я не старався...

— Авжеж, звісно, ти й стараєшся...— запобігливо підтакував Вітек, ніби повторюючи завчений напам'ять урок.

Зненацька він схопився з місця.

— Я вже піду. Геть забув — треба до крамниці збігати.

— От бачиш,— задоволено сказав механік, згортаючи цигарку,— от бачиш, Міхале, з тебе будуть люди!

— Що мені бачити? — Міхал став перед вікном проти світла.— Це ви до мене як слід придивіться.

— А хіба що? Що я повинен побачити?

— Опудало солом'яне! — вибухнув Міхал.— Про п'ятірки Вітек роздзвонив, а про те, що з мене вся школа сміється, не сказав ні слова!

— Сміється? Чому? — прикро вражений цими словами, Чернік підійшов до племінника і повторив: — Чому?

— А тому, що я одягнений, наче клоун! Штани он які, метляються, мов дівчача спідниця. А в піджак вати напхано, як на горбатого.

— Гм!.. Костюм цілий, пристойний, хіба що не модний...

— Я теж за модою не женуся, але ці варшав'яни так сміються з мене, що вже несила терпіти. Краще поїду додому. Або мама мені справить одягу для школи, або піду кудись на роботу, та й край. На роботі ж, либонь, так на людину не дивляться?

— Авжеж, не дивляться,— замислився Чернік.— Молодь любить покрасуватися в модній одязі. А старші... Щоправда, тепер, коли хто купує собі новий костюм, то штани вузчі й плечі не такі... Але навіщо тобі до матері їхати? Це ж чоловічі справи. Сідай-но, поміркуємо, що треба купити і куди за цим іти!

Стратегічний план Міхала увінчався перемогою. Вже наступного дня він, трохи ніяковіючи, ішов до школи в новому вбранні. З-під ловкої синьої куртки, надітої на сірій светр, виглядав комір яскравої картатої сорочки, утворюючи з нею прийнятний контраст. Довгі чорні джинси були такі вузькі, що мимоволі набігала думка: мабуть, влізти в них не так-то легко. Доповнювали убір нові, теж чорні, черевики.

Звичайно, в класі враз помітили зміну. Хлопці стримано хвалили, зате дівчатка, яких, мабуть, підмовили Данка з Гражиною, вже на першій перерві оточили Міхала і хором зарепетували:

— Чудо-юдо-рябий-кіт!

Міхал, хоч був захоплений зненацька та й ще не зовсім оговтався, нітрохи не образивсь. Навпаки, йому ця овація була навіть приємна.

Вітек теж похвалив другові обнову.

— Здорово все пасує,— із щирим захватом сказав він.— Витратився твій дядько! Не пошкодував для тебе грошей.

— А чого йому шкодувати?..— Міхал здвигнув плечима.— Я напишу мамі, вона гроші віддасть. Це ж краще, що дядько витратив їх на одягу, а не на горілку, правда? А старий костюм буде для роботи вдома. Я тобі скажу: мені він не заважав, але щоб дівчиська з мене посміховисько робили? Вуха від оселедця!

— Звідки ти знаєш, що це дівчиська? — здивувався Вітек.

— Хлопців мода не цікавить.

— Е, ні, Пшездзецкий і Збишек Віхан теж держать фасон. Придивись.

— Я вже до них придивився,— повним зневаги тоном відказав Міхал.— Хирляки! Я їх обох одною рукою покладу!

Проте коли після занять Єндрек і Збишек у вестибюлі підійшли до нього, щоб краще роздивитися на чудові штани, він охоче розповів з усіма подробицями, де їх куплено і за скільки.

Вітек саме з'їжджав на поруччі з другого поверху. Та перед фінішем раптом простягся на весь зріст, і до того ж з великим шумом — портфель із книжками лягнув об підлогу так, що аж луна пішла.

Це якийсь малюк вискочив з бічного коридора і ненароком підбив Вітека. Тепер вони, лежачи, хапали один одного за руки, голову, ноги, силкуючись підвестись, та падали знов і знов. Хтозна-звідки вибіг ще один карапуз і, подумавши, що старший учень збиткується з його товариша, кинувся на виручку й ну молотити кулаками уявного нападника.

— Всипте йому! Та добре! — під'юджував Збишек, тішачись цим видовищем.

Міхал стояв поруч і аж захлинався від реготу. Він сміявся ще й тоді, коли Вітек пішов геть, ні на кого не оглядаючись, глибоко ображений на товариша.

Обід Міхалу не смакував, хоч іще годину тому в нього котилася слинка на саму думку про капустак із свинячим ребром.

І все це через Вітка, через цього дурного Вітка, який — зразу видно — за щось на нього образивсь. А за віщо? Вже й посміятися не можна?

Одначе якесь прикре почуття, невдоволення собою чи хтозна-чим не залишає Міхала. Достоту так, наче зуб ние: от ніби нічого страшного й немає, а забути про це не можеш...

Нарешті він знаходить вихід: треба повести Вітка в кіно! В «Здоров'ї» йде чудовий фільм. Це будуть найкращі ліки...

Міхал стукає до Піотровських. Геньо сам удома, він старанно буде з кубиків високі піраміди.

— Вітка нема. Тата нема. Мами нема,— сповіщає одним духом, не відриваючись од своєї гри.

— Вітек пішов з батьками? — питає прикро здивований Міхал.

— Ні. Вітек з Агнешкою.

— З Агнешкою? У вчительки? — В Міхаловому голосі стільки подиву, що Геньо охоче пояснює докладніше.

— У кухні, Агнешка буде вчити Вітка. Вона краще вміє, ніж ти. Наш тато не може так хвилюватись. Мама теж. Це дуже шкідливо для здоров'я. А Вітек мусить перейти до сьомого, бо... бо наша мама не така багата, як твоя.

— Хто це так гарно все придумав? Певне, Агнешка? — спитав Міхал з іронією, якої Геньо не зрозумів.

— І зовсім не Агнешка, а всі. Кажу ж тобі — всі.

— І те, що моя мама така багата?

— Не пам'ятаю, але, здається, всі.

— А про те, що Агнешка розумніша, то вже напевно вона сама казала?

— Сказала, що буде вчителькою. І що вміє пояснити. Наша вчителька теж нам пояснює...

Виходячи, Міхал трохи дужче, ніж треба, грюкнув дверима. В передпокої, завагавшись, спинився на мить, але все-таки повернув до кухні.

День став уже набагато довший. Міхал звук готувати уроки при лампі, і його вразила несподівана картина: Вітек і Агнешка сиділи біля вікна, осяяні призахідним сонцем. На підвіконні примостилась Кицяня.

Міхал поклав собі ні з чого не дивуватись.

— Привіт трудягам! — весело вигукнув він. — Вітку, збирайся. В мене є квитки на «Шляхетного пірата».

У Вітка заблищали очі, але він переміг себе.

— Я не можу піти — математика.

— Начхай на математику, я дам тобі переписати, все буде гаразд.

— Міхале,— озвалась Агнешка,— не заважай! Нащо ти одриваєш Вітка від уроків? Іди сам у кіно, коли можеш собі це дозволити.

— Можу, бо маю багату маму, так? Хто це тобі сказав? Якби тобі довелося так наробитись коло того багатства, як моїй мамі, ти б і язика вивалила! — крикнув Міхал з такою люттю, що обоє обернулися до нього.

— Ніхто нічого про твою маму не казав,— спокійно відмовила Агнешка, глядячи Кицюню, яка, злякавшись крику, зіскочила з підвіконня на стіл, а звідти їй на коліна.

— Я знаю, хто що казав,— правив своє Міхал.— Чому ти сказала, що я «можу собі дозволити»?

— Просто подумала, що ти вже поробив домашні завдання, а Вітек ще ні, тому він не має на це часу.

— Оце так знайшов собі няньку! — кепкував Міхал.— Ну, не підеш зі мною?

Вітек, не дивлячись у вічі Міхалу, відповів:

— Ні.

Фільм був чудовий! Ой, і дурний же Вітек, що проміняв «Шляхетного пірата» на математику...

За вечерею Міхал не міг утерпіти, щоб не розповісти про незвичайні, просто-таки карколомні піратові пригоди. При цьому він так вимахував руками, що аж скинув зі столу хлібницю.

— А чому Вітек з тобою не пішов? — спитав Чернік.— Або й Агнешка?

— Щоб я ходив із дівчиськом? — з безмірним обуренням відказав Міхал.— А Вітек зубрило. Нехай собі наживає горба над підручниками!

— Я чув, вона йому щось пояснювала. Видно, хороше дівча. І така ввічлива — завжди озветься добрим словом. Пані Анеля теж її дуже хвалить!..

«Ого! Вона вже й дядькові забила баки,— думає Міхал, уминаючи хліб скибка за скибкою.— Оце ягідка! В мене такі добрий нюх, недарма я остерігав Вітка проти неї!»

Дивно якось усе повернуло. Адже спочатку, коли Міхал приїхав до Варшави, його прийняли привітно. І з Вітольдом він потоваришував. Хороше було погомоніти або гайнути вдвох до міста... А тепер наче хто зурочив, як каже мама. Обое Шафранці на нього гніваються. Медсестра — теж. Про вчительку годі й говорити. І Піотровські невдоволені, коли він кличе Вітка. І все це — відколи приїхала ота ехиди, Агнешка. Навіть Вітек ніби цурається його...

Досі Міхал ще ніколи не мав справжнього друга. Так якось складалося. У Лодзі після уроків він був

зайнятий до пізнього вечора. Сяк-так готував домашні завдання, часом трохи читав, часом вихоплювався до міста. Коли мав гроші, йшов у кіно, коли не мав, любив хоч постояти біля кінотеатру, послухати, що люди говорять, подивитись, як поводяться. Частенько він ув'язувався за ким-небудь і наставляв вуха. Кілька разів його проганяли, якимось навіть дістав був по потилиці. Зате потім, удома, він розігрував перед матір'ю й сестричками підмічені сценки. Ото сміху було!

Тут усе інакше. Школа та й школа, аж нудно. Він думав, що Вітек буде йому вірним друзякою, а погляньте-но, люди добрі, Агнешка вже бере його під своє крильце!

Але це їй не вдасться! На всякий терпець буває кінець. Треба Вітка привести до пам'яті. І їй утерти носа!..

Заставши Агнешку в кухні саму, Міхал був дуже розчарований.

— Що, і досі зубриш?

— Завдань на завтра багато, і карту треба було намалювати.

— Ну, і Вітку в голову товкачем натоптувати. І охота тобі!..

— Обійшлося без товкача. Справді-бо, він не тупий, тільки відстав, а в математиці, сам знаєш, перескочити не можна.

— Я знаю одне...— каже Міхал, а сам думає: «Обплутала його. Йолоп, піймався на гачок».— Якби не був тупий, втямив би зразу.

— А ти не тупий?

— Я? Ти не чула, як мені дається математика?

— То математика! А інші предмети?

— Інші по-всякому. Але двійок не хапаю, хоч і не зубрю. Один так, другий сяк, якимось крутиться. А щоб крутилось, сама здорова знаєш, треба мати клей у голові,— постукав себе по тім'ю.

— Тобто двійка з польської мови буде для тебе як грім з ясного неба.— Агнешка відверто кепкувала.

— Двійка з польської? — здивувався Міхал.— Що за двійка? Таж у мене з польської немає жодної двійки.

— Є, є, тільки ти про неї ще не знаєш. І я б тобі не сказала, коли б ти отим своїм клеєм так не хвалився.

Тьотя вліпила тобі за твір гарнесеньку двіечку. Я бачила, коли вона перевіряла сьогодні ваші зошити. Завтра й ти побачиш. Тьотя сказала, що ти багато собі дозволяєш, і тільки даремно розхвилювалась.

— Дурна твоя тьотя! Коли буде весь час хвилюватись, то й дуба дасть, ясно?

Агнешка підвелась. Одною рукою вхопила підручник, другою — кішку, що спала на краечку стола, і вийшла з кухні.

Того вечора Міхал довго сидів біля лампи сам один. Хоч на столі лежали розгорнені книжки й зошити, проте помилився б той, хто б подумав, що хлопець готує уроки.

Він ще і ще раз обмірковував з усіх боків становище, шукаючи найкращої і, що було властиве його натурі, найшвидшої ради. По-перше, Вітка треба переконати, що він нічого не виграє, а навпаки, втратить від дружби з Агнешкою, котра як дівчина просто не доросла до різних чоловічих справ. По-друге, всі мешканці цього дому повинні зрозуміти, що Агнешка зовсім не така мила й хороша, як здається, а тільки прикидається, так, саме п р и к и д а е т ь с я та й годі.

Міхал усвідомлює, що все це буде не так-то легко, але діяти треба негайно.

І, проходячи повз завіску Шафранців, каже, ніби сам до себе, пошепки, але досить виразно, так щоб пані Леонтинна вловила своїм чудовим слухом:

— Кицюню, чого це ти тут крутишся? Чи тобі, бува, не хочеться поласувати канарком?..

8

Вітек поспіхом, обпікаючи рота, пив гарячу каву і прислухався до скарг Шафранцової, дивуючись, що бачить її в кухні такої ранньої пори. Старі вранці нікуди не поспішали і сніданок готували звичайно після всіх.

— Вже й сама не знаю, що робити... Сьогодні очей не стулила... Може, ви мені щось порадите,— звірялася Шафранцова Вітковій матері.

— Про снотворне найкраще спитати в пані Анелі.

— Та я не про снотворне, а про Мацюся. Що задрімаю, то наче мене хто рукою торкне. Весь час прислухалась, чи кішка до нього не добирається.

— Що це вам прийшло в голову? Таж Мацюсь у клітці! — здивувалася Піотровська.

— Миші теж були в клітці, і що? Те саме буде і з нашим Мацюсем, от побачите. Кішка так знахабніла, просто жах. Піду, мабуть, до пані Толлочко і скажу...

— А знаєте...— Піотровська на мить завагалася,— може, це й не кіт... Мушу признатися, що я тоді даремно розсердилася. Пані Толлочко так розхвилювалася, а може, це зовсім не кіт...

— Не кіт? А що ж, як не кіт?

— Може, Пімпусь...

— Пімпусь? Що ви кажете? Пімпусь!..

— Чи це часом не про мого Пімпуся мова? — з'явившись на порозі кухні, весело спитала медсестра, що була вже одягнена і збиралася йти.

— Атож, пані Піотровська зараз оце сказала, що мишок, напевно, з'їв Пімпусь,— із задоволенням пояснила Шафранцова.

— Пімпусь? Мій Пімпусь!!! — пані Анеля від обурення насилу спромоглася говорити.— О! Такого від пані Ірени я ніколи не сподівалась!..

— Я сказала не напевно, а тільки — може, це ж велика різниця,— почервонівши з ніяковості, виправдувалася Піотровська.— І Чернік каже, що такси кидаються на мишей.

— Ой люди, люди! — скрикнула дійнята до живого пані Анеля.— Ніколи, ніколи я такого від пані Піотровської не сподівалась! І від вас! І від Черніка теж! Та звісно: на бідну вдову, як на похиле дерево...

Вітек хотів зараз же розповісти все Міхалові, але той, мабуть, уже пішов до школи, не чекаючи товариша. У Вітковім серці знову ворухнулось трохи притлумлене за ніч почуття образи. Хіба на Міхала можна покластися? Хіба вгадаєш, який його гедзь укусить? Він же повинен розуміти, що Вітек волів би піти з ним у кіно. Та ще й на такий фільм! А щодо Агнешки, то вона дівчина хоч куди!.. Пояснити вміє ще краще, ніж учитель математики. І носа не задирає. Добре, що мама заступилася за

вчительку, тобто за Кицюню... Бо й справді: хіба хтось бачив?.. Мама справедлива, факт...

У цю мить Вітек помічає Агнешку, що йде далеченько попереду.

— Агнешко-о-о! — гукає він щосили.

Рідкі перехожі оглядаються на нього. Озирається й Агнешка, спиняється.

— Чого репетуєш, божевільний! — Голос у неї ніби сердитий, але очі сміються. — Люди дивляться. Щось трапилось?

— Ні-і-і... Та-а-ак... — плутається Вітек і нараз пригадує: — Знаєш, Шафранцова так сьогодні плакалась моєї мамі!..

— Чого?

— Того, що... ну, що вони так бояться за свого Мацюся, бо... в них більш нічого не лишилось, крім нього, так... щоб з ним чого не сталося.

— Він захворів?

— Ні... просто так... боїться за нього.

— Може, його треба чимсь іншим годувати? У нас у Жешуві теж була канарка. Як тільки щось їй заболить, зразу пір'ячко настобурчить. Сиділа така осовіла, невесела, аж шкода було дивитись. Я розумію пані Леонтину... — Дівчинка замислилась, і обличчя її споважніло. Ота канарка була там єдина доброзичлива істота, завжди раділа, як Агнешка підходила до клітки. Коли пташка здохла, Агнешка плакала. А втім, там їй часто доводилося плакати, хоч ніхто цього не бачив. Вона плакала ночами... Ет, та нащо згадувати такі прикрі речі. В тьоті зовсім інакше. Агнешка проганяє спомини і жваво заявляє:

— Я вже знаю, що зроблю! Принесу йому свіжої салати! Але мені більш подобається Кицюня. Вона така приємна, тепла. Її можна взяти на руки і гладити. Я її страшенно люблю.

Вітек слухає і майже безпомилково вгадує, чого вона не договорила. Ну, і як їй тепер скажеш?

Толлочко роздає і обговорює твори на тему: «В гостях у товариша». Міхалів зошит останній.

— Я навмисне залишила на самий кінець роботу Міхала Ковальського, — каже вона, — бо це робота винятко-

ва. Вже стільки років учителюю, стільки всяких творів пройшло через мої руки, а такого я ще не бачила. Ось послухайте...

Клас із цікавістю дивився на вчительку. Що там отунув отой Ковальський?

— «В гостях у товариша»,— почала вчителька з заголовка і, зробивши паузу на місці крапки, читала далі: — «Товариша не було вдома».

Цього разу пауза була довша, вона все тяглася і тяглася, на превеликий подив класу. Толлочко порушила нарешті сповнену чекання тишу:

— Не розумієте? «Товариша не було вдома». Оце і все!

Лише тепер у різних місцях вибухнув сміх, але швидко стих. Вчителька була дуже розгнівана. Міхалу довелося вислухати чимало гострих слів.

Хлопці й дівчатка дивилися на нього з не меншою цікавістю, як перед тим на Толлочко. Що він скаже, як буде виправдуватись?

Міхал не виправдувався і, здається, навіть не мав наміру. Стояв мовчки, втупившись очима в парту.

Вітек гадав, що Міхалу соромно, але, глянувши йому в лице, змінив думку — той, мабуть, зовсім не чув, що казала вчителька.

Так воно й було. Міхал справді не чув, бо взагалі не слухав. Він подумав, що Агнешка мимоволі прислужилася йому, попередивши про двійку. А хотіла дошкулити. Дурна! Нехай собі Толлочко кричить! Будь ласка! Двійка? Що він, двійки не бачив? Злякався? Овва! Вуха від оселедця, і крапка!

Задзеленчав дзвоник на перерву, і вчителька вийшла з класу. Вчителька, але не учні. Більша частина їх оточила Міхала.

— Слухай, ти! Що це таке?

— Нащо ти так написав?

— Як це розуміти?

— То, мабуть, для сміху? — посипалися звідусіль запитання.

Міхал підвів голову і спроквола мовив:

— А хіба що?

Серед цілковитої тиші, що запала після цієї відповіді, особливо голосно пролунали слова Збишка Віхана:

— Абсолютний йолоп. Хіба ви не бачите?

Міхал одним рухом руки розсунув коло однокласників і став проти Збишка.

— Повтори! — сказав він.

Збишек швидко окинув оком постать товариша і відповів уже не так визивно:

— Чого ти сікаєшся? Жодна розумна людина так би не написала.

— А, жодна розумна людина? Розумна написала б так, як ти? Як це там було? — І Міхал, ніби пригадуючи зміст Збишкового твору, передражнив: — «У товариша в кімнаті лежав пряник на кроваті...» Так? Ех ти, лопух-клапоух!.. Я б швидше згодився тричі на день пити рицину, ніж читати такі твори. Ясно? А з «йолопом» будь обережніший. Вчителька сердилась — це її право. Але вона сама сказала, що вперше таке бачить. Уперше! Розумієш? Аби придумати щось уперше, треба мати голову, як у того... ну...

— Коперника, — послужливо підказав хтось, і Міхал повторив:

— ...атож, як у Коперника!

Вітек спостерігав дівчаток. Вони дивились на Міхала ніби обурено, осудливо, але все-таки з захватом... Ну, коли не з захватом, то, в усякому разі, з подивом.

У роздягальні він мимохіть підслухав розмову двох подруг.

— Я тобі кажу, Гражино, він страшний! — сказала Данка.

— Страшний? Що ти маєш на увазі?

— Та хіба ти не помітила, як він хотів кинутись на Збишка?

— Мужчина повинен бути сміливим. І треба визнати — він таки сміливий... І щоб отаке в зошиті написати! Матма тіа! Я б тиждень просиділа, а такого б не придумала.

— То він тобі подобається?

— Мені?.. — обурено скрикнула Гражина. — Мені він анітрішки не подобається! Треба бути такою дурепою, як ти, щоб цього не бачити!

Вітек за вішалкою, захарашеною пальцями, аж плечима знизав. Чудні ці дівчата: Міхал їм не подобається, так чому ж вони весь час про нього говорять?..

У подружжя Шафранців давно не було такої радості, такого свята. Прийшов пакунок з Америки! Це був перший пакунок того року, а що і листів од невістки старенькі вже давно не отримували, то вони дуже непокоїлись. При скромній пенсії Шафранця важко було зводити кінці з кінцями.

Коли Агнешка прослизнула за завіску й запропонувала свіжої салати для канарка, пані Леонтина зустріла її з сяючим обличчям.

— Спасибі тобі, спасибі! Ти справді добра дитина — подумала за нашого Мацюся. Бачиш, як він тішиться, що йому дали салати. Радіє майже так само, як ми з пакунка. Іди сюди, до столу, подивися, що нам невістка прислала.

Господарі вже повиймали з чималої скриньки і, розгорнувши тонкий пакувальний папір, порозкладали на столі пачки чаю, кави, велику плитку шоколаду, нейлонові панчохи, якісь дрібнички...

Агнешка з цікавістю розглядала гарні, яскраві обгортки, що аж очі в себе вбирали.

— А ось пачка тютюну для люльки і лавандовий одеколон. Це моему чоловікові, він завжди вживав цей одеколон після гоління. Мені теж подобалась лаванда, але найулюбленіший мій запах — фіалки. Франю, пам'ятаєш французькі парфуми Коті?

— Приємно одержати такий пакунок, — чемно мовила Агнешка. — Пан Францішек, напевно, любить хороший чай?

— Гм... — пані Леонтина збентежено глянула на чоловіка. — Так, ми обоє любимо. Але... не буду критися: ми його не питимем.

— А ви ж казали, що це для вас?

— Для нас. Але ми все продамо. Тепер таку розкіш ми собі не можемо дозволити. Не такі тепер часи, щоб закордонний чай попивати...

— Не нарікай, Леоню. Коли ти, серденько, заварих чай своїм способом, він мені добріший, ніж закордонний, — Шафранець галантно поцілував дружині руку. — А я найбільш тішуся, що будуть зрази з кашею! Знаєш, Агнешко, — пан Францішек радів, як дитина, — у нас після кожного пакунка бенкет на всю губу! І зрази! І гуляш! А в неділю розкішний обід. З десертом!

— Не кажи гоп... — похитала головою старенька —

Поки ще пані Анеля все це розтикає... Ой! Пані Анеля! Та вона ж вранці на нас образилась! Тепер кілька днів не схоче з нами й розмовляти! Ото лихо! Що ж нам робити?..

Усмішка, рідка гостя на обличчі Шафранцової, зникла без сліду. Шоки обвисли, голова затрусилась, от-от почується: «Ні, ні, мені це зовсім не подобається».

— А я б не могла стати в пригоді? — спитала Агнешка, не знаючи до пуття, про що йде мова і при чому тут пані Анеля.

Старенькі зирнулися.

— А чи не краще послати листівку Стефанії? — подав ідею пан Францішек.

— Маєш рацію, Франю. Почекаємо кілька днів. А може, зателефонувати? — поміркувавши хвилю, дала вона.

Агнешка не знала, як вибратися звідси, і тепер скористалася з нагоди.

— То, може, я зателефоную? Ввечері піду до подруги, у них є телефон.

— Ти добра дитина,— повторила Шафранцова.— Так рідко тепер...— вона не договорила і схилилася над якоюсь шухлядкою.— Ось номер телефону, я тобі запишу. Скажеш так: «Пані Шафранцова просить пані Тшецяковську прийти, бо одержано пакунок». Запам'ятала?

У кухні вже сиділи обидва хлопці. Міхал теж почав приходити раніше, бо поклав запобігти згубному, як на його думку, впливові Агнешки на товариша.

Вітек нетерпляче спитав:

—Ну що? Бачила? Що було в пакунку? — і, перехопивши здивований Агнешчин погляд, додав: — Я знаю, мама казала. Шафранцова прийшла до нас позичити грошей, бо в них не вистачило заплатити мито. Вранці так підвела маму, страх... а як потрібні гроші, то завжди йде до неї. Ну, кажи, що там було, я ж чув, як ти розмовляла...

Агнешка про все розповіла і собі запитала:

— А що сталося з пані Анелею? Я повинна зателефонувати до якоїсь Стефанії, бо пані Анеля нібито образилась.

Про вовка помовка: Пімпусь радісно заскавчав — його хазяйка відмикала двері.

Щоб зам'яти Агнещине запитання, Вітек сповістив сусідку:

— Шафранцям пакунок прийшов! Гарний пакунок! Великий!

— І що? Пан Францішек співає куяв'яка? — поцікавилась медсестра, бо Шафранець завжди це робив, коли був у доброму гуморі.— Хвалити бога! А то їм уже сутужно стало...— докинула співчутливо. Та скімління Пімпуся, певне, нагадало їй прикру вранішню сутичку, бо вона враз якось наїжилась.— Але я з цим пакунком возитися не буду! Це мене зовсім не обходить! Не буду та й край!

— Агнешка повинна зателефонувати до Стефанії! Шафранцова доручила,— як людина безстороння, повідомив Вітек.

— До цієї перекупки?! — обурилася пані Анеля, але вже в коридорі повторила: — Це мене зовсім не обходить! Абсолютно!

— Нащо ти сказав? — докірливо мовила Агнешка.— Може, пані Леонтина не бажає...

— А хто така Стефанія? — перебив Міхал.

— Колишня служниця Шафранців,— пояснив Вітек.— Багачка, торгує на товчку. Дасть їм півціни, а то й ще менше.

— Як? Виходить, вона їх просто обдурить, щоб на цьому більше заробити? — обурилась Агнешка.

— А ти думала, вона їм своїми доплатить? — глузливо озвався Міхал.— Медсестра теж за спасибі не робитиме. Вуха від оселедця!

— Ні, Міхале, ні,— оступився за сусідку Вітек,— на пані Анелю нічого не кажи. Вона чесна.

— Вуха від оселедця! — повторив Міхал.

— Ти не віриш, що люди допомагають одне одному з приязні? — спитала Агнешка, пильно дивлячись на Міхала.

— Не вірю,— твердо відказав він.— Кожен прагне мати якусь вигоду.

— А скільки разів пані Анеля твого дядька рятувала! І краплі, і уколи... Ну і що вона з того має? — спитав Вітек.

Міхал низав плечима.

— Та вже, певне, щось має. Може, хоче вийти за дядька заміж?

Уявивши собі огрядну пані Анелю поруч з високим, худим механіком, Агнешка і Вітек зареготали, та й Міхал засміявся.

— А сам ти ніколи нічого не робиш безкорисливо? Тобто, не думаючи про вигоду? — допитувалась Агнешка.

— Ніколи. Все завжди робиться з якоюсь метою. Кожен на щось розраховує.

Агнешка недовірливо дивилась на нього.

— Ти, мабуть, просто прикидаєшся таким?

— А нащо мені прикидатись?

У кухню зазирнула пані Анеля.

— Агнісю, коли ти збираєшся телефонувати?

— Увечері.

— Не ходи, дитинко, не треба. Я сама все влаштую. Адже для них кожен злотий дорогий.

— Сказати пані Леонтині? — схопилась Агнешка.

— Я сама їй зараз скажу.

— От бачиш, от бачиш! — зраділа Агнешка. — Пані Анеля по-справньому зичлива до людей. Я це вже давно помітила.

— А я ні!

— Тому що ти...

— Тільки давай без повчаны! — наїжився Міхал. — І годі балакати, бо я через тебе не напишу цих задрипаних вправ, і твоя тітка знов мені пару вліпить...

Агнешка, глибоко ображена, втупила очі в підручник і мовчки гризла кінчик олівця.

Вітка аж тіпало від якогось прикрого почуття, і водночас він не міг перебороти захоплення. Який-бо той Міхал!.. І ці його руки, і постава, і зухвале поводження зі старшими, з усіма. Вітек не хоче його наслідувати, але добре розуміє: якби навіть хотів, все одно б не зміг. Не зміг та й годі! Ну от, наприклад, сьогодні в школі...

І, пригадавши розмову дівчаток, Вітек зітхає.

— Ти чогось не розумієш? — стурбовано питає Агнешка.

— Ні, ні, все о'кей, — сквапно відповідає той. Не може ж він сказати, що не розуміє, чому дівчатка так цікавляться Міхалом. Хіба вони не могли б звернути увагу на іншого хлопця в класі?.. Вітка, правда, це зовсім не обходить, анітрішечки, але...

Це було вже наступного дня. Під час перерви — а вони гуртом постановили, що, готуючи домашні завдання,

робитимуть перерву, аби розім'ятись і чогось перекусити (цього особливо потребував Міхал) — Агнешка запропонувала:

— Хочете, побавимось у психогру?

— А що це таке? — спитав Вітек.

— Ну, така собі забава.

— Гаразд, тільки збігаю по кусень хліба, — згодився Міхал.

— Але не барись!

— Добре, візьму немащений.

— Ну так от: даю кожному аркуш паперу, — пояснювала Агнешка трохи згодом. — А тепер слухайте: я скажу якесь слово, ви його напишете, а під ним — речення з цим словом, перше-ліпше речення, яке вам спаде на думку. Зрозуміло?

— Еге.

— Зробимо це тричі. А потім подивимось, що вишло.

— А це часом не каверза? — підозріливо спитав Міхал.

— Ні. Зрештою, зараз самі побачите. Ну, починаємо. «Скалка»... Вже? Друге слово: «Дошка»... І останнє: «Муха». Скінчили? Ну, давайте мені свої аркуші. Увага, читаю, що написав Вітек: «Ваза впала додолу і розбилась на скалки. З червоних сосон будуть білі дошки. Шибка бриніла, наче муха в паутинні».

— Гарно, — озвалася пані Анеля, що вже довгенько стояла біля плити.

— А тепер, Міхале, твій аркуш.

«Скалки жиру плавали в ющі. Котлета була тверда, як дошка. Муха в каші не потрібна».

Читаючи цей «твір», Агнешка чимдалі більше розвеселялась і під кінець вже насилу стримувалася. Міхал спитав з серцем:

— Що ж тут смішного?

Але сміх уже розібрав і Вітка, і медсестру, не кажучи про Агнешку. Сміючись, вони дивилися на Міхала, і його сердитий вигляд викликав ще дужчі вибухи реготу.

— Нічого, нічого! — аж захлинаючись, мовила пані Анеля. — Просто ти в цьому геть увесь. Як викапаний... Юшка, котлета і каша!.. Тільки третього бракує. Ой, хай йому всячина! Давно я так не сміялась!

Міхал ображено звернувся до Агнешки:

— Безглуздий жарт! Треба було попередити, що це має бути щось таке,— він покрутив рукою над головою.— А ти — перше-ліпше речення. От я й написав.

— Не сердься, Міхале. Це ніби вікторина, і результат її показав, що уява в тебе досить скромна. Вийшло справжнє меню, тому ми й сміялись...

— Атож, тільки тому,— потвердила пані Анеля і враз занепокоїлась: — А ти сьогодні обідав?

Міхал, не тямлячись від злості, буркнув:

— Ви краще свого Пімпуса глядіть. Такий гладкий, що... пора вже з нього смалець витопити.

Вітек і Агнешка похололи і з острахом обернулись до медсестри. Ну, зараз почнеться!

Пані Анеля була спокійна. Тримаючи Пімпуса на руках, вона гладила його і розважно говорила:

— Я не дуже-то вчена, але Агнешка про тебе правду сказала. Буйної уяви в тебе нема. Якби була, ти б сказав щось інше. Я розумію, ти хотів мені дошкулити. Та коли вже на те пішло, навіщо ти таку мудру макітру держиш під замком? Міг би виступати по радіо в передачі «Що готувати, як готувати». Так, буйної уяви в тебе нема, але я тобі скажу, що в тебе є! — закінчила вона, вже виходячи.— В тебе напевно є солітер!

Останні слова приголомшили Міхала. Солітер! Яка гидота! Сидить у людині, ненажера. Треба їсти за себе і за нього. Бр-р-р!

Перша озвалась Агнешка:

— Ні, я гадаю, це не так... Той, у кого солітер, звичайно буває худий, виснажений, а ти ж на вигляд здоровий і навіть здаєшся старшим, ніж є насправді.

— Атож,— Міхал аж груди випнув з гордошів,— і тому чхати я хотів на всі оті ваші уяви, ясно? Нащо вони мені здалися? Ну, скажи, коли така розумна,— нащо? Тільки ти мені туману не напускай, а говори ясно! Ну?

— Мені здається...— помалу починає Агнешка, певне, добираючи слова,— що уява потрібна у всякому ділі, вона всюди помагає...

— Але в чому? В чому? — вигукує Міхал.— Дай мені приклад. Переконай мене, розумахо!

— ...Помагає придумати щось нове, щось поліпшити, полегшити. Помагає, мабуть, зрозуміти іншу людину,—

подумавши, додає дівчинка.— Можеш собі, наприклад, уявити, що вона почуває.

— А яке мені до цього діло? Нехай собі почуває, що хоче. Куди таке пояснення годиться? І чого ти взагалі так заносишся? Думаєш, розумніша за всіх? А хто ти така? Служниця в тітки!..

Агнешка здригнулась так, що аж стіл хитнувся.

— ...Не підскакуй. Усі це бачать. А то тітка тебе не держала б у себе!

— Міхале,— втрутився Вітек,— не мели дурниць! Агнешка живе в тітки, як ти у свого дядька.

— Е ні! Велика різниця: за мене мама гроші присилає!

— То я вже піду... я скінчила,— підвелась Агнешка з якимось зляканим виразом обличчя; навіть Міхал збентежився.

— Що вона, ревети пішла? — звернувся він до Вітка.

— Ти б посоромився! — Вітек був схвильований до глибини душі.— Який у тобі чорт сидить? Кожному допечеш! Ти повівся, як... як свиня!

— А що я зробив? — Міхал був щиро здивований.— Що я сказав? Правду! Чистісіньку правду! Хіба ні? Адже ж учителька її задурно держить.

— Це не твоє діло!

— А яке їй діло до моєї уяви? Всі до мене чіпляються, тільки мені нічого не можна? Вуха від оселедця! І ще затаю собі: я завжди казатиму правду! Ніхто мені цього не заборонить! Правда для мене — над усе.

— Я знаю. Тільки дивуюся, що сьогодні в школі ти забув про свою любов до правди.

— ??

— Коли тобі математик дякував, що я вже краще розумію і домашні завдання завжди виконую.

— Тю-у.. А що я мав йому казати. Марно час гаяти? Нікому ніякої користі з того не було б.

— Ну і вийшло, що ти добрий товариш.

— А хіба ні?

— Ти, напевно, себелюб,— тепер Вітек говорить розважно.— Ти на все дивишся з одного погляду: чи підходить це тобі, чи придасться тобі!..

— Так роблять усі розумні люди, і тобі це раджу. Та що ти мені тут проповідь читаєш? Говори собі до лампочки. Ото лихо! Та скінчила, так цей завів. Чого це ти став такий язикатий?

— У тебе навчився.

— От бачиш: дружба зі мною пішла на користь,— Міхал злагіднів.— Тільки ще трохи потреную, щоб набрався тіла, худячок. А може, це в тебе солітер?.. Ой матінко! Як їсти хочеться! — похопився раптом і прожогом кинувся в свою кімнату.

По вечері, укладаючи все в портфель на завтра, Міхал помітив зошит для творів і скривився, наче оцту скуштував. Учителька зажадала, щоб дядько розписався під двійкою. Китайські церемонії! Живе за стіною, а наказує розписуватись.

— Розпишітьсь, дядю,— підсунув зошита монтеріві.— Пані Толлочко казала.

— Нащо? Під одним дахом...-

— Отож-бо...— спробував заговорити дядька Міхал, але Чернік уже побачив злоповісну двійку з двома жирними мінусами.

— Ой, двійка!

— Двійка.

— Мені це не подобається. А ти так легко про неї говориш.

— Мені теж не подобається, але коли пані Толлочко не злюбила мене, то якби я навіть із шкури пнувсь...

— За що ж вона могла тебе не злюбити?

— А я знаю? Може, через кішку? Якось потемки я наступив на неї, їй-бозю-козю, ненароком! Кішка як занявчить, а вчителька вискочила в передпокій — і на мене!

— А ти давай огризатись, я наче сам чую.

— Аніні! Чи я дурний?! Не знаю, що то заїдатися з учителькою? І от бачите — помстилась.

— Ну, отак зразу й помстилась. А покажи-но зошит. Чого ж це тут так мало?

— Я не винен. Якби цей товариш був удома, я б написав багато. Разів із п'ять у двері дзвонив — і даремно.

— А хіба не можна було про інших товаришів? Про Вітка, приміром, або щось із голови?

— Інші надто далеко живуть. Вітек надто близько, до нього в гості не підеш, а з голови я не вмю. Для цього потрібна ота... уява. А в мене її нема. Навіть Агнешка сказала, що нема.

— Ой Міхале, Міхале, не заїдайся з людьми. Сам бачиш — Агнешка тут і води не замутить. І ніхто про неї лихого слова...

В неділю бувало по-всякому. Могло бути тихомирно, бо ніхто не поспішав на певну годину, не стукав у двері зайнятої ванної кімнати, не хвилювався, що для його чайника немає вільної конфорки. Але могло дійти і до сутички, бо в неділю всі мали більше часу, щоб краще прибрати, щось випрати, попросувати, та й обід доводилось готувати довше — святковий, єдиний за цілий тиждень обід, який їли без поспіху і всі разом. Різні випадали неділі. Ця була жахлива.

— Шість було! Шість! — кричала Шафранцова. — Я ж сама їх робила. З чверті кілограма в мене завжди виходить шість, бо ж кладеться і яйце, і цибуля, і булка. Певна річ, це вже не те, що до війни, коли котлети готували тільки з філею. А нині, господи милосердний! Фарш — половина жил! Та й це котяра зжер. Подивіться-но, — показала каструлю медсестрі, — хіба я сліпа? Тільки чотири котлети, а було шість!

— Бачу, що чотири, але не треба так кричати...

— Буду кричати! Буду, бо вже і в самого ангела-архангела увірвався б терпець...

— Пожалійте своє серце, пані Леонтино. Здоров'я пожалійте! — заспокоювала її медсестра і раптом з гіркою додала: — Принаймні тепер ніхто не скаже на мого Пімпуся.

— А хіба я щось кажу? Хай мене бог боронить! Пімпусь на балкон не перескочив би! Він занадто важкий. А кішку я колись бачила і прогнала.

— Тільки чому вона все не зжерла? — непорозуміло спитала пані Анеля.

— Що ви таке кажете! Ще мало, що вхопила дві найбільші? Хай би нас лишила зовсім без обіду? Щоб мій чоловік навіть у неділю не попоїв кращої страви? — Пані Леонтина вже мало не плакала і хапалася за серце.

— Та ні, не те! — Грудзинська замахала руками. — Ви не так мене зрозуміли. Я дивуюся, що вона лишила, бо як уже добралась...

— Може, її щось сполохало, а може, і цим наїлась. Ви ж бачите, котлети, як кулак. Але цього я вже не подарую! Зараз же підем удвох з Франем до вчительки і так з нею поговоримо, так усе викажемо, що...

Даремно старалася пані Анеля вгамувати Шафранцову. Вона навіть висловила припущення, що це, можливо, не Кицяня, а чужі коти, які вночі горлали на різні голоси. Та цим тільки підклала до жару вогню.

— Якби кішки не було, чужі коти не збігалися б сюди з усього Повісля. І спати не дають, і жеруть усе, що їм тільки в зуби попадеться. О ні! Це мені не подобається, та й край!..

Міхал з радощів, не криючись, потирив би руки, коли б не боявся дядька. Так їй і треба, отій розумниці!

Більше не буде носитися зі своєю Кицюнею. А може, й зовсім перестане приходити в кухню? Оце було б найкраще.

Виймаючи із шафки під вікном чималий казанок з бігосом, Міхал побачив засунуту в куток маленьку голубу каструльку Шафранців і сягнув по неї. Відкладе туди бігосу і нагріє стільки, скільки треба на обід,— так буде швидше. Щоправда, пані Леонтина не любить, коли беруть її начиння. Але Шафранці вже пообідали, зараз собі дримають і в кухню не прийдуть. Він дістає каструльку, знімає покришку і враз, ніби побачивши там щось страшне, хутко засуває її назад, у глибину шафки.

— Оце так номер! Оце номер! — бурмоче собі під ніс, поволі мішаючи поставлений на вогонь казан з бігосом.

Толлочко сьогодні по обіді не спочиває. З великої шафи, в якій усе складено рівнесько, ніби по шнурочку, витягає чималого кошика з накривкою.

— Як ти думаєш, Агнешко, звідси Кицюня не втече? — питає вона і, помітивши в очах дівчинки переляк, додає: — Не бійся, я не маю наміру держати її в цьому кошику. Це ж було б не по-людськи. Просто я хочу відвезти її до Констанціна, до пані Кобежицької. Вона дуже любить котів.

— Ви віддасте Кицюню?

— Так.

— Назавжди?

— Звичайно, назавжди.— Вчителька не чує розпачливо-жалібної нотки в голосі племінниці.— Ти ж сама бачиш, що далі це терпіти вже несила. Хоч би що трапилось, у всьому винна бідолашна кішка. Чи, може, ти хочеш, щоб її почали ганяти й штурхати?

— А... а вам не шкода Кицюні?

— Я гадаю, Агнісю, що без неї у нас тут буде краще — зручніше й чистіше,— ухильно відповідає тітка.

— Тьотю, я б так її пильнувала...

— Ні, ні. Зрештою, признаюсь тобі: Кицюню я привезла з того самого Констанціна, знаєш коли? Коли Піотровські купили білих мишок. Я страшенно боюся мишей. Мені весь час здавалося, що вони залізуть у мою кімнату. Тепер мишок нема, отже, й кіт непотрібний.

— Така славна, така хороша Кицюня!..— більш

нічого сказати Агнешка не насмілюється, але в очах її стільки благання.

Тітка старається цього не помічати.

— Ти про неї скоро забудеш. І я ж тобі говорила: лікар сказав, що я тяжко захворію, коли буду хвилюватись... А як тут не хвилюватись? Завше хто-небудь робить щось на зло. Навмисне виводять мене з рівноваги. Люди такі недобррозичливі. Та якби тільки недобррозичливі! Ось, наприклад, Міхал. Це жахливий хлопець. Мабуть, він... оті котлети...

— Тьотю!

— І пані Анеля теж такої думки. Він тільки про їжу й думає. Може, це якась хвороблива ненажерливість?

— Ні! Він не їв тих котлет.

— Так хто ж? Коти? І саме дві? І при цьому не скинули покришки? Ні! Ні! З мене доволі. Одягайся, поїдемо разом. У пані Кобежицької є внучки твого віку, погуляєш з ними.

— Тьотю,— попросила Агнешка,— я залишусь. У мене ще стільки уроків. І почитати треба. Вчора якось минулося, а сьогодні я через ці непримності... нічого не зробила.

— От бачиш! Усім для роботи потрібен спокій. Ох! Коли б мати спокій! Хоч у мишачій норі під сходами, аби у власному кутку!..

Агнешка сказала неправду. Домашні завдання вона легко б закінчила і ввечері. Але дівчинка не хоче їхати. Не хоче знайомитися з новими людьми. Ні з Кобежицькою, ні з дівчатками, які б, напевно, почали допитуватись, чому вона в тітки, де її мама, де тато... Ні!

Немає Киці, теплої брунатної клубочки, Киці, яка стрибала на ковдру і вмошувалася в ноги або терлась об щоку, прохаючи, щоб її погладили. Сідала на коліна, коли Агнешка готувала уроки, уважно дивилась їй в очі й заплющувала свої, ніби кажучи: так, я знаю, про що ти думаєш, і цілком з тобою згодна...

Немає Киці. Нікого немає у великій, похмурій кімнаті, і можна дозволити собі... поплакати.

Піотровські збиралися з дітьми на довгу прогулянку. Вітек забіг до Міхала, щоб умовити його йти з ними.

— З татусем і мамусею за ручку?..— глузливо спи-

тав Міхал.— Вухо від оселедця! Я йду в кіно, хочеш, і тобі куплю квиток? — великодушно запропонував він.

— Не можу,— зітхнувши, відмовився Вітек,— мама не дозволить. Ми йдемо подихати свіжим повітрям. Це пані Анеля накрутила маму. Мовляв, усі ми мало буваємо на свіжому повітрі— і Геньо, і я, і мама, бо вічно сидимо вдома.

— Блиск! Значить, зможеш вириватися з дому з мною, без няньок! — втішаючи друга, кинув навздогін йому Міхал.— І приходь увечері. Дядько пішов на хрестини до свого друга. Вернеться, напевно, над ранок.

У кімнаті Піотровських пані Анеля ділилася своїми міркуваннями з приводу злочасних котлет. Вітек чув не все, бо мати послала його до Агнешки спитати, чи вона не піде з ними, якщо тітка дозволить.

Агнешка сиділа в куточку на тахті, обіклавшись подушками і закутавшись пледом мало не по кінчик носа. Вчительки не було.

— Тобі холодно? — здивувався Вітек.

— Ні... тільки... мабуть, у мене нежить,— відповіла Агнешка хрипким, якимось чужим голосом.

— А я думав, ти підеш з нами гуляти.

— Ні, ні. Спасибі, Вітку. В мене ще багато уроків. Тому я й до Констанціна з тьотею не поїхала.

— Мені здається, в неї починається грип. Така червона! — сказав Вітек матері, і пані Анеля зразу пішла подивитися, що з Агнешкою.

Кінофільм «Навколо світу за 80 днів» захопив Міхала до краю. Три години промайнули, як одна мить, хлопець забув навіть про їжу. Він по черзі втілювався в різних персонажів, переживав їхні пригоди, переймався їхніми почуттями.

Вертаючись додому, Міхал все ще уявляє себе в ролі різних героїв. Ось він — есквайр Фогг. Гордовитий, незворушний, просте поважно, високо піднісши голову. На голові, звісна річ, циліндр. Однією рукою гладить гарні баки, в другій тримає палицю. Назустріч саме йде Агнешка. Чим ближче, тим помітніше захоплення на її обличчі. Сумніву немає — захоплення безмежне.

— Добридень, Агнешко. Ти не впізнала мене? —

Міхал ледь-ледь підіймає циліндр і чемно, але б а й д у ж е проходить повз остовпілу дівчинку.

Або так: відбувається корида, страх яка кривава корида! Бик уже розшматував трьох найкращих тореадорів. Раптом з'являється ще один. Безстрашний. У масці. Кілька спритних скоків — і ось бик, настромлений на шпагу, мов на рожен, падає мертвий на арені. Публіка шаленіє! Вимагає, щоб він зняв маску. Вона хоче знати ім'я переможця!..

Міхал зриває з себе маску і чемно, але холодно вклоняється у бік ложі, де сидить Агнешка. Очі її стають круглі — в них подив і захват. Природна річ!..

Або — це, мабуть, найкраще: він вродливий іспанець, танцює на столі в харчівні. Як він танцює!..

Навколо товпляться глядачі. Здалеку надходить Агнешка, але вона маленька на зріст, і їй нічого не видно. Тоді вона вискакує на інший стіл і бачить: це Міхал! Ой!..

— Дивись, куди йдеш! Ну й виховання! — сердито крикнула літня жінка, на яку Міхал, замріявшись, ненароком наткнувся. Це привело його до тям.

— Ой лишенько! Я задумався. А ви мене теж не помітили?

Він обминув обурену жінку, пустивши повз вуха її слова, проте далі вже йшов обережніше.

Так. Найбільш йому подобається цей іспанець. Ах, як він танцював! Цікаво, чи це важко? Дарма! Якби щодня потроху вправлялись, Міхал, напевно б, наламався. Ведмедя можна навчити, не те що такого меткого хлопця, як він. Отоді б Міхал показав цій Агнешці, на що він здатний! Чудна дівчина. Вони щодня сидять разом у кухні, проходять одне повз одне на перервах у шкільних коридорах, а вона про нього ніколи нічого не скаже. Ну, хоч би про його зуби, адже зуби в нього справді гарні. Навіть Гражина йому це сказала. А ця — ніби й не бачить. Або ж про нове вбрання — ані словечка. Невже не помітила? Зате про осячі вуха різонула. І про карикатуру відразу: схожа. І про оту двійку, і що в нього нема уяви, що він тільки за їжу думає, словом, усе найгірше — будь ласка.

Лише один раз, ще на самому початку, Агнешка визнала, що він дотепний. А потім уже ніколи й слова доброго не сказала. І завжди так якимось злостиво дає зрозуміти, що він дурніший. А дурніша ж вона!!!

Піотровські повернулися з годину тому. Даремно Вітек чекав на Міхала, прислухався, чи не клацне замок у передпокої. Нарешті, узяв лото і пішов до Агнешки. Удвох вони грали, розмовляли, слухали радіо.

Через якийсь час Геньо просунув голову в двері і, побачивши, що вчительки немає, сміливо підійшов до брата.

— Вітку, слухай,— таємниче почав він, — з Міхалом щось трапилось.

— Міхал вже вернувся? А я не чув.

— Це тому, що радіо грає. Він вернувся. Я хотів увійти, думав, що ти там, але двері замкнені зсерєдини. А Міхал стоїть на столі і так якось тіпається й вихиляється...

— Звідки ти знаєш? — спитали в один голос Вітек з Агнешкою.

— Крізь дірочку в замку,— щиро признався Геньо.

— А ти стукав? Він тобі не відчинив?

— Мабуть, не чув, бо там теж грає радіо. А коли я заглянув у дірочку, то вже не став стукати, бо він на столі отак животом вертить. Ще й без черевиків. Ходи! Сам побачиш.

Всі троє вибігли в передпокій. Вітек нахилився до замка і враз відскочив, ухопившись за голову і зойкнувши з болю,— вони з Агнешкою міцно буцнулися лобами.

— Краще постукати,— засоромилась Агнешка.

— Тоді він злізе зі столу, і ви нічого не побачите,— попередив Геньо.

Вітек припав оком до дірочки. Справді: Міхал у шкарпетках підскакував і притупував на столі, чудернацьки крутячи стегнами і виставляючи вперед навпереміну то ліву, то праву ногу. Видовище було дуже кумедне. Вітек пирснув.

— Що тут робиться? — грізно спитала Шафранцова, несподівано підійшовши ззаду.— Що це діється у Черніка? — натиснувши на ручку, вона загрюкала кулаком у двері.— Весь будинок двигтить! У нас святий Антоній зі стіни впав! Постривай, шибенику, нехай тільки дядько прийде, я все йому розкажу! Де твоя совість — порядних людей позбавляти спокою в їхній власній квартирі.

Почувши галас, вийшли зі своєї кімнати й Піотровські, на порозі прохідного покою стояв Шафранець, а в дверях з парадного якраз показалася Толлочко.

— Що таке? Що трапилось? — стурбовано запитала вона, побачивши в передпокої таке незвичайне стовпище.

— Цей урвіголова тут землетрус зображує! — з глибоким обуренням відповіла Шафранцова. — Наївся м'яса, от його й розпирає. І це учень? Цього в школі навчають? Ні, ні! Мені це анітрохи не подобається!

— Міхале, озовися, скажи, що ти там виробляєш! — просив крізь двері Піотровський.

У Черніковій кімнаті залягла непорушна тиша. Сусіди, що зібралися під дверима, ззиралися з тривогою і сумнівом: а може, там нікого немає? Навіть Вітек так би подумав, коли б не бачив, як його друг вистрибує на столі.

Вранці, здивавшись з Міхалом у ванній кімнаті, Геньо запропонував такий «обмін»: він розкаже геть-чи-сто в с е, якщо той зробить йому рогачку.

Міхал відверто висловив глибокий сумнів щодо вартості «всього». Геньо сказав:

— А знаєш, хто з'їв котлети Шафранцової?

Питання враз стало цікавим.

— А ти знаєш?

— Знаю.

— Хто?

— А рогачку зробиш?

— Зроблю.

— Ну гаразд. Ти.

— Що я? — не зрозумів Міхал.

— Ну, оті котлети. Бо в тебе щось сидить усередині і весь час отут,— Геньо показав на живіт,— смокче. І ти думаєш тільки про їжу! І Агнешка через тебе плакала, бо якби ти не з'їв котлет, то вчителька не вивезла б Кицюні. І той, хто живе на світі тільки заради їжі, дуже здібний. Він на все здібний, і його треба стерегтись, ясно? Але вчора, коли ти стрибав на столі, було дуже смішно, справді-бо. Хоч дірочка в замку занадто маленька.

— Ти підглядав? — Міхал грізно наступав на Геня.

— І Вітек теж, і Агнешка,— признався Геньо, задку-ючи до дверей.

— І Агнешка?!

— Еге. А коли ти зробиш мені рогачку, я зразу...

— Ти зразу дістанеш такого потиличника, що в тебе з ніг калоші спадуть! — гаркнув Міхал, грізно блискаючи гострими зубами.

Геньо був уже на порозі. Він у паніці кинувся навтіки по коридору, дивуючись, при чому тут калоші: адже в нього на ногах шнуровані черевички!..

Верхне світло у Піотровських було погашене. Батьки сиділи при настільній лампі, заставленій з боку ліжка. Вони були певні, що сини вже давно сплять. Хлопці, тільки-но покладуть голову на подушку, відразу засинають міцним, здоровим сном. Розмова точилася про Міхала. Піотровська побоювалася, що він погано впливає на Вітка.

— З цього товаришування нічого доброго не буде,— говорила вона стиха.— Хіба ти не бачиш, як Вітек змінився? Вже нічого й сказати не можна. Ти йому слово, а він тобі п'ять. І по обіді чимдалі частіше удвох кудись зникають. Раніше він ходив на якісь заняття в школу, а тепер то до однокласника на телевізор, то до міста, а одного разу навіть сказав, що в кіно! Чи не забагато волі ми йому даємо?

— А ти хочеш, щоб він і досі тримався за твою спідницю, як Генюсь? Та це ж уже без п'яти хвилин мужчина. От-от голитись почне... Я в його віці теж при першій-ліпшій нагоді вихоплювався з дому, хоч ніхто з моїх товаришів не мав телевізора. Та що там телевізора! Навіть радіо вдома не було! Скажи спасибі, що хлопець у навчанні підтягнувся. Вже і з математикою якимось дає собі раду.

— Це Агнещина заслуга, вона вміє розтлумачити. Вітек сам казав, що йому зразу все прояснилося. Треба щось придумати, щоб їй віддячитись...

Вітек лежав, повернувшись до стіни, і боявся поворухнутись, але йому аж руки свербіли помацати верхню губу: може, в нього вже ростуть вуса? Мамі досі здається, що він мала дитина. І чого вона боїться? Раніше, коли він був тихий і на мамині зауваження відповідав рідко, вона нарікала: «І чого ти такий неговіркий? Мовчуном хочеш вирости?» А тепер знов скаржитися, що пащекуватий. Мамі не вгодиш. Але про Агнешку вона правду каже.

Міхал теж зауважив, що Вітек став швидший на язик. Справді, це таки його вплив. Але хіба це погано? Вітек часто заздрив тим, хто вміє дати відсіч влучним

словом. У шкільній громаді добре мати гострий язик або важкий кулак. Міхал може й відгризтись, і по шиї надавати. Ці його риси однокласники зразу оцінили. Дівчата ласкаво на нього поглядають, хлопці стараються не зачіпати. А відколи Вітек дружить з Міхалом, то й на нього почали вважати. Це робить його сміливішим на язик, що, в свою чергу, допомагає здобути пошану в класі.

Так, Вітек сам добре бачить, що тепер усе в нього пішло інакше, краще. Хороше мати такого друга. От тільки чи можна це назвати справжньою дружбою?.. Міхал часом буває якийсь чудний... Що він виробляв на столі? Чому не обізвався? Чом навіть йому нічого не сказав? І до ванної кімнати не прийшов, хоч Вітек кілька разів там на нього чекав. Може, завтра... може, завтра щось про це скаже?..

Батьки замовкли. І Вітек уже спить.

Днина була напрочуд гарна. На вулицях продавали обсіпані золотим пилком котики і перші весняні квіти. Набережною гуляли юрби людей, принаджених свіжим подихом Вісли.

Міхал і Вітек, без шапок, у розстебнутих куртках, спостерігали роботи на будові.

Зовсім близько, за кількадесят метрів од їхнього зруйнованого дому, тижнів зо два тому почали зводити великий житловий корпус. Фундамент закладено ще восени. Тепер сюди звозили матеріали; гурчали грузовики й екскаватори, скрипів кран.

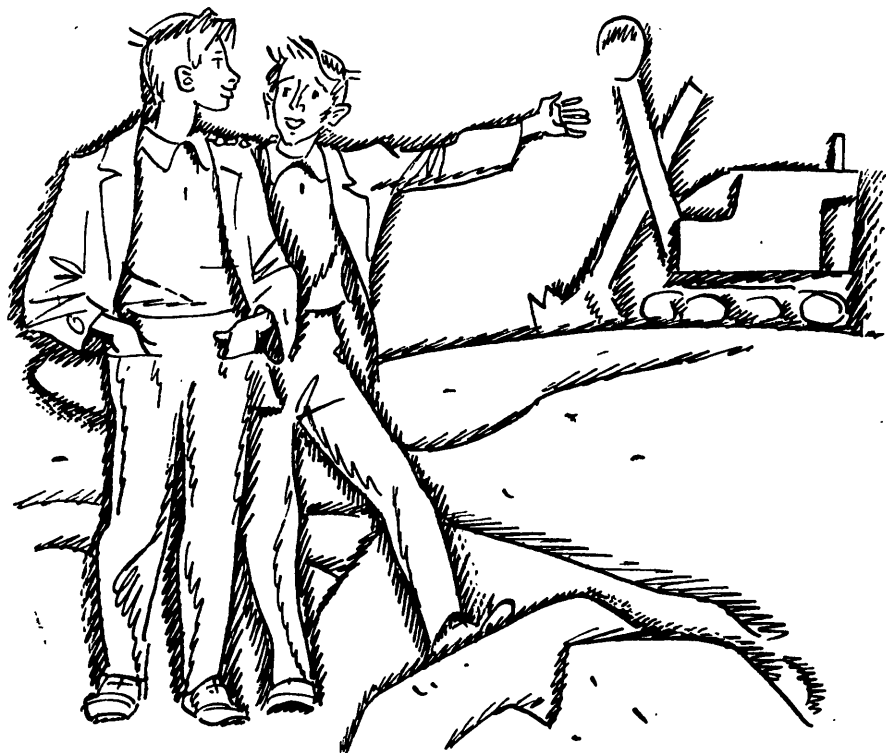
— Може, тут буде висотний будинок? — міркував Вітек.

— Такий, як на площі Вашингтона? Ач, чого схотів! Але на набережній таких високих споруд ніде нема,— відповів Міхал.

— Якби тут побудувати хмарочос, він би заслонив і зіпсував увесь краєвид з берега і з Праги,— згодився Вітек.— А знаєш, Міхале, може, нас туди переселять? Адже нашу руїну знесуть.

— Ти мене питаєш? А вухо від оселедця бачив? Ну так і на цей будинок рота не роззявляй. Квартири по-роблять класні, і, напевно, не для таких, як ми з тобою...

— А тато каже — ще хтозна. Адже він працює тут

поблизу, і пані Анеля, і вчителька... Скільки учнів з нашого класу живе в нових будинках! Вже й забули, коли переселилися.

— І знову в один колгосп? Ой лишенько! То б краще б дядькові дали на Празі, в тих великих пусах.

— Чому ж в один? Адже квартири будуть і кожному дадуть окрему. Тобі однаково, а місця змалку звик. Тут і повітря більше, і ний вид на Віслу. Та й нашу школу я теж лю хотів знову перейти до іншої?

— Ні. Як уже обов'язково треба вчитись, то в цій. Хлопці тут славні... Не всі, але... Знаєш, я тобі

щось скажу: найкраще не звикати, зрозумів? Так само, як і до людей. От тобі здається, що ти маєш товариша, друга, і раптом: трісь! Крапка, скінчилось!

Вітек уважно подивився на Міхала, силкуючись угадати, куди той гне.

— Авжеж... друг мусить бути такий...

— ...щоб на нього можна було звіритися,— швидко доказав Міхал.

— І щоб завжди допомагав. Агнешка розповідала...

— Що ти мені про Агнешку торочиш? Що вона в цьому тямить? Дурне дівчисько та й годі.

— Неправда. Вона розумна. З нею можна поговорити про серйозні речі. А не тільки про всякі витівки.

— То виходить, зі мною тільки?..

— Ні. Але їй нелегко живеться. Я ж бо знаю, яка пані Толлочко.

— Вже поскаржилась? Ябеда!

— Ні, й слова не сказала. Але неважко догадатись...

— Так нехай іде туди, де була!

— Не може. Їй ніде подітись.

— Нажалілася тобі. А про мене що казала?

— Нічого. При чому тут ти? Вона говорила про одного хлопця. Ото був справжній товариш.

— Коли справжній, то, мабуть, не кепкував з неї? — серйозно спитав Міхал.

— Атож! Не кажучи вже про те, щоб сміятися разом з її ворогом, як ти колись сміявся з мене разом із Збишком,— підхопив Вітек.

— Або як ти з Агнешкою під моїми дверима! — миттю відбив удар Міхал.

— А, так ти про це? — щиро здивувався Вітек.

— А ти про оте? Йолоп! Було смішно — я й сміявся. Але кризь дірочку в замку не підглядав, ясно?

— То теж була картина — чиста кумедія! — Вітек на згадку про неї засміявся і, кинувши портфель, показувати, як Міхал крутив стегнами.

Хотів спробувати, чи зумію так витанцьовувати один тип у кінофільмі. Але стіл хитався, і вів притупування не виходило,— пояснив Міхал, засміявся.— Ну, гаразд. Ми з тобою квит.

— Не кажи мені нічого ні про Агнешку, ні про того хлопця. Вона за ним, напевно, бігала.

— Та ні, каже — це просто товариш.

— Всі вони так кажуть. Знаю я їх. І раджу тобі: з дівчиськими краще не водися. Це такі крутійки! А який я — побачиш.

— Міхале! — Вітек щиро зрадив, що вони нарешті порозумілись.— Ти теж переконаєшся. Повір мені. Я б для друга все-все!.. Геть усе б йому віддав! Поділився б останнім!..

— Я вже бачу: поділився б... грипом.

— Ні, серйозно. Якби я знайшов який-небудь скарб...

— Вуха від оселедця! Скарб тільки на тебе й чекає. Ти, напевно, не від того, щоб і в лотерею мільйончик виграти.

— Все одно, якби я виграв у лотерею, то поділив би нарівно і половину віддав тобі. Слово честі! Ну, а ти?

— Я? А я б узяв,— безтурботно відповів Міхал.— Та ходім обідати, а то мені вже бурчить у животі.

І друзі повернули додому. Біля самого парадного до них долинув дзвінкий голос:

— Хлопці!.. Хлоп'ята!.. Почекайте!

Вони спинилися. Вулицею бігла Агнешка, вимахуючи скинутою курткою. Біля вух її підстрибували перев'язані стрічками «отакі штуки».

— Новина! Ви нічого не знаєте, бо швейцар ходив по класах з розпорядженням після шостого уроку, а вас уже не було,— відсапуєчись, сказала вона.— У неділю вся наша школа вийде прибирати набережну. А також усі дорослі, хто тут живе!

— А з якої речі? — Міхал уже зайняв оборонну позицію.— Мене там не буде. І дядька не пущу. Він тільки в неділю й може відпочити.

— Ой Міхале, тобі все жарти...— почала Агнешка, але він не дав їй договорити.

— Ніяких жартів. Нехай гімнастику роблять ті, хто тут житиме,— він показав на стіни, що вже здіймалися над фундаментом.— Мене це не стосується.

— А я...— заговорила Агнешка, та він знову перебив:

— Знаю, знаю: і ти, і Вітек, і отой твій товариш — всі ви зразу ж, галопом і до останньої краплі поту!..

— Звідки ти знаєш про мого товариша? — здивувалась Агнешка.

— Це я йому розказував...— почав виправдуватись Вітек, почервонівши як буряк.

— Просто товариш! І всім допомагав! І сам був круглий відмінник! — глузував Міхал.— А скільки в нього було тієї уяви! Цілі кілограми! Щогодини — нова ідея. І через день постував! Як гляне на повну тарілку бігосу, то аж здригнеться з огиди. У ньому б ніякий солітер не витримав. Де там!

Міхал так талановито удав огиду до їжі, що Агнешка, а за нею й Вітек зареготали.

— Ага, так ось що тобі муляє! — вигукнула дівчинка.— Але ти не вгадав. Апетит у Ромка був майже такий самий, як у тебе. Зате щодо уяви та ідей — різниця велика. То золота голова! А який організатор! Коли треба було взятися за якесь складне діло, всі казали: Ромек зуміє!

— То виклич його на неділю телеграмою. Подивлюся, що то за новоспечений Костюшко.— Міхал хотів висловити якнайглибше презирство і довести перевагу свого погляду на життя. Та не вийшло.

Хлопці домовилися, що по обіді махнуть до Марка Галича дивитися телевізійну передачу. Прийшли хвилина в хвилину, але збентежений Марек очікував на них біля парадного.

— Телевізор зіпсувався,— сповістив він.

— Шкода, буде класний фільм.— Лице у Вітка витяглось.

— Е, шкода чи не шкода, а як зіпсувався — крапка. Привіт! Ходім далі! — Міхал, як звичайно, довго не розмірковував.

Друзі рушили швидкою ходою. Вулицею Краківське Передмістя текли два зустрічних потоки по-весняному вбраних людей. Біля крамниць товпились покупці. Та хлопців вітрини не цікавили. Вони спинилися на хвилинку коло закордонних автомобілів перед готелем «Брістоль».

— Ходім, ходім,— квапив Міхал.— Що хорошого в цих катафалках? Мотоцикл, велосипед — це я розумію. Як схочу завести собі те чи те, то зароблю грошей та й куплю.

Вітек недовіжливо подивився на приятеля, хотів щось запитати, але вони звернули на вулицю Коперника і незабаром опинилися перед висотним будинком.

Міхал упевнено ввійшов у парадне. Видно було, що він знає, де ліфт. Одчинивши двері, пропустив товариша

вперед, натиснув кнопку, і не встиг приголомшений Вітек отямитись, як вони були вже на п'ятнадцятому поверсі.

— До кого ми ідемо? Хто тут живе? — допитувався він півголосом, немов боячись, що хтось на сходах почує.

— Тут? Сила людей. Моя тітка теж.

— Ти ніколи не казав, що в тебе у Варшаві є тітка, — щиро здивувався Вітек. — Я не знав.

— Ти ще багато чого не знаєш, — звисока відповів Міхал.

— А твоя тітка не розсердиться? Може, ми їй заважатимем? — непокоївся Вітек.

— Нащо нам їй заважати? Не бійся. Дивись! — Міхал спинився на площадці перед великим вікном. — Дивись!

Вітек насилу стримався, щоб не скрикнути від захоплення.

З цієї височини було видно мало не всю Варшаву. Під двома мостами — Шльонсько-Домбровським і Гданським — темніла стрічка Вісли, вулиці були мініатюрні, мов на тих макетах, що виставлені у вітрині гарцерської крамниці. Ними бігли трамваї й автомашини. За новим двоярусним мостом, що заслоняв старий залізничний, димив на ходу поїзд.

— Зоопарк бачиш? Он він! А нашого дому не видно. Його закриває Палац культури, що коло замку.

— А там далі кафедральний собор! — гукнув Вітек, зрадівши, що й він може щось назвати. — А перед ним костюл бернардинців. А ось костюл Святого хреста!

— Ну, а ще що?

— Будинок пофспілок біля моста теж пізнаю.

— А оце, поряд?

— Оце? — Вітек завагався. — Мабуть, Свентокшиська вулиця.

— Правильно. Міністерство фінансів.

— Де?

— Та оті кремові будівлі. А тут ближче, перед пам'ятником Копернику, палац Сташиця. Башточка на даху — це «Брістоль», а там, де прапор, — палац Ради Міністрів. А отут, — він нахилився вбік, — бачиш? Електростанція димить.

— Звідки ти все це знаєш? — здивувався Вітек. — Ти ж у Варшаві лише кілька місяців. Хіба що, може, раніш уже приїздив до своєї тітки?

— Вона така моя, як і твоя.

— Що?!

— Ніякої тітки в мене тут нема. На всякий випадок скажемо так, якщо в нас хтось запитає.

— Ой Міхале! Зриваймося звідси!

— Ти вже й здрейфив. А кому яке діло? Що, подивитись не можна? Той, хто має гроші, підіймається на самий верх Палацу культури. Звідти ще краще видно. Ти там був?

— Ні.

— Який же ти варшав'янин? Йй-бозю-козю! Що ти бачив, як то кажуть, у рідному місті?

— Мало,— щиро признався Вітек.— Але ходімо вже, Міхале.

— Гайда.

Він викликав ліфт, хлопці спустились на кілька поверхів нижче, якимсь коридором Міхал провів товариша до іншого ліфта, знов піднялися на п'ятнадцятий поверх, знов дивилися згори на Варшаву.

Міхал учинив Віткові перевірку, і цим разом той уже легко назвав будівлі. Але тепер він звернув увагу і на щось інше.

— Скільки нових будинків! Скільки людей живе у нашій Варшаві! А тато казав, що коли вернувся сюди після війни, тут були самі руїни. Суцільне румовище. На цю кімнату у Шафранців йому страшенно заздрили. Так наче це велике щастя.

— Тоді це було щастя. А тепер нещастя.

— Чому?

— Бо ця халупа ще тримається купи. Газ є. Електрика є. Ванна кімната і вбиральня з треном.

— З яким це треном? — Вітек підозріливо глянув на товариша.

— Не розкумекав? Отим, що на ньому сидять,— за-сміявся Міхал.— Розкішна квартира, еге?

— Тобі все смішки, Міхале. Ти не розумієш... А моя мама так хоче, щоб у тому новому будинку... нам дали б дві кімнати. І кухня була б тільки наша...— вголос висловив Вітек материні мрії.

Униз хлопці зійшли по сходах, зупиняючись на кожному поверсі. Цікаво було спостерігати, як поступово звужується виднокруг і ростуть поблизькі будівлі.

— Здорово ти це придумав! — Вітек дуже зрадив,

коли вони, нарешті, опинились на вулиці.— І як тобі прийшла в голову така ідея? Хлопцям скажемо?

— Вухо від оселедця, і крапка! Прибіжать цілою ватагою, і зчиниться буча. Що ти думаєш, усі можуть приходити,— він лукаво примружив око,— в гості до моєї тітки? Тільки я. Приведу кого схочу. Ідея ж моя?

— Та ідея непогана.

— Макітра варить. А ота Агнешка каже, що в мене немає уяви.

— А з Агнешкою прийдем сюди?

— Побачимо. Тим часом можеш їй сказати, що я придумав таке... Ну, як би це назвати...

— Варшава з висоти пташиного льоту,— підказав Вітек.

— Добре. Годиться. Варшава з висоти пташиного льоту. Точно.

— А ти сміливий. У такому будинку, де нікого не знаєш...

— Хто тобі сказав, що не знаю? А от якраз і знаю.

— Звідки? Напевно, знову вигадуєш.

— І зовсім не вигадую. Можу тобі розповісти. Було це тижнів зо два тому. Я прийшов подивитись на Варшаву згори ще й увечері. Вона тоді була така гарна — вся в огнях. До ліфта,— а він не ходить. Ні один, ні другий. Аварія. Ну, думаю, поспішати мені нема куди, підіймусь на п'ятнадцятий по сходах.

Іду, а на третьому поверсі стоять якісь дві літні жінки з квітами. Чухраю далі, а одна до мене так ласкавенько:

«Голубчику, ти на який поверх ідеш?»

«На п'ятнадцятий».

«На п'ятнадцятий? Голубе! Ми тебе дуже просимо, зайди по дорозі в квартиру на чотирнадцятому. Там живе наша племінниця. Скажи так: «Тьотя Маня і тьотя Франя прийшли поздоровити, але не можуть так високо підняти і просять Геленку зійти вниз».

«Гаразд,— відповідаю,— перекажу». На тринадцятому поверсі було вже добре чути, що іменини справляють. Я постукав і, як тільки відчинили, випалив: «Тьотя Маня і тьотя Франя на третьому поверсі пристали й просять Геленку зійти по кошика з квітами». Ну й сміху було! Затягли мене в хату, мусив уперезати два пундики. А та Геленка мені ще й дякувала. То як, зна-

Йомий я чи ні? І до того ж я знаю, що вона працює в газеті. Так хіба не можна прийти до неї в справі?

Вітек слухав, захоплено дивлячись на товариша: молодець Міхал!..

А Міхалу це подобалось. Приємно, коли тобою захоплюються.

— Ти мене ще не знаєш,— сказав він.— Але ти ще переконаєшся. Навіщо стільки розводитись про дружбу? Як до чого дійде, сам побачиш.

— І ти можеш на мене покластись,— гаряче запевнив Вітек.— Ти теж переконаєшся.

— Це правда? — запитав Міхал, зупиняючись і дивлячись просто у вічі другові.

— Правда,— твердо відказав Вітек.

Міхал уже розтулив був рота, аби щось сказати, та враз передумав і тільки махнув рукою:

— Побачимо! Побачимо!..— повторив ще раз.

З Краківського Передмістя хлопці з'їхали ескалатором і низом вернулись додому.

Агнешка вже кінчала в кухні домашні завдання, коли прийшов Вітек. Ледве встиг він розповісти про чудову ідею Міхала, як з'явився й той. Проти свого звичаю, мовчки розіклав зошити й почав гризти кінчик олівця, але було видно, що навчання йому не йде в голову. Він раз у раз поглядав то на Агнешку, то на Вітка, ніби чогось очікуючи. Нарешті, озвався:

— Кишки марш грають. Вітку, вийми мій казанок з бігосом, тобі ближче. Хочете, я й вас почастую?

— Спасибі,— чемно подякувала Агнешка,— ми з тьотею зараз будемо вечеряти.

— І я дякую. Не люблю бігосу,— відповів Вітек, витягаючи з шафки великий казан.

— Тоді я не буду все гріти,— з нарочитою невимушеністю сказав Міхал.— Вітку, здається, там на полиці стоїть маленька голуба каструлька? Дістань-но її. Буде саме враз.

— Добре. Але це каструлька Шафранцової. Не боїшся? — спитав Вітек.

— Краще не займай, знову будуть неприємності,— по-дружньому порадила Агнешка.

— Давай, давай! — підганяв товариша Міхал.

Швидко витягнувши каструльку, Вітек ненароком скинув покришку і... скрикнув, мало не впустивши посудини з рук:

— Ой! Котлети!

— Котлети?! — в один голос перепитали Агнешка й Міхал.

Але далі все пішло інакше, ніж він задумав. У ту ж мить до кухні влетів Геньо, гукаючи:

— Агнешко! Біжи до тьоті! Мерщій!

Агнешка схопилася з місця й вискочила за двері. Міхал люто накинувся на бідолашного Геня:

— І чого ти встряєш у чужі справи? Яке тобі діло?

— Я не встряю. І не кричи так. Ти мені не мама. А вчительці стало погано, і вона сказала, щоб я покликав Агнешку.

— Треба сказати пані Анелі,— озвався Вітек, ставлячи каструльку на підвіконня.— Але звідки взялися ці котлети?

— Котлети? — зацікавився Геньо і заглянув у каструльку.— Це, мабуть, котлети Шафранцової. Вітку, не займай їх. Я ж тобі говорив: ті з'їв Міхал, а як ці пропадуть, то скажуть на тебе.

— Я з'їв котлети? — в голосі Міхала було стільки здивування, ніби він чув це вперше.— Як же я міг їх з'їсти, коли вони в каструльці?

— А може, це інші? Треба спитати. Ні, скажу мамі,— вирішив Вітек.

Мимохідь він постукав до медсестри, але на відповідь почувалося тільки скавуління Пімпуса. Пані Анеля була вже в сусідки.

— Може, це лишилося від недільного обіду? — розмірковувала Піотровська.— Але краще не втручатись, а то знову зчиниться колотнеча. Мало її було вчора? Через це і вчителька захворіла. Тут треба мати залізні нерви. То котлети пропали, то Міхал казна-що виробляє. І Чернік прийшов серед ночі напідпитку. Агнешка казала, що тітка вже до самого ранку очей не стулила. Хоч би з нею справді чого не трапилось!.. А про котлети я й чути не хочу. Нема чого стромляти носа в чужі справи!

Проте Геньо був не згоден з мамою, тож, побачивши на власні очі пропажу в каструльці, вже від неї не відходив. Щоправда, він спитав Міхала:

— Що тепер буде?

— А мені яке діло? — буркнув Міхал, якому було досадно, що провалився його план вразити Агнешку і спростувати її обвинувачення (хлопець був певен, що це вона звела на нього мерзенний наклеп). — Можеш ці котлети з'їсти.

— Це не наша каструлька і не наші котлети, — розважливо відказав Геньо.

— То кинь їх Пімпусю. Він, напевно, зрадіє.

— Еге! Щоб сказали на мене? Краще спитаю в Шафранцової.

За хвилину до кухні вступило подружжя Шафранців; попереду них ішов Геньо. Не треба було навіть показувати їм знахідку. Пані Леонтина, вхопивши каструльку, схилила над нею своє подвійне підборіддя, потім дала й чоловікові заглянути всередину.

— Подумати тільки! Подумати тільки! — раз у раз скрушно вигукувала вона. — Тепер я згадала, що дві котлети сама, с а м а відклала в каструльку! Щоб було на другий день. Як же я могла про це забути? А все через отого листа! Далєбі, Франю, це через листа від невістки. Через те, що ніколи не знаєш, яке лихо впаде на твою голову! Ох, мені все це не подобається! Зовсім не подобається!..

— Не хвилюйся, Леоню, — заспокоював дружину Шафранець. — Ну, забула, нічого не вдієш, перепросимо пані Толлочко. Я думаю, вона зрозуміє. Літа, серденько... літа йдуть, пам'ять слабшає...

Пані Анеля мусила кип'ятити шприц і кілька разів увіходила в кухню. І вона вже знала, що котлети знайшлися, але нічого не казала. Передовсім треба було допомогти хворій.

Вітек, явно засмучений, мовчки готував уроки. Настрій друга Міхал витлумачив по-своєму: «Сумління його гризе. Так йому й треба! Напевно ж не заступався, коли мене обмовляли».

— Ну так чия правда? — нарешті не втерпів він.

— То й що з того? — відказав Вітек. — Якби вони вчора знайшлися, може, вчителька не вивезла б Киціоні, і Агнешка...

— Знов ота Агнешка! — обурилась Міхал. — Яке тобі до неї діло? Катюзі по заслугі...

— Ні, Міхале, ні. Можеш сміятись, але мені її справді шкода. Ти ж не знаєш.— Вітек стишив голос,— учора, коли вчителька поїхала, вона... плакала.

— Овва! Всі дівчата тільки й уміють, що плакати!

— Не тільки,— озвалася пані Анеля, що знов стояла біля плити.— Агнешка мужня дівчина. Мужня й добра.

— Добра, як спить,— буркнув Міхал.

— А от я тобі щось скажу, Міхале. Послухай: не у всякого вистачає сміливості казати правду, ти це знаєш. І не всякий здатний стати горою за правду. А вона стане.

— Я бачу, яка вона хоробра! Тільки що трапиться — і вже в усій квартирі мокро від сліз.

— А от і ні. Вчора, справді, і я бачила — вона таки плакала. Мабуть, їй було жаль кішки. Зате сьогодні, коли потрібна поміч, дівчинка поводитьсь, як доросла! Хотіла бігти по швидку допомогу. А тут же навколо нас місце безлюдне, темно...

— Якщо треба, то я... то ми з Міхалом...— вихопивсь Вітек.

— Можна,— згодився Міхал.

— Вже не треба. Завтра викличемо лікаря. А сьогодні обійдемося уколами. Але, Міхале, я тобі ще щось хочу сказати: Бачиш, коли зчинився скандал через оті котлети, признаюсь, я подумала: може, це ти?.. З жадоби.

— Ви? Що я?..

— Так, я собі подумала: а може?.. Але Агнешка: «Ні та й ні! То не він!»

— Вона так говорила? Справді?

— А що я тобі тут буду казочки розказувати? Розповідаю, як було, і все. А за мою підозру вибач, прошу тебе. Негаразд я подумала. Виявилось, що Агнешка була розумніша.

— От бачиш! От бачиш! — зрадівши не знати чого, гукав Вітек.

— Що бачу? Що я повинен бачити? Замість того щоб мене захищав товариш, тобто друг,—це робить Агнешка! А ти й слова не мовив! І не писнув! Навіть мені не сказав!

— Та я ж ні на хвилину в це не вірив! У неділю Геньо щось таки шепотів мені на вухо, але ж ти знаєш, як він завжди все перекручує! «Міхал поїв котлети

Шафранцової!» Кишки порвеш зо сміху! — і Вітек справді зайшовся сміхом.

— Тобі смішно. А як мені було?..

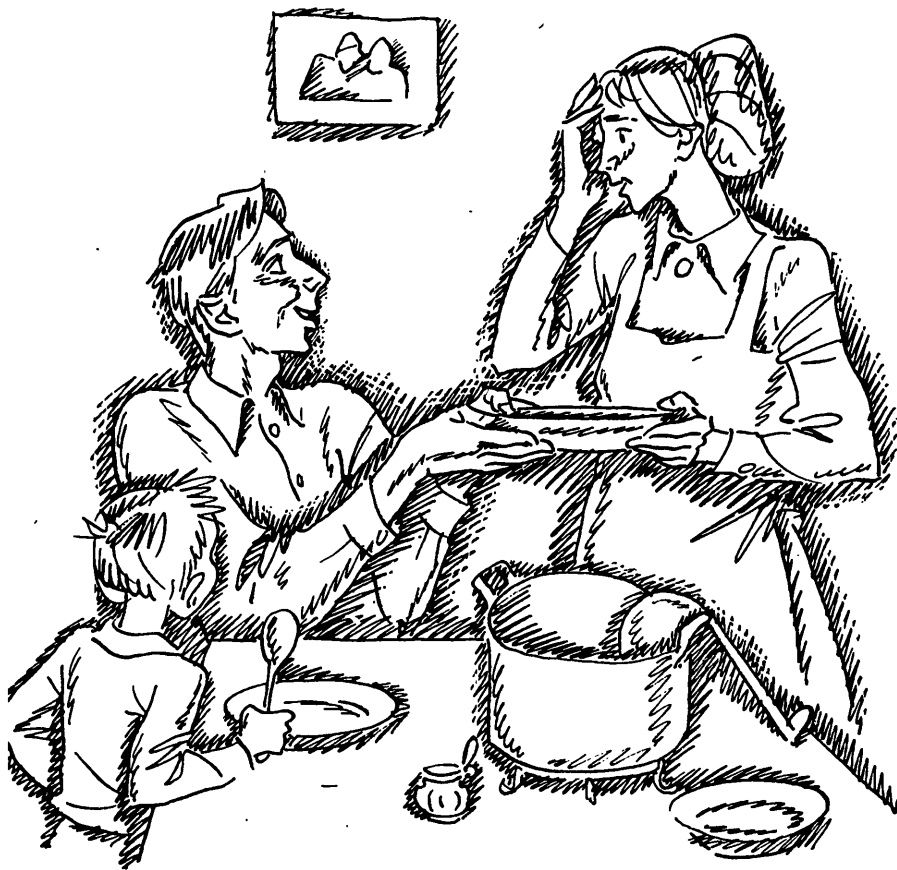
— Ти знав, що підозрюють тебе? Звідки?

Міхалу не хотілося відкривати джерело інформації, і він знайшов спосіб викрутитись.

— Хіба ти не чув, як Шафранцова кричала вчора під моїми дверима: «М'ясо його розпирає! Нажерся м'яса і брикає!»? М'ясо — це ж, мабуть, оті котлети, га?

— Шкода, що вона забула про каструльку, — зітхнув Вітек. — Шкода, правда?

Міхал удав, що не чує запитання.

10

За обідом батько сидів замислений, мовчазний, не розповідав, як звичайно, про те, що сталося на роботі. Мати, насипаючи в тарілки, очікувально глянула на нього раз, другий і нарешті не витримала:

— Мовчиш? Ти стомився?

— Ні, але...

— Щось сталося? Якесь неприємність? — стривожилась мати.

Вітек і Геньо теж завмерли, чекаючи відповіді.

— Сам не знаю, як тобі це сказати... ти тільки даремно рознервуєшся.

— А що, чи я вранці не казала? Мені такий поганий сон приснився! А ти не вірив!

— І цілком слушно. Звістка скорше добра: на місці нашої руїни вже восени почнуть закладати фундамент нового будинку. А її знесуть.

— Звідки ти знаєш?

— Касир сказав. Його сестра працює в бюро головного архітектора. Тепер по-справжньому візьмуться за все Повісля.

— А ми ж як?

— Саме про це і йдеться. Частина квартир в отому новому будинку на осінь має бути готова. Може, нас переселять туди...

— Може, може...— сердито заговорила мама.— У тебе завжди «може»! А тут треба знати напевно. Треба йти у квартирний відділ, і то негайно.

— Негайно не вийде, прийом уже кінчився.

— Ну то завтра! Не відкладаючи!— гарячувала Піотровська.— Квартири знов роздадуть іншим, а ми спіймаєм облизня. Я з тобою теж піду, бо тут треба вимагати, а не цяцькатися з ними...

— Не хвилюйся, Іренко. Гаразд, підемо завтра вдвох. І треба сказати Чернікові, пані Анелі, Шкода, що вчителька хвора... а Шафранці й так...

— Ти всім скажеш? Щоб познаходили приятелів? Щоб усе найкраще забрали собі?

— Та яких там приятелів? Яка ж бо ти, справді,— завжди вигадеш собі зайву турботу!

— Я? Я вигадую зайві турботи?— мама дуже енергійно прибирала зі столу.— Гаразд. Я не буду турбуватись. Побачимо, що з того вийде. Чи ти ще й досі не переконався, що тільки той може чогось добитися, хто вміє добре проштовхуватись ліктями?

— Не тільки, Іренко, не тільки. Зрештою, невже ти хотіла б, щоб про мене таке говорили, як про Рационгловського чи про Пакошка?

— Про тебе?— мама від обурення не могла дібрати слів.— Краще б... краще б...

— Ну от, бачиш! Хіба я тебе не знаю?— всміхнувся батько.— Сама б погнала мене сказати сусідам.

— Правду кажучи,— мама потроху заспокоювала-ся,— Шафранці в найтяжчу хвилину дали тобі притулок. Чернік допомагав геть у всьому... Грудзинська доброзичлива на диво. Толлочко...— тут мама зітхнула,— вона, правда, тяжка людина, але і їй треба допомогти. Сама нікуди не піде — хвора...

— Лікар був сьогодні,— Віткові здалося, що вже можна без ризику встряти в розмову батьків.

На запитливий погляд чоловіка Піотровська відповіла:

— З нею справа кепська. На якийсь час доведеться припинити роботу. Щось із легенями. Я завжди казала, що це поганий кашель. А крім того, нібито велика перевтома,— на останніх словах Піотровська знизала плечима.

— Ще добре, що хоч малі тепер при ній.

— Мала? Ця мала все, як доросла, зробіть! Чи я не бачу? І прибирає, і пере, і до крамниці по все чисто збігає. Вчителька тепер дома нічогосінько не робить, від чого ж ця перевтома, не розумію.

— А ти б хотіла помінятися з нею роботою? — лукаво спитав батько.

— Авжеж,— машинально відповіла мама.— Тільки щоб до школи не ходити. Щодня чути цей галас, цей гвалт — я б не згодилась нізащо в світі. Від них можна збожеволіти!..

Батько зареготав, засміявся й Вітек.

— Наша вчителька завжди каже: «Кричіть, кричіть на перерві, тихше буде на уроці!» — озався Геньо.

— Чуєш? Їх ще й підохочують!

— Це річ природна. Діти повинні наганялись, попустувати. На те вони й діти. А вчителі мусять усе те витримувати. Наша сусідка, відколи її знаю, не могла похвалитися здоров'ям. І ти це добре кажеш, Іренко. Треба буде їй допомогти...

Новина, яку приніс Піотровський, схвилювала всіх, проте кожного по-своєму.

Шафранців вона приголомшила. Виходить, уже навіть і сліду, навіть отих кількох цеглин не залишиться від старого в л а с н о г о б у д и н к у.

— Мені все це не подобається. Нам не буде добре в новій квартирі, ой, не буде! — бідкалася Шафранцова.

— Що це ви таке кажете! — заперечувала медсестра.— Там ви матимете спокій. Хіба ж це нічого не варте? А я вже така рада, така рада, що й не сказати. Кімнатку собі гарно опоряджу! Вже зараз думаю, як її вмеблюю. Поступово, ясна річ! Трохи з тих грошей, що я наскладала на книжку в ощадкасі, треба буде віддати як заставу.

— Застава! Чуеш, Франю? А де ж ми на заставу візьмем?

— Може, невістці напишете? — нагадала пані Анеля.

— Невістці? — гірко перепитала Шафранцова.— Чи ми їй потрібні?

— Ну нащо ж таке казати, Леоню,— заспокоїливо мовив Шафранець і пояснив сусідці:— Невістка виходить заміж. Оце кілька днів тому ми одержали від неї листа.

— Заміж? А як же з онуком?

— Онук іде на роботу до іншого міста.

— Онук, кажете, онук...— зітхнувши, повторила Шафранцова.— Він до нас і словечком не обізвався. Невістка писала, що польської мови він уже як слід не знає і тому соромиться...

Про можливе переселення вчителька довідалася від Піотровського. Спочатку вона сприйняла новину досить стримано. Та коли прийшла пані Анеля з червоним, розпашілим від радості лицем, збуджена уявною картиною того, як вона опоряджатиме власну кімнату, її настрої передався і Толлочко.

— Може, за моєї відсутності ще нічого вирішено не буде? — стурбувалась учителька.— Агнешка ж сама не впорається. Я й так не знаю, як дівчинка тут залишиться...

— Та хіба ж вона не серед людей лишається? — обурилась пані Анеля.— В пустелі? До того ж це таке хазйновите дівча. І розумне, і добре!

— Глядіть не перехваліть її!

— Тьотю,— обізвалася дівчинка, зніжковівши від слів медсестри,— а я, навпаки, хотіла б усе влаштувати без вас. Ви б приїхали в нову квартиру, де все буде вже розставлено, прибрано...

— Агнешко, ти собі не уявляєш, скільки це роботи!.. Зрештою, на новому місці я за неї охоче візьмуся. А тут у мене ні до чого руки не здіймаються. Як випрала на

свята фіранки, то їй досі не повісила,— показала на голі вікна.— Та їй навіщо?

— А я думала, тьотю, що у вас фіранок немає.

— Та ні, е. Старі, які тут висіли, ще добрі, і нові на всяк випадок придбала. Я ж мала надію, що не вікуватиму тут. Раніше щомісяця відкладала хоч по кілька злотих на заставу...

Геньо викликає Агнісю в коридор. Зачиняючи двері, вона ще встигає почути стишений тітчин голос:

— Тепер... самі розумієте... витрати більші.

Щось холодне, болюче стискає Агнешці серце. Геньо говорить до неї, вона не розуміє. Тільки за другим разом слова його доходять до її свідомості:

— Хлопці кажуть, щоб ти прийшла в кухню.

Агнешка йде. Опановує себе настільки, що розбирає, чого від неї хочуть.

— А може, тітка не дозволить? — занепокоєно питає Вітек.

— Дозволить. Коли попрошу, дозволить. У нас пані Анеля, а потім тьотя трохи поспить. Ми ж там недовго будемо? — каже Агнешка, водночас думаючи, що коли б зараз лишилася вдома, то, напевно, не змогла б стримати сліз.

Утрюх вони йдуть на Тамку. То Міхалова вигадка. Він вважає, що за оборону його честі Агнешці належить нагорода. І водночас це нагода показати себе: нехай бачить, що і в нього є голова на в'язах. Вітек живе у Варшаві стільки років, і що з того? А він лише кілька місяців — і ось дивіться!

Ідуть гуртом, але кожне думає про своє.

— Здається мені, що про нову куртку я можу тільки мріяти,— зітхає Вітек.— Тепер мама кожен гріш відкладатиме на меблі... Ми маємо одержати дві кімнати,— додає з гордістю.— На чотири душі стільки належить.

— Цікаво, чи мама почекає з пранням до мого приїзду? Я їй завжди виливаю змилини і ношу воду, бо в нас помпа на підвір'ї,— каже Міхал.— Якщо не зачекає, я страшенно розсерджусь!

— Що ти, хто ж пере в останній день перед святом? Ручуся, що коли ти прийдеш, усе буде вже зроблено,— сміється Вітек.

— А я б хотіла придумати щось таке, щоб заробляти гроші,— міркує вголос Агнешка,— і хоч трохи допомогти тьоті.

— Ти? — здивовано питає Міхал.— Ти ще мала. Хто тобі дасть роботу? От я — інша річ. Я дужий. Аби тільки схотів... І до того ж маю клей у голові. Хіба не можна, наприклад, брати по золотому за показування Варшави з п'ятнадцятого поверху?

Агнешка спиняється.

— В мене немає золотого. Я не йду.

— Я теж,— приєднується до неї Вітек.

Міхал ображається.

— Йй-бозю-козю! Чи ви з міжпланетної ракети вискочили? Та чи я від вас чогось вимагаю? Я сказав для прикладу. А вас так, по-товариському, як друзів...

— А ти знаєш, що таке дружба? — машинально питає Агнешка, аби щось сказати, аби забути про останні тітчині слова, які весь час бринять у вухах.

— Де там! Хіба ж може розумітись на дружбі такий телепень, як я,— глузливо відповідає Міхал.— На таких тонких почуттях тільки ти можеш розумітись. Більш ніхто.

— Вибач, Міхале, це я просто так, не подумавши,— перепрошує Агнешка.

— Я теж просто так...

До самого хмарочоса на Тамці ніхто з них і слова не мовив.

Міхал упевнено попрямував до входу в парадне і натиснув ручку. Двері не відчинялися. Він спробував ще раз і, стараючись приховати збентеження, недбало махнув рукою.

— Не розумію, що сталося. Чому двері зачинені? Ходім в інше парадне.

На жаль, і ті двері теж були замкнені.

— Мабуть, приладнали автомат,— пояснила Агнешка.— Бачите оті прізвища й кнопки? До кого йдуть, ту кнопку й натискають. А нагорі чують дзвінок і автоматично відчиняють двері вниз.

— Але навіщо це зробили?

— Так тепер у багатьох новітніх будинках. Безпечніше. До парадного не ввійде ніхто непроханий. Очевидно, охочих кататися в ліфті чимало. Твоя ідея не вельми оригінальна.

— То придумай щось краще! — люто огризнувся Міхал, повертаючи додому.

Вони були вже на Замковій площі, коли Вітек зауважив, що Агнешка якась пригнічена.

— А ти хіба не рада, що ви одержите нову квартиру? — спитав хлопець. — Твоя тітка цього дуже прагне.

— Я рада. І хотіла б допомогти тьоті, чим тільки зможу.

— Але там буде тісніше, ніж тут, — сказав Міхал. — Таких великих кімнат тепер не будують.

— Для тьоті вистачить, а я піду в інтернат.

— А хто заплатить? — Міхал, як звичайно, не гришив делікатністю. — Адже це коштуватиме дорожче, ніж зараз.

— Виклопочу стипендію.

— Стипендію? Ого! Для цього треба мати самі п'ятірки.

— А хіба це так страшно? — слабо всміхнулась Агнешка.

— Я б нізачо не пішов до інтернату! Це ж іще гірше, ніж тюрма! В тюрмі хоч знаєш, що то кара. Але щоб отак, добровільно? Все в точно призначений час. Цілий день розписаний. Я б не витримав! Нізачо в світі! Ні за які скарби!

— Розумію. Ти, сказати б... індивідуаліст, який робить тільки те, що сам хоче. Всі сідають за уроки, а він порядкує в шафі. Всі прокладають дорогу чи будують пожежне депо, а він ні, бо саме спочиває. Словом, аби не так, як усі.

— А що в цьому поганого? Людина повинна бути вільна, еге ж? Як немає охоти, то й робота не ладиться. Люди не можуть бути всі однакові — це було б страшенно нудно.

— Атож. Але так легко стати себелюбом, ба навіть... шкідником.

— Як за старих часів отой шляхтич, що в сеймі завжди кричав «вето!», і через це там ніколи не могли дійти згоди, — докинув Вітек.

— Е ні! — запротестував Міхал. — Я вам наведу інші приклади: всі орють кінним плугом, а я поїду на тракторі. Всі кажуть, що до Марса долетіти не можна, а я долечу. Ну? Якби не було таких індивідуалістів,

то не було б і поступу в світі. Що, може, я неправду кажу?

— Ти маєш рацію. Є різні індивідуалісти,— згодилась Агнешка і, глянувши на годинника, додала: — Ходімо швидше. Може, там тьоті чогось треба...

— Де це ти подівся? — накинулась на Вітка розгнівана мати.— Ніколи від тебе ніякої помічі! Завжди не маєш часу, бо повно уроків. А зараз де був?

— Ми, мамусю, гайнули до міста... з Агнешкою,— несміливо виправдувався Вітек.— На Тамці є один будинок, хмарочос...

— Я тобі покажу хмарочос! Було б хоч брата взяти з собою!

Хто знає, чим би кінчилася ця розмова, та, на щастя, в кімнату заглянув Чернік.

— Пані Ірено, золотесенька, чи не виручите самотнього чоловіка?

— Ого, коли вже «золотесенька», то, напевно, треба щось полагодити! Ну, покажіть, з чим прийшли. Рюкзак? А нащо вам зараз рюкзак? Маївка ще не скоро.

— Та я ж вам з чоловіком колись розказував про екскурсію до Чехословаччини. Відкладали, відкладали, а сьогодні кажуть: у середу виїжджаємо.

— Так, так,— з подивом і водночас із заздрістю мовила Піотровська.— Велике діло — мати в руках добрий фак. Вам на все вистачає: і на племінника, і на подорож за кордон...

— На Міхала мати присилає гроші,— озвався Вітек і, помітивши розгублений погляд Черніка, пояснив: — Він сам казав.

— Я ні разу не бачила, щоб листоноша щось вам приносив.

— Бо сестра тее... на завод передає з okazією... Є в нас один такий, що часто їздить до Лодзі...— відповів Чернік, уважно розглядаючи рюкзак.— Ось бачите, отут трохи підлатати і ремінчик пришити на машині...

Коли механік вийшов, мама мовила чи то сама собі, чи то Віткові:

— Чогось мені здається, що все це не зовсім так, як він каже. Одне добре — хоч п'є тепер менше. Може, хлопця соромиться? А щодо грошей...

— Мені Міхал казав. За нове вбраня мати теж віддала все до гроша. Нащо йому брехати? Тоді ще так Агнешку шпигонув, мовляв, вона сидить на тітчиній шиї, а от він ні. Мамо, Агнешка сьогодні сказала, що хотіла б заробляти гроші...

— А нащо їй гроші? Вона ж у тітки на всьому готовому.

— Не знаю. Так вона сказала.

— Може, то вона тобі натякала, щоб за допомогу в навчанні?

— Ні. Вона хотіла б допомогти тітці. Може, саме тому, що живе в неї?..

— А що ж, можливо. З ласки жити не солодко. А Міхал негарно зробив. Поганий хлопчисько...

— Ні, мамо, він не злий. Просто такий гострий на язик.

— Нехай тільки цей гостроязиковий стережеться, щоб на мене не наскочив, бо пам'ятатиме до нових віників!

— Вітку, ти чув, як ота розумаха питала, чи я знаю, що таке дружба?

— Чув, але ж то просто так... вона ж тобі пояснила.

— Еге ж, пояснила, бо я її зразу взяв за шкірку. Але в неї все одно своє на умі. Від мене нічого не приховаєш, я все бачу.

— Може, Агнешка пам'ятає, як ти казав, що ніхто нікому задарма нічого не робить.

— Дурний! Зовсім не так. Я тоді інше мав на думці. Я...

Міхал не встиг пояснити Віткові, що він тоді мав на думці, бо в кухню ввійшла Агнешка.

— Ви знаєте,— півголосом заговорила вона,— у Шафранців горе. Їхня невістка, ота, що в Америці, виходить заміж. Недавно вони отримали від неї листа.

— Ага! — скрикнув Міхал.— Так це про нього Шафранцова сказала: «Все через той лист». Та хіба ж це горе?

— Вона написала, що в неї будуть великі витрати, що тепер їй стане тяжче.

— Еге-ге! Виходить, і пакунків не присилатиме!

— Може, навіть і так. А тут переселення, нова квартира... Жаль мені їх.

— А яке...— Міхал хотів сказати «яке тобі до того діло», але глянув на Вітка і не договорив.

В очах друга теж світилося співчуття до чужого горя.

Шостий урок, на щастя, зірвався. Захворів учитель. Учням дозволили розходитись по домівках, але хто б це йшов додому такої чудової днини!

Тільки Вітек, хоч як спиняв його Міхал, поспішав додому. Він мусив однести до крамниці вже готове мамине шитво. Мама домовилась зустрітись з батьком у квартирному відділі, щоб простежити за розподілом помешкань. Коли батьки повернуться,— невідомо, тому Вітек, як однесе шитво, візьметься готувати обід.

Міхал знижує плечима і на всі Віткові доводи відказує:

— Тю, дурний! Ніякої біди не буде, якщо ти зараз трохи прогуляєшся. А до крамниці можна й потім.

Але Вітек думає інакше і летить додому так, наче за ним хтось женеться.

Кілька хлопців зійшли на набережну. Вісла вабила до себе. Вже з'явилися перші цього року байдарки. Працювала замлечерпалка, вибираючи пісок з дна річки. На празькому березі впорядковували пляж і ремонтували кафе.

Міхал, розімлілий від сонця, сів на лаву. Біля нього примостилися рослявий Вечорек, Куба і Збишек Віхан, який, видно, продовжуючи розмову, звернувся до Вечорка:

— ...то як? Кажі: міняєшся чи ні? Завтра буде запізно. В мене є охочий.

Вечорек спроквола відповів:

— Покажи ще раз.

Збишек покwapно розкрив портфель і вийняв з нього великий класер, спеціально зроблений для наліпок від сірникових коробок. Вечорек з удаваною байдужістю став розглядати колекцію.

Міхал сам колекціонуванням не займався. Звичайно, він дещо про це чув і не раз бачив Віткові наліпки, коли допомагав наклеювати трофеї товариша на дверцята шафи. І зараз, оглядаючи розікладене на колінах у Збишка зібрання й порівнюючи його з Вітковим, не зміг утриматись від зауваження:

— Пхе! Чудо-юдо-рябий-кіт! Оце і все, чим ти можеш похвалитись?

— Я ж казав! — підхопив Вечорек.— Самий непотріб.

— Збишку, я тобі дам пораду,— вже відверто кепкував Міхал.— Здай ці наліпки як макулатуру. Тебе можуть похвалити в газеті за нову ідею.

— Правильно, здай на вагу! Як макулатуру! — повторили приятелі, завжди раді подражнитись.

Збишек зблід від образи й злості. Швидко згорнув класер і встав. Підвівся й Міхал.

— В тебе є кращі? — крізь зуби спитав Збишек.

— У мене ні, а у Вітка Піотровського є.

— У Вітка? Вітек раз уже дістав од мене за хвастощі і проковтнув, ясно? Тепер ти хочеш?

Ага, так ось чого посварилися Вітек із Збишком. Тим краще! Є нагода поквитатися за друга. Атож: нехай Вітек побачить, нехай переконається, що то значить дружити з Міхалом.

Все це блискавкою сяйнуло Міхалу в голові. Свідомий своїй правоті, він насмішкувато відповідає:

— А тепер ти дистанеш і проковтнеш. Повторюю: у Вітка кращі і більше...

— Давай у заклад? — підскакує Збишек.

— Давай.

— На скільки?

— Хлопці! Хлопці! Заклад!!! Бігом сюди! Світова подія! — щосили горлає Куба.

— Ну, на скільки? На десять злотих?

— Про мене хоч і на двадцять,— держить фасон Міхал.

— Згода! На двадцять! Вечорку, перебий!

— Перебий, Вечорку! Перебий! — реве гурт.

Вечорек перебив руки.

— Біжи по класер! — каже Збишек.

— По класер? — обличчя в Міхала витяглося.— По класер? — повторив ще раз. Лише тепер він зрозумів, у яку халепу вскочив. Збишек дивиться на нього глузливо. Хитрюга! Певно, знає, що то за «класер» у Вітка.

— Ти чого дурня клеїш? — кричать хлопці.— Хочеш, щоб тобі на слово повірили? Заради гарних очей?

— Заради твоїх гарних зубів? — глузує Збишек.— Качай по класер, а то буде тобі кисло.

— Ей, не пнишь, як цибуля весною,— визвірився Міхал, і Збишек завбачливо відступив на крок.

— Міхале, ти нам тут не розводь на вербі груші, а на осиці кислиці! Без класера, сам розумієш,— лапки вгору та й квит! — нетерпеливляться хлопці.

— Біжи по класер! Махай! Живо!

Міхал бадьоро поспішає додому. Він уже знає, що зробить. Спершу йому спало на думку привести хлопців до Піотровських і показати Віткові наліпки. Але тоді не минути скандалу: вони цілою ватагою вваляться до чужого помешкання, з криком вибіжить Шафранцова, Толлочко схопиться з ліжка... Ой леле! Ні!

Лишалася тільки єдина можливість врятувати честь. Та це була справа трохи ризикована і не така-то легка...

Міхал біжить додому, відчуває на спині погляди товаришів, чує їхні підхльоскуючі вигуки й на-смішки і все ще шукає способу викрутитись.

Не вертатися взагалі?.. Не довіку ж вони на нього чекатимуть. Так, але цілком можливо, що хлопці прийдуть до будинку, під вікна, і почнуть коренити його й Вітка. Як Агнешка це почує,— хтозна-що подумає...

А може, тоді вийти і полічити зуби цьому дотепникові Збишку? Нехай Агнешка побачить, які міцні в Міхала кулаки. Ні, так не можна — це буде нечесно. Хлопці придуть Збишку на допомогу і матимуть рацію — вони стануть на захист справедливості; а десятеро проти одного — це б для Міхала кінчилося кепсько...

То, може, принести ці двадцять злотих, та й по всьому? Але тоді Збишек візьме гору. При першій-ліпшій нагоді глузуватиме: «Чого ж ти так кокошився?» І Міхал надовго втратить повагу товаришів. Е, ні! Вуха від оселедця!..

Іншого виходу немає — треба принести дверцята! Вони ж, мабуть, неважкі. Шафа невеличка, соснова, дерево легке. А коли й ні, Міхал дасть собі раду. І не таку вагу тягав... Аби тільки вдалося зняти з завіс, нічого не поспувавши, щоб потім швидко навісити на місце.

Лихо не без добра — Піотровські саме пішли у квартирний відділ. Вітек, напевно, теж побіг уже з пакунком. Якби ще був удома, може б, допоміг? Ба ні, мабуть, зі страху перед матір'ю не дозволив би зняти дверцята. І чого Вітек так боїться? Ну що таке кілька дотиличників, коли йдеться про честь? Агнешки ще не буде... через передпокій треба тихо... Геньо допоможе... його умовити неважко...

Міхал кількома стрибками дістається на другий поверх і, як звичайно, не дуже тихо й не дуже гучно, відмикає своїм ключем замок. Мешканці цього будинку по звуках, по манері відчиняти двері безпомилково вгадують, хто прийшов. Тому Міхал спершу йде до своєї кімнати. Тепер уже і вчителька, і Шафранці знають, що це він вернувся зі школи. За хвилину хлопець виходить у передпокій і, не стукаючи, відчиняє двері до Піотровських. Вітка немає. Геньо сидить з ногами на стільці і малює щось у зошиті, допомагаючи собі висунутим язиком.

— Це ти? — здивовано питає він, побачивши Міхала. — А я думав — Вітек.

— Вітка нема? Шкода, бо знаєш, Геню, є одна така важлива справа... Але що тобі казати — ти все одно не зрозумієш...

— Коли дуже важлива, то зрозумію, — запевняє Геньо. — А що таке?

— Бачиш, це страшенно важливе діло. Але я тобі

ще хочу сказати, що роздобув гуму для рогачки — блиск! Сьогодні надвечір рогачка буде готова. Свого слова треба додержувати, правда? Це ти розумієш, еге?

— Авжеж. Чесна людина завжди додержує слова.

— Генюсю, так ти розумієш, що таке честь? — Міхал кам'яніє з подиву. — Ну, тоді все гаразд. Можу тобі сказати, в чому річ. Ідеться про честь Вітка, розумієш? А як Вітка, то й твою, бо ти ж його брат, правда? І про мою також, бо Вітек і я — друзі, розумієш? А честь треба боронити, правда ж?

— Правда!

— Отож слухай: тут, недалеко від будинку, стоять хлопці з нашого класу, і один з них, Вітків ворог, який тільки й жде, щоб йому ногу підставити, хвалиться, що має більше наліпок, оцих, — Міхал показав на шафу, водночас пильно придивляючись до завіс. — А їх же більше у Вітка. Йй-бозю-козю! А отой тип ображає Вітка, каже, що його наліпки годяться тільки на смітник чи в макулатуру, розумієш? А я сказав: «Хлопці! Збишек бреше, як собака...»

— Це той Збишек, що набив Вітка перед новим роком? — перебиває Геню.

— Той самий, — на всяк випадок стверджує Міхал. — І я кажу хлопцям: «Ідїть, Вітек покаже свою колекцію, і вам очі на лоба полізуть».

— Вітка немає.

— Ото ж бо. А коли хлопці не побачать наліпок, то думатимуть, що Збишек правду каже. Як ти гадаєш, привести їх сюди?

— Наслідять, — поміркувавши, відмовив Геню.

— Генюсю, ти розумний хлопець! Я зразу теж так само подумав. П'ятнадцятеро хлопців. І в кожного по два черевики! Уявляєш, як би мама розсердилась! Ой лишенько! Та ще коли щось пропаде!..

— Мама наказала мені стерегти. Не пускати.

— Не пускати нікого? Правильно. Але що ж робити? Шафа до них не піде.

— Можна зробити фотографію. — Геню справді щиро прагнув знайти вихід.

— Так, думка чудова, але ж це дуже довго. А тим часом Вітка, твого брата, геть спаплюжать. А ти ж знаєш, коли щось до людини пристане, то вже навік, правда?

— Мугу... Маркові ще зимою хтось не віддав гумки, а він сказав, що це я. І тепер хлопці завжди кажуть на мене. І я мушу завжди мати свою гумку, бо вони не хочуть мені давати — буцімто я не віддаю.

— Генюсю! Ти ж ловиш усе на льоту! Молодець! Ну, тепер ти вже допоможеш мені зняти дверцята і вийти. Краще зробити це нишком. Я зараз же, за хвилинку, повернуся, вставлю їх назад, і все буде гаразд. Важливіша над усе — Віткова честь. Вітек навіть не знає, який розумний у нього брат. Але я йому скажу.

Перше ніж приголомшений Генюсь спромігся щось відповісти, Міхал вправно зняв обидві половинки дверцят із шафи на білизну. Рівненько склав їх до купи й завдав собі на голову. Рішучим жестом звелів Генюсєві йти попереду і одночасно приклав пальця до вуст, наказуючи мовчати.

Спантеличений Геньо виконував усе слухняно і без жодних заперечень. Тільки очі в нього стали зовсім круглі. Він навіть не помітив, як Міхал, повертаючись із дверцятами на голові до виходу, зачепив краєм складену на полицях білизну і вивалив цілу купу її на підлогу.

Вони вже були на сходах, коли малюк вирішив піти разом з Міхалом.

— Це наші дверцята. Мама казала стерегти.

Ура, вдалося-таки! Міхал ніс дверцята, мов пір'їнку, зовсім не відчуваючи їхньої ваги. А могло ж бути й інакше. Що, якби Геньо став опиратись, якби зняв галас і не дав винести дверцята? Тактика навалнього натиску себе виправдала. Тепер Вітек побачить, на що здатен справжній друг. І Агнешка теж, мабуть, більш не ставитиме безглузких запитань... Навіть «просто так». Сама вона напевно б не зважилась на такий вчинок, хоч у неї й он яка уява! І навіщо та уява? Потрібна вона, як п'яте колесо до воза! А от сила людині завжди придасться!.. І двадцять злотих теж!

— Геню, а знаєш, ми на цьому ділі ще й двадцять злотих заробимо. Зараз побачиш. Збишек викладе. Але ці гроші будуть Вітку. Щоб не вважалося, ніби я заради якихось там дрібняків... Зрештою, якщо Вітек неодмінно схоче поділитись... — Міхал пригадав, що колись казав Вітек...

Та Геньо так боявся за дверцята, що не дуже-то й дослухавсь.

Їх уже помітили. Вже чути було голоси:

— А довше ти не міг?

— Збишек сказав, що ти дав драла!

— Ой, це такий здоровецький класер?!

Піотровські верталися додому, сяючи з радості. Їм просто на диво пощастило. Хоч довелося і в черзі постояти, і почекаати, але пан Фелікс несподівано зустрів свого товариша ще по армії. Піотровський не знав, що однополчанин його працює в квартирному відділі. Посаду той обіймав, правда, невисоку, але все докладно пояснив, порадив, словом, поставився дуже доброзичливо. А це багато важить.

— От бачиш! От бачиш! — радісно говорила мати. — Я тебе мало не силою погнала. А бачиш, як добре вишло. Слухайся мене, від цього тільки користь буде. Щасна годинонько, без мене ти, як каже Міхал, «пропав би, мов сіль у воді»...

Пані Ірена давно не була в такому доброму настрої. Всю дорогу вона жартувала і сміялась.

— Уже недовго, — мовила, коли вони підходили до будинку, — вже менше лишилося. До зими напевно будемо в новій квартирі. Завтра ж поговори у профкомі про заставу. Стільки років там працюєш, тебе знають — повинні допомогти.

— Допоможуть, не турбуйся, — запевнив теж радий батько. — Нарешті я слухатиму радіо, скільки схочу, чи газету спокійно прочитаю. А хлопцям буде місце і для занять, і для забав.

— Та ми б уже давно могли мати квартиру, якби ти був енергійніший, — не втрималася, щоб не вколоти чоловіка, Піотровська. — Скільки твоїх співробітників уже перебравися, купили меблі. Новікова холодильник має і пральну машину. Малиновські купили телевізор.

— І ми, Іренко, придбаємо телевізор.

— Чекай, собачко, здохне конячка — матимеш м'ясо. Скільки ще буде всяких витрат, поки дійде черга до телевізора! А скільки клопоту!..

Піотровські піднялися по сходах. Батьків здивувало, що вхідні двері розчинені навстіж. Генюсь забув їх зачинити, бо думав тільки про наліпки. У матері від лихого передчуття тьохнуло серце.

Ввійшовши до передпокою і побачивши, що двері в кімнату теж відчинені, батьки не на жарт занепокоїлись.

— Боже мій! Злодії!— заволатала пані Ірена, углеdivши розруйновану шафу й купу білизни посеред кімнати.

— Де Генюсь? Де дитина?

В передпокої вже стояла Шафранцова, не менш перелякана, ніж Піотровська. Вона теж панічно боялася злодіїв.

— І ви не чули? Боже, боже! В домі повно людей, голки ніде встромити! А коли що, серед білого дня людину обернуть до нитки! Серед білого дня! Під носом у сусідів!

— Пані Ірено! Далєбі, ми нічого не чули! Тільки Міхал вернувся зі школи,— це я, здається, справді, чула, а потім була в кухні. Але ж Генюсь...

— Дитина! Дитину вкрали...

— А де поділися дверцята від шафи?— розглядалася довкола Шафранцова.

— Зняті з завіс,— зауважив Піотровський.— Навіщо?..

— Під білизною були гроші!— знов крикнула Піотровська.— Їх нема! Звичайно!— вона гарячково шарилася під стосами простираї та сорочок.— Отут лежали! Ні, не тут! Ах, мені од цього всього в голові паморочиться! Чого ти стоїш, як стовп? Біжи в міліцію! Треба ж заявити! Це все через тебе! Якби ми мали квартиру, як люди... Дитино моя! Генюсь!!!— пані Ірена втрачала голову.

— Заспокойся, Іренко, тут щось не так. Бачиш, у великій шафі все на місці.

— А білизна? А гроші? Отут, тут напевно були!— волатала Піотровська, знову підіймаючи стіс рушників.— Ой! Таж ось вони лежать!— Витягла згорток папірців і швидко перелічила.— Всі цілі. Так що ж тут скоїлося?— Тремтячими руками вона почала складати розкидані наволочки та рушники.

— Міхала вдома немає. Пані Толлочко нічого не чула, бо спала,— мовив пан Францішек, з'являючись на порозі.— І невідомо, хто ж покинув одчинені двері до квартири.

— Відомо: той, хто вкрав дверцята,— роздратовано відповіла Піотровська.— Але скажіть на милість, кому й навіщо потрібні кілька старих дощок?..

Ніхто з присутніх не міг відповісти на це питання. Всі знизували плечима і ззиралися, даремно шукаючи пояснення. Раптом з-під ліктя Шафранця, що стояв у відчинених дверях, вигулькнув засапаний, розчервоний Геньо.

— Мамо! Вже зараз! Міхал уже йде!

— Що тут сталося? — вхопила його за плечі мати.— Чому ти не стеріг хати?

На порозі з'явився Міхал з ношею на голові. Попрямував просто до шафи, опустив дверцята на підлогу і заходився вправно навішувати їх на завіси.

Тим часом Геньо, наляканий маминим гнівом, квапливо пояснював:

— Мамусю, я стеріг! Але коли Міхал сказав, що честь, що Вітек мій брат, що зараз же принесе назад, я пішов за ним, щоб дверцята не пропали. Бо якби хлопці прийшли сюди, вони забруднили б підлогу, правда?

— Я збожеволю! Я зараз збожеволю! — Піотровська обіруч стискала голову, мимоволі наслідуючи вчительку, яка, накинувши фланелевий халат, бліда, з запалими щоками, стояла поруч Шафранця.

— Ну от! Готово! Нічого не сталося,— сказав Міхал, навісивши і замкнувши на ключик дверцята.— Ось бачите, пані? Ключика я сховав у кишеню, щоб не загубився. Макітра варить...

— Та як ти посмів! З чужої хати!.. Коли тут нікого не було!

— Генюсь був, він усе бачив. І взагалі, в чому річ? Дверцята на місці? Все гаразд? Так бувайте здорові! І вибачайте, що я на світ народився.

Піотровська вже розтулила рота, збираючись знову напуститися з докорами на зухвалого хлопчиська, але чоловік спинив її.

— Постривай-но,— мовив він, кладучи руку на плече Міхалу, що вже прямував до дверей.— Нащо ти це зробив? Яка тобі з цього користь?

— Мамусю, Збишек, отой, що відлупцював Вітка ще перед новим роком, давав Міхалу двадцять золотих. Але я зразу сказав, що не дозволю, бо це наші дверцята. І що вони потрібні мамі.

— Як?! То він хотів їх продати? — з жахом сплеснула в долоні Піотровська.— Дверцята від нашої шафи? Ні, це вже кінець світу!

— Одну хвилинку! Геню, я, здається, перехвалив твій розум. Послухайте,— звернувся Міхал до Піотровського.— Ішлося про честь, от і все. Честь друга! Ми побилися об заклад, це правда. Порівняли: у Вітка колєкція куди краща від Збишкової. Всі хлопці з цим погодились. А двадцять злотих я в цього шмаркача не взяв — я з ним інакше поражуюся.

— Поки ти з ним поражуєшся, я тут з тобою звезу рахунки, шибенику! — сварилася Піотровська.— Все дядку скажу. Все!

— А що? Хіба щось пропало? Чогось бракує? Справді, таки бракує однієї речі, якої і раніш не було,— пристойного класера для Вітка. Та хіба я в цьому винен? На вашому місці, пані, я б так не скупився!

— Крапель! Дайте мені серцевих крапель! — простогнала Піотровська, опускаючись на стілець.— Я цього не переживу!

— Я зараз принесу,— заметушилася вчителька.— Яке зухвальство! Це вже переходить усякі межі!

— Сам ангел-архангел тут би з глузду з'їхав,— трясла головою Шафранцова, стоячи в передпокої і поясняючи пані Анелі, що сталося.

Тільки Піотровський був спокійний. Він легенько підштовхнув Міхала і сказав:

— Іди вже до себе, Міхале, йди!

Міхал охоче послухався. Він уже взявся за ручку своїх дверей, коли до нього донісся голос пані Анелі:

— Ой Міхале, Міхале! Нема в тебе глузду ні на гріш. Не подобаєшся ти мені, хлопче!..

— А ви мені з самого початку не сподобались! І ваш розгодований Пімпек теж. Він скоро буде такий гладкий, як... як ви!..

Вже кілька годин Міхал сидить у своїй кімнаті, лихий на цілий світ. Якби зараз йому навинулась під руку Агнешка, він би їй виказав геть усе.

Отака дяка за те, що він оступився за товариша, до того ж безкорисливо.

Не заради якоїсь вигоди, а просто так! Він схо-

тив довести, що розуміє, яка повинна бути справжня дружба.

То, може, Вітек йому подякував? Вуха від оселедця! Навіть не показався! Навіть носа не виткнув! А говорити він мастак!

— Так мені й треба! — каже сам собі Міхал. — Це буде добра наука. Що ж, нехай! Тепер я дбатиму тільки про себе, та й край! Ніякими красними словами мене вже не куплять. Вуха від оселедця, і крапка!..

Ох, як йому тут усе остогидло! Ця задимлена брудна кімната з тьмяними від пилу шибками, ця холодна розкладачка. Це вічне куховарство. А найгірше — скривлені, непривітні обличчя навколо.

Він їм заважає? Але ж дядько міг би мати жінку й кілька дітей, а не одного племінника. Отоді було б весело!..

А хіба він чи дядько нарікають, що у Шафранців як не кашель, то стогін? А в учительки — охи та ахи і валеріанкою аж на сходах смердить! А Геньо через усюку дрібницю реве так, що, мабуть, і над Віслою чути! А Пімпусь скавчить тоненько і так жалібно, що витримати несила. Бідолашний песик, цілий день замкнений, навіть надвір піти не може, терпить аж до вечора, поки пані Анеля його виведе. Привчений, дістав би лупки. Хіба ж це по-людськи? Сала на ньому стільки через те, що він мало рухається. Міхал часом, коли ніхто не бачить, підсуне під двері кризь шпару шкурку з ковбаси. Пімpek аж не тямиться з радості. І, напевно, не тому, що дали шкурку, а тому, що хтось до нього обізвався. Бідолаха... Йому тут ще гірше, ніж Міхалу, — він не може втекти...

— А я подамся звідси — і зоставайтеся здорові! — тишиться Міхал. — Як махону до Лодзі, довго мене тут не побачать.

Може, зовсім не вертатись? Мама засмутиться... Мама так хоче, щоб він учився... Це тому, що сама не має освіти і мусить так тяжко працювати...

Ні, матір смутити не треба. Це не годиться... Але, може, втекти звідси раніше? В суботу Вітек скаже у школі, що прийшов терміновий лист.

Вертається з роботи дядько. Розповідає про нещастя, яке сталося на заводі: одному хлопцеві машиною відірвало на руці два пальці. Ото біда! Ще добре, що на лівій.

— А ти чого такий зажурений сидиш? Може, знов двійку приніс?

— Уже зразу й двійку... Просто замислився... До мами треба раніше. Хто їй води на прання наносить? Помпою качати важко.

— Доведеться мені якось навідатись до вашої помпи і поворожити над нею. А обід є?

— Та я нічого не варив, бо мені аж голова вже пухне. Попоїв, що було. Є хліб, масло і кров'янка з кашею... Вдома на святки відгодовували підсвинка, я вам привезу ковбаси.

— Гаразд. А поки що, може, скип'ятиш чай?

— Не піду в кухню,— мурмоче Міхал,— я вже бачити не можу, як у Шафранцової голова трясеться.

— І в тебе буде трястися, згадаєш мої слова. Із старих людей сором сміятися.

— Та хіба ж я сміюся? Просто кажу.

Чернік бере чайника і виходить, щоб скип'ятити воду на чай. Якби дядько загадував Міхалу чи докоряв, Міхал затявся б і почав доводити, що він нічим не завинив. Але так, без жодного слова... Міхалу враз стає ясно, що він негаразд учинив. Дядько прийшов з роботи стомлений, голодний, а тут навіть тарілку супу...

Йому робиться соромно, дуже соромно, і, щоб заглушити голос сумління, він каже собі:

— А що я — Агнешка? Буду тут ходити на задніх лапках?

Дядько не з'являється довгенько. А коли нарешті вертається в кімнату з гарячим чайником у руках, Міхал догадується: він уже знає все. Але хто йому сказав? Шафранцова? Медсестра? А може, в кухні була Піотровська?

— Що ж ти знову наколобродив? — каже Чернік. — Я приходжу з роботи голодний, стомлений, як віл, знервований через отой нещасливий випадок... я тобі розповідав. І от маєш! Мені вже й їсти перехотілося. — Він важко опускається на ліжку і ставить чайника на підлогу. — Довбешка в тебе здорова, як макітра. Але чим вона напхана, не знаю. Нащо це було тобі потрібне?

— Хто вам сказав?

— Ти мене не питай, а відповідай на моє запитання, чуєш? — підносить голос дядько.

— Чую, нічого вам кричати! То була справа честі. Йшлося про Вітка.

— Не звертай з дурної голови на людську. Вітка навіть дома не було, він нічого й не знав. Мати його набила, можна сказати, ні за що. Тепер уже жаліє, що так нерви розгулялись. У жінок завше так...

Ага, то це Піотровська розказала дядькові.

— Нічого я не звертаю. Коли ви мені не вірите, що я за честь...

— Де честь, а де дверцята від шафи? Чужі дверцята! З чужої хати! І за що тобі давали гроші? Чи ти здурів? Говори зараз же!

— Коли ви мені не вірите, то нащо я буду говорити? — Міхал уже затявся.

— І навіщо тобі двадцять злотих? Чи я тобі не даю? Чи я тобі шкодую? Коли не попросиш,— на!

— Ви не свої даєте. Гроші матеріні. А що ви ними розпоряджаєтесь, то це мамина воля, про мене нехай і так.

Дядько нахиляється, бере чайника в руку, знов ставить.

Якийсь час мовчить, ковтає слину, спирається ліктями на коліна, а головою на руки. Чуприна в дядька темна, густа, але великі руки не хочуть у ній ховатись, і Міхал ясно бачить, скільки на цих руках рубців, шрамів та подряпин. Пальці геть усі...

— Міхале,— каже дядько, не дивлячись на хлопця, бо голова його все ще низько схилена,— іди з книжками в кухню. Там зараз нікого немає. А я трохи полежу.

— Я піду до міста.

— Ні. Ти підеш у кухню,— не підводячи голови, спокійно, але твердо повторює дядько.— Підеш у кухню з підручниками.

Міхал відводить очі від пошрамованих дядькових рук. Прямує в кухню.

Справді, тут нікого немає. Тихо і приємно, бо вся кухня залита промінням призахідного сонця. Міхал розкладає книжки, але уроки не йдуть йому в голову.

«У всіх тут нерви,— думає він.— Дядько знервований, Піотровська нервує, вчителька від нервів захворіла, Шафранцова все життя була вразлива... Забагато нервових на мою голову — забираюся звідси, і зоставайтеся здорові. Або попрошуся назад до лодзинської школи, або піду у вечірню ремісничу. Порадимося з мамою. Вона зрозуміє, що я не можу тут отруювати всім життя. Нічого

не вдієш... Завтра наша черга купатися, купаюся вже на святки... та й край...»

Така ванна — хороша штука. Або хоч би й душ. Маллята з утіхи аж пищали б. Коли Міхал уже зароблятиме, то відремонтує хату, проведе каналізацію — дядько допоможе, буде ванна кімната з душем, і... в ній весело гра-тиме радіо. Ні в кого нема цього, а в нього буде!

В кухню тихенько прослизає Геньо і, ніби нічого не сталося, пошепки повідомляє:

— Міхале, Вітек сьогодні не прийде. Мама його набила. Вона була страшенно сердита, хотіла й мене набити, але Агнешка принесла ліки з аптеки. І наліпки мама хотіла позривати. Вітек плакав. Тато не дав. Зараз вони з Вітком одліплюють з усієї шафи, бо мама сказала, що не може дивитись на ці дверцята. Йй отут коле, о. А я вже більш нічого не казав, чуєш?

— Чую, дурнику, чую і теж всипав би тобі, щоб пам'ятав до нових віників.

— За що? — образився Геньо.— Я ж стеріг. Я не дурний.

— Може, й ні. Згода. Тільки вуха в тебе закороткі, розумієш? Я тобі сказав, коли побачив батька й матір: «Лети й скажи, що дверцята вже мчать назад». Так? Чому ж ти не послухався? Не було б цього гармидеру.

— Як я міг бігти, коли боявся, що хлопці заберуть наші дверцята? Вони ж їм сподобались, еге? Мама завжди каже: «Бережи те, що маєш, нікому не давай». От я й беріг. А тато сказав, що ти твердий, чуєш? Справді: такі важкі двері, а з твоєю головою нічого не сталося!..

«Так,— каже до себе Міхал, коли малюк вийшов,— я твердий. І буду ще твердіший. Як камінь. А це не всякий може!»

Гордий собою, розгортає книжки та зошити. Уроки на завтра можна й зробити, будь ласка!

Міхал не сподівався, що сюди сьогодні загляне Агнешка. Цілком можливо, що і йй тітка заборонить сидіти в його товаристві. Адже ж він чув, як учителька кричала: «Яке зухвальство!» Агнешки тоді не було, але, повернувшись зі школи, вона, напевно, дізналася про все і від тітки, і від Піотровських. Йй ж посилали по ліки. Цікаво, що вона думає про цю історію?.. Бо коли навіть дядько не зрозумів, у чім річ... Цікаво... Та зрештою,

що йому якась там Агнешка? Краще хай до нього не лізе. Коли ця розумаха йому щось скаже, Міхал так її відшнє, що вона не знатимє, куди тікати. Дуже добре, що не прийшла в кухню готувати уроки! Дуже добре!..

І саме в цю хвилину вона ввійшла. Як звичайно, акуратно розіклала на своєму кінці стола книжки і взялася за домашні завдання.

Внутрішньо наструнчившись, Міхал чекав, коли Агнешка кине яке-небудь зауваження. Довго чекав, але так і не дочекався. Кінець кінцем йому набридло про це думати, і він почав швидко й легко розв'язувати одну по одній математичні задачі. Хлопець уже зовсім заспокоївся. Навіть забув, що в кухні ще хтось є.

— Міхале, знаєш,— зненацька озвалася Агнешка звичайнісіньким тоном,— на Свентоянській є така маленька крамничка. Я сьогодні бачила там льодяники, та які! Великі, кольорові й різної форми, півники, коники, ракети! Розкіш! Може, купиш малятам? Які б вони були раді!..

— А де це? — питає Міхал і уважно слухає Агнешчині пояснення.— Добре! — задоволено каже він.— Накуплю на всі гроші.

І дивиться, яке враження справили на неї ці слова. Проте на її обличчі, знову схиленому над книжкою, нічого прочитати не можна.

— Ти чула? — питає він за хвилю.— Знаєш?

— Чула.— Агнешка або не розуміє питання, або не хоче говорити про «оте», тому що переводить розмову на інше: — Порожньо тут стане на свята: завтра від'їздить тьотя, за кілька днів твій дядько, а потім ти. Чудно якось буде, правда?

— Та я питаю... про наліпки...

— Про наліпки? — перепитує Агнешка таким тоном, ніби нічого незвичайного не трапилось.— Вітек повинен мати класер. А коштує він чимало. Але можна купити паперу і зробити самим. Я вмюю... Ти б мені допоміг, Міхале? Віткові був би сюрприз. Ти знаєш, що скоро його іменини?

— А де взяти грошей на папір? — діловито питає Міхал.

— Може, Піотровський дасть? Я певна, що дасть.

— Еге! Вуха від оселедця! Піотровський дасть, якщо йому дозволить Піотровська.

— Ну то я візьму з тих, що мені тьотя залишить. Я ж багато витратити не буду.

«Дурна, дурна Агнешка — свої гроші віддати на кла-сер для Вітка. Нащо? Яка їй з того користь? Краще б купила собі цукерків. Дурна»,— думає Міхал і не може вирішити, сказати їй це тепер чи трохи згодом. Заразом він розповість, як поплатився за те, що заступився за Вітка... І додасть, що краще бути твердим...

Та не встиг він надуматись, як Агнешка мовила: «На добраніч». Хлопець ще довго сидить сам один. До дядька вертатись не хочеться. Досі Міхал думав, що дядько — близька йому людина, хоч він і дорослий. Адже це кривий, мамин рідний брат. До неї він завжди добре ставився, мама не раз оповідала. І що ж вияви-лось — дядько його анітрохи не розуміє.

Взагалі тут його ніхто не розуміє... Всі на нього на-падаються. І всім він чужий.

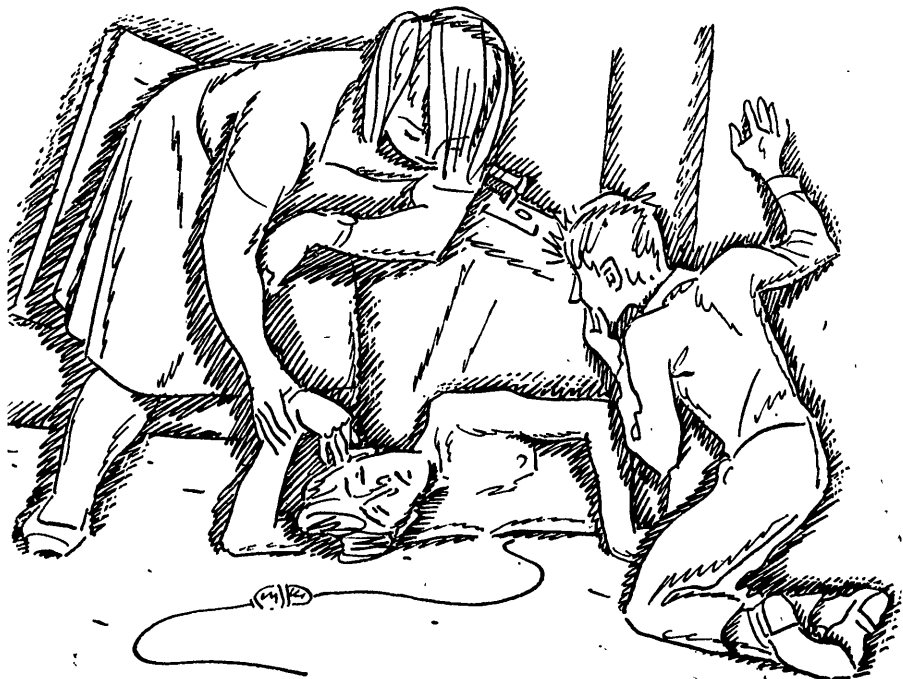
Тільки Агнешка — ні слова докору. Чому? Невже зрозуміла? Догадалася? Але яким чином?.. Уява..? Як це вона тоді говорила: «Уява допомагає зрозуміти ін-шого». От і про льодяники сказала. І що тут буде порожньо.

Міхал кладе голову на схрещені на столі руки. Ду-має, зітхає. І непомітно для себе засинає.

— Міхале, Міхале,— хтось торкає його за плече. Над ним у піжамі стоїть Шафранець і півголосом каже: — Хлопче, йди спати! Вже пізно. Тобі ж завтра до школи. Иди, моя дитино, спати...

Сонний Міхал збирає свої речі. Навмисно тупаючи, йде через кімнату Шафранців, через передпокій. І нехай прокинуться! Йому байдужісінько.

Дядько одягнений спить на своєму ліжку.

12

У школі Міхал побачив Вітка перед самим дзвоником. Той, задиханий, вбїг до класу, боячись, що спізниться на заняття, чого з ним ще ніколи не траплялося.

Першим уроком була математика. Учитель попередив, що проведе контрольну, останню в цій чверті. Міхал радів: тепер уже напевно Вітек попросить допомогти чи хоч загляне в його зошит.

Сам він швидко впорався з завданням, що не становило для нього жодних труднощів. А як Вітек? Краєчком ока Міхал почав стежити за другом.

Почув, як той зітхнув раз, другий. Мучиться, недотепа, замість подивитись у його зошит, де все написано чорним по білому. Міхал же навмисно писав розбірливо, а він і не гляне.

«Ну то й мучся!» — думає Міхал і вже без церемоній зазирає до Віткового зошита. Те, що він встиг побачити, ішло гаразд. Поверхню призма Вітек обчислив правильно. Розв'язування складної задачі, де треба було визначити відсоток зростання продукції на текстильній фабриці, теж посувалося. Помалу, туго (знов зітхання), але правильно... Зразу видно: Вітек з математики підтягнувся. Ти диви!..

— Ковальський, ти що робиш? — раптом пролунав у нього над вухом голос учителя.— Списуєш у Піотровського?

— Ні, що ви,— зірвавсь на ноги Міхал.— Я вже скінчив. Так просто кинув оком.

— То чому ж ти не здаєш роботи? — Математик узяв до рук Міхалів зошит, переглянув, згорнув і поклав на кафедру.— Можеш вийти.— І пам'ятай,— додав з гумором,— очі не для того, щоб ними кидатись.

Міхал не міг дочекатися, коли вийде друг. Вітек скінчив один з останніх, уже перед самим дзвоником.

— Ох, і кректав же ти! — кинувся до нього Міхал.— Ну, скільки в тебе вийшло?

— Дванадцять і сім десятих.

— Правильно! — зрадів Міхал.— І в мене так!

— Вітку! Твої наліпки — клас! — підбіг до них Куба.— У Збишка аж ніс витягся! Слово честі! А Міхал моцак! Двері притарабанив! Ну й сміху було! Шкода, що ти не бачив...

— Кому сміх, а кому й ні,— пристав до розмови Вечорек.— Збишек од злості аж зубами скреготів. Але двадцятку давав чесно. Чого ж ти не взяв? Закладалися за всіма правилами.

— Бо не хотів, і крапка.— Міхал потяг спохмурнілого Вітка вбік.— Чого це ти скривився як середа на п'ятницю?

— Ой Міхале, не питай! Що мені було! Що мені було!

— А що, й досі болить? У тебе, Вітку, життєвого досвіду нема й на гріш! Коли вже нічого путнього

вигадати не можеш, треба дати дьору, а ти завжди підставляеш куприк, мов сліпа гуска в град.

— Краще вже ніяких вигадок, ніж така дика, як твоя...

— А, так? — спроквола, спокійно мовив Міхал, але всередині йому все стислось.— Я ж за тебе стіною! За твою честь!.. Дошки на голові пер, хай би сам спробував! А ти — дика вигадка?!

— Агнешка теж так сказала.

— Агнешка-а? — від здивування Міхал протяг останнє «а» далеко більше, ніж йому самому хотілось.— Єхида твоя Агнешка! Я тобі не раз казав. Мала, та метикована, нівроку! Вчора прийшла в кухню і так підсипалася, що й мене збила з пантелику. «Бачиш, Міхале, Вітек повинен мати класер,— передражнив він Агнешку,— і се... і те...», а тобі «дика ідея».

— Чого ти лютуєш? Не мені, а мамі, бо мама розхвилювалася, тож Агнешка, принісши краплі, пояснила, що, мовляв, часом людині прийде в голову якась шалена думка і, коли не встигнеш поміркувати або порадитись, то...

— Ти не крути! Сказала вона «дика» чи не сказала?

— Може, й не так, може, трохи інакше, але в такому розумінні... І мама була така знервована, просто жах...

— У твоєї мами, напевно, взагалі надто багато нервів.

— Це тобі здається. Мама думала, що то злодії.

— Але коли тебе біла, то вже знала, що ніяких злодіїв не було?

— Це через нерви так, хіба ти не розумієш?

— Розумію! Моя мама краща. Якби я збирав марки чи ще щось, то моя мама, хоч у нас великих достатків нема, напевно... Вона для мене нічого не жалує. Поїду додому... На вечерю будуть картопляники з соусом,— уголос мріяв Міхал.— Я їх дуже люблю, мама знає... І кролиця вже, мабуть, окотилась. Я привезу двійко, побачиш.

Дзвоник на урок урвав розмову. Але й те, що вони встигли сказати до дзвоника, не примирило їх, не загладило взаємної образи,— скорше навпаки.

«Наброїв та ще й приндиться»,— обурено думав Вітек.

Проте почуття справедливості змусило його визнати: Збишек ходить, як побитий собака...

«...Значить, так? Я за нього!.. Заради нього!..— роз'ятрує рану Міхал.— А він разом з Агнешкою: «дика вигадка!» Постривайте лиш! Є в мене одна ідея — не дика. Роти пороззявляєте!»

— Вітек Піотровський! — обернулась до їхньої парти вчителька географії.— Чи ти хоч чуєш, про що я говорю? Адже Яносік і в історії, і в польській мові напевно придасться, а ти вже п'ятнадцять хвилин дивишся на ганчірку коло дошки.

Увесь клас скидає очима спершу на ганчірку (може, там справді є щось цікаве?), а потім на Вітка, який схопився з лави і, прикликавши на поміч усю свою кмітливість, почав виправдуватись:

— Ні, я чую! Ви розповідали про розбійника Яносіка, який віднімав добро, але тільки в багатих. Він був герой.

— Ну, а ти, Ковальський, можеш щось додати?

— Можу,— Міхал підвівся.— Мені здається,— але попереджаю, це моя особиста думка,— що не такий уже герой Яносік, який тільки в багатих віднімав добро. Зрозуміло, що тільки в багатих. Бо що він міг відняти в бідних? Селянин мав голову на в'язах. Але хіба здоровий глузд — це така вже коштовна річ?..

— Ой Ковальський, Ковальський! — заламала руки вчителька.— Здається мені, що здоровий глузд, як ти кажеш, навідує тебе не часто.

Вітек не поспішав вийти із класу разом з Міхалом. Він возився з портфелем — щось виймав, потім знову вкладав. А в коридорі звідкись вигулькнула Гражина, підійшла й заговорила:

— Знаєш, Міхале, відколи ти прийшов у наш клас, хоч посміялись можна частіше.

Міхал пильно глянув на неї — чи, бува, не кепкує з нього. Але ні, в очах однокласниці він прочитав щирю похвалу. Йому подобалося, коли ним захоплювались, і він милостиво відповів:

— Сміх — це здоров'я!

— Мугу! А хто рано встає, тому бог дає! — відверто глузуючи, кинула Данка Маєвська, наздогнала по-

другу по дорозі в роздягальню і бігом пустилася з нею коридором.

Міхал гукнув навздогінці:

— Гей ти, Маевська! Попадешся мені в руки — тоді посмієшся! Тільки вже на кутні!

Це було якраз до речі, що дядько увечері мав іти на «халтуру». Тепер, перед святами, люди ремонтували помешкання, і його часто просили що-небудь полагодити. Міхал радів, що ніхто не заважатиме йому здійснити свій задум, цим разом справді незвичайний, майже винахід. Усі будуть ляскати себе по лобі. Така проста річ — і як досі ніхто до цього не додумався? Тільки Міхал! Ага! Ото ж бо і е!

Він зібрав шнури від праски. Один узяв з кухні, другий попросив в Агнешки. Але й їх було замало; тоді хлопець приєднав ще подовжувача від лампочки над ліжком; тепер вистачило.

У середу ввечері черга купатися припала Черніку з Міхалом, отже, кращої нагоди виконати свій задум годі й чекати.

Маленький радіоприймач пощастило внести у ванну кімнату непомітно. Міхал поставив його на табуретці біля ванни, запалив газ і пустив воду. Роздягся, сів у купіль і ввімкнув радіо. Музика грала тихенько, ледве чутно, її заглушав шум колонки і плюскіт води, що текла з крана. Міхал закрутив газ і воду, якої налилося ще не досить багато, та часу в нього було обмаль.

Тепер стало краще чути якусь пісню, хоч і не так добре, як у кімнаті.

Щоб «геніальна ідея» привернула увагу пожильців, музика має бути багато голосніша. Її повинні почути і Агнешка в кухні, і Шафранцова, котра, звичайно, зараз же побіжить переказати новину Піотровській, і, нарешті, пані Анеля, якщо вона вдома.

Міхал покрутив ручки — не допомгло. Пісня неначе пробивалася крізь густий туман. Може, перевести на іншу хвилю? Свист, тріск, проте звук дужчим не став.

Немає контакту, щось зіпсувалось. Але що? Відмовлятися від свого заміру Міхалу не хотілось. Якби це в кімнаті, поправити було б неважко. Міхал не раз заглядав усередину приймача, усуваючи дрібні несправності, але там він мав інструмент.

Хлопець розглянувся довкола. Нічого підходяжого нема. На полиці під дзеркальцем лежить тільки щітка для рук. На бічній стіні над ванною є ще одна, більша полиця. Там стоять склянки та чашки з зубними щітками. І більше нічого? Ура! Між склянками лежить маленький металевий пінцет. Мабуть, його залишила тут медсестра. Чудово!

При лихій годині гвинтики можна викрутити і пінцетом, хоч робота посуватиметься поволі. Та дарма, зате, поки він лагодитиме радіо, можна буде наповнити ванну. І Міхал знов одкручує газ та воду.

Тепер він стає у ванні навколішки і присуває табуретку з приймачем ближче, щоб зручніше було орудувати. Мокрі руки лишають плями на бакелітовому корпусі, але це нічого — вода чиста, а в приміщенні тепло, вологі сліди скоро зникнуть.

— Так. Отут треба викрутити.

Міхал простягає руку з пінцетом, доторкається до гвинта і... трах!!!

Могутній удар струсонув тіло хлопця. Страх, немов пружина, виштовхує його з ванни. Вода струмками збігає з нього, він стоїть посеред ванної кімнати і тіпається від жахливого, нестримного дрожу. Зуби цокотять, руки тремтять, ноги трусяться!..

Він безсило спирається на стіну.

Зараз, зараз... Заспокоїтись за всяку ціну!.. Може, ніхто не почув?.. Адже нічого не впало, а цього страшного дрожу, що й досі б'є Міхала, на щастя, ніхто не бачить...

Очевидячки, з приймачем щось не гаразд, може, шнур зіпсований? Напевно шнур. Треба буде перевірити все спочатку в кімнаті, обережно.

А зараз аби тільки його перестало тіпати.

Може, то від холоду? Ну звичайно! У ванну рине струмінь холодної води, бо, заходившись коло радіоприймача, він забув запалити газ.

Ще тремтячими руками Міхал тягнеться по сірники. Зараз, спершу треба витерти руки, бо намокне коробка.

— Уже!

В останню мить у свідомості блискає: «Це мені сниється!..»

Шафранець розкладає пасьянс, пані Леонтина старанно церує сірі літні рукавички. Час від часу вона позирає поверх зсунутих на кінчик носа окулярів на стіл і допомагає чоловікові:

— Сімка, Франю, чирвова сімка, на винову вісімку.

— Бачу, Леоню, бачу,— похоплюється пан Францішек,— це я ще думаю...

Агнешка сидить у кухні сама. Зазирнув туди й Геньо, якого, мабуть, брат послав на розвідки, бо за хвилину прийшов і Вітек.

— Поїхала твоя тітка?

— Поїхала.

— Сама?

— З одною жінкою.

Розмова якось не в'язалася.

— А знаєш, Агнешко...— почав був Вітек, але не доказав.

Зненацька щось як гримне! Як бахне! Десь з гуркотом і тріском вивалилися двері. З дзенькотом посипалося на камінь скло...

Потім стає тихо. Так тихо, що й Вітек, і Агнешка, перелякані, скулені, увігбавши голови в плечі, наче на них от-от упаде стеля, чують тільки прискорене биття власних сердець.

Але тиша триває недовго. Ось уже розлягається гучний, хоча й теж зляканий голос пані Анелі:

— Що це тут робиться?

І зараз же плачливий, скрипучий — Шафранцової:

— Будинок валиться! Будинок! Франю! Боже правий! Рятуйте!

— Світло дайте! Світло! — волає пані Анеля.— Живо-хутко, несіть лампу з кухні, бо тут лампочка перегоріла і у ванній погасло! Чого так смердить газом? Хто це тут лежить?..

Вітек швидко виносить лампу, при якій вони роблять уроки, на поріг своєї кімнати, бо тільки сюди сягає шнур.

Шафранцова широко розчиняє двері і, щоб було видніше, відсуває завіску. Але вже й так добре видно.

Перевалившись через поріг ванної, лежить голий непритомний Міхал. З чола і з плеча над ключицею сочиться кров.

— Пані Ірено, живо-хутко! Ліжка! Пане Феліксе, берімо його вдох.— Медсестра стає навколішки біля Міхала, кладе руку йому на серце, перевіряє пульс, підносить повіки, обережно підіймає по черзі руки, потім ноги хлопця.

— Непритомний. Дуже забився. Його так жбурнуло, що він аж двері вивалив. Це вибухнув газ. А чому тут шнури від праски? А-а-а! Ось радіо лежить. Може, він вмикав мокрими руками? Не знав, що електрика у ванні — це смерть? Матінко моя! Ще добре, що так скінчилося.

Міхал лежить на своєму ліжку. Він уже опритомнів, розплющив очі. Дивується, що над ним стоїть переляканий дядько. Чому дядько такий блідий? Чому так нестерпно пече голову і біля плеча? Міхал пробує поворухнутись. Ой! Як усе болить! З уст його вихоплюється стогін.

— Тихо! Тихо!..— заспокоює пані Анеля. Вона підкладає руку йому під голову, підносить до рота склянку.

— Випий. Заснеш. Завтра буде легше.

Уранці, а був то четвер, Міхал прокинувся і, розплющивши очі, здивувався, що в кімнату заглядає сонце. Адже сонце добирається сюди десь близько дванадцятої!

Зиркнув на велику дядькову «цибулину», що висіла на стіні просто в нього перед очима: одинадцята! Чого ж він у ліжку? Заспав?

Міхал зробив рвучкий рух, і йому аж в очах потемніло з болю. Найдужче боліла голова. Він лапнув рукою і намацав пов'язку. Хотів витягти з-під ковдри другу руку — пекучий біль прошив плече. Що це з ним сталося?.. Він нічого не пам'ятав.

У кімнаті Міхал був сам. Дядькове ліжка застелив хтось чужий — подушку покладено не з того боку, де звичайно. До Міхалового ліжка присунуто табуретку, на ній стоїть склянка чаю з цитриною. Де дядько взяв цитрину?

Пити! Обережно, помалу, щоб було не так боляче, Міхал підтягся по подушці.

Двері тихенько відхилились, просунулася голова Геня. Хвилину вони мовчки дивились один на одного. Чути

було тільки спів канарка у Шафранців і швидке приглушене туркотіння швейної машини в Піотровських.

— Ти не спиш? Може, чогось хочеш? — нарешті зважився спитати Геньо.

— Пити...

Геньо підсунув до Міхала склянку. Чай був холодний, кисленький і напрочуд смачний.

— Ну? — запитав Геньо, відставляючи напій.

— Ну? — повторив і собі Міхал.— Що сталося?

— Як, ти не знаєш? — здивувався Геньо.— Ти влаштував вибух! У ванній кімнаті! Тебе так торохнуло об двері, що аж завіси вирвало. Не бійся, твій дядько полагодить. І моя склянка із зубною щіткою розбилась. Пані Анеля сказала, що, коли б тебе кинуло на стіну, ти був би вбився зовсім на смерть. А Шафранцова сказала, що в цьому домі живе сатана. Але це не сатана, а газ. І радіо не можна встромляти в мокру воду, знаєш? Бо як ударить, ой-ой-ой!..

Тепер Міхал уже знає: шнури від праски, радіо, сірники... Справді, його таки вдарило...

Він стуляє повіки. Мовчить. Геньо думає, що Міхал знову спатиме. Дивиться зблизька на Черніків годинник. Бачить, що вже час збиратися до школи. Виходить навшпиньках, причиняє за собою двері. Знову чути тільки Мацюсеві трелі.

«Оце так ускочив!.. Так тобі й треба, дурноверхоми! Схотілося вразити всіх «геніальною ідеєю»? Замалим не опинився там, куди нікому не кортить... Ідея!.. Ще добре, що наперед не похвалився. Тоді б тебе засміяли! Ой леле! Як боляче!..»

Сон — це порятунок.

Коли Міхал удруге розплющує очі, біля ліжка він бачить Шафранця. Тепер хлопець уже знає, чому о цій порі — годинник покаже дванадцятку — він лежить у ліжку. Не дивує його і присутність пана Францішка, який, відколи Міхал оселився в дядька, приходив сюди рідко.

«Зараз почнеться», — каже собі Міхал і на саму цю думку кривиться. Він не любить нотацій...

— Болить? — питає Шафранець, по-своєму витлумачивши його гримасу.— Ось скоро прийде пайі Анеля і зробить тобі укол.

На слові «укол» у Міхалових очах мигтить такий переляк, що Шафранець квапливо додає:

— Не бійся. Пані Анеля робить це просто чудово. Анітрішечки не боляче. Та зрештою, може, укол буде й не потрібний. Як ти себе почуваєш?

— Дуже добре,— про всяк випадок запевняє Міхал.

— Подати що-небудь?

— Пити хочеться.

— Тут є чай, але холодний. Може, приготувати свіжого?

— Ні. Краще холодний.

Шафранець обережно підіймає подушку, на якій лежить голова Міхала, і дає йому напитись.

— А може, хочеш устати? Я поможу тобі дійти до ванної.

Міхал киває. Тільки тепер він бачить, як вправно робить усе старенький. Спершу спускає Міхалові ноги, потім загадує лягти на правий бік, підводить, стараючись не торкнутися болючої лівої сторони,— і ось Міхал уже сидить на ліжку. Пан Францішек, мов справжній санітар, веде його до ванної кімнати, а тоді хлопець знов обережно вкладається на підмоцнених вище подушках — своїх і з дядькового ліжка. Так зручніше.

— Істи не хочеш? Я принесу тобі булки з маслом.

— Ні, дякую, зараз не треба.— Міхал одвертає голову, хоч йому страшенно боляче. Не може дивитися в очі старому. Вони повні співчуття. А він же, він же...

— Поспи ще. На обід пані Піотровська варить для тебе бульйон — так розпорядився дядько... Ну то спи...

Але тепер Міхалу вже не до сну. Тільки-но Шафранець вийшов, хтось чужий подзвонив у двері. Піотровська йде відчиняти. Вона, як завжди, обачна: накидає ланцюжок. Міхал усе добре чує.

— Ви до кого? Комісія?.. Будь ласка, заходьте. Так, усе можна оглянути.

Пані Ірена заводить прибулих у кімнату вчительки. За хвилину комісія входить до Черніка.

— Тільки, будь ласка, тихо, тут спить хворий,— каже Піотровська, але, побачивши, що очі в Міхала розплющені, додає: — А, вже не спить. Нічого страшного, забився вчора, відома річ — хлопець. У нього невеличка температура. Він живе тут у свого дядька, Міхала Черніка, механіка високої кваліфікації.

Один з прибулих розіклав на портфелі якийсь аркуш, можливо, план, робить на ньому позначки, другий записує. Третій оглядає стіни, визирає у вікно.

— І як цей будинок стоїть стільки років? — широко дивується він.— На чому все це тримається? Адже низ вигорів.

— Внутрішні стіни міцні. Вони й тримають,— відповідає другий.

Вони виходять, ідуть до Піотровських, а тоді до інших сусідів.

Крізь забиті двері до середньої кімнати, під якими стоїть Міхалове ліжко, чути, як один із прибулих запитує:

— А ви не хотіли б піти в притулок для старих? Там було б зручніше — не треба турбуватися ні про господарство, ні про що. І медична допомога на місці.

— Все життя... все життя в цьому домі... Народилася тут... Звідси мій син... А тепер...

— Леоню, не хвилюйся... вони ж тільки питають. Правда ж, ви тільки питаєте?

— Авжеж, авжеж! — запевняє член комісії.

Вертається Вітек і одразу зазирає до Міхала. Вигляд у нього трохи зляканий; побачивши, що очі в друга розплющені, він каже тихенько, як годиться до хворого:

— Здоров! Я зараз до тебе прийду.

За хвилину він уже сидить біля Міхала.

— Ну й завдав же ти всім страху! Матінко моя! У нашій кімнаті так грюкнуло, наче перевернувся отой кран на будові. Слово честі! Ти лежав моз неживий. А крові скільки! Дядько твій прийшов, коли ти вже був у ліжку і пані Анеля перев'язувала тобі голову. Він так зблід, що вона аж нагримала на нього. Думала, зомліє.

— Що в школі? — звертає на інше Міхал.

— У школі? Толлочко заступає інша вчителька. Ото була комедія: вона про все розпитувала, а Куба — ти ж знаєш, який він штукар,— удавав, ніби заїкається. Вчителька повірила і звеліла йому сідати, обурена, що ми сміємось... Навіть вичитувала за це Гражині... Ой, а Гражина! Слухай, що ці дівчиська вигадали: вони

хочуть, щоб їм носили портфелі! Я сам чув, як одного разу в роздягальні говорили, що по інших школах уже в п'ятому класі хлопці носять дівчатам портфелі, а в нас хлопці, мабуть, недорозвинені. Йй-бозю-козю, так і сказали: «Недорозвинені!»

— А хлопці що? — зацікавився Міхал.

— Спочатку вирішили відлупцювати дівчат. Вечорек заявив, що залюбки це зробить, бо дівчиська з нього насміхаються. Але Єндрек і Збишек сказали, що так не годиться. Спершу треба перевірити. Ну, перевірили, і виявилось, що справді в шостому класі вже носять, а найбільше в сьомому.

— Але навіщо?

— Ото ж бо й е! Я теж питав: навіщо? Адже портфель не такий уже важкий, та й взагалі. Ніхто не міг уторопати! Ну, тоді сказали, що це для фасону. І якби ти бачив, Міхале, як сьогодні Єндрек з Кубою зчепилися за Гражинин портфель!

— Йолопи!

— Звісно, йолопи. Вони бились, а Гражина тим часом віддала портфель Збишкові. Принцесу з себе удавала!.. Я мало кишки не порвав за сміху, йй-право!

— А... про мене... питались? Чому мене немає?

— Еге. Вечорек питав, Гражина теж питала, і математик.

— Ти сказав?

— Тільки те, що ти забився. Але що і як, не говорив. Агнешка не дозволила.

— А вона що?

— Вона сказала, що, може, ти цього не бажаєш. Потім розповіси сам, коли схочеш. Тепер тобі доведеться кілька днів полежати. Пані Анеля казала, що забите місце довго болітиме. А знаєш, Збишек не може тобі подарувати, що ти його загнав на слизьке.

— Ну?

— Каже, що ти прикидаєшся. Певно, тобі не хочеться йти в неділю з лопатою...

— Довго ти ще будеш тут теревені точити? — спитала Піотровська, входячи з тарілкою запашного бульйону.— Вітку, принеси-но дошку для м'яса. Швидко!

Глянувши на золотистий бульйон, посипаний зеленою петрушкою, серед якої червоніли кружечки моркви, Міхал: враз відчув, що таки хоче їсти.

За допомогою пані Ірени сів у ліжку. Покладена на ковдру дошка для м'яса цілком заміняла стіл. На щастя, правою рукою він міг рухати вільно.

— Вітку! Тебе теж чекає обід на столі,— прогнала сина Піотровська. Потім приклала руку Міхалу до лоба.— Великої температури, мабуть, немає, але це вже перевірить пані Анеля, коли прийде з лікарні. Їж досхо-чу. Як маеш апетит, я тобі досиплю.

Припрошувати Міхала не довелося.

Локшина домашня, як у мами! Мама теж, коли Міхал хворів, хоч таке траплялося рідко, старалась підсунути йому ласий шматок. Але вона мусила робити це нишком, щоб вітчим не бачив. Бо той, як тільки помітить, одразу поб'є...

Де поділася Міхалова сила? Виїв тарілку юшки — і на лобі виступив піт. Чи це він од бульйону так упрів? Од другої тарілки хлопець відмовляється. Добра страва, дуже смачна, але він ослаб. Якби подушки покласти трохи нижче, заснув би. За хвилину Міхал уже спить...

Будить його прихід медичної сестри. Пані Анеля в білому халаті, і Міхалу здається, що від неї пахне лікарнею.

— Ну, як настрої? — пильно дивиться вона на хлопця.— Постав-но градусник!

Температура підвищена, хоч і не набагато. Пані Анеля пояснює причину цього, заспокоює дядька, що саме прийшов з роботи, якийсь змарнілий, неголений, і ловить кожне її слово.

— А може б, лікаря, пані Анелю, як ви гадаєте?

— Навіщо тут лікар? Сьогодні хлопець мусить ще спокійно полежати. Завтра я його трохи помасирую, зробимо легку гімнастику. А в понеділок — марш до школи! І їсти можна все, чого йому забагнеться, аби тільки не переїдав. А ви, пане Міхале, зараз же поголіться, а то вигляд у вас такий, ніби в мене от-от прибавиться ще один пацієнт.

Коли пані Анеля виходить, дядько мовчки береться до гоління. Міхал лежить з заплющеними очима. Від позавчорашнього дня вони з дядьком не перемовилися й словом. І тепер якось незручно... Може, удати, що йому спати хочеться? Але Міхал пересилує себе:

— Ви вчора, дядю, мабуть, через мене злякались? А чого? Позбулися б клопоту, і крапка.

— Ну-ну, гляди мені, бо зараз як поставлю крапку, то в тебе ще одна гуля вискочить,— через силу всміхається дядько.— Та й дурний же ти! Забув, що вода добре проводить електрику? Ви що, фізики не вивчаєте?

— Електрику проходять тільки в сьомому. Але я запам'ятаю на все життя.

— Ще б пак! І ти, і Вітек, і навіть Геньо. Але я тобі скажу, Міхале... скажу тобі, Міхале... Ох, важко це сказати... може, іншим разом...

Дядько збирається йти за покупками. Тепер на його плечі ліг і клопіт про харчі. Міхал згадує за льодяники для малят. Може, люди перед святками розхватають? І він просить дядька купити й льодяників.

«Ото буде радощів!.. Дівчатка, мабуть, трішки підросли. А що б його привезти мамі?.. Ще сім днів. Аж сім довгих днів... Жах!..»

Знову тихо. Коли-не-коли кахикне за стіною Шафранець, кілька разів коридором проходить Агнешка. До нього не заглядає. Чому?

У цієї ночі Міхал спав дуже погано. Боліло плече. Страшенно дошкуляло те, що він міг лежати тільки на правому боці, в одній позі. Від кожного необережного руху прокидався.

Ніколи Міхал не чув, щоб за стіною так кашляли, як тої ночі.

Шафранці розмовляли, певне, їм теж не спалося. Хоч дядько дуже хропів, хлопець чув кожне слово так виразно, ніби говорили в нього над вухом.

— Хіба ми такі старі? — питала пані Леонтина. — Адже в притулок ідуть зовсім старі люди.

— Не думай про це, Леоню! Спи, серденько.

— Як же про це не думати, Франю? — тяжко зітхала жінка. — Що з нами буде?

— Що буде, те й буде. Дах над головою так чи так матимем. А де... Скажу тобі правду: якби в тому притулку для старих був садок, щоб я міг у ньому копатись, — я б радо пішов туди.

— Ти надто хороший, Франю, як на теперішні часи. Надто хороший... На все ладен погодитись. А так не можна. І ми ще маємо якісь права. А коли садок... то вже краще до Геленки. В неї і будинок великий, і сад. Ми б їй ще стали в пригоді. Вона ж нам, що не кажи, родичка, хоч і далека.

— Як же до Геленки, коли ти її образила? Не пам'ятаєш, серденько, як ти відписала на її запрошення?

— Стільки років, де вже тут пам'ятати... Та коли на те пішло, я так їй відписала, бо вона мене розсердила: вродлива, розумна дівчина — і живцем поховала себе в глушині. Хіба не можна було у Варшаві влаштуватися?.. І за якогось там Грома чи Перуна заміж вийшла.

— Лоскот, Леоню, Лоскот його прізвище. А може, вона й краще зробила, що не у Варшаві... Адресу їхню маєш?

— Маю... Треба б завтра написати... В усякому разі, спитати можна. Адже це рідня, хоч і далека...

— Садок... садок, — повторює Шафранець, — можна було б закласти парники... хоча б невеличкі...

Міхал замислюється: вони не хочуть іти в притулок для старих. Чому? Там, мабуть, теж, як в інтернаті... А кожен хоче жити по-своєму... Звичайно, якби був живий їхній син... У нього їм було б краще... Міхалова мати на старість матиме все. Взагалі, як тільки він почне заробляти, всі гроші віддаватиме мамі — хай вона порядкує...

Пити він не буде — доволі надивився, до чого призводить пияцтво. І не куритиме. Пробивав — гидко. Є хлопці, котрі курять, хоч їм і гидко. Йолопи! Стільки грошей пускати димом! От і дядько, коли б не пив, давно б мав телевізор. Але якби тут, одразу всі прибігли б дивитись. А Міхал дозволив би тільки Віткові й Агнешці. Та ще,

може, Шафранцю, більш нікому. Дядько, звісно, сказав би — нехай собі дивляться!

Про дядька теж можна сказати, що він надто хороший як на теперішні часи. В Піотровській машина зіпсувалась — одразу до дядька... У вчительки замок від комода — дядько. Пані Анеля загубила ключа від своїх дверей — хто їй зробив? А був би душ у ванній, коли б не дядько? Про забиту раковину в кухні та прочищення горілок годі й говорити! А як у дядька з'явився пожилець, і то не чужий, а племінник, то всі дибки!..

Коли була ота буча через наліпки, Міхал хоч і зачинив за собою двері, та добре чув, як медсестра казала Шафранцовій: «Хоч би він уже швидше виїхав на свята». І зараз, напевно, тільки для того так з ним возиться — і термометр, і перев'язки, і уколи,— щоб він швидше одужав і їхав до матері. От і добре. Він і сам нічого так не прагне...

Старі, мабуть, послули. Зате час від часу чути дзявання Пімпуса. В медсестри вікно цілу ніч відчинене. А тут — кватирка взята на заціпку. Чи собаки бачать сні? Можна це перевірити? А може, хтось чужий ходить коло дому — собака перший почує...

Міхал якомога обережніше перевертається на другий бік. Боляче...

Добре було б поїхати додому раніше. Мама, напевно, білить кухню. Кухня завжди найбрудніша. Хто мамі допоможе?

Малят треба буде повести в зоопарк. Лодзинський не такий великий, як у Варшаві, але теж приємно подивитись. Малі люблять тварин. Білу кролицю вже навчилися доглядати. Цікаво, а які кроленята? Чи всі білі?..

Треба привезти з дому пару кроленят. Держати їх можна в хижці на подвір'ї. Агнешці, мабуть, найбільше сподобаються білі...

Скільки всякої всячини передумаєш, коли не спиться. Міхал дивиться у вікно. Непомітно згасли зорі на небі і само небо зблідло, пояснишало. Квітневі ночі щораз коротші...

Прокидається Міхал пізно. Перше, що впадає йому в око,— це чудова золотиста помаранча на табуретці біля його ліжка. Звідки вона тут взялася?

У двері заглядає Піотровська.

— Вже не спиш? Ну й хропів же ти! Це добре, що так довго спав. Швидше хвороба вийде. Ось я принесу тобі сніданок.

Вона приносить каву з молоком і намащені маслом булочки.

— Дядько теж купив помаранчі? — питає, ставлячи сніданок біля ліжка. — Мабуть, добре настоявся в черзі, бо зараз усі розкуповують на свята. Я теж купила. Допомогти тобі сісти? От бачиш, єьогодні вже трошки краще. Тільки подушку тобі поправлю.

Міхал обережно підтягається сам і починає з апетитом їсти.

Десь опівдні прибігає пані Анеля.

— А що, Піотровська принесла тобі помаранчі? Бачиш, ти казав, що вона скупа, а вона й дітям купила, і тобі не пожалувала. Про мене теж не забула, коли стояла в черзі.

Дядько сьогодні вернувся з роботи раніше. Має йти до лікарні, провідати того хлопця, якому відрізало пальці. Куховарить сам. Яечню з ковбасою і компот із ревеню Міхал уминає вмент, наче два дні не їв.

— А помаранча від Грудзинської! — переконано каже дядько. — Любить покричати, це правда, але серце в неї золоте. Я її знаю!. Обчистити тобі шкурку?

— Ні... хай лежить... — відповідає Міхал і думає: «Не дядько, не Піотровська, не медсестра, так хто ж?»

— Дядю, можна, щоб сюди прийшов Вітек? І Агнешка? Але з книжками, нехай тут роблять уроки, бо мені скучно.

— А чого ж, хай приходять. Зараз скажу Піотровській. Мене не буде до пізнього вечора, бо з лікарні їду ще працювати. Робота трапилась, а гроші потрібні і на свята, і після свят.

Входить Вітек, зраду за ним — Агнешка.

— Вчора ти й не заглянула, — з докором каже Міхал, добре розуміючи, що на правах «хворого» і — як-не-як — жертви нещасливого випадку може вимагати особливої уваги.

— Я не знала, чи ти хочеш, чи, може, будеш недоволений. Та й часу нема — порядкую в нашій кімнаті. Поки тьотя хворіла, не можна було як слід прибрати. Вчора я вікно вимила, знаєш? Тільки балкон відчинити не змогла. Треба когось попросити.

— Я тобі відчиню, коли встану,— каже Міхал.

— Ого! Не квапся,— стримує його Вітек.— Учителька загадала забити балкон наглухо— боялася, що він ненадійний, може обвалитись. Нізачо не хотіла туди виходити. Твій дядько забив двері. Тепер треба буде витягати цвяхи обценьками.

— От якби квіток посадити...— мріє вголос Агнешка.

— А чого ж? Побачиш, як гарно влітку в Шафранців. Справжній сад! Пан Францішек уже береться до своєї улюбленої роботи,— відказує Вітек.

— Що в школі?— питає Міхал.

— Знову билися за Гражинин портфель,— і Вітек докладно описує останні події.

— А тобі теж носять?— звертається Міхал до Агнешки.

— Носять, носять,— відповідає вона,— але не б'ються за нього.

І Міхал не добре, чи Агнешці однаково, чи, може, вона хотіла б, щоб хлопці билися за її портфель.

— Ой Міхале, слухай! Учителька, яка заміняє Толлочко, загадала написати твір. Буде ставити оцінки. Ти теж мусиш написати, знаєш?

— Тему дала?— питає Агнешка.

— Так, але якусь дивну. Твоя тітка таких творів ніколи не задавала.

— Кажі, що за твір,— нетерпеливиться Міхал.

— Стривай. У мене записано,— Вітек шукає в зошиті.— Ось, знайшов: «Прочитавши вірш Марії Конопницької «На війну король як їхав...»

— Тобто як? «Прочитавши», а далі що?— не розуміє Міхал.

— Бачиш, учора й сьогодні на уроці польської мови ми говорили про цей вірш. Учителька пояснювала строфу за строфою, і тепер кожен повинен вдома ще раз прочитати, поміркувати і написати те, що надумає. Тобі, Міхале, мабуть, буде важко. Може, допомогти?

— Пхе! Що, я сам не вмію подумати? Не турбуйся. Вірш знаю напам'ять. І без пояснень усе розумію. Він же по-польському написаний чи ні? А нова вчителька, мабуть, не гірша? Це вже було б...— «казна-що» хотів він сказати, але Геньо не дав йому договорити, з'явившись на дверях.

— Мама питає, чи ти хочеш їсти. А може, вип'єш компоту з ревеню? То я принесу... О! Помаранча!.. Така велика, як наші. Мама сховала їх на свята, тільки одну дала Агнешці. Але, Агнешко, коли з'їси, шкурки не викидай!..

— Ой хлопці! — зненацька зірвалася на ноги Агнешка.— Я ж мушу сьогодні поїхати до Констанціна! — Вона глянула на годинник.— Ще багато часу. Бувайте! За дві години повернусь.

І прожогом вибігла з кімнати. Але Міхал устиг помітити, як рожева хвиля залила їй щокі, чоло, шию. Це впало в око їй Віткові. Коли Агнешка вийшла, він мовив з докором:

— Міхале, навіщо ти так? Завжди ляпнеш щось, не подумавши, і образиш людину.

— Чого ти від мене хочеш? — щиро здивувався Міхал.

— Хіба ти не бачив? Вона аж почервоніла вся з образи. Це ж її тітка!..

Було ще видно. Міхал лежав сам і знову чув, що риблюся в усій квартирі. Шафранці удвох мили вікно, прибирали балкон. Пан Францішек тішився, що пеларгонії добре перезимували в підвалі і пустили стільки нових пагонів.

Раптом почувся голос медсестри:

— Пані Леонтино, я ж вам казала, що горішні шибки вимію сама! Зараз же злазьте з табуретки! Живохутко!

— Та що ви, люба пані Анелю! Помаленьку як-небудь упораємося,— стогне пані Леонтина.— Хіба у вас мало своєї роботи?

— От саме тому. Мені ще тільки бракує, щоб ви зламали руку чи ногу... Краще вже помию цю частину вікна. Скільки тут тої роботи?..

Міхал бере в руку помаранчу. Важка, з чверть кіла потягне. Пахне приємно... Хай ще полежить на табуретці. А може, повезти її мамі?.. Мама, звичайно, відразу поділить між малятами. Шкурку теж сховає. Вона завжди кидає шматочок шкурки в узвар із сушених сливок...

...Значить, це Агнешка?..

Агнешка повернулася ще завидна. Покрутилась по квартирі. Довгенько стояла на балконі в Шафранців. Чути було радісний голос пана Францішка:

— Моя дитино! Моя дитино! Ти собі навіть не уявляєш, яку приємність мені зробила, що привезла дикого винограду. Я не раз думав, як було б гарно, коли б він повився по стіні. Це ж південний бік...

— Може, тобі чогось принести? Почитати не хочеш? — заглядає Агнешка і до нього.

— Ні. Читати не хочу. І взагалі нічого не треба. Але посидь тут трохи. Розкажи що-небудь...

— Добре, зараз прийду. Тільки віддам Вітковій мамі шкурки від помаранчі. Ось,—показує велику кишеню в халатику, з якої виглядають зверху жовті, а зісподу білі шкурки.— Вона зробить з них цукати для печива, знаєш?..

Виходить, це не вона?..

Агнешка вертається з гілочкою «золотого дощу». Гілочка невеличка, але коли її ставлять у склянці на столі, в кімнату приходить весна.

— «Золотий дощ» — гарна назва, правда? — питає дівчинка.— Там, у Констанціні, в пані Кобежицької його стільки! Вони дали б мені більше, але нащо калічити куці?

— У нашого сусіда в Лодзі,—розповідає Міхал,— теж є великий куц «золотого дощу». Під тином росте. Віти звисають на наш бік — гарно, коли зацвіте... А ти чого їздила до Констанціна?

— Треба було відвезти книжки, що їх брала тьотя. Вона казала — в суботу, але я вирішила поїхати раніше. Пані Кобежицька залишила б мене на неділю, а я не хочу. В неділю, ти ж знаєш, усі підуть працювати на набережну. Ну, ти, зрозуміло, ні, а дядько?

— Не знаю. Як він схоче,— бурмоче Міхал.— Кішку бачила?

— Бачила. Вона нізащо не хотіла підійти до мене. Не впізнала, чи що? — Агнешка посмутніла і звернула розмову на інше.— Чому ти не їси помаранчі? Не любиш? Покуштуй. Дуже соковита. А солодка!

— Ні, я люблю. Тільки... нехай ще полежить,— Міхалу не хочеться говорити Агнешці, що цю помаранчу він повезе мамі.

— А як буде з твором? Напишеш?

— А чому ж ні? Що ти думаєш — це мені так важко?

— Міхале, не жартуй,— серйозно каже дівчинка.— Нова вчителька дуже вимоглива. Вона і в нас викладає. Хочеш, щоб вліпила тобі двійку за чверть?

— Двійку? Вухо від оселедця! То тільки твоя тітка не розуміє жартів. У Лодзинській школі, коли одного разу я так само написав про гостювання в товариша, учитель посміявся разом з усім класом.

— І минулось?

— Минулось. Тільки довелося написати вдруге, вже без жартів.

— Але зараз не жартуй,— повторює Агнешка.

— Не бійсь. Я напишу. Думаєш, не зможу? Я можу,— хвалькувато каже він,— тільки мені часом не хочеться. Але як схочу — побачиш. Можу тобі показати.

— Ну гаразд,— заспокоїлась Агнешка.— Добре. Я знаю, що ти можеш, коли схочеш. Аби тільки схотів.

— Але Віткові не кажи,— попереджає Міхал.

— Звичайно,— згоджується Агнешка.— Але я це вже проходила і могла б тобі щось порадити. Напиши начорно.

— Побачимо. Гляди ж не кажи.

Коли дядько вертається з міста, Міхал згадує про балкон в Агнешки.

— А що як обвалиться? Дядю, це правда, що їхній балкон може обвалитись?

— Де там! Цей, з вулиці, ще міцніший, ніж у Шафранців. До того як Толлочко впорядила собі кімнату, на цьому балконі чого тільки не лежало: всякий мотлох, залізничка, ринви, а взимку він правив за комірчину, бо на східному боці найхолодніше. Тільки коли вчителька переселилася туди з великої кімнати, вона попросила мене забити двері. З Вісли взимку добре дме, тож і з Піотровською вони вічно торгувалися, хто більше повинен топити грубу, і Шафранцова помітила, що, коли вчителька відхилить балконні двері, їм тягне по ногах. Ну і зразу ломота в костях, запалення легень і все, що тільки хочеш. Коли вона сказала мені забити двері — я забив, і стало тихо.

— То тепер знову почнеться,— озвався Міхал.

— Е-е, хтозна. Може, й ні. Дівчина вміє до людей підійти, нічого не скажеш, вміє! Шафранець її любить,

а як він когось любить, пані Леонтина тихенька!.. А квіти звідки?

— Агнешка привезла з того місця, де тепер Кицюня,— відповів Геньо, що вже кілька хвилин стояв біля Міхалового ліжка.— Нам теж дала, і Шафранцю, і пані Анелі, і ще в своїй кімнаті поставила. Я саме прийшов подивитись, чи й у вас є цей жовтий дощ, як у всіх.

— Бачиш, Міхале, яка вона?.. Піду відчиню їй балкон. Де я поклав молоток?.. Подобається мені це дівча.

— Нашій мамі Агнешка теж подобається,— звертається Геньо до Міхала.— Знаєш, у Вітка вже немає двійок з математики. Вона завжди перевіряє, чи він зробив домашні завдання. Наш жовтий дощ більший... А шкурка тобі дала? Нашій мамі дала. Привезла з Констанціна. Та тьотя, в якій зараз Кицюня, варила помаранчеве повидло для мазурки. Ти хочеш такої мазурки? Я хочу...

Міхал не чує і не відповідає Геневі. Його цікавить зовсім інше. Чому Агнешка не хоче, щоб він знав?.. Якби це було зроблено на злість, щоб досадити, дошкулити,— він би зрозумів. Але принести подарунок і нічого за те не ждати? Ну хоча б «спасибі»... Цього Міхал ніяк не може збагнути.

У суботу вранці Міхал почувається майже зовсім добре. Ліва сторона тіла, якою його вдарило об двері, ще болить, але синці вже трохи змінили колір. І рани починають свербіти—гояться. Тільки голова ще важка і до гупі не можна доторкнутись.

Пані Анеля, якій Міхал на всі питання відповідає: «Мені вже нічого не болить»,—недовіжливо дивиться на нього і врешті каже:

— Здоров'я в тебе, як у вола, дай боже кожному. Але сьогодні ще полеж.

Тож Міхал слухняно лежить і згадує вранішню розмову з дядьком.

Вчора він заснув досить рано і цілу ніч спав дуже добре, тому, коли дядько встав і почав збиратись на роботу, хлопець прокинувся, хоч той старався поратись якомога тихше.

— Спи, ще рано!

— Я вже виспався. Може, приготувати вам сніданок?— пропонує Міхал.— Мені вже нічого не болить.

— Лежи, навіжений. Медсестра сказала, що встанеш у неділю. Вона ж краще знає. А мені нічого не треба. Каву я приготував у термосі звечора. На роботу візьму хліба з грудинкою. Добра грудинка, з майораном! Іж, як хочеш. Я тобі халу купив, знаю, що любиш з маслом. Масло у горщечку за вікном, але ти його прийми, перше ніж сонце сюди поверне. Не забудеш?

— Ні.

— А може, тобі зараз дати кави?

— Ні. Я потім поснідаю.

— Гаразд. Коли хочеш, тоді й їж. А в мене,— дядько зітхає,— сьогодні буде важкий день, хоч на заводі кінчаєм раніше— субота ж. Робота є на вулиці Добрій— треба поставити в кухні нову раковину. Удвох підемо, з напарником. Тепер кожна жінка,— веде далі дядько, п'ючи каву,— пані на всю губу: неодмінно хоче мати подвійну раковину і блискучі крани. І все так гарно обличковане! Відро на сміття заховане, відлив прикритий— світлиця, а не кухня. Я вже не кажу про нові будинки, але й у старих так само. Всі тепер опоряджають помешкання по-сучасному. Тому можна підробити й вечорами. Але мене часом аж сміх бере. Я ж ці будинки на Повіслі, на Чернякові, на Празі знаю як свої п'ять пальців, а впізнати не можу. «Ми ж з вами знайомі!— кажуть мені.— Ви в нас водогін ремонтували у сорок дев'ятому! Не пам'ятаєте?» А я не пам'ятаю. Дивлюся: пральна машина, холодильник, плита— як не газова, то електрична, тоді я удаю, що протираю очі, оглядаюсь і питаю: «А де телевізор?»— «Є, в кімнаті!— кажуть.— Коли не маєте свого, то приходьте ввечері дивитись! Але у вас, мабуть, більший?» Знаєш, Міхале,— дядько перестає сміятися,— коли отак по людях попоходиш, то про нашу халупу і згадати гидко. Брудно тут, чорно, меблі ледве купи тримаються... Ех!..

— Медсестра казала, що побілить свою кімнатку. Ви чули, дядю? І охота їй!

— Знаю, і обіцяв допомогти.

— Допомогти—це значить, що ви все вимажете, а вона буде дивитись,— глузливо каже Міхал.

— Ти вгадав. Але ж треба помагати одне одному, правда? Зрештою, її кімната—це ж комірчина, раз-два—і готово. Доведеться поспішати, бо на вечерю йдемо гуртом до товариша.

— Хрестини? — ущипливо питає Міхал.

— Ні. Хоча я вже двічі був-таки в нього на хрестинах, ще на старій квартирі. Але зараз — це підвищення на посаді. Треба обмити, бо що люди скажуть? Ну, бувай здоров!..

Міхал зітхає. Оте обмивання, мабуть, ще гірше, ніж хрестини. Добре, що вчительки нема — дядько напевно вернеться «під газом».

Коли Міхал снідає, заглядає Піотровська.

— Ти вже встаєш? Певна річ, за столом їсти зручніше. Хала з маслом? Ого-го! Смачного! Дядько за тебе піклується, нічого не скажеш. На обід загадав зварити м'ясного супу з помідорами. Він тобі нічого не жалує. Добрий чоловік, та й ти ж у нього один... А що, помаранча до сьогодні долежала? Чи це вже друга? Я наші мусила сховати на шафу, щоб у них ноги не виресли. Їж на здоров'я. Це ж вітаміни... Я тобі перестелю постіль, вікно відчиню трохи більше — і лежи собі.

— Спасибі вам, — сказав Міхал. Слово, яке він вимовляв так рідко, насилу пройшло йому крізь горло; можна було подумати, що хлопець просто відкашлявся.

Міхал ліг, але, хоч він, наївшись, розімлів, спати не хотілося. За ці кілька днів уже відіспався. Він знову встав і приніс на ліжку портфель з підручниками. Помаранчу сховав у чемодан. Щоразу про неї хтось питає, набридло.

Вийняв хрестоматію, знайшов вірш і перечитав, хоч і так добре пам'ятав зміст.

На війну король як їхав,
Ріг сурмив йому на втіху,
Грали сурми, квітли стяги
На охоту до звитяги.

А як Стах пішов до бою,
Затужив струмок водою,
Зашуміло жито в полі,
Мов на знак гіркої долі.

Війна косить люд, як трави,
Та не всім одна робота, —
Король бій веде на славу,
А на смерть іде голота.

Шумлять птиці хоругвяні,
Похилився хрест військовий...
Стах дістав смертельну рану,
А король вертав здоровий.

Як прибув у власний замок,
Навстріч вийшов золот ранок,
Грали дзвони в знак привіту
На чотири боки світу...

А як Стаха поховали,
Дерева на варту стали,
Задзвонили по людині
Лісові дзвіночки сині...¹

Узяв олівець, замислився.

«Прочитавши вірш Марії Конопницької...» — написав повну його назву. Підкреслив. Узяв назву в лапки. Що далі? Не так легко писалося, як він хвалився Агнешці. А проте охоти йому не бракувало. Він щиро прагнув написати щось розумне, хоч би для того, щоб похизуватися перед нею.

Міхал зітхав, гриз олівець, писав одне речення, закреслював, знову зітхав, брав чистий аркуш і знову починав із заголовка.

Нарешті, за котримсь там разом, речення склалися в одне ціле. Твір вийшов не довгий і не короткий, а саме такий, як треба. Востаннє переписавши його начисто, Міхал прочитав уголос:

«Марія Конопницька вже давно померла, та ми й досі її вивчаємо, бо вона була велика поетка. Генієм, як Адам Міцкевич, вона не була, але теж знала, що з чим, щоб вийшло в риму.

У вірші про війну, короля й селянина гарно описано, як цей молодий хлопець лежить у зеленій діброві. Особисто я волів би бути королем. Адже краще лишитися живим, аніж лежати в темній могилі, хоч і під синіми дзвіночками.

А щодо справедливості, про яку теж думаєш, прочитавши вірш, то тепер куди краще, бо король ти чи ні, а як бахне атомна бомба,— то й пісні кінець, і в біографії прогалина.

Тому, хоч дехто ще гороїжиться, всі тепер за мир. І я теж».

Ох і стомився!.. Видно, лежання в ліжку відбирає силу.

Агнешка прийшла зі школи раніше за Вітка. В шостому класі сьогодні було п'ять уроків, а в сьомому —

¹ Переклад А. Шмигельського.

лише чотири. Міхалу — на руку ковінка. Він зразу ж прочитав Агнешці свій твір.

— Ну як? — Хлопець пильно дивився на неї, чекаючи оцінки.

— Зажди..— ухильно відповіла дівчинка.— Дай-но сама прочитаю — коли дивлюся, я краще розумію.

Прочитала, на хвилику замислилася. Ще раз прочитала, щось поправила олівцем, поклала аркуш на коліна й зітхнула.

— Що? Мабуть, занадто коротко? — стурбувався Міхал.

— Еге-е... І знаєш, оце про Міцкевича я б викреслила. До чого воно? Ти ж про Конопницьку пишеш, правда?

— Можна. Але тоді буде ще коротше.

— А як щось додати?

— Але що? Одного разу, коли писали про пані Твардовську, я додав біографію Міцкевича, бо теж було надто коротко. А про Конопницьку я нічого не знаю. Ага, згадав! Додам таке: «Конопницька писала здебільшого сумні твори, бо і в неї життя було не дуже-то веселе: купа дітей, і всі на її руках». Годиться?

— Про дітей краще не згадувати.

— Ну, як знаєш... А може, й цього вистачить? Думка ж є, правда? І зв'язок із сучасністю. Вчителям це подобається. Досить. Хіба про все треба довго? Якби я був учителем, я б загадував писати твори на півсторінки. Тоді ж і перевірити легше, еге? Коротко: про що йде мова, яка ідея — і крапка. Я взагалі не люблю писати, а тим більше довго. Це в мене спадкове. Мама, коли їй треба написати листа, завжди каже: «Смерть моя!» Ну, а загалом, як ти гадаєш?..

— Так, загалом... справді, твір не дуже довгий... — без ентузіазму визнала Агнешка.

— От бачиш! Тепер учителька теж знатиме, що я не Генрик Сенкевич.

— О, так! — згодилась Агнешка, і в очах її блиснули веселі іскринки, чого Міхал, на щастя, не зауважив.

— Ну то шкварю в зошит начисто. Помилки виправила? Чудово. Небагато, правда, але, звісно, так краще. І знаєш що?

Агнешка очікувально подивилась на нього. Може хоче сказати їй «спасибі» чи щось подібне?..

— Знаєш...— нерішуче повторив Міхал.— Я хотів тобі щось сказати... І забув, мабуть, через те, що голова розбита... Але коли згадаю... скажу... побачиш!..

Дядько надів якийсь старий комбінезон і пішов білити до пані Анелі. Міхал не втерпів, вийшов подивитися. Найперше йому впала у вічі кухня, захаращена винесеними речами. Аж не йнялося віри, що все це могло вміститися в комірці, де було тільки піввікна.

Пані Анеля не командувала, як гадав Міхал, а шарувала щіткою з милом свої пофарбовані білою емаллю меблі. Зате Пімпек тішився волею і щохвилини потрапляв комусь під ноги.

Вітек з Агнешкою вже без запрошення прийшли до Міхала, бо про те, щоб робити уроки в кухні, не могло бути й мови.

Завдань мали небагато і швидко з ними впорались. Агнешка пішла кінчати прибирання в своїй кімнаті. У Піотровських постелі і все, що треба було витріпати, виносили у двір, де Вітек і Геньо допомагали батькові.

Вхідні двері були відчинені. Почувши стук, Міхал машинально мовив:

— Заходьте!

Увійшов літній чоловік у габардиновому пальті.

— Добридень! — сказав він, не скидаючи капелюха і роздивляючись довкола. — Черніка немає?

— Немає, — коротко відповів Міхал. Йому не сподобалися ні бігаючі очиці, ні червоний ніс, який свідчив, що цей чоловік полюбляє горілку.

— Ми мали йти вдвох до Феліксяка. Чернік сам не втрапить, а я ждати не можу, бо маю ще одну пильну справу... То, може, я лишу адресу, ось подивися, синку, як туди добратися. Тут треба вилізти з трамвая, потім ліворуч, через третій будинок пройти у двір, а там другий під'їзд і за ним флігель, ось так, — він вправно накидав на папері план. — У цьому флігелі парадне «В». Там на третьому поверсі Феліксяк чекає з доброю вечерею. Нехай Чернік не гається, бо як загається, то не налигається, — засміявся зі свого каламбура. — Така нагода не скоро буде. Скажи дядькові — ти ж його небіж, еге? — скажи дядькові, що повернення на спиртовій тязі забезпечене. Зрозумів? Ось тобі план. Бувай здоров, синку.

Він нахилився, подаючи зошит, на обкладинці якого рисував. Міхал почув огидний дух горілки й оселедця.

Пригадалися слова Піотровської: «Приятелі! Приятелі його до цього доводять!» Пригадався вітчим, який теж пропивав з друзками увесь свій заробіток.

Дядько вже давно не був п'яний. А сьогодні він скористається з цієї «нагоди» і вернеться над ранок, набравшись, як свиня. Щоб завтра соромно було людям на очі поткнутись? Щоб і Міхал червонів за дядька?..

Він з огидою здирає обкладинку чорного зошита — йому здається, що вона ще смердить горілкою, рве на клапті й кидає у кошик для сміття. Потім широко розчиняє обидві половинки вікна.

Дядько вертається вмить, з мокрою чуприною, —

мабуть, прийняв душ. Ще раз голиться і починає вбиратися, щоб іти в гості.

— Скільки я сьогодні роботи переробив! — каже rado.— Аж у кістках її чую.

— А може б, ви краще відпочили?

— На старість одпочиватимем. Чого там! Треба ж і між люди вийти, еге?

— А завтра? Всі ж ідуть копати.

— Нічого, не турбуйся. На все свій час. Чого це татуся не видно? В цю пору він уже мав бути.

— Татусь?

— Так його називають, бо він на всіх каже «синку». Спізниться, негідник. Напевно, вже десь хильнув для настрою. Аби тільки не впився, бо тоді пропаша справа, до Феліксяка не втрапимо.

Дядько вже зовсім готовий. Він нетерпляче жде, дедалі частіше поглядаючи на стрілки годинника. Походжає по кімнаті від дверей до вікна, ще і ще прислухається, нарешті скидає піджака, лягає на ліжку і повертає ручку радіоприймача.

— Мабуть, упився! Мабуть, таки упився! — повторює з серцем і каже щось іще, але слова його заглушує ніжна лірична пісня.

Міхал сідає в ліжку, щоб краще бачити дядька. Не вже спить?.. Наморився сьогодні, та й оте мазання в сусідки, хоч воно часу забрало й небагато, теж відпочинком не назвеш.

Нехай хоч зараз відпочине. А з «татусем» вийшло дуже добре. Ніяких докорів сумління Міхал не чуває. Адже він зробив це заради спокою в хаті і дядькового здоров'я. Всі ж знають, що горілка найбільше шкодить, коли людина перевтомлена.

Міхал устає, притишує радіо і придивляється до заснулого.

Дві зморшки, що пролягли від носа до вуст, здаються зараз глибшими, синці під очима ще темніші, ніж звичайно. Все обличчя якесь сіре, змучене. Може, дядько сьогодні й не обідав? Ніколи було, та й мав надію добре повечеряти.

Хлопець вирішує приготувати ситу вечерю. Нехай дядько зараз відпочине, а коли все буде готове, Міхал його збудить.

Треба заглянути в кухню, чи можна там взагалі щось робити.

За дверима йому зразу б'є в ніс гострий запах мастики. Це в Піотровських натирають підлогу в кімнаті. Стільці, зіставлені по два, стоять у передпокої. Навіть швейна машина тимчасово переселилася сюди.

Зате в кухні від меблів медсестри не лишилося й сліду. Підлога витерта, а пані Анеля кінчає натирати коридорчик біля своєї кімнати.

— Вже? — дивується Міхал. — Я думав, тут ще все стоїть після мазання, а ви вже повносили?

— В мене все мусить бути живо-хутко, і кінець. Піотровські сьогодні натирають підлогу — ото гарно було б, якби вони звідси ногами вапна понаносили!

— Пхе! Скільки ще днів до свят! Для чого так поспішати?

— А для того, щоб і перед святами посидіти кілька днів у чистоті. Твоя мама теж, напевно, прибирає.

— Може, й прибирає. Але мамі важко, малята зараз же знову насміять. Тепер, коли я тут, їх нема кому доглянути. Я хотів раніше поїхати... але так уже вийшло...

— Встигнеш іще, встигнеш. Ну, а як ти себе почуваш? Увечері я тобі ще раз зроблю масаж. Що, не лежитьесь?

— Мені сьогодні вже нічого не болить. Не буду лежати! Я прийшов подивитися, чи можна зайти в кухню, бо пора вечеряти. Насмажу яечні з грудинкою.

— Е, я бачу, вже й справді все гаразд, коли ти берешся куховарити. А смаженої картоплі не хочеш?

— Якщо вона вам не потрібна, я візьму, бо мені здається, що дядько голодний.

— Як, він ще не пішов? — здивувалася пані Анеля.

— Ні. Ліг на ліжко й заснув. Натомився.

— Ну що ти скажеш! Я хотіла приготувати закуску, але він відмагався, мовляв, пізно, немає часу. Почекай-но, я дечого додаю від себе. Дядько мені побілів кімнату. Заробив.

На чисто вимитій цераті стоїть блюдо з ковбасою, тарілка з квашеними огірками, масло і хліб. Міхал вносить полумисок добре підсмаженої картоплі. За ним іде пані Анеля із сковородою яечні й пляшкою пива.

— Вставайте! Живо-хутко! Вечеря на столі! — гукає вона разом з Міхалом.

Чернік зривається з постелі, відгортає п'ятірнею чуба; побачивши пані Анелю, яка накладає в тарілки яєчно, радо каже:

— Я бачу, і вдома може бути незгірша вечеря.

— Не така, як у гостях, але голодні не будете.

— О, я б зараз цілого вола з'їв! — признається механік.— Обідати було ніколи, а вдома не хотів перебивати апетит перед вечіркою.

— А що сталося, чому ви не пішли?

Дядько розповідає про «татуся», а Міхал вагається: признатися зараз чи потім, коли пані Анеля піде до себе. Вирішує, що краще потім.

Заспокоївши голод і випивши склянку пива, механік веселішає.

— Я навіть радий, що лишився вдома, хоч висплюся по-людськи. Але відмовляться не випадало — і Феліксяк, і інші сказали б, що я не йду з заздрості.

— Чому з заздрості? — питає пані Анеля.

— Бачте, з отим підвищенням таке діло — тут баба надвое ворожила. Висунути мали або його, або мене. Ми з ним однаково довго працюємо, обидва маєм добру репутацію. Ну і висунули його, отже...

— А чому не вас? — поцікавився Міхал.

— Та хтозна. Але я йому не заздрю. Мені й так непогано, а в нього жінка, діти,— для нього це важливо. Я бачив, що це для нього важливо. От і нехай. Він навіть вступив на курси підвищення кваліфікації.

— А, коли вступив на курси...— почала була пані Анеля, але, глянувши на Міхала, затнулась.— Коли, кажете, на курси, то, мабуть, тому його й висунули. А ви хіба не могли теж записатися на курси?

— На старість? — знизав плечима механік.— Мені вже не кортить.

— На старість? — повторила пані Анеля й покивала головою.— Я хотіла тримати це в таємниці, бо не знаю, чи вдасться скінчити, та як на те пішло, признаюся вам: я теж записалася на курси!

— Лікаркою хочете стати? — сміється механік.

— Ні, лікаркою.— це вже не для мене, але буду кваліфікованою медичною сестрою.

— А зараз ви хто? Ви ж стільки років працюєте в лікарні, що, мабуть, знаєте все, як свої п'ять пальців, краще, ніж який-небудь новоспечений лікар.

— Справді, практика в мене велика, але диплома немає. Тож коли в нас восени організували ці курси, сам завідувач відділу мені наказав: «Ідіть учитися! Складайте екзамени!» Не говорив, що я стара, хоч літ мені чимало, більше, ніж вам.

— Більше платитимуть? — запитав Міхал.

— Звичайно. І зарплата більша, і честь: смужка через увесь чеpecь. Зразу буде видно, що я старша сестра.

— Хіба це так важливо? — махнув рукою механік. — Заробіток — інша річ, а це...

— А ви не хотіли б бути інженером? Або директором?

— Нізачо в світі! — вигукнув Чернік. — Ви знаєте, яка це відповідальність? За все треба клопотатися, з людьми сваритися, гризтись! Ось, наприклад, Феліксяк стане тепер бригадиром. Спухне йому голова, ой, спухне! Але він цього сам хотів. А я і своє зроблю, і на халтуру піду, і ще матиму час...

— На горілку, — підказав Міхал.

— На горілку, — повторив дядько, та зараз же похпився. — Ну-ну, ти язика не розпускай! Я коли п'ю, то за свої п'ю, зрозумів?

— Та пийте собі, аби мого не пропили. Будь ласка. Я оце тільки думаю: як нарешті дадуть нову квартиру, що ви в ній поставите? Пляшки від горілки?

Дядько почервонів на виду, на скронях йому набрякли жили. Він дивився на Міхала, мовчав, і тільки покладені на стіл руки стиснув так, що на кісточках повиступали білі плями. Пані Анеля занепокоїлась.

— Міхале! Коли б ти не забив голову, я б тобі зараз дала по потилиці. Пане Міхале, його треба взяти в руки. Думаєте, він тільки вам так грубіянить? Усім! Кожному скаже таке, що аж колька заколе. Ото вже ж паскудний язик. Схаменися. Міхале, і зміни свою вдачу. А то важко тобі буде між людьми, згадаєш мое слово.

Пані Анеля зітхнула і, побачивши, що механік уже трохи охолов, підвелася, зібрала зі столу посуд і, ще раз подякувавши за допомогу, вийшла.

Міхал чекав, що буде. Він бачив, що розгнівав дядька, але не тямив до ладу, чим саме.

— І в кого ти вдався такий язикатий? — озвався на-
решті дядько.— Мати спокійна, тиха, нікому слова на-
криво не скаже...

— Атож,— перебив Міхал,— я вже надивився: ко-
жен, хто тільки хотів, міг маму скривдити, відіпхнути. Ви
думаєте, дядю, я не розумію? Мама завжди поступалась:
та нехай собі! Нехай хтось інший пропхається! Так, як
оце ви перед Феліксяком. А я так не хочу! Я так не бу-
ду! Не піддамся, та й край! І вихопити в себе з-під носа
підвищення теж би не дав!

— Але ж Феліксяк вступив на курси.

— А ви теж мусите вступити!

— Диви який! Чи ти не казав тут колись, що не хо-
чеш учитись?

— Ну то й що ж, що казав? Якби ви були в такому
становищі, як я там, з вітчимом...

— Виходить, ти змінив думку? — злагіднів дядько.—
Держись. Учися. У тебе все попереду. І мати радітиме.

— Еге ж, мама... Дядьку,— благально мовив Мі-
хал,— я хочу поїхати раніше. Мама теж білить, пере...
Надірветься там сама.

— Е ні. Ці три дні ще потерпи. А то в школі будуть
неприємності.

— І зовсім ні. Та... я зараз вам скажу щось таке,
що... ви мене самі виженете.

— Ну? — злякався Чернік.— Знову щось?

— «Татусь» був тут,— понуро промовив Міхал.

— Був? Коли? — не повірив дядько.

— Тоді, як ви білили.

— Чому ж він не підождав?

— Не міг. Я сказав, що вас немає і невідомо, коли
будете. Він мені якийсь план малював...

— А ти не боявся, що я ввійду і все виявиться?

— Чого мені боятись? До того ж він був уже напід-
питку, тхнуло так, що мене аж нудило.

— Ну й підвів же ти мене! Ну й підвів! — Чернік не
розгнівався, як сподівався Міхал, а скорше засмутив-
ся.— Тепер і Феліксяк, та й інші напевно подумують, що
я з заздрості.

— Та нехай собі думають, що хочуть. Ви ж самі ска-
зали, що не заздрите.

— Але навіщо ти, Міхале, робиш такі речі? Навіщо
втручаєшся в чужі справи? Потім самі неприємності.

- А якби ви прийшли п'яні, це приємно?
— Ти так клопочешся про моє здоров'я?
— Про здоров'я теж. Але я думав і про завтрашній день. Усі підуть, а ви? Ви ж уранці не здужали б ворухнути ні рукою, ні ногою. Що, неправда?
— Ач який хитрий! Сам лежатимеш, а я щоб ішов лопатою махати.
— І я піду! І я візьму лопату. Ось побачите.
— Ну, ну! Не козирись. Я відроблю за нас обох.

У неділю вранці Міхал уже почував себе цілком добре, проте і дядько, і пані Анеля дивились на нього недовірливо.

— Ніхто тебе не осудить, якщо ти не підеш,— умовляла його медсестра.— Адже з тобою було нещастя... Тут нічого не вдієш.

— Ні, піду. Я вже здоровий,— уперся Міхал.

Вийшовши з Вітком на вулицю, він глянув у бік будови і спинився, вражений.

— Як, уже вивели під самий дах? За кілька днів — така сила роботи!

— Хіба я тобі не казав: восени будинок начебто мають заселити,— пояснив Вітек.— Мама з татом уже дивились, як розплановані квартири, і прикидали, в якому парадному було б найкраще. На останньому поверсі мама не хоче — холодно.

— То ви й справді одержите тут квартиру? Але восени стіни будуть ще вогкі,— висловив сумнів Міхал.

— Є способи сушити, та й ціле літо попереду — висохнуть.

— Доведеться й мені напосісти на дядька, хай добивається свого, щоб не впіймав облизня.

— Не впіймає, не бійся. Адже з нашої руїни всі мусять вибратись.

— А де наш збірний пункт?

— Отам далі. Он, де стоїть вантажна машина, бачиш?

— Так далеко? Про мене краще б коло будинку. Коли вже нам тут жити...

— Тут усе прибрано, ти ж бачиш. Вчора й позавчора людей кишіло, як мурашні.

— Сила роботи,— визнав Міхал.— І куці посадили, гарно буде.

— А отам, Міхале, за будинком, буде великий дитячий майданчик...

— Звідки ти знаєш?

— Якийсь чоловік розповідав. Вони щось там міряли, перевіряли. Може, то інженер чи начальник...

— Мій дядько теж, якби схотів, був би начальником,— згадав раптом Міхал,— але для цього треба йти на курси, вчитися... А він не хоче. «Нащо це мені?» — каже. А ти, Вітку, хотів би бути начальником, чи як?

— Я? — здивувався Вітек.— Я про це ніколи не думав.

— А я б волів керувати,— щиро признався Міхал,— і щоб швидше розпрощатися зі школою.

Вітек засміявся.

— Цей номер не вийде.

— Чому? Я працювати піду. Вивчуся добре що-небудь робити, наляжу як слід, хіба цього не досить?

— Якщо скінчиш тільки сім класів, куди ти можеш піти? В кур'єри?

— Що? В кур'єри? На побігеньки? Вуха від оселедця!

— То йди в ремісниче училище. Здобудеш спеціальність — і на підприємство.

— А може, є яка-небудь школа керування? От до такої я б пішов. Ти часом не чув?

— Ні. Може, Агнешка знає?

— У неї не питай. Вона з мене сміятиметься, скаже: вчись, і крапка.

— Я тобі й без Агнешки скажу те саме: неосвічена людина не може керувати іншими.

— Без тебе знаю.

Міхал спохмурнів, і до вантажної машини хлопці дійшли вже мовчки.

Коли вони побачили кількох учителів та директора школи, що разом з учнями працювали на виділеному їм місці, в голові Міхалу промайнуло: «І знайшовся ж такий мудрагель, що вигадав роботу для школярів ще й у неділю! Ото лихо!»

— Вітку! Міхале! — гукали їм здалеку.— До нас! До нас! Ми себе покажемо!

Там були шості й сьомі класи. Міхал пошукав очима Агнешку і побачив її неподалік. Вона розбивала заліз-

ними граблями великі грудки скопаної землі. Біля неї крутились якись два хлопці.

«Мабуть, ті, що носять їй портфель»,— подумав Міхал і, придивившись до них пильніше, відкопав губу: «Нічого особливого!..»

Можна було чи копати, чи скородити, а чи збирати каміння в тачки. Найдужчі возили ці тачки з камінням на призначене місце.

Наші двоє друзів узялися за лопати. Для Міхала така робота була звична. Щороку хлопець сам копав коло хати грядки під городину. Він працював вправно й легко. А Вітек швидко втомився, тим більше, що намагався не відставати од товариша. Скоро обличчя в нього почервоніло, спітніло. Він засапався.

— Що, вже ухекався? — глузливо кинув Збишек, який копав недалечко від них.

— Анітрохи! — надто квапливо заперечив Вітек. — Чого чіпляєшся?

— Хіба ж не видно? Ти вже ухекався! Я відразу бачу.

— Тю, спец короткозорий! Відчепись і не лізь, куди не просять,— оступився за друга Міхал.

— А ти теж не кокошись,— устряв Галич.— Такий силач, а взявся за лопатку. Тачки з камінням — оце робота для такого здоров'я, як ти.

— Марку, хіба ти не знаєш, що Міхал був хворий? Він тільки сьогодні встав з ліжка. Міг би сюди зовсім не приходити,— пояснив Вітек.

— Знаємо, знаємо,— кепкував Збишек, радіючи, що дівчатка, а між ними й Гражина, з цікавістю прислухаються до цієї розмови.— Найкраще так: як тільки треба йти на якусь роботу, зразу: «Ох, болить! Крутить! Шпигає!» — Збишек кумедно кривився і хапався за живіт та за боки, викликаючи вибухи реготу серед тих, що спостерігали цю сцену.

— Ні, Збишку, є і кращий спосіб! — крикнув Міхал, раз у раз натискаючи на заступ і вивертаючи великі грудки землі.— Найкраще так, як ти: стояти й плескати язиком. Нехай інші розважаються, а лопата тим часом теж відпочине.

— Ну й дотепний! Як редиска в травні,— глузливо відказав Збишек, проте взявся-таки за лопату.

— Ну й гострий! Як свинячий окіст,— миттю відбив удар Міхал.— Данко, правда ж, Збишек гострий?

Свідки цього словесного двобою реготали так, що математик Гжибовський і нова мовниця підійшли до веселого гурту.

— Чого це ви так смієтесь? — запитав учитель.

— Та тут декотрі міряються.

— Силою?

— Язиками! — загукали з усіх боків.

Заспокоєні вихователі відійшли.

— А може, ти й справді хочеш помірятися силою? — задириливо сказав Збишек.

— З тобою? Ні,— зневажливо відповів Міхал, обводячи його поглядом від голови до ніг.

— А зі мною? — виріс мов з-під землі Вечорек. Він завжди вигулькував там, де заходила мова про м'язи.

— Згода, а як?

— З тачками. Навантажимо однаково і... — далі фантазії йому вже забракло,— хто швидше? Але ж нема секундоміра...— він безпорадно оглянувся.

— Слушайте, я придумав! — озвався Куба Новік.— У тачках буде стільки, щоб ледве зрушити з місця, а не трошки, як накладають зараз. І хто далі доведе. Ну що?

— Добре! Добре! Давайте тачки! Швидко!

Вітек підійшов до Міхала.

— Не роби дурниць, Міхале! Ти ж після хвороби.

— Ти за мене не бійся.

— Міхале, прошу тебе, облич, вони хочуть тебе пошити в дурні! — умовляв Вітек.

— Мене? Вуха від оселедця! Зараз побачиш, хто вийде переможцем.

Тачки були майже повні. Дехто з хлопців пробував сам один зрушити їх, але не зміг.

— Оця важча,— під'юджував Збишек.— Юрку, важчу бери ти, бо Міхал після хвороби.

— Важчу візьму я! — вхопився за ручки Міхал, уже засліплений злістю.

Збишек подав знак, і хлопці штовхнули тачки. Вечорек, не соромлячись, зойкнув:

— Ой лихо! Ну й наладнували!

Міхал котив тачку, уважно вибираючи дорогу по нерівному ґрунті. Він увесь почервонів, на чолі скоро виступив рясний піт.

Збоку підбігла Агнешка.

— Міхале, покинь тачку! Тобі не можна! — крикнула дівчинка, побачивши його напружене обличчя.

— Забирайся! — прохрипів він.

Ще п'ять метрів, ще три... Жили на скронях набрякли, страшний біль прошив голову в тому місці, що було забите.

— Більш не можемо! Все! — ледве дихаючи, Вечорек спиняється і важко ставить тачку. — Хлопці, везіть далі, бо сядем маком!

— Міхале! Годі! Покинь! — благає Вітек.

«Ще хоч крок, — думає Міхал, зціплюючи зуби. — Ще трохи».

Більш як половина дороги вже позаду. Якби тільки подолати решту! Щоб показати Збишкови...

І раптом хтось накидає йому на голову чорне записало... Він провалюється в п'ятьму...

Коли Міхал розплющує очі, він знову лежить у ліжку. В кімнаті нікого нема. Сонце б'є прямо у вікно, виходить, уже ген за полудень. Міхал силкується пригадати, що було сьогодні вранці. Дуже болить голова.

У відхилених дверях з'являється лице Агнешки. Міхал швидко заплющує очі. Коли за хвилину обережно підводить повіки, двері знов зачинені.

«Хотіли мене пошити в дурні! — згадує він, але вже без гніву. — Та я їм показав. Вечорек пристав!..»

— Ти знаєш, вони хотіли мене в дурні... знаєш? — питає Міхал, коли Агнешка заглядає знов. — Але я їм показав, правда ж?

— Мені здається, що...

— Що тобі здається? — у голосі Міхала проривається задирлива нотка.

— Мені здається, що ти мусиш випити цей порошок. Пані Анеля звеліла.

Міхал слухняно ковтає порошок і запиває поданим чаєм.

— Чому так тихо? — питає він.

— Нікого нема вдома. Магази́ни сьогодні відчинені, всі пішли за покупками.

— Шафранці теж?

— Еге. Я лишилася стерегти хату.

На язичі Міхалу крутиться: «Бо купила не маєш»,— але щось його стримує.

— Будеш спати? — питається Агнешка.

— Ні. Я вже виспався. А ти що робиш?

— Почепила фіранки. Ті, старі. Тьотя, напевно, не буде гніватися, як ти гадаєш?

— Хіба я знаю... Твоя тітка якась чудна. Все їй не до вподоби! Я б не витримав!

— Ні, тьотя добра. Тільки, бачиш, вона довго була самотня.

— Самотня! Отаке скажеш! Як можна бути самотньою в такій квартирі?

— Я мала на думці інше: стільки років коло неї не було нікого з близьких. Всіх забрала війна. Ти не знаєш, що їй довелося пережити.

— Та це коли було! Доки ж пам'ятати про війну?

— Тьотя пам'ятає. Тут нічим не зарадиш.

— Ну, але тепер ти з нею.

— Вона звикає помалу. Я це бачу. Адже людині часом треба побути самій.

— Не розумію: з людьми веселіше. Чи щось робити, чи посміятися, чи похвалитись.

— А я розумію. Часом людина хоче лишитися на самоті зі своїми думками. Щоб на неї ніхто навіть не дивився.

Агнешка говорить неначе сама до себе. Дивиться у вікно, за яким одинока стара акація колише голі ще віти. В першу хвилину Міхал мало не засміявся. Що це вона проказує, ніби з книжки чи зі сцени в театрі. Та враз пригадав...

Коли мати вдруге виходила заміж і було весілля, він утік, сховався саме так, щоб ніхто його не бачив, щоб і не глянув на нього. В хаті товклися гості, їли, пили, грала скрипка й гармонія. А він заліз у собачу будку. Ніхто його там не шукав. Старий пес сидів скраю, стеріг його й зігрівав, бо вечір був прохолодний.

Згодом, коли він посварився з вітчимом раз, другий і між ними виріс мур ненависті, Міхал ховався на горіщі. Там у нього була одна така місцинка, де й сам дідько не знайшов би його серед усякого мотлоху.

Може, так воно і є, як каже Агнешка...

З міста вертаються Піотровські. Вітек одразу заглядає до друга.

— Ну, як ти, Міхале? Мама сказала, що дядько повинен прив'язати тебе мотузком до ліжка, поки ти зовсім одужаєш.

— Мама купила нам шкарпетки,— хвалиться Геньо.— І тобі теж.

— І трикотажні сорочки, смугасті, як матроські тільники, теж купила і для нас, і для тебе. Тобі на два розміри більшу, ніж мені,— додає Вітек.

— Ваша мама — мені? — дивується Міхал.

— Твій дядько попросив, бо зустрів якогось товариша, і вони пішли випити пива.

— Ну от маєш! — зітхнув Міхал.— Чує моє серце, чим це кінчиться.

— Слухай, Міхале, але я ще щось дістав,— таємниче, стишеним голосом каже Вітек.— Ти нізащо не вгадаєш. Ану, спробуй!

— Черевики? Штани? — вгадує Міхал.

— Ні, таких великих покупок не було. Ти ж знаєш — квартира!

— З великих тільки шинка, та й то менша, ніж торік,— з жалем стверджує Геньо.

— Ну так що? Кажі! — нетерпляче вимагає Міхал.

— Класер,— з гордістю сповіщає Вітек.

— Класер? А ти не брешеш?

— Сам побачиш. Гарний. Зараз я його принесу сюди і наліпки теж. Мені здається, це тато умовив маму, бо важко повірити, щоб вона сама...

— О-го-го! — дивується Міхал, думаючи, що і його заслуга не менша і шкода, що Вітек про це вже забув.

— Голова не болить? — занепокоєно питає Вітек.— Коли тебе сюди принесли, ти стогнав: «Голова! Голова!» І як ти міг датися на піддрочку? Ото було страху! Агнешка так кричала! Вона перша побігла до пані Анелі. Почекай, принесу покупки, тоді все розкажу.

За хвилину Міхал розглядає обнови, серед яких найбільш його цікавить класер. Він сідає в ліжку. Хлопці удовх добирають і розкладають наліпки.

— А знаєш, Міхале, Гражина так мене розпитувала про Агнешку: хто, та що, та звідки вона тебе знає. Не хотіла вірити, що Агнешка з нами живе.

— А яке їй діло?

— Атож, а ти бачив, як вона прибралась?

— Агнешка? Як завжди. У неї ж нема ніяких уборів.

— Не Агнешка, а Гражина.

— Бачив: жовті кеди, сірі штани і зелений светр. Схожа була на півня в кальсонах.

— Тільки їй цього не кажи. Розлютується!

— І нехай собі лютує. Це ж правда. Агнешко,— звернувся він до дівчинки, що входила в кімнату,— скажи. треба говорити правду чи ні?

— Треба,— зразу відповіла Агнешка.

— От бачиш! — зрадив Міхал.

— Хвилинку зажди. Агнешка не знає, про що йдеться. Ти сказала б рудому, що він рудий, а горбатому, що він горбатий?

— Нізачо в світі!

— Про горбатих мови не було! — заперечив Міхал.

— Але так виходить. Для тебе правда — це тільки те, що тобі здається правдою. Думаєш, що хтось тупий, і зразу кричиш: тупий, тупий!

— Вітку, вечеряти! Мама кличе,— просунув голову в двері Геньо.

Вітек вийшов.

— Пам'ятаєш,— звернувся Міхал до Агнешки,— ми колись говорили, що важливіше над усе. Ти тоді сама сказала: правдивість, а тепер...

— Але я мала на думці таку правдивість, коли людина не лукавить, не лицемірить, ну, словом, коли їй можна довіряти.

— Слушно! Мені можна довіряти, бо коли я думаю про когось, що він рудий, то так і кажу. Це ж не лицемірство, еге?

— Але навіщо це говорити? Адже ти цим того рудого чи горбатого ображаєш.

— Якщо це правда...

— А пам'ятаєш,— нагадала Агнешка,— як хтось намалював на тебе карикатуру? Ти був злий, мов оса!

— Бо з мене сміялися!

— Мені здається, коли людина виказує таку правду без потреби, це теж схоже на насмішку...

Міхал замислився: чи воно й справді так, як каже Агнешка?..

— А ти знаєш приказку — «правда очі коле»? Видно, так уже ведеться. Я завжди стоятиму за правду.

— Але роби це з зичливості до людей, а не так — аби вколоти.

— Ну от! Вже дійшло й до зичливості! Ти про це наслухалась від Грудзинської. А знаєш, до кого вона найзичливіша? До свого Пімпуса!

— Без зичливості пані Анелі, твого дядька, моєї тьоті тут було б дуже погано! Просто нестерпно!

— Нестерпно,— повторив Міхал, пильно дивлячись на дівчинку.— Там, у Жешуві, здається, теж було «нестерпно». Так?

— Так,— коротко відповіла Агнешка, відвертаючись, щоб не було видно її обличчя.— Я туди вже ніколи...

Дядько повернувся в доброму настрої, але зовсім не п'яний, як думав Міхал. Поклав на племінникове ліжко великий пакет з помаранчами.

— Мушу тобі сказати, Міхале, що мені аж страшно, як здумаю про цю подорож за кордон.

— Чому?

— А тому, що коли ти при мені без упину витинаєш такі штуки, то що ж буде без мене? Адже ти всі двадцять чотири години на добу лишатимешся сам.

— Не бійтесь,— нахмурився Міхал.— Зрештою, було б найкраще, якби я виїхав того самого дня або й на день раніше.

— Ні, ні! Я вже просив Піотровську, щоб вона за тобою наглядала. Ну, а чи сподобались тобі подарунки?

— Подарунки? То це не за мамині гроші? — здивовано спитав Міхал.

— А як за мамині, то що? Ти ж заслужив. Заробив. Ой, дурний ти, Міхале, дурний! Щоправда, в тебе є виправдання.

— Яке виправдання? — Міхал підозріливо глянув на дядька.

— А струс мозку? Тебе ж оглушило.

— Ви в доброму гуморі! — огризнувся хлопець.

— А що, не можна пожартувати? Помаранчі всі для тебе. Це вже від мене. Було рівно два кілограми, але ми відвідали товариша в лікарні. Дві я лишив йому.

Міхал виймає з пакета помаранчі. Їх сім. Дві дуже хороші відкладає набік.

— Це вам на дорогу.

— А мені нашо? — відмагається дядько.

— Якщо ви не візьмете, то мені взагалі не треба,— рішуче заявляє Міхал.— Адже і я з'їм одну-дві, не більше. Решту повезу маляткам, мамі — нехай теж полакують.

— Гаразд. Роби як знаєш,— каже дядько і ховає свої дві помаранчі в рюкзак.— Я зайду на хвильку до Піотровських.

Міхал лишається сам. Чує, що Шафранці вже також повернулись. У розчинене вікно долинає голос Агнешки, яка розмовляє з паном Францішком про пеларгонії на балконі.

Міхал швидко встає. На мить йому темніє в очах, голова як не лусне. Але хлопець мужньо бере себе в руки.

Він уже раніше вибрав із своїх помаранч дві найбільші і найкращі. Зараз хапає їх і тихо відхиляє двері. В передпокої нікого нема? Чудово! І двері навпроти відчинені!

Скільки це тривало? Десять, щонайбільше п'ятнадцять секунд. Міхал знову спокійно лежить у ліжку. Пакет з помаранчами стоїть поряд на табуретці.

Ох, якби-то мати шапку-невидимку! Щоб побачити, яке буде обличчя в Агнешки, коли вона ввійде до своєї кімнати і гляне на столик біля тахти!..

Та коли по вечері усміхнена Агнешка зазирає до нього, Міхал знає, що вона вже знає, що він знає...

14

А о дзвоника лишалось ще кілька хвилин, коли Вітек з Міхалом вступили в коридор, що вів до їхнього класу. Їх одразу помітила Гражина і підбігла разом з Данкою.

— Міхале, як ти себе почуваєш? Уже все гаразд? — запитала співчутливо.

— А як я маю себе почувати? — буркнув Міхал, грубуватістю намагаючись приховати ніяковість.

— Ну... бо ти ж учора зомлів, і я справді... злякалась.

— Даремно,— тим самим тоном відрубав Міхал,— я зовсім не зомлів. Що я, дівчина?

— Не зомлів? — Гражина широко розплющила свої гарні зелені очі, знаючи, що це їй до лиця.— Але ж усі бачили, що...

— То була не млість. Просто я втратив...

— ...голову,— впала йому в мову Данка з поважним виглядом, тільки в очах її причаївся посміх.

— Ой Данко! Ой Маєвська! — почав Міхал, марно шукаючи дотепної відповіді. Він уже не раз пересвідчувався, що Данка таки вміє нищечком пустити шпильку.— Чого вам од мене треба? — скипів він.— Цікавтеся тими, хто вам носить портфелі!..

Дівчатка не відповіли, бо їхню увагу привернула нова вчителька, що саме з'явилася в кінці коридора.

— Іде! Мовниці йде! — вигукнула Данка.— На ній знову нова блузка! Гарна!

— Пхе! — відкопили губи Гражина.— Цю блузку вона вже надівала, тільки той раз із шарфиком, а сьогодні з брошкою, ти що, не бачиш? Я примітивіша за тебе.

— Твоя правда, блузка та сама,— прошепотіла Данка, бо вчителька була вже близько,— але свіжовипрана. Вона взагалі завжди як лялечка.

— Ова! — Гражина не поділяла думки своєї подруги, але сказати більш нічого не встигла. Треба було заходити в клас.

Ванда Колудзька, що заступала в шостому класі хвору співробітницю, була не краща і не гірша, а просто інша. Для Толлочко польська мова була не тільки найважливішим шкільним предметом, а й найкоштовнішим скарбом народним, що за нього їй доручено дбати. Тому до своїх уроків вона вимагала ставлення шанобливого, мало не побожного. Ніяких жартів чи бодай найменших спроб посміятись не тільки не підтримувала, але швидко й рішуче клала їм край. А сама всміхалася так рідко!

Від нової вчительки пашіло здоров'ям, енергією і життєрадісністю. На перший погляд здавалося, що вона багато молодша від Толлочко, хоч насправді це було

не так. Молодого вигляду їй надавали ясне, модно зачесане волосся, ледь скісні карі очі, свіжий колір обличчя і струнка постать.

Та чи не найбільше викладачки відрізнялися одна від одної виразом обличчя. Толлочко входила до класу врочиста, зосереджена, бережно клала на кафедру гарно оправлений том з потрібним для уроку твором, бажаючи і цією розкішною оправою підкреслити поважність автора: людина, праця якої варта була палітурок із штучної чи навіть натуральної шкіри з витисненим на них золотими літерами прізвищем, мала право стояти на найвищому п'єдесталі.

Нова мовниця користувалася звичайними шкільними виданнями, очевидно, недооцінюючи значення палітурок і золотих літер. Проте вона теж була вимоглива, вже з перших фраз угадувала, чи учень заглядав у заданий матеріал, чи просто «плавав», і залежно від цього ставила справедливую оцінку. Але на випадкові стилістичні помилки та спроби викрутитись, частенько кумедні, реагувала з гумором і навіть сміялася разом з усім класом.

Ось і тепер, не чекаючи, поки учні привітаються до неї, вчителька перша кинула: «Добрий день!» — і жестом звеліла йти в клас.

— Знаєш, — пошепки сказав другові Вітек, уже сидячи за партою, — Данка з Гражиною сваряться за нову вчительку. Гражина каже, що в неї волосся фарбоване, а Данка мало не на кулаках доводить, що це неправда.

— А хіба не все одно? Дівчиська якісь пришелепуваті. Головне, щоб вона не чіплялась, — відповів Міхал, неспокійний за долю свого твору. Твір був такий короткий, що, переписуючи його начисто, хлопець не викинув речення, де порівнював Конопницьку з Міцкевичем: все-таки на два рядки більше.

Колудзька сама збрала домашні роботи і, приймаючи зошит у Міхала, пильно подивилась на хлопця.

— Ти кілька днів не був у школі? — запитала привітно. — І написав твір? Це добре, що ти не став покликатися на хворість.

— Ой, не хваліть його передчасно! — вихопилося в Данки.

— Чому? — здивовано обернулася до неї вчителька. — Чому?

— Тому... тому що...— знітившись, мимрила Данка,— в нього до літератури немає хисту... Він більше цікавиться фізикою... здається, хоче робити якісь експерименти з електрикою... і взагалі він радше... математик.

— А це ми ще побачимо, не будемо випереджати подій,— відповіла вчителька.

А Міхал написав на аркуші паперу:

«От як дам тобі по носі, щоб не пхала його в чужі справи, то це буде мій найкращий експеримент».

Данка негайно передала аркуш назад, підкресливши червоним олівцем помилку в останньому слові.

Звичайної зосередженості на уроці не відчувалося. Щохвилини увагу учнів відвертали всякі непередбачені дрібниці, котрі, на перший погляд, здавалися випадковими, а насправді були підстроєні навмисне.

Очевидно, це помітила і вчителька, бо нарешті сказала:

— Схоже на те, що ви сьогодні не думаете про навчання.

— Так. Скоро свята, і навчання нікому не йде в голову,— призналася котрась із дівчаток.

— І весна,— докинув хтось із хлопців.

Ніби на підтвердження цих слів, у вікно влетів жовтий метелик.

— Метелик! Метелик! — загукали з різних кінців класу, наче це було хтозна-яке диво. Зляканий метелик прудко випурхнув на волю.

— ...Навчання нікому не йде в голову? — з гумором повторила вчителька.— Тоді справа кепська. Бо що-що, а голова для навчання конче потрібна.

Вітек задивився крізь відчинене вікно на хмарину, що пливла по небу.

Міхал теж не слухав. З самого ранку він був якийсь неуважливий і мало не кожну фразу йому доводилося повторювати, бо він раз у раз перепитував: що? що?

Коли нарешті задзеленчав дзвоник, Міхал глянув на Вітка майже непритомними очима і сказав ні з того ні з сього:

— Може привести шестеро, а то й семеро...

— Ти про що? — не зрозумів Вітек.

— Про кролицю... Я привезу з дому двійко. Побачиш, які гарненькі.

— А я питаю про вчительку, ти що, не чув? — ображено сказав Вітек. — Ну, як вона тобі?

— Учителька? Нічогенька і, мабуть, двійки мені не вліпить... Як ти думаєш?

— А я знаю?... — в голосі Вітка чувся глибокий сумнів. — Ти дуже коротко написав.

— Коротко, зате... — Міхал не встиг договорити, бо Вечорек ухопив його за руку і рвучко потяг у віконну нішу. Вітек подався був за ними, але Вечорек зробив цілком недвозначний рух, підкріпивши його словами:

— Чеси звідси, слизняк! Живо!

Ображений Вітек відійшов. Здалеку він бачив біля вікна Збишка, який крутився там, ніби чекаючи, що його покличуть. Чого треба від Міхала Вечоркові? До Юрка в класі ставились без особливої симпатії, але старалися з ним не задиратись: рука в нього була важка. Про нього казали, що пороху він не винайде, бо навіть коли треба було вибратись перед учителем, він робив це так незграбно, що аж досада брала. Був він тугодум. У шостому класі сидів другий рік. На Міхала спочатку дивився скося, бо той відібрав у нього славу першого силача, та коли довідався, що Міхал також другорічник, почув до нього симпатію.

Вітек не вперше бачить, що Вечорек веде якісь балачки з його другом, і завжди віч-на-віч. Про що це він? Напевне, Міхал йому скаже...

Після дзвоника, сидячи за партою, він раз, другий з цікавістю поглядає на приятеля, який удає, що нічого не розуміє. Нарешті Вітек питає:

— Чого він од тебе хоче?

— Ет... пuste.

— Але про що була мова? — наполягає Вітек.

— Я ж кажу: пuste... Вечорек з глузду з'їхав.

— Тихше! Мало вам було перерви! — сердито гримнув біолог.

Але на перерві Вечорек знову зтяг Міхала в якийсь куток. Тепер до них, вже не криючись, приєднався Збишек. Вітка вони не помічали, наче його не було не тільки в коридорі, а й взагалі на світі.

«Як ні, то ні, — розлютився Вітек. — Це мене анітрішечки не цікавить! Якби навіть не знати що... Якби навіть Міхал пересів до Вечорка! Нехай собі! Це мене зовсім не обходить!»

А проте таки обходило: не давало зосередитись на уроках, змушувало пильно дослухатися, чи Міхал часом не почне звіряти таємницю.

— Вітку, знаєш?..— долинув до нього на математиці легкий, мов подих вітерця, шепіт, і Вітек зразу наставив ухо, хоч до учнів, що займалися не «математикою, наукою мудрою і прекрасною», а чимось іншим, Гжибовський був нещадний і вліплював двійки, як за невиконане домашнє завдання.—...Якби дядько їхав сьогодні чи завтра, я б теж не чекав... А так мій поїзд аж у середу ввечері! Я не витримаю!..

— ...Вітку, віриш, я не можу дочекатись,— повторював Міхал по дорозі із школи.— Якби в мене були гроші, я б на все начхав, палкий привіт і будьте здорові! Але дядько сказав, що гроші одержить у вівторок увечері чи в середу вранці і дасть мені перед самим від'їздом, як залагодить усі свої справи. Вуха від оселедця! Мама, напевно, вже давно прислала мені на квиток, але дядько розгадав мій намір. Хоча бути певний, що я не дам драла до закінчення занять... Ну, чого мовчиш? Правду я кажу?.. Тепер дома умовлюся з мамою, щоб гроші прислала поштою на мое ім'я. Чому я повинен бути так зв'язаний? Кожен гріш просити в дядька, пояснювати, на що. Хіба я дитина? Всякому приємно мати свою власну копійку...

Вітек не поспішав відповідати, але злість на товариша вже трохи минула. Може, Міхал хотів позичити у Вечорка на квиток? Мабуть, ішлося про гроші. Квиток коштує кількадесят злотих. І, видно, нічого з того не вийшло. У Міхала теж завжди є кілька злотих, не те що в нього... О, згадав нараз, мама обіцяла дати щось за землю для квітів.

— Міхале, допоможи мені. По обіді я мушу принести землі. Мама хоче пересадити квіти. Підеш зі мною?

— Куди?

— Є на кручі одне таке місце, земля, як масло. І я покажу тобі там щось цікаве...

— Що?

— Ні, зараз не скажу. Це таємниця.

— Таємниця? — нашорошив вуха Міхал.— Яка?

— Розказати важко, це треба побачити.

— Гаразд. Можемо піти зараз по обіді — домашніх завдань мало. Але Агнешці не кажи. Коли таємниця, то тільки між нами.

— Звісно, — згодився Вітек.

Місце, де була добра земля для квітів, Вітек знайшов кілька років тому. Треба було трохи пройти вулицею Доброю, звернути праворуч, а потім стежкою вгору. Схил густо заріс чагарником, і сухе листя ще й зараз грубим шаром укривало ґрунт. Але крізь нього вже сміливо пробивалися голки молоді травички, а віти кущів були вкриті набубнявілими бруньками, і здалеку здавалося, ніби вони повиті зеленим серпанком.

Вітек швидко розпушував сапкою землю, а Міхал совком для вугілля насипав її в кошик.

— Ну, а де таємниця? — нетерпляче спитав він, коли кошик був повний.

— Зараз, — розглядався на всі боки Вітек, — я ж тут з минулого року не був.

— Ф'ю! Твою таємницю вже давно чорти взяли! Тільки голову мені морочив.

— Ні, її не візьмеш. Почекай... тут, од цієї верби, треба пройти п'ять кроків ліворуч і знайти половинку зеленої цеглини...

— Йолоп! Зеленої цегли не буває, тільки червона.

— Ця цеглина зверху зелена, замшіла, в траві її майже не видно. Може, заросла, а може, присипало землею. Ану пошукаймо...

— Або її хтось звідси забрав, щоб підперти шафу. Так можна шукати до кінця світу! — злостився Міхал, проте озирався, неабияк заінтригований таємницею.

— Ось вона, — зрадив Вітек, — та сама, тільки ще більш позеленіла, бачиш? Тепер од цієї цеглини навско-си вгору двадцять н'ять кроків, аж поки не станеш по прямій лінії над каштаном.

— То хіба не можна відразу од каштана вгору? Нащо шукати якусь там цеглину?

— Тудою не пройдеш, все позаростало. Якби там був прохід, багато хто туди б добрався — і не стало б ніякої таємниці. Розумієш? Іди за мною. Отут треба пролізти під кущем, — Вітек став навкарачки, — тут іще раз... Ну, дивись!

Вони стояли поруч на маленькій площині. З трьох боків їх затуляли високі кущі, з четвертого за купами

рослин, що вибивалися із розколин, видно було шмат стіни і в ній чималу діру.

Міхал заглянув туди і навіть увійшов до середини. То був невеличкий, площею яких кілька метрів, погрибець, порожній, з цегляною підлогою, яка біля входу заросла бур'яном, а в глибині була вкрита сухим листям і сміттям, що їх наніс сюди вітер.

— А де ж таємниця? — спитав Міхал, пильно оглядаючи стіни.

— Голова капустяна! — розсердився Вітек. — Тобі ще мало? Я йому показую таке місце, таку схованку, про яку ніхто не знає, а він: «Де ж таємниця?»!

— Ага, розумію, — заспокоївся Міхал. — Так про це ніхто не знає? А ти? Як ти сюди потрапив?

— Мені сказав хлопець із нашого класу. Торік він сидів зі мною на одній парті.

— Тю! Оце так таємниця! Завтра він може сюди привести десяток інших!..

— Ні, його в нашому класі вже нема. Батьки поїхали на кілька років у В'єтнам і забрали його з собою.

— І ти думаєш, він нікому, крім тебе, не сказав?

— Нікому, я певен. Він був такий якийсь... відлюдько. І взагалі говорив дуже мало. Одного разу я зустрів його біля нашого моста й провів додому. Він жив десь тут недалеко. Тоді Юзик і показав мені дорогу. Але я мусив запрягтися, що нікому не скажу.

— І сказав!

— Зажди. Ми назвали її «Печера друзів». Юзик сказав, що коли ми ще з ким-небудь подружимо, то і йому покажемо печеру.

— А, так ти з ним дружив?

— Важко сказати, — задумано мовив Вітек. — Він був хороший хлопець, спокійний. І вчився добре. Я скатував завжди тільки в нього. Але після уроків я йшов у свій бік, він — у свій. Тільки коли показав мені цю печеру... Він хотів, щоб ми гралися в індіан. Тут на стіні в нього висіли лук, стріли, он ще лишився цвях. Але після того дуже скоро почалися канікули і він поїхав до моря, а у вересні до школи вже не прийшов. Про його від'їзд у В'єтнам мені сказала Толлочко.

— Та-ак... А коли за кілька років повернеться, то вже не думатиме ні про індіан, ні про печеру.

— А місце гарне, правда, Міхале?

— Гарне. І як хтось захоче нас тут знайти — дзуськи! Вуха від оселедця!

Хлопці стали перед погребом, і Міхал обома руками широко розсунув верхівки кущів. Унизу видно було кілька нових, уже заселених будинків. Ще нижче купчилися дахи вулиці Доброї. Далі, за ними, мріли вузька смужка Вісли, пляжі, будівлі й дерева на празькім березі.

— Знизу не видно?

— Не видно,— запевнив Вітек.— Анічогісінько. А ще коли на кущах буде листя, то взагалі — як стіна!

— Місце гарне,— похвалив Міхал.— Тут можна прилаштувати якусь лавочку. В середині прибрати, вхід розширити, щоб було видніше,— ось бачиш, цеглини хитаються, їх виїняти неважко. А тут, у кущах, можна вирубати щось на зразок вікна. Сиди собі на лаві й дивись на Віслу.

— Еге. І можна було б прийти сюди почитати. А якби в нас був якийсь секрет, я б тобі написав тільки: «П. д. 5. г.», тобто «Печера друзів, п'ята година»,— і ти б зразу все зрозумів,— ширяв на крилах фантазії Вітек.

— Слухай,— промовив раптом Міхал, кладучи руку йому на плече і дивлячись у вічі.— Ти мені друг?

— Безглузде запитання! — обурився Вітек.

— Продай мені цю печеру! Ну, скільки ти хочеш — двадцять, тридцять злотих? Я наскладаю, дам тобі навіть п'ятдесят!.. У тебе ж ніколи й гроша нема. Ну, продаси?

— Продати? — Вітек подумав, що не розчув.— Продати? Як це? Хіба ж її можна продати?..

— Продати, саме продати! — наполягав Міхал.— Ти її хазяїн, окрім тебе, про неї ніхто не знав. Лише ти міг сюди приходити. Лише ти маєш на неї право.

— Яке там право? Просто знав та й годі! А тепер і ти знаєш. Тепер ми приходитимемо сюди удвох. Що ж тут продавати?

— Але я хочу, щоб вона була тільки моя, тільки. Розумієш? Щоб ти про неї забув, розумієш?

— Тобто щоб я сюди не приходив? — голос Вітків затремтів, а очі не відривались од Міхалових зіниць, марно шукаючи в них заперечення.

— Та я ж тобі за це заплачу! Хочеш сто злотих? Не всі зразу, але потроху виплачу. Йй-бозю-козю! Ти що, не віриш мені? — побачивши, як змінився на виду Вітек, Міхал витлумачив це по-своєму.

— Вірю, але не хочу... Не хочу, та й край! — спалахнув Вітек.— Тут нічого не продається, ясно? Юзик привів мене як друга, без ніяких грошей! Я тебе теж! Як друга, розумієш? Як другові,— повторив з притиском,— показав тобі те, про що не знає більш ніхто в усій Варшаві! А ти? Щоб я за гроші забрався звідси, так? Щоб і нога моя тут більше не ступала, так? Щоб я взагалі забув про це місце? Е ні! Ні й ні! Навіть за тисячу! Навіть за сто тисяч — ні!..

В першу мить Міхала більше здивував цей вибух гніву, ніж зміст Віткових слів. Досі той ще ніколи не повставав проти нього з таким завзяттям.

— Як ні, то й ні,— сказав він, здвигнувши плечима.— Сто тисяч! Ого-го! Навіть тисячу! Звідки б я взяв, братику, такі золоті гори? Ну, гайда назад. А то хтось там ще поцупить кошика з землею, от і буде тобі таємниця.

Хлопці спустилися вниз, підняли кошика і, міняючи час від часу руки, бо земля була важка, понесли його додому. За всю дорогу ніхто із них не прохопився й словом.

Тільки у дворі, коли поставили кошика перед хижкою, Вітек без усмішки сказав:

— Дякую.

— Нема за що! — так само холодно відповів Міхал і, залишивши Вітка, пішов на вулицю.

А Вітек ще весь кипів, він був такий обурений, що лице йому аж пашіло.

— Що, важка земля? Нащо ж ви набирали так багато? Краще було піти двічі,— мовила мати, придивляючись до нього.

— Н-ні... це так... мабуть, ми надто швидко йшли назад,— промимрив Вітек і сів за підручники.

Та завдання не лізли йому в голову, хоч їх було й небагато. Знов і знов пригадувалися Міхалові слова: «Щоб печера була тільки моя! Щоб ти про неї забув!» Нащо це йому? Він же, мабуть, сам не став би в ній сидіти — яка з того радість? То з ким же? З Вечорком? Із Збишком? Гарно ж віддячує Міхал за дружбу...

Якби в кухню прийшла Агнешка, Вітек розповів би їй геть-чисто все! Хай побачить, який Міхал насправді! Бо він уже встиг помітити, що Агнешка завжди захищає Міхала, коли той чогось накоїть. Ну, може, не захищає, але пояснює: мовляв, се та те... Цікаво, як би вона пояснила цей його вчинок... Огидний! Огидний та й годі!

Та Агнешка не приходять. Щось робить у своїй кімнаті, чи, може, її взагалі немає вдома?

Вітек силкується зосередитись над вправою з граматики. Двічі робить грубу помилку. Аж сам собі дивується, як міг таке написати. Закреслює, виправляє, вся сторінка стає брудна. Толлочко за самий вигляд зошита поставила б двійку...

На порозі кухні з'являється Міхал. Руки тримає в кишенях, видно, що робити тут уроки не має наміру. Сідає на другому кінці стола, мовчить. Може, чекає, щоб Вітек перший звернувся до нього? Ні, цього він не дочекається!..

— Вітку, слухай,— озивається врешті Міхал.

— Чого тобі? — байдужно питає Вітек, навіть не підводячи голови.

— Що це ти надувся, мов кишка з горохом? — пробує жартувати Міхал, але й це не справляє ніякого враження.— Я...— Міхал похмурніє,— я хочу тобі сказати, що ця печера мені зовсім не потрібна, чуєш?

— Чую.

— Так слухай далі: про купівлю... то я дурницю ляпнув... Визнаю — дурницю! — видно, що сказати це Міхалу нелегко.— Сам не знаю, як воно мені зірвалося з язика... Нащо мені ця печера? Що б я в ній робив? Ну, скажи сам!

— А я знаю? Коли ти хотів, щоб вона була тільки твоєю, то, мабуть, знав.

— Не знав! Слово честі, я нічого такого не думав! Йй-бозю-козю! — запевняє Міхал.— Не віриш? То я тобі скажу: можливо, я з дому сюди вже більш не вернуся.

Вітек зводить очі на Міхала. Таке він чує вперше.

— Я б хотів бути при мамі... Здоров'я в неї кволе... а допомогти їй тепер нема кому. Малята не вміють, та на це й сила потрібна. Той — вічно п'яний. Хто маму оборонить? Ти ж розумієш?.. Я... я б залюбки господарював. Щось би придумав. Заробив би...

Вітек киває головою.

— А як із школою? Вернешся в стару?

— З цим ділом найгірше,— зітхає Міхал.— Можуть не прийняти. Я там наговорив грубощів учительці. Теж була причепа, як оця наша.

— Чого ти хочеш від пані Толлочко? — боронить учительку Вітек.— Вимоглива? Так усі вчителі вимогливі. Ти бачив інших?

— Не бачив,— визнає Міхал.— Через це школа для мене — чиста каторга. Краще б пішов на роботу.

— Мама тобі не дозволить.

— Ото ж бо й є. І тому, якщо вона скаже мені вертатися сюди, то вже й не знаю...— Міхал знову зітхає.—

А печера мені ні до чого. Я і сам не піду туди, і нікому не скажу. Можеш бути спокійний. І крапка.

— Мені вона теж не потрібна,— затавшившись, каже Вітек.— Можу про неї забути... навіть без ста злотих...

У Вітковім голосі стільки гіркоти, що Міхал вже більш нічого не говорить. Спирається головою на руку. Дивиться у вікно, за яким злегка гойдаються віти акацій... Щось зіпсувалося. Зламалось. Чи вдасться napravити?..

Нова мовниця принесла домашні зошити вже наступного дня. В класі це навіть викликало здивування, бо учням ще ніколи так швидко не повертали творів. Вони дивилися з недовірою: може, перевірені не всі роботи?..

Коли Міхал побачив свій зошит з самого верху, а за хвилину в руках у вчительки, серце йому похололо.

«Пропав!» — подумав він і навіть устиг сказати це Віткові. Проте вийшло інакше.

— Я прочитаю вам один твір,— почала вчителька.

— Найкращий? — невдоволено спитала Гражина, побачивши, що зошит не її і не Данчин.

— Ні, не найкращий.

— Найгірший! — з тріумфом вигукнула Данка, вже догадавшись, що це якась нова вихватка Міхала.

— Дайте ж мені договори, — засміялася вчителька.— Він не схожий ні на який інший, отже, його можна назвати оригінальним...

— Бо й той, хто писав, оригінальний,— пробурмотіла Данка.— Його можна показувати в цирку за гроші,— це розчули тільки її-найближчі сусіди.

— ...тут є кілька дотепних висловів; може, автор запозичив їх у якогось письменника?..

— Автор? Напевно, якийсь підлиза! — просичала Гражина.

— Це Ковальський! — нахилилась до вуха подруги Данка і зразу помітила, що Гражина після цього стала слухати вчительку уважніше і навіть обличчя її проясніло.

— ...передусім я бачу тут спробу самостійного мислення. З судженнями автора можна погодитися чи ні,

але немає сумніву, що це власні думки, висновки, які він справді зробив, прочитавши вірш. Отож, слухайте.

І вчителька почала читати вголос Міхалів твір, а по класу раз у раз прокочувався веселий гомін; не сміялися лише Данка, котру жерла заздрість, і Міхал з Вітком, вражені похвальною оцінкою вчительки.

Вітек, коли в суботу Міхал ознайомив його зі своєю роботою, обережно добирав слова, щоб не уразити товариша, але, як і Агнешка, дуже непокоївся за долю твору, за оцінку, в тій чверті вирішальну. Так було тоді, а сьогодні, після вчорашньої події, йому стало бай-дуже.

Треба визнати, що багато пар очей дивилось на Міхала з цікавістю. Вчителька показала школярам їхнього однокласника в зовсім новому світлі.

Тільки Данка Маєвська, вже на перерві, в коридорі, вколвши його поглядом, спитала:

— Міхале, а ти часом не пишеш віршів?

— Я? Віршів? А хіба що? — Міхал був явно спантеличений.

— Нічого, просто шкода, коли ні. Дуже шкода! — Данка в живі очі глузувала. — Бо якби ти писав вірші, тобто якби знав, що з чим у риму, то міг би стати генієм...

Всі, хто чув ці слова, так і зайшлися сміхом. Міхал уже хотів був кинутися на Данку, але вмить змінив свій намір і заявив:

— Пхе! Коли б я тільки захотів... навіть про тебе склав би вірш.

— Ану ж! Спробуй! — під'юджувала Данка.

— Дав би я Маєвській
Добру прочуханку,
Щоб ота Маєвська
Чухалась до ранку.

— Оце так вірш! Оце так вірш! Ну, і що далі? — дровичалась Данка, задоволена вже хоч би з того, що опинилася в центрі уваги.

— Далі? Дадуть медалі. Подробиці завтра в пресі і в афішах. Вітку, ходім!..

Вони вже виходили зі школи на вулицю, коли їх наздогнала Данка.

— Слухай, Міхале, — віддихуючись, мовила вона, —

Гражина... Гражина сказала, щоб ти і про неї склав якогось вірша, і... якщо складеш, вона дозволить тобі носити її портфель... Навіть сьогодні...

— Я? Щоб я носив портфель? Люди добрі, може, я не розчув?!

— Я від тебе нічого іншого не сподівалась і попереджала Гражину, але вона уперлася, щоб я конче тобі переказала, бо ти напевно дуже зрадієш,— слово «напевно» Данка підкреслила не без зловтіхи.— От я й переказала. То що?

— Що? Скажи їй коротко: вухо від оселедця!

Данка побігла до подруги, що чекала на неї, а Міхал знизав плечима:

— Портфель носити! Ще чого! Вітку, давай їх розіграємо! Завтра ти підеш до Гражини і скажеш, ніби від мене, що коли вона хоче, я дозволю їй донести мій портфель до самого дому. Добре? Скажеш?

— Чому я? Хай це рсбить Вечорек.

— Цей дурний Вечорек?

— Дурний, дурний, а всі перерви ти ховався з ним по кутках. І зі Збишком теж. Уже помирилися? — голос Вітків був сповнений іронії.

— По-перше, ми не сварились. А по-друге, бачиш, як мене розривають? — Міхала аж розпирало з гордошів.— Хлопці тягнуть собі, а дівчата собі... І вчителька мене похвалила за... як це вона сказала... самостійне мислення, так?

— Якби твою роботу перевіряла Толлочко, було б інакше. Можна з певністю сказати — якраз навпаки.

І це говорив Вітек. Вітек, який досі захоплювався своїм другом. Друг! Ото ж бо й е! Віткова прихильність до друга і віра в дружбу дуже похитнулись.

— А мені нова вчителька подобається,— заявив Міхал.— Вона краща за стару.

— Краща? Бо не поставила тобі двійки? — ущипливо спитав Вітек.— Толлочко часом присікується, справді, але це завжди йде нам на користь. Коли б вона не була хорошою вчителькою, її не нагородили б Золотим Хрестом Заслуги. А її нагородили, ти це знаєш?

— Ну то й що? Коли вона входить у клас, аж холодом віє,— упирався Міхал.

— Це тобі здається. А ти зауважив, які гарні книжки вона завжди приносить? То все її власні. Толлочко

краще недоїсть, не купить собі нічого з одержі, а придбає таку книжку. Ти бачив, скільки їх у неї на полиці?

— Ова! Хіба це так важливо? Як на мене, ця таки ліпша: в неї і обличчя не таке скривлене, і сміється вона часто, і зуби має гарні.

— Зуби — не головне в людині, — значливо мовив Вітек і за хвилину додав: — Та про мене. Коли хочеш добирати собі компанію по зубах, — добирай.

— По зубах? Це ж як?

— Ну, у Вечорка гарні зуби і в Збишка. Вони тобі до пари.

— А от і ні! — широко всміхнувся Міхал, ніби хотів показати увесь свій добірний комплект. — Зуби в них, може, й добрі, а розум — не дуже.

— Ти їх підучиш!

— І не подумаю. Наварять каші — самі хай і їдять. Мене там не буде.

— Каші? — Вітек високо звів брови, але більш нічого не сказав. Він не стане випитувати секретів, що зв'язують Міхала із Збишком та Вечорком, у нього теж є гордість.

Але Міхал сьогодні на диво говіркий, його навіть не доводиться розпитувати. Він почуває, що Вітек не забув учорашнього, і хоче його задобрити.

— Я тобі скажу, — він знов озирається, — але, Вітку, слово? Не пробовкнешся?

— Якщо ти сумніваєшся, можеш нічого мені не говорити, обійдеться. Я тобі відкрив свою таємницю без присягань, — додав він з почуттям вищості і разом з гіркотою.

— Гаразд. Але то була тільки твоя таємниця. Та тут і порівнювати не можна. Це справа куди важливіша. Але я скажу тобі...

— Як хочеш, — тон був байдужий, тільки вуха Віткові ледь порожевіли.

— Отож, щоб довго не розводитись: вони хочуть збити ватагу.

— Ватагу? — тепер озирнувся й Вітек. — І що?

— Поки що нічого — ще тільки добирають. Вони хочуть, щоб ватага була на славу. Тому тягнуть мене. Це будуть жувльмани, розумієш?

— Жувльмани? Тобто злодії?

— Е-е-е, які там злодії! Надто гучне слово. Скорше такі собі веселі бешкетники.

— А я тобі кажу — злодії. В них тільки одне на думці — аби що-небудь десь поцупити. Тато читав углос в газеті. Я добре чув.

— Ти ще дитина. Хіба ти не знаєш, що в газеті мусять зробити з мухи слона? Інакше люди б не читали. Вечорек завжди має гроші, ще й іншим дає. Віхан теж грошовитий, видно, батьки йому не жалують. Навіщо ж їм красти?

— Якби мене навіть на колінах благали, я б не згодивсь! І ти не повинен з ними, чуєш?! Мені завжди здавалося, що Збишек з якимсь поганим душком, а про Вечорка шкода й говорити... Це тварюка! А ти хочеш з такими!..

— Ну й гарячий же ти! Хто тобі сказав, що хочу? Ото ж бо й є, що не хочу, тому вони мене так і тягнуть. Не знають, що завтра мене вже тут не буде, і умовляються зустрітись в суботу, — Міхал засміявся. — А я вже ходитиму по нашому садку! По всіх закутках винишпорю, в кожную дірку загляну! Роботи на мене жде сила!

— Ти їм сказав, щоб відчепились? — домагався Вітек.

— Нащо? Хай ще трохи потанцюють.

— Тебе ж розривають! — ущипливо нагадав йому Вітек. — Послухайся моєї поради: краще від них одкинись!

— Навіть коли б я не хотів, однаково вже завтра одкинусь аж на сто двадцять кілометрів! Ой Вітку! — Міхал з радощів підкинув угору портфель і піймав його на льоту. — Кров'янку з кашею мама робить таку, що й англійська королева облизала б пальці! От я привезу, покуштуєш і ти, добре? Покуштуєш?

— А чого ж, коли похачуєш — покуштую, — чемно, але стримано відповів Вітек.

«Твердий горішок, — подумав Міхал і всміхнувся. — Але я тебе розкушу».

Входячи в передпокій, хлопці побачили Агнешку з мискою та ганчіркою в руках. Вона чомусь зніяковіла і швиденько прошмигнула в свою кімнату. Дівчинка була в якомусь старенькому платті, без фартуха, тільки

підперезалася рушником, а голову зав'язала барвистою хустиною.

«І як їй не набридне безперестанку прибирати!» — подумав Міхал і навіть хотів був кинути крізь двері якесь ущипливе слово, але йому перешкодила Піотровська.

— Де ви пропадаєте? — крикнула вона, виглянувши в передпокій.— Обід захолов, мені треба йти до міста, а вас не можна дочекатись! Де твоя совість, Вітку, ніколи не думаєш ні про матір, ні про брата!

Міхал зачинив за собою двері: добре мати хоч стільки волі, як оце він у дядька.

В кімнаті було повно сонця, немовби ще більше, ніж звичайно,—весна що не день підбавляла тепла. За вікном сидів сивий голуб і, крутячи голівкою, зазірав усередину то одним, то другим оком. Міхал ніколи не забував, вернувшись зі школи, сипнути птахам трохи покришеного черствого хліба.

І зараз, коли хлопець широко розчинив одну половину вікна, голуб у першу мить пурхнув на балкон Шафранців, та за хвилину знову, і вже не сам, злетів до Міхала, дзьобав з рук крихти і навіть дав себе погладити.

— Хто помив вікно? Ти? — запитав дядько, прийшовши з роботи.

— Ні,— здивовано відповів Міхал, тільки тепер помітивши, що вимиті шибки аж сяють. Ось чого йому здалося, що в кімнаті так багато світла.— Ні, не я,— повторив.— Мабуть, Агнешка,— додав він, згадавши її розгублений вигляд і миску в руках.— Без кінця прибирає та й прибирає.

— Зразу стало зовсім інакше. Треба пообмітати паутиння, а то страх скільки його тут висить,— обвів очима стіни Чернік.— Може, і підлогу варто було б привести в порядок? Але вже не встигну,— зітхнув він.— Сьогодні до самого вечора працюватиму в місті, а завтра в дорогу. Заводський автобус уже пройшов техконтроль. Зручний — будемо їхати, мов експресом. Знаєш, Міхале, я ж уперше їду так далеко. Що не кажи, таки цікаво трохи світа побачити...

По обіді Міхал попросив:

— Дядьку, дайте грошей на бензин і мастику. Я візьмуся за підлогу.

— Добре. І мені, й тобі після свят приємніше буде вернутись у чисту хату. Коли б не вікно, може, мені б це й на думку не спало. Чистота — завжди від жінки,— засміявся він.

— А в Піотровських майже все Вітек з батьком: і витріпували, і вікна мили, і підлогу натирали,— боронив Міхал честь чоловіків.

— Це так, але якби їх пані Ірена не примусила, вони б і не взялися. Я Піотровського давно знаю — він завжди волів читати газету, а не прибирати. Та, оженившись, змінився...

Міхал при потребі вмів робити все. Мати навчила. І зараз, трохи присоромлений Агнешкою, він енергійно взявся до роботи. Підлога була занедбана, але бензин і дужа рука перемагали навіть найстрашніший бруд. За цим ділом його і застала Агнешка.

— Натиратимеш? — спитала. — Може, тобі допомогти?

— Ще чого! Нащо ти вікно мила? — він удавав, що сердиться. — Тепер треба і підлогу зробити, щоб пасувало.

— Для цього я й вимила, — засміялась дівчинка. — Але не тільки для цього. Міхале, я маю до тебе прохання.

— Ну?

— Допоможи мені принести землі. Сама не подужаю. Я повиносила з комірчини вазони і хочу поставити їх на балконі. Піотровська обіцяла дати мені пеларгоній. Гарно буде, тьотя зрадіє.

— Твоя тьотя вернеться і зараз же заб'є балкон цвяхами. Або перебереться в отой новий будинок. Ти бачила — сьогодні знов була комісія. Вирішували, з якого боку починати зносити... Нащо ж тобі земля?

— Не допоможеш мені? — на обличчі Агнешки відбилися розчарування й досада.

— Поможу, хіба я сказав «ні»? За півгодини буду готовий: накладу мастику, нехай сохне, — і можна буде бігти по землю. Приготуй кошик або візьми у Вітка.

Коли вони набирали землю, Міхалу кортіло показати Агнешці печеру. Але він стримався: Вітек на нього досі дметься, може, тоді ще більш розсердиться.

— Міхале,— трохи вагаючись, несподівано озивається Агнешка,— я тобі щось скажу...

— Ну?

— Мишки знайшлися... за тахтою... Видно, сховалися там, а їх притиснули, і вони загинули. Сплющені, як два шматочки картону...

— Ой матінко! Тепер знов почнеться!..

— Ні, ні! Не треба нікому... Я тільки тобі по секрету.

— Як хочеш,— знизав плечима Міхал,— можу й не казати.

Вертаючись, вони ще здалеку побачили на недавно впорядкованому майданчику кілька вантажних машин і купу галасливої дітвори.

— Що там трапилось? — зацікавився Міхал.— Ану, ходім!

Дітлахи несамовито верещали з радості. Для розваги їм сюди привезли здоровецький старий човен, на якому чудово можна було зробити подорож навколо світу. Якщо комусь такий засіб пересування не підходив, в іншому місці на майданчику мандрівників чекав величезний автомобіль. Це був такий самий недоламок, як і човен, але для чого ж крила фантазії?

Хлопчик, котрий сидів за кермом, крутив його з таким завзяттям, що навіть зовсім недогадлива людина зрозуміла б, якою важкою і карколомною дорогою мчить ця таратайка.

Та найбільша тиснява і гвалт зчинилися біля маленької ручної каруселі з чотирма сидіннями. Тут стежив за порядком якийсь чоловік. Не менш радий, ніж охочі покататися, він ставив дітей у чергу, показував, як треба хапатися за поруччя, щоб крутитись. Без його допомоги й нагляду ігрище легко могло б перетворитись на бойовище.

І Агнешка, і Міхал з цікавістю розглядали все це обладнання, яке було призначене, ясна річ, для молодших від них, але... ще надило.

— У цьому човні можна було б чудово гратися в піратів, еге? — випалив Міхал і враз засоромився.— Гм... це я просто так кажу... ти ж розумієш?

— Розумію,— кивнула головою Агнешка.— Але, знаєш, Міхале, давай увечері, коли стемніє і тут уже нікого не буде, прийдемо на майданчик з Вітком, гаразд? Нам сюди ближче від усіх. Покатаємось на цьому крутьолі, добре? А чи я вміщуся, як ти думаєш?

— Вмістишся. Вітек теж. Та і я, коли втягну живіт, може, якось втиснуся. Гаразд, прийдемо сюди!..

Принесеної землі вистачило тільки на половину приготованих вазонів.

Міхал обіцяє Агнешці, що завтра допоможе їй пригати ще один кошик. А зараз береться до підлоги.

За годину він кличе Агнешку, щоб та прийшла подивитись на натертий паркет. Нічого не скажеш: підлога чиста, блищить і, головне, не тільки посередині — Міхал відсував усі меблі, хоч їх, щоправда, було не так-то багато. Запах мастики привабив сюди і Піотровських, і медсестру, заглянула навіть пані Леонтина.

— Яка це колись була чудова кімната! — розповідає вона, крутячи головою.— Тут стояла книжкова шафа, а отут два гарні шкіряні фотелі.

— Так ти й вікно вимив? — дивується пані Анеля.— А оце вже пора зняти,— вона швидко підходить до стіни і зриває плакат з Міхаловою допискою вниз.

Під ним на стіні показується брудний темний патьок.

— Я про цю пляму зовсім забула! — виправдується медсестра.— Ну, та вам тут уже недовго бути. Щось мені підказує: ми й незчуємось, аж тут живо-хутко — переселятись!

— Ой, коли б то ваші слова та богіві в вуха! Щасна годинонько! Я вже не можу дочекатись. Ми б хотіли в другому парадному...— далі розмова була перенесена в коридор.

У кімнаті ще на хвилюк лишилась Агнешка. Дівчинка дивилася на брудну пляму, що так несподівано вигулькнула з-під зірваного плаката, і кумедно морщила носик.

— Мені це не подобається, зовсім не подобається,— простогнала вона голосом пані Леонтини, крутячи, як та, головою, і, приснувши од стримуваного сміху, приклала палець до губів.— Чекай, зараз ми це закриємо. Кнопки є? — спитала за хвилину.

— Звідки? Здається, є у Вітка, я бачив.

— Біжи попроси! Живо-хутко! — Агнешку сьогодні, видно, напала охота передражнявати. Міхал аж здивувався: такою він бачив її вперше. Коли хлопець приніс кільканадцять кнопок, Агнешка вже розкручувала якісь рулони.

— Це старі афіші урочистих шкільних свят. Тьотя дала обгортати підручники, але нащо мені стільки? Вибирай, яку хочеш.

Удвох вони вибрали кілька штук. Над дядьковим ліжком простелилася вдаль обсажена гіллястими вербами польова дорога. Собі Міхал узяв сільське весілля з вогнистим танком. У кімнаті від яскравих афіш стало якось чудно, незвично, зате вони відвертали увагу від брудних, потрісканих, поцяткованих плямами стін.

— Щасна годинонько! — милувалася своєю роботою Агнешка, складаючи руки, як Піотровська, і обоє тишенько, наче змовники, сміялись.

Чернік, повернувшись пізно ввечері, коли барви плакатів аж горіли в яскравім світлі повішеної під стелею лампочки, спинився на порозі, вражений.

— Що це? Ти обклеїв шпалерами? — спитав він, дивлячись на стіни й мимоволі шукаючи знайомий напис, який щодня муляв йому очі.

— А що, вам не подобається? Хіба так не краще? — всміхнувся Міхал, якого тишив розгублений дядьків вигляд.

— Краще... звісно, краще,— відповів трохи збентежений, але водночас і задоволений механік.

Звечоріло. Агнешка, Вітек і Міхал вимикаються на майданчик. Сонний Геньо лишається вдома і навіть не знає, що пропустив таку нагоду. На сидіннях усі вмістились. Втиснувся навіть Міхал. Крутились до нестями! Що за насолода!

Тільки коли треба було висідати, Агнешка з Вітком насилу витягли Міхала із залізних лещат стільчика, розрахованого на худіших пасажирів.

Міхал перевертався в ліжку і, хоч був стомлений, довго не міг заснути. Завтра об цій порі він уже буде вдома. Уроки, напевно, кінчатся раніше, але поїзд до

Лодзі йде тільки вранці і ввечері. Найгірше чекати, коли залишаються лічені години. Вдома про нього думають... Міхал це відчуває... Мама, мабуть, ще не спить: останні дні перед святками, стільки роботи... Може, пере?.. Дівчатка вже сплять, але вдень напевно говорили про нього... От якби їм показати таке крутьоло! Треба попросити маму, нехай приїде сюди з ними, поки їм ще можна не купувати квитків. Міхал завтра ж розкаже малятам, як тут, у Варшаві... Дасть їм льодяників... завтра...

Зав-тра!.. Зав-тра!.. Зав-тра!.. Уві сні під розмірений стукіт поїзда він лине до омріяної мети.

15

Другого дня Міхал прокидається раніше, ніж звичайно. Дядька в кімнаті вже немає, та досить глянути на «цибулину» над ліжком, щоб упевнитись — до школи часу ще багато. Міхалу не лежиться. Він встає, одягається, але з кімнати не виходить. Не хоче, щоб хтось його побачив і став розпитувати, а може, і не питаючись, догадався, що не дає йому спати.

До від'їзду все вже готове: невеличкий пакунок з білизною і трохи всяких дрібничок у старому пошарпано-

му портфелі. Лишилося тільки взяти квиток, на який він учора одержав гроші. Крім того, ще аж двісті злотих дядько дав на подарунок для мами. «Нехай мати щось собі купить. Нехай знає, що в неї є брат, який про неї пам'ятає»,— так він сказав. Але цих грошей Міхал їй у руки не дасть. Багато б від них для неї зосталось! Одразу знайшлася б сотня дів, які треба заткнути. Вухо від оселедця! Міхал піде з мамою до крамниці, і вони виберуть там гарну матерію на літне плаття— таку, яка їй сподобається, але буде сказано, що це нібито подарунок від дядька Піотровській, нехай мама купить на свій смак. Тільки коли вже заплатять, Міхал скаже: «Це вам, мамо!..»

Лише одне лягає каменем на серце, хмарою на чоло: вітчим. Але Міхал з самого початку, ще з порога, так себе поставить, що вітчиму доведеться на нього зважати. Це батькова хата, згодом Міхал матиме на неї право, а не вітчим!..

І на саму думку про якісь зміни в хаті чи на подвір'ї, зроблені з волі «того», щелепи в Міхала стискаються міцно, до болю.

Хлопець дивиться на годинника. Якби зараз вибігти і вскочити в трамвай, що йде на вокзал,—ще можна було б виїхати ранковим поїздом. Але ні, він не може так віддячити дядькові. Нічого не вдієш...

За дверима розмовляють Шафранці. Знов про той самий пакунок од невістки. І як вони можуть так довго думати про одне! Пакунок прийшов учора, він далеко скромніший від попередніх, але ж старі цього сподівалися. Нащо ж товкти воду в ступі?..

— ...Кави тільки дві коробки.

— ...А тютюну нема зовсім.

— Може, вона взагалі більш нічого не присилатиме? Мені це не подобається... о, зовсім не подобається.

— Знайди, Леоню, адресу Геленки... Напиши... Щось же вона відповість...

— Добре, Франю... Як тільки встану, пошукаю. І напишу їй, що і як. Сам ангел-архангел у нашому становищі теж нічого іншого не придумав.

Квартира прокидається. Хтось проходить через кімнату Шафранців. Це вже заворушились Піотровські. Пора готувати сніданок.

До школи вони виходять утрюх, і дорогою Агнешка нагадує Міхалу про землю для квітів.

— Добре. Мотнемося зразу, як тільки я вернуся зі школи.

— Я прийду раніше, ніж ти. Наша класна керівниця сказала, що сьогодні буде тільки три уроки.

— Ти диви! — з заздністю каже Вітек. — А в нас п'ять. Де ж справедливість?

— Вітку, давай зірвемось, — намовляє Міхал. — Я сьогодні все одно не витримаю!

— Не робіть цього, — відрає Агнешка. — Перед самими батьківськими зборами? Та й навіщо? Однаково ж раніш поїзда до Лодзі немає.

— Я ще хочу приготувати в хижці закуток для кролів.

— Я тобі підсоблю, — пропонує Вітек. — По землю з вами піти не зможу: мама сьогодні понесе качати білизну, треба допомогти. А потім я буду вільний.

— А ввечері побіжимо на крутьоло, добре? — питає Агнешка.

— Без мене! Я вже крутитимусь у себе вдома, — весело каже Міхал, і видно, як його туди тягне.

У шостому класі теж було три уроки. На польській мові переважно точилися розмови про те, хто куди їде на свята чи що має намір прочитати. Вчителька попередила, що скоро після свят буде твір на вільну тему. Запитання збувала жартами, не бажаючи говорити більш нічого, та коли дівчатка висунули довід, що, може, у свята знайдеться хвилинка подумати, — вона поступилась.

— Ну, гаразд, це буде вільна тема: «Зелені рукавички».

— Зелені? Чому? Чиї вони були? Може, це якась історична особа? Мабуть, це з якоїсь п'еси, так? — посипалися звідусіль запитання, так що вчителька нарешті замахала руками, ніби обганяючись від настирливих дзизкучих комарів.

— Більш нічого не скажу! Ані слова! Попустіть віжки фантазії, і подивимось, куди вона доскаче.

Навіть Вітка збентежила незвичайна тема; отямившись від здивування, він звернувся до Міхала:

— Ну, що ти скажеш?

— Нічого,— відповів той.— Хіба я дурний, щоб сьогодні думати про якісь там рукавички, зелені чи не зелені. Зараз мене найбільш цікавлять святки, а решта... Вуха від оселедця, і крапка!

Останній урок того дня в шостому класі проводив біолог, і всі вирушили шукати весну. Це звалося «спостереженням природи», але вчитель супроводила тільки жменька ентузіастів. Решта учнів розбрєдалися під першим-ліпшим приводом, на поклик викладача збиралися до купи, щоб за хвилину знову підставити обличчя та спина ласкавому сонцю й вітру. Святкові канікули були вже під носом, і не існувало сили, яка б змусила їх про це забути.

Агнешка несла кошик, удаючи, що їй зовсім не важко. Міхал сам запропонував помінати руку.

— І нащо тобі стільки землі? Ось побачиш, під твоїми вазонами балкон обвалиться,— лякав він її.

— Я не боюся, це ж не все для мене. Оцей кошик,— вони верталися вже з другим,— для балкона з двору.

— Для Шафранців? — Міхал спинився і поставив кошик на тротуар.— То я, як дурень, тягаю кіш для цих трясиголовак? Агнешко, чи ти з глузду з'їхала?

— Не кажи такого. Ти ж добре знаєш: найбільша радість для пана Францішка — його балкон. Треба йому допомогти... Адже...

— А яке мені діло до його радощів? — брутально перебив хлопець.— Начхав я на це! Шафранцова мене б у хату не пустила, коли б могла! Стільки часу дивилась на мене, як на порожнє місце! Хоч я її пере...— він затнувся, не бажаючи розповідати Агнешці про пережиту хвилину приниження,— переконував, що ні в чому не винен. І за всяку дрібницю бігла до дядька ябедничати!..

— Не кажи такого, Міхале! — повторила Агнешка.— Ти ж не такий!

— А, не такий? — скипів Міхал.— Ну, то при сама це груддя! Я перед кожним вислужуватись не буду! — Він пустив ручку кошика і, покинувши Агнешку посеред дороги, широким кроком попростував уперед.

Проте не втерпів і оглянувся раз, другий: Агнешка підіймала кошик обома руками, спирала його на животі, проходила так кілька кроків і спинялась перепочити.

Вона не гукала його, не покликала навіть жестом, хоч бачила, що він оглядався в її бік.

Міхал рвучко повернув назад. Поніс разом з нею кошик, знов кидаючи повні презирства слова:

— Дурепа! Задарма! Вони ж тобі не заплатять!

— Заплатять.

— А-а-а, коли заплатять, інша річ,— гнів його враз охолов.— Було б зразу так і сказати. Скільки?

— Стільки, скільки ти з мене візьмеш за ту землю, що для мене,— відповіла вона, віддихуючись.— Ну, скільки?

— Я з тебе? Про це мови не було.

— Ну, то і я з них стільки ж. І не прикидайся таким безсердечним. Я ж знаю...

— Те знаєш, що вминаєш,— буркнув Міхал і потім довго мовчав; вже біля входу в парадне спинився і сказав: — Пам'ятай: ти сама принесла їм цю землю. С а м а! Я до цього не причетний. Вуха від оселедця, ясно?

Виніс кошик на сходи, поставив під дверима і ще раз повторив:

— Пам'ятай: хоч слово писнеш, начувайся.

Міхал тиснув їй під ніс стиснутий кулак, так що вона аж відсахнулась, і побіг у двір.

Дядько вирушав у свою далеку подорож зразу по обіді. В нього були ще якісь справи в місті, і йому не хотілося знову вертатись додому.

У своєму найкращому костюмі, гладенько виголений, з рюкзаком на плечі, Чернік здавався молодшим, ніж звичайно. Було видно, що він хвилюється перед від'їздом, хоч силується це приховати. Механік прощався з усіма по черзі.

— Щасливої дороги! Щасливої дороги! — повторювала пані Анеля.— І вертайтеся живо-хутко з тих закордонів! Нам тут без вас буде погано!

— ...коли заб'ється раковина,— з глибоким переконанням додав Геньо.

— Бувайте здорові, пане Міхале! Бувайте здорові! Глядіть, щоб чимсь не отруїтися! — тисли дядькові руку старенькі.

— І не загубить серця десь там за горами,— жартувала Піотровська.— Кажуть, чешки вродливі й хазяйновиті, але виписувати дружину з-за кордону — справа клопітна.

— Матиму на увазі. А це було б до речі: мені б виділили більше помешкання,— відповідав жартом дядько.

Вітек, Міхал і Агнешка проводжали механіка до автобусної зупинки

— До побачення! Зоставайтесь здорові! Міхале, кланяйся всій родині! — гукав дядько з площадки автобуса.

— Щасливої дороги! Щасливої дороги!..

Всі троє бігом вертаються додому. Міхал соромиться спитати в Агнешки, котра година, але, мабуть, уже недовго...

У кімнаті ховає в шафу інструмент, який дядько за тим поспіхом покинув на столі, збирається ще заглянути до Агнешки і попросити, щоб не забувала про голу-бів, коли це вона вбігає сама, сяючи з радості.

— Міхале! Лист од тьоті прийшов! І пакунок тобі! Який великий! На!

— Пакунок? — здивовано питає Міхал.— Мені?

Агнешка підходить до вікна і нетерпляче розриває конверт. Перебігає очима лист, читаючи вголос деякі місця:

— Температура в тьоті впала, вона почуває себе добре, задоволена вигідною кімнатою і не може намілюватися красою гірського пейзажу. Кілька разів уже навіть ходила на короткі прогулянки, а просто перед її вікном височить Гевонт... Гевонт!.. Міхале, знаєш...— дівчинка повертається од вікна, і слова застрягають їй у горлі.

На краю стола лежить наполовину розкритий пакунок. Великі масні плями на папері показують, що всередині. Поряд — блакитний, теж засмальцьований конверт і аркушик паперу.

Міхал стоїть біля шафи, спираючись на неї спиною. Обличчя в нього сіре, губи міцно стулені.

— Що тобі, Міхале? — кидається до нього Агнешка.— Тобі погано? Ляж! — вона дбайливо веде його до ліжка.— Ой лишенько! Це, мабуть, через те, що ти носив землю! Як же ти сам поїдеш? Ще трапиться щось у дорозі. Як же ти поїдеш?

— Я не поїду,— через силу видушує з себе Міхал.— Не поїду...

— Справді? Може, це й краще. Я напишу твоїй мамі, хай не хвилюється.

— Не треба. Мама не хоче, щоб я приїздив,— каже

Міхал глухим, чужим голосом, але блідість помалу сходить з його лица.— Мама не...

Не договоривши, він дивиться на Агнешку, ніби тільки зараз її побачив, зривається з ліжка, кидається в один бік, у другий, і, перше ніж Агнешка, встигає спинити його,— хлопця наче вітром змело. Оглушливо грюкнули двері з парадного.

На сходах ще чути стукіт підборів, коли до кімнати заглядають перелякані сусіди.

— У чім річ? Що це так гримнуло? — питає Піотровська.

— Де Міхал? — цікавиться Вітек.

— Я думала, що стеля зараз упаде нам на голову,— стогне Шафранцова.

— Агнешко, ти тут була? Знаєш, що сталося? Кажі,— спокійно, але рішуче вимагає пані Анеля.

— Я була тут, була,— відповідає злякана дівчинка.— Принесла Міхалу пакунок, ось він,— показує на стіл.— Читала листа від тьоті, а Міхал розрізував мотузок. І... коли я обернулася— я стояла біля вікна,— вигляд у Міхала був такий, ніби він от-от зомліє. Але він не зомлів, очі в нього весь час були розплющені. Я злякалась, кажу, що йому не можна самому до Лодзі... А він... так якось дивно: «Мама не хоче, щоб я приїздив»...— і втік...

— Оце той пакунок? — розгортає папір пані Анеля.— Так, це від матері. На свята закололи кабанця. А ось лист. Де мої окуляри? Треба прочитати, тоді довідаємось.

«Коханий сину! — читає вона вголос.— На святки зоставайся з дядьком. Так буде краще для нас усіх. Через два тижні я приїду і все тобі розкажу. Бажаю вам здоров'я і веселих свят.

Твоя любляча мати».

— Отаке-то...— пані Анеля згорнула аркушик, засунула його в конверт і тяжко зітхнула.— Ось воно як буває на цім світі!

Агнешка ходить з кутка в куток, не знаходячи собі місця. Може, пообгортати підручники? Чи поцерувати панчохи? І балкон ще не зовсім упорядкований, залізне поруччя вкрите іржею, лупиться — дивитись гидко, що б його з ним придумати?

Але не про це вона зараз думає. Ставши у відчинених дверях балкона, що виходить на Повісля, дивиться в один, потім у другий кінець вулиці: може, де покажеться кремезна постать Міхала? Вона хотіла б стільки йому сказати, пояснити, втішити, але добре розуміє — це не так-то легко...

— Агнешко,— чути за її спиною голос Геня,— мама казала, щоб ти прийшла до нас на вечерю. Ліниві вареники із сметаною. Любиш? Я — дуже люблю. Іди!

— Не прийшов? — коротко питає Піотровська.— Може, сидить у хижці в дворі?

За вечерею про Міхала ніхто вже не згадує, але відчувається, що думка про нього затьмарила радісний передсвятковий настрій.

У хижці Міхала немає. Комірчина під сходами теж порожня.

— Напевно, пішов до міста,— каже Агнешці Вітек.— Не міг же він поїхати додому, як ти думаєш?

— Ні, додому не поїхав: куртка висить на стільці, і портфель у кімнаті, і пакунок. Певно, не поїхав...

Пізно, вже десь близько півночі, скрегоче замок, тихо стукають обережно причинені двері.

Агнешка прокидається і виглядає до передпокою. Шпара під дверима темна, не пробивається світло й крізь дірочку в замку. І тільки почувши рипіння залізного ліжка, вона впевнюється, що Міхал на ніч вернувся додому.

— Ні, моя дорога, ні! Його полюбити неможливо, і тут уже нічого не вдієш,— розповідає Агнешці пані Анеля.— Сьогодні вранці, годині десь о шостій, збиралась я на чергування в лікарню. Дивлюсь у вікно — Міхал крутиться біля хижки. Знову, думаю, повіється кудись на цілий день, як учора. Жаль мені стало його — він же ще дитина, хоч і вигнався такий високий,— ну, то я живо-хутко сходжу вниз і кажу йому, як доброму, щоб не брав цього так близько до серця, бо в матері, певне, були якісь поважні причини. Зрештою, приїде — розкаже. А він глянув на мене вовком, обличчя йому враз якимось витяглося, ніби схудло, та й каже: «А ви

звідки знаєте?» — «З листа, що на столі лежав», — відповідаю, бо це ж не секрет. А він як спалахне та як почне лаятись! Аж Шафранець виглянув на балкон — подивитися, хто це так кричить. Повір мені, я пошкодувала, що заговорила до нього. А ще хотіла його кавою почастувати... Ні, він нехороший хлопець.

У четвер увечері Агнешка з Вітком і Генем красили яєчка, коли це до кухні вбігла схвильована, засапана, червона від поспіху медсестра.

— Пімпуся не бачили? Не прибіг сам? — спитала вона, роздивляючись на всі боки. — Не чули його в дворі?

— Ні. Ви ж його повели прогулювати. А що? — допитувались діти. — Зірвався з повідця?

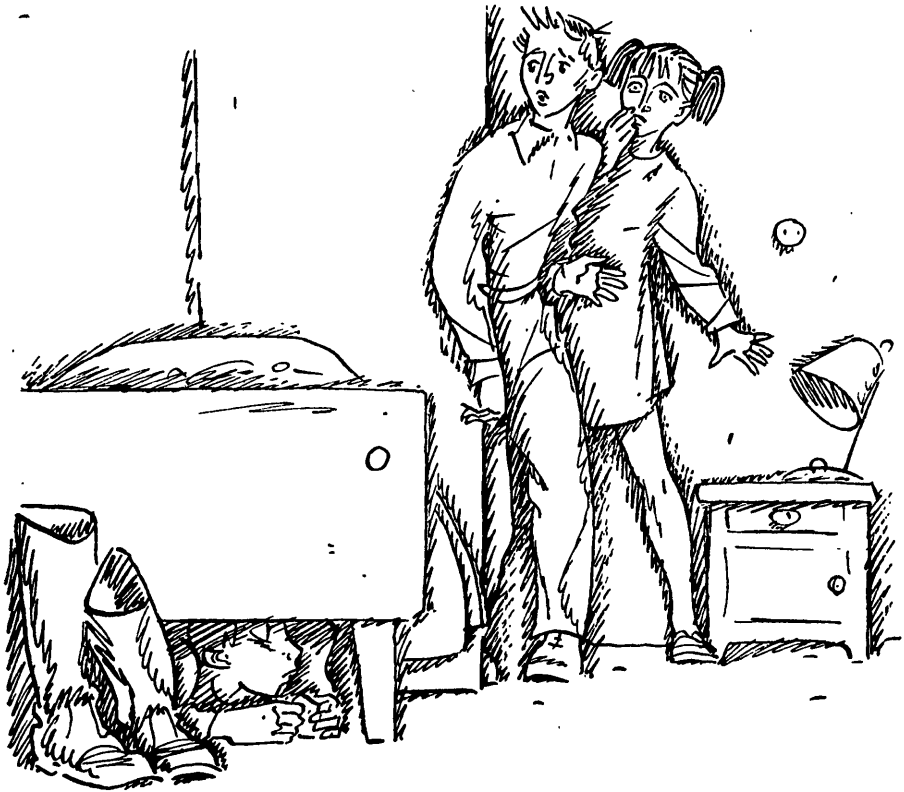
— То я сама його спустила, щоб трохи побігав по траві. Спинилась, бо зустріла знайому, яка вернулася з санаторію. Ну, може, хвилин зо дві ми з нею постояли, оглядаюсь — Пімпуся нема. Як у воду впав! Кликала його, кликала — немає й сліду. Я подумала, що він тут... О боже! Його, напевно, вкрали! Такий гарний песик!..

Пані Анеля, яка завжди була мужня, енергійна, завжди вміла відразу знайти найкращий вихід, зараз стоїть безпорадна, тремтяча, і буйні сльози котяться по її рожевому виду.

Геть усі допомагали шукати Пімпуся. Було ще видно, тож заглядали в кожен закамарок, кликали — надаремне. Правду сказала пані Анеля: як у воду впав.

— Навіщо мені свята? Тепер мене ніщо не тішить, — сказала другого дня Піотровській прибита горем медсестра. — Як увійду в кімнатку, то наче там покійник. На обидва святкові дні я взяла собі додаткові чергування. Не хочу лишатися вдома! Не хочу нічого готувати! На роботі хоч не думатиму про своє нещастя.

— Може, Пімпусь ще знайдеться, — втішала її Піотровська, сама не дуже-то ймучи тому віри. — Біда приходить, звідки її й не ждуть, — вела вона далі. — Он з Міхалом теж... Цілими днями пропадає хтозна-де. Вигляд, як у волоцюги, — замурзаний, обшарпаний, брудний. Не можна ж його так покинути, вже хоч би заради Черніка. В неділю запрошу до нас на сніданок Агнешку, хай би прийшов і він. Але як його піймати? На ніч вертається, досвітком кудись зникає...

Вранці у великодню неділю Міхал заспав. Збудила його Піотровська. Стоячи біля ліжка, вона кілька разів торгнула його за плече.

— Міхале, Міхале, прокинься! Хропеш, аж луна йде. Міхал розплющив очі.

— Вставай, одягайся і приходь до нас на сніданок.

— Не хочу! — буркнув він і повернувся спиною до Піотровської. Та й не сподівалась нічого іншого і тому не образилась.

— Ну, ну, не змушуй себе припрошувати. Ти ж до сусідів ідеш. Якби дядько був, ви б прийшли удвох. Дядько щороку заходить до нас на крашанки.— Вона почекала ще трохи і додала:— Вітек по тебе прийде.

Коли двері за нею зачинились, Міхал схопився з ліжка мов опечений. Швиденько вдягнувся, абияк прикрив постіль, весь час розмірковуючи, як би непомітно вислизнути з дому. Та було вже запізно. Коридором снувала Агнешка, дріботів Геньо, Піотровський виходив у двір. Міхала могли углядіти з вікон, з балкона.

Що робити? Він нізащо в світі не хотів ні з ким розмовляти. Не хотів, щоб його бачили і кликали.

З почутих крізь стіну розмов хлопець довідався, що медсестра пішла на цілий день, а Шафранців забере до себе якась знайома. Піотровські йдуть у гості до родичів. Напевно, візьмуть із собою й Агнешку. В хаті буде порожньо — буде спокій. Нарешті!

Вітек стукає в двері. Ніхто не озивається. Він натискає ручку і входить — нікого.

— Утік? Агнешко, Міхал утік! Його вже нема!

— Нема? Шкода, що ми не встигли!— В голосі Агнешки бринить ширій жаль, коли вона докірливо говорить Віткові:— Бачиш, треба було раніш прийти, я ж казала, а ти возився...

— Я не возився, я вже був готовий, але... Не розумію... І знаєш, Агнешко,— каже, ніби вагаючись, Вітек,— це недобре, що він так зникає на цілий день.

— Атож... У всіх сьогодні свято, всі мають смачний сніданок, а він?

— Але не тільки це... Щоб він, бува, не злигався з якоюсь босотою...

— Якою босотою?

— Не знаєш! Мало у Варшаві усяких таких? Спекулянти. Жульмани...

— Е, це не для нього,— переконано заперечила Агнешка.— Можеш бути спокійний.

— Ти певна?

— Абсолютно. Міхал хлопець розважливий, практичний. Адже він має здібності до точних наук. У нього точний розум. Він на підмову не дасться...

— Може, й так,— міркує вголос Вітек.— Міхал час-

то каже: «Що ти з цього матимеш?» І, знаєш, він такий здібний, що мене аж заavidки беруть. От побачиш, тепер його твори будуть найкращі, він уже наламав руку. Але чому ти його так хвалиш? І вчора перед татом, і сьогодні...

— Вас тільки по смерть посилати! — бурчить Піотровська. — Де Міхал? Ідїть уже!

— Його немає, мамусю. Втік!

— Втік? Не може бути! Ви бачили?

— Ото ж бо й є, що не бачили, — зітхає Агнешка. — Я б його не пустила, але, коли ми прийшли, його вже не було.

— Шкода, — із щирим жалем каже Піотровська. — Та йдїть лишень, усе вже наготовлено.

Почувши, як грюкнули двері, Міхал розпростує затерплу в незручній позі руку. Добре, що він прибрав і під ліжком. Скільки тут було пилюки! Від неї він почав би чхати чи кашляти, і його б відразу знайшли... А Вітек базіка! Мало не вибовкав таємницї!..

Та зате Агнешка! Такий замірок, нема на що глянути, а, виявляється, розум має. Таки має! Наскрїзь його бачить! Міхал ніколи не був про себе такої високої думки. Якби Агнешка сказала це при ньому, він би подумав: підлизується. Але так... «Точний розум» — це ж який? Мабуть, кращий, ніж не точний. Як, скажімо, точний годинник, точна вага, точна міра.

Та й сама Агнешка — треба це визнати — змінилась. Коли приїхала сюди кілька місяців тому, видавалась не такою. А тепер порозумнішала. Ще й як!..

Міхал тихенько, обережно вибирається зі своєї схованки. Тепер уже ніхто не прийде. Скидає черевики й залазить під ковдру. Йому знов хочеться спати...

Коли він прокидається вдруге, вже без нічної допомоги, в усій квартирі панує тиша. Тепло, сонце припікає у відчинене вікно, і Міхал, розіпрїлий, відкидає ковдру.

Друга година дня. Всі, напевно, вже давно пішли, але Міхал про всяк випадок підходить до вікна і обережно виглядає з нього. У Шафранців балкон зачинений — певна ознака, що їх немає вдома. В медсестри вікно закладене штабою — те саме. Не видно навіть голубів,

мабуть, полетіли до річки чи кудись поховалися від сонця.

Не чути звичного гурчання автобусів і безупинного гримотіння трамваїв перед в'їздом у тунель — свята...

Дається взнаки голод. Міхал іде до кухні, щоб поставити на газ чайника.

У ванній кімнаті мимохідь поглядає в дзеркальце і не впізнає себе: невже це він?..

Скупався, зачесався, надів чисту сорочку і трохи підбадьорився. Сів снідати. Кров'янка мамі вдалася, як завжди... Чимало прислала... певно, вітчим не бачив... А може, бачив? Може, згоден був на все, аби тільки Міхал не навертався йому на очі?..

Але щоб мама?.. «Зоставайся на свята з дядьком»... З дядьком!

Цікаво, чи є ще хоч одна душа, що так святкує, як він? Одним один як палець. Ех, краще про це не думати. Треба перемогтися і ні на кого більш не покладатись, а тільки на самого себе. Мамі, коли приїде за два тижні, теж ані слова. Еге ж, йому тут було дуже весело. Він хоче назавжди лишитись у дядька, і крапка. І влаштувати все так, щоб мама ні на хвилину не zostавалася сама; при ньому ані Піотровська, ані пані Анеля не стануть розказувати. І мамі навіть на думку не спаде, що на свято, це чудове весняне свято він тут сам-самісний, мов той собака...

Заглиблений у ці гіркі роздуми, Міхал походжає по всій квартирі. Зазирає за завіску до Шафранців і бачить на комоді тарілочку з крашанками. У Піотровських стіл застелений білою скатертиною, а посередині паска, заклечана зіллям. У вчительки — нічого вартого уваги, тільки балкон розчахнутий, мабуть, Агнешка забула зачинити...

Хлопець стає біля дверей; на балкон не виходить — хтось із сусідів, вертаючись додому, може вгледіти його здалеку. Хоч днина така гарна, гуляючих мало, бо зараз пора, коли всі сидять за столом. Випивають, закушують.

— Свято! — каже з гіркотою Міхал — і аж відсахується з остраху, бо поряд, перекинувши низенького ослінчика, на якому сиділа, зривається на ноги не менш наполохана Агнешка.

— Ох, і злякалася ж! — уже сміється вона.— Я була певна, що нікого немає вдома.

— Я теж так думав,— пояснює збентежений хлопець.— Зайшов сюди, бо хотів виглянути на вулицю.

— Так, звідси видно мало не всю набережну. Іди на балкон, будь ласка. О, Міхале, може, ти мені щось порадиш: подивись, поруччя таке іржаве, гидке. Як його вичистити?

— Вичистити? — розмірковує Міхал.— Можна протерти шкуркою, але це багато роботи. Та й навіщо? Ви ж незабаром виберетесь.

— Це так, але ціле літо, напевно, ще пробудемо тут. Коли ще пеларгонії виростуть і хоч трохи його закриють, а зараз на нього страшно дивитись.

— Під сходами, що ведуть у двір, стоїть відро з фарбою, якою пані Анеля в себе мазала... Можна побилити балкон, й іржі не буде видко.

— Чудова думка! — зраділа Агнешка.— Увесь балкон стане ясний, кремовий. Тільки чи вона вже не потрібна? Я запитаю.

— Але вона не тривка. Кілька дощів — і всю фарбу змие.

— Поки змие, буде гарно. Слухай, а ти не голодний? Піотровська дала мені стільки печива! Пригощайся, будь ласка!

Агнешка тримається і частує так невимушено, що Міхал не дає себе довго просити. На хвилю виходить і вертається з покрайною кров'янкою на тарілці.

— Покуштуй — домашня кров'янка. Добра. А Піотровські не взяли тебе з собою? — питає він трохи згодом.— Чи ти сама лишилась?

— Я не схотіла йти. Навіщо? Вони там серед рідні, тільки я одна між ними чужа. І я залишилася. Почитала, подивилась на вулицю. Така гарна погода...

— І тобі не... нудно? — Міхал подумав: «не прикро», та несамохіть сказав інакше.

— Анітрохи. Я люблю бути сама... Краще вже бути самою, ніж бачити, що ти заважаєш.

— Атож,— підтакнув Міхал, але зараз підозріливо глянув на неї.

— Я... я сказала про себе,— похопилась Агнешка і аж зашарілася з ніяковості.— Бачиш, там, у Жешуві, не соромилися щоразу це мені показувати.

— Ти ж була в родичів?

— Еге, у родичів, але...

— Ти давно без батьків? — наважився спитати Міхал.

— Маму я не пам'ятаю зовсім, знаю її тільки з фотографії. Виховувала мене бабуся. Кілька років тому і вона вмерла. Я була вже велика, і ми с'як-так давали собі раду. Було зовсім добре... Поки тато...

— Оженився?

— Ні... не оженився...

Агнешка мовчить, Міхал не насмілюється питати. Спущені довгі вії кидають тінь на ледь зблідле личко дівчинки, яка закушує губу і мужньо бореться з хвилюванням, що поїняло її. Нарешті стиха, стримано починає розповідати...

За найвідповіднішу для звірянь пору звичайно вважаються присмеркові години, вечірні сутінки, що приховують вираз очей, тремтіння вуст, зрадливий слід сльози.

Тим часом тут, на балконі, обхопивши руками коліна і спершись на них підборіддям, Агнешка при яскравім деннім світлі розповідає Міхалу, що присів навпочипки поруч неї, про ті тяжкі й гіркі сторони життя, з якими вона вже встигла зіткнутись.

Фрази короткі, уривчасті. Слова скупі. А проте Міхал, той самий Міхал, про якого ще зовсім недавно казали, що в нього немає уяви, що він товстошкірий, — усе розуміє мало не з півслова і домальовує в думці те, чого вона не договорила.

— Я зосталася сама... всі відсахнулись... Я зненавиділа. Всіх зненавиділа!.. У тих, де я була... на кожному кроці... Це щастя, що тьотя мене забрала...

Агнешка уриває розповідь і довго мовчить. Міхал, спираючись спиною на стіну, не дивиться на дівчинку; він радий, що й вона розкаже, втупивши очі вдалину... Так легше...

Через якийсь час Агнешка продовжує свою сповідь — так, мабуть, слід це назвати, — але тепер говорить спокійніше. Найгірше Міхал уже знає.

— От ти колись сказав: «Ти в тітки за служницю». — Обличчя Міхалу заливає гарячий рум'янець. — У

першу мить мені стало дуже боляче, а потім я подумала: «Ну то й що? Нехай це називають, як хочуть. Коли б я не могла хоч чим-небудь віддячити тьоті, мені, напевно, було б гірше».

— Я б хотів заробляти,— зітхає Міхал, чимдалі краще розуміючи Агнешку.— І ти казала про це, пам'ятаєш?

— Еге. З нового навчального року спробую знайти платні уроки. Гжибовський мені вже обіцяв. Ти з математики теж міг би...

— Ні, це не для мене. Треба вміти пояснювати. Я мушу знайти щось інше. Може, в новому будинку буду носити мешканцям молоко або вибивати килими, натирати підлогу, мити вікна. Я все вмію.

— Ось бачиш! — зраділа Агнешка.— Завжди можна знайти якийсь вихід. На осінь квартири, напевно, будуть готові?

— Пітровські, здається, вже навіть оглядали й вибирали собі. Ти була всередині?

— Ні.

— То, може, підемо? Подивимось на однокімнатні квартири. Дядькові дадуть однокімнатну.

— Тьоті теж. Ходім...

На будову дістатись було нелегко. Дорогу захаращували стоси цегли, дощок, мішків з цементом. Але Міхал спритно пробирався вперед серед цього хаосу, ведучи за собою Агнешку.

Коли раптом до їх слуху долинув ледве чутний писк.

— Пацюки? — злякалась дівчинка.

— Пацюки? А що їм тут їсти — цеглу? — знизав плечима Міхал і прислухався. Писк повторився раз; другий. — Цуценята, чи що?..

— А може, це Пімпусь? — скрикнула Агнешка.

— Звідки тут візьметься Пімпусь? Сидить, напевно, в пані Анелі під ліжком і хропе.

— Так ти не знаєш, що він пропав? — здивувалась Агнешка.

Ні, Міхал вперше про це почув; він одразу почав кликати собаку, ідучи на голос.

Так, то був Пімпусь! Песик сидів у глибокій ямі від вапна. Але на що він став схожий! За кілька днів вимушеного посту черево, що раніш звисало до самої землі,

поменшало, він кульгав на одну лапу. Пімпусь жалібно скімлив і, побачивши друзів, хоч слабо, але все-таки закрутив хвостом.

Витягти його було важко. Міхал приніс дошку, спустив її в яму, але Пімпусь, хоч як старався, щоразу безсило зсувався з неї. Тільки коли Міхал приробив на кінці дошки кілька поперечних щаблів, Пімпусь уперся в них, і друзі обережно витягли його з ями.

— Ой, у нього на шиї мотузок! Бачиш? — скрикнула Агнешка.

— Мабуть, хтось його вкрав. Він перегриз прив'язь, — сказав Міхал, оглядаючи обривок. — Розумний собака — втік і побіг додому. Певне, через щось перечепився і впав сюди, бідолаха.

Пімпусь так знесилів, що не міг іти і що кілька кроків лягав. Тоді хлопець узяв його на руки і поніс, промовляючи такі ніжні слова, яких Агнешка ніколи не сподівалась почути від Міхала.

Вони нагодували собаку молоком з булкою, дістався йому й шматочок кров'янки. Агнешка намагалася зчистити з нього вапно.

За цим ділом їх застали Вітек і Геньо, що повернулися з гостини.

— Пімпусь знайшовся! Пімпусик! — щиро зрадівши, загукали вони. — Де він був, що робив?

— Впав у яму на будові, — почала Агнешка, — насилу його Міхал...

— Ще чого! — зненацька розсердившись, крикнув Міхал. — Не я! І щоб ні слова!

— Міхале, Міхале, — заспокоювала його Агнешка, — як це...

— Отак, і вухо від оселедця! Розумієш?

— Ні, не розумію, — знизала плечима дівчинка. — Голвне, що пані Анеля перестане журитись.

А поки що тішились і Піотровські, і Шафранці, які теж прийшли вже додому. Пімпуса любили, він-бо нікому не заважав, а горе медсестри всі бачили і розуміли. Вітек ні на крок не відходив од Міхала — вечеряти мусять усі разом.

Агнешка пошепталася з Піотровською і заходилася опоряджати стіл у своїй кімнаті. Піотровський допитувався, де знайшли Пімпуса, дивуючись із ухильних відповідей Агнешки. Правду відкрив Геньо.

— Пімпка знайшов один хлопець, який живе у нас. І витяг його, але Агнешка мусить казати, що це не він, бо він її наб'є! — пошепки пояснив малюк батькові.

Вечеряла молодь в Агнісі. Міхал цього разу вже не відмовлявся. Він приніс великий шмат кров'янки та дві помаранчі і поділив усе на чотири рівні частини, бо Геньо того дня теж був залічений до молоді і цілком оцінив цю високу честь.

У пані Анелі, видно, очі були, як в Агнешки, на мокрому місці: вона знов плакала, але тепер уже з радості.

«Нащо вона мені це сказала? Нащо? — Міхал уже вкладається спати, але в голові йому все ще роїться стільки питань, стільки думок.— Хотіла натякнути, що я тоді повівся, як... як...»

Він не може добрати досить гострого слова, щоб засудити свій вчинок. Дивна річ: тоді його образило слухне Віткове зауваження. Хіба він не сказав про Агнешку правду, щиро правду?

А сьогодні на саму згадку про це йому стає жарко від пекучого сорому, і він скидає з себе ковдру. Змінилося щось?..

О, так, змінилося!.. Змінилось... У конверті був ще один листочок — до дядька. Мама щиро дякувала, що дядько всі витрати взяв на себе і за Міхала не треба ані гроша, ані чоґісінько...

Щастя, що про це ніхто не знає! Мабуть, таки не знає. Він сам перший раз витяг із конверта тільки один аркушик, а другого не помітив. А що, як?.. Що, як доскіплива пані Анеля... І одного дня скаже йому: «Ти живеш у дядька з ласки!..»

Міхал аж стискує кулаки, аж зуби зціплює міцно-міцно...

Агнешка теж не спить. Вона сидить на порозі відчиненого балкона. Ліхтарі на тому березі Вісли так гарно віддзеркалюються у воді. Спалахують неонові вогні, червоніє величезний завислий у повітрі напис над входом до зоологічного саду, коли-не-коли прогрімить по мосту трамвай.

Дівчинка думає про себе і про інших. Попервах, після приїзду, вона почувала себе в цій квартирі, ніби в

театрі. Що не кімната — то інша вистава, інші актори й стільки нових спостережень! Вона теж радо прийняла свою роль.

Агнешка почувала себе набагато старшою від обох хлопців. Що вони знали про життя?.. Вітек здавався дитинним і наївним. Задерикуватий і товстошкірий Міхал смішив. Це саме він «підскакував, як кит на шпильці», щоб викликати до себе повагу, щоб їй, боронь боже, не схотілося ними верховодити.

Згодом, коли зі слів тітки, медсестри та Піотровської потроху вималювалося Міхалове становище, дівчинка була вражена: як все це схоже на те, чого зазнала вона сама! Кілька днів тому вона стала свідком розчарування, яке спіткало хлопця. Агнешка його розуміла. О, ніхто не міг зрозуміти Міхала краще, ніж вона.

Розуміла Агнешка й те, що, крім розчарування, Міхал почував і сором, і острах перед сусідами: чи не візьмуть, бува, його на глум. Так поривався додому, а матері він, виявляється, зовсім не потрібний!

Йй довелося зазнати куди більшого сорому...

Коли б не втекла до Варшави, хто знає, що б з нею досі сталося...

Тому вона розуміє Міхала. Тому, прагнучи допомогти хлопцеві, розповіла йому про себе.

На другий день свят дингус¹ найперше влаштувала погода. Рано-вранці над містом пронеслася коротка гроза, після якої ще більше зазеленіли газони й кущі. Видно було, що от-от порозпукуються всі бруньки.

Шафранець мугикав куяв'яка: йому пощастило обіляти пані Анелю.

¹ Дингус — обряд обливання водою.

Брати Піотровські, яких батько покропив ще в ліжку, відігрались на Агнешці, котра нічого не сподівалась. Тепер уся трійка чатувала за дверима на Міхала. Але той замкнувся у себе і не збирався вискакувати під додатковий душ.

Міхал вибрав момент, коли друзі вийшли на сходи, а тут іще почув, як Геньо кличе їх з двору, і вже не мав сумніву: тепер можна безпечно прослизнути в кухню.

Але то був заздалегідь обдуманий маневр: Вітек і Агнешка хлюпнули на нього водою, перше ніж він встиг утекти. В коридорчику пані Анеля добавила й собі і до сліз сміялася, побачивши, як сторопів Міхал, що зовсім не чекав нападу з цього боку.

До обіду, поки обливалися, а потім витирали воду, було весело й гамірно.

Лише Піотровська з самого ранку мала вигляд невдоволеній і похмурій. Пані Анеля, помітивши її кислу міну, занепокоєно спитала:

— Чи вам часом у гостях щось не завадило?

— Ви як у воду дивились! Я взагалі шкоую, що ми туди пішли. Цілу ніч мені боліла печінка. Отут,— показала,— це ж печінка, правда?

— Але як таке могло статися? Ви ж завжди кажете, що сестра так добре готує, така господиня!

— Атож, господиня, коли повна скриня! Чого-чого там тільки не було: індик, і шинка, і печеня. А шоколадний торт, наче з цукерні!..

— О-го-го! Бенкет, як на весіллі!

— Добре мені весілля! — махнула рукою Піотровська.— Нічого мені не смакувало. Я наче отруїлась, хоч правду кажучи, все було приготовано чудово. Але якби ви чули ці нарікання, бідкання!..

— Там щось сталося?

— Нічого не сталося. Така вже в них поведенція. Чоловік мій навіть не дуже-то хотів іти до них, казав: «От побачиш, будуть скиглити». Але ж це моя єдина сестра, як же в таке свято її не відвідати? Запрошували нас справді широко. Та й мені було цікаво, як там у них,— вони ж одержали квартиру.

— Нову? Від квартвідділу? — з інтересом спитала пані Анеля.

— Ні, кооперативну. Адже швагер спеціаліст, на бу-

дівництві дуже добре заробляє. І премії одержує, і по-наднормові.

— Хороша квартира?

— Чудова! Дві кімнати, велика кухня і гарний балкон. Просто на парк. Ах, коли б ми таку одержали, я б не знаю як раділа!.. А швагер весь час кислий, мов оцту хильнув. Ім, мовляв, так важко!

— Важко? А такі пишні свята?

— От і я не витримала. «З того, що на столі, не видно, щоб вам було важко»,— кажу. А сестра як заведе: і що нічого не можна дістати, і що вона в чергах настоялась, і що така дорожняча. Повірте, мені шматок не ліз у горло.

— Ой люди, люди нерозумні — не вміють удовольнитись тим, що мають,— хитала головою медсестра.

— Діти в неї здорові, чоловік роботящий, віддає їй все до останнього гроша...

— І в тебе діти здорові, і я тобі віддаю все до гроша,— жартівливим тоном озвався Піотровський.— А квартиру незабаром одержимо. Нема чого заздрити Анджейчикам.

— Де нам до них! Я й не думаю рівнятись! Там і нові меблі, і телевізор, і холодильник,— перелічувала Піотровська, яка, очевидно, не могла забути гостювання в заможної сестри.

— ...і самокат на шинах,— із захватом додав Геньо.

— А ми, сину, замість самоката купимо мамі пральну машину! Будеш крутити віджимачку?

— Що там мріяти про пральну машину...— почала Піотровська, але чоловік перебив:

— Можеш не мріяти, вважай, що вона вже стоїть у твоїй новій кухні.

— Як? Звідки?..

— А бач! Хоч я працюю і не на будівництві, мені теж коли-не-коли капне премія. Ця — за п'ятнадцять років роботи. Одержу на Перше травня. Пральну машину я вже замовив.

— Справді?! — скрикнула Піотровська, аж спалахнувши з радості. Проте зараз же заявила: — Але холодильник я повинна мати! Без холодильника взагалі... ось хай пані Анеля скаже:— хіба це життя?..

— Ви чуєте? — сміявся Піотровський разом з

медсестрою.— А коли буде холодильник, а в ньому ще й смажена курка, тоді ти почнеш скиглити?

— Ні,— рішуче заперечила Піотровська,— скиглити не буду. Я й зараз не скиглю, хоч і могла б... Пані Анеля добре знає, як важко нам буває звести кінці з кінцями... Та наріканням добра не наживеш.

— Хіба що камінь у печінці! — докинула медсестра.

— Тьху, тьху! Бодай не наврочити! Аби тільки здоров'я було, а цю біду ми вже якось перебідуємо...

По обіді троє друзів з дозволу Віткових батьків пішли в кіно.

«Білий каньйон» справив на них велике враження, і, хоч кожен сприймав фільм по-своєму, всі погодилися, що він «класний». Міхал висловив навіть бажання подивитись його ще раз.

У Піотровських були гості. Вітек, зрадівши, утік до Міхала. Незабаром туди заглянула Агнешка й запросила до себе на балкон.

Вечір був тихий, теплий. Після ранкової зливи дужче запахло весною.

Агнешка сидить у своїй улюбленій позі: навпочіпки, спершись підборіддям на коліна. Дивлячись на синю смугу річки, вона все ще думає про героїв фільму. Йй дужче сподобалась ота друга дівчина: скромна, не така вродлива, не така показна, але...

Міхалу стоїть перед очима напрочуд гарна худоба. І отой чортяка, дикий скакун, якого так нелегко було приборкати, та інші коні, і верхові, і запряжені... А стада корів, таких здорових, одразу видно, що породисті!

Вітек, певно, найшвидше звільнився від чарів фільму, бо думки його зовсім несподівано полинули до школи.

— А про оті «зелені рукавички», що нам загадано писати твір, я нічогосінько не можу придумати.

— Зелені...— зітхнула Агнешка,— це, певне, щось пов'язане з надією.

— Чому? — не зрозумів Міхал.

— Бо зелений — це колір надії. Мабуть, тому, що навесні, коли зелень найбуйніша, найкрасивіша, все... ніби криє в собі якусь обіцянку. І кожна людина сподівається, що влітку з нею трапиться щось приємне, хороше...

— Так, надія — річ важлива.— згоджується Міхал.—

Дядько не раз казав, що коли б не надія на нову квартиру, він і книжки в ошадкасі не завів, та й взагалі...

— У кожній людині живе якась надія,— спроквола говорить Агнешка, вертаючись думкою до фільму.— Ви знаєте, мені дуже шкода того ковбоя, що стільки років працював на фермі, так старався, мабуть, думав, що ця вродлива дівчина вийде за нього заміж...

— А вона не хотіла,— підхоплює Міхал.— Тільки згодом, коли Грегорі Пек її покинув, вона вже, мабуть, помирилася з отим негарним, правда? Адже він теж був сміливий!

— А як Пек осідлав того диявола! — згадує Вітек.

— Тільки дурний, що не дозволив нікому казати,— дивується Міхал.— Я б не втерпів! Сів би на цього чорта й проїхав під балконом. Наречена зразу б змінила свою думку про нього. А він — ні слова. І коли тому дав гарту, теж, напевно, ніхто не довідався. Так навіщо все це?

— А може... може, для нього було важливіше, якої думки він сам про себе? — стиха, замислено каже Агнешка.

— Це так важливо? — кидає Міхал.

Довго-довго на балконі панує тиша. Кожен по-своєму шукає відповіді на це питання.

Згодом розмова точиться про всякі інші справи, далекі від «Білого каньйону». І тільки в ту хвилину, коли вони вже залишають балкон, Міхал без жодного зв'язку з попередньою темою каже:

— Надія, надія! Сподівався, плекав надію, радів, а тут раптом — геп! Дістав по голові так, що в очах аж каганці засвітились. Вуха від оселедця — оце тобі й уся надія! І крапка.

Агнешка швидко повертає до нього обличчя, а він так само швидко додає:

— Я, розумієш, кажу про фільм. Про того ковбоя, який плекав надію. І що це йому дало? Нулик-бублик-пшик. Ну, ти згодна, чи як?

Вона не відповіла, тільки, дивлячись йому просто в вічі, заперечливо похитала головою.

Агнешку поніс кінь, достеменно схожий на отого чорта з кінокартини. Вона ледве трималася в нього на спині. Міхал догадувався, що дівчину поймав жах, хоч обличчя

її не було видно. Обидва вони з Вітком мчали за нею, але їхнім коням було далеко до Агнещиного скакуна.

Швидше, швидше! Якщо вони не наздоженуть, якщо не спинять шаленого румака, той скине Агнешку на скелі, на каміння, по якому цокотять підкови трьох коней. Тоді смерть неминуча.

— Держись! Держись за гриву! — кричить щодуху Міхал, але чуває, що ворожі сили стали на перешкоді, якийсь тягар налягає йому на плечі і стягує з сідла.

— Держись! — через силу хрипить він і... розплющує очі.

— Міхасю! Та збудися ж нарешті! — каже мати, схилившись над його ліжком.— Снилось щось? Я тебе аж за плечі торсала — ти ніяк не міг прокинутися. Сину!

А Міхалові тільки тепер здається, що це сон. Звідки тут взялася мама? Як увійшла в кімнату? Ще ж так рано. В усій квартирі тихо, а дядьків годинник, що його він повісив над своїм ліжком, показує п'яту годину.

— Хто вам відчинив? — питає Міхал, кліпаючи очима.

— Ви всі спите, наче вбиті.— Мати скидає пальто й черевики, мабуть, незручні, бо з полегкістю вступає у витягнуті з-під дядькового ліжка капці.— Що вже я стукала, стукала. Врешті мені відчинила якась дівчинка з учительчиної кімнати. А де ж дядько? Не прийшов ночувати?

— Ні,— коротко відповідає Міхал. Нехай мама трохи похвилюється.

— Боже, боже! Мабуть, з друзками святкує. А обіцяв, що вже не буде! І от маєш! Що та горілка з людьми робить! — тихенько бідкається мати, раз у раз оглядаючись на двері від Шафранців і другі — в коридор.

— Ніяка не горілка. Чого ви, мамо, хочете від дьдька?

— Не горілка? То де ж він? На роботу ще рано. Та й ти ж сказав, що він не прийшов ночувати.

— Не прийшов, бо поїхав на екскурсію. У Чехословаччину.

— У Чехо... Чехословаччину? — на обличчі її відбилися zarazом подив і переляк, що дуже потішило Міхала.— Коли?

— У середу,— сказав він підкреслено байдужим тоном і навіть очі приплющив, ніби збираючись знову заснути.

На хвилю запало мовчання. Мама; певно, була збен-тежена, та невдовзі почала швидко, хоч так само тихо, оповідати:

— Я хотіла приїхати перед святами. Щось мене тягло: їдь та їдь! Але ти сам знаєш: роботи в хаті поверх голови, хоч я не можу поскаржитись, він мені тепер у всьому помагає. Знаєш, після цього нещастя...

— Якого нещастя? — перебиває Міхал.

— Ну, після того, як він попав під трамвай. Майже зразу по твоєму від'їзді. Дядько тобі не казав? Я писала в листі, та він, либонь, не хотів, щоб ти хвилювався. Ой, як же мені було важко! Все лягло на мої плечі. Кілька місяців він зовсім не працював. Зараз влаштувався помічником двірника в житлових будинках, недалечко від нас. Добрі люди помогли. І якось одминивсь — не п'є. В хаті, на подвір'ї, на городі усе чисто робить — ніби інший став чоловік.

Міхал крутнувся так, що аж ліжко зарипіло.

— А кролі? — муркнув.

— Що вже тепер кролів згадувати! — махнула рукою мати. — Котрі од морозу не пропали, тих ми поїли. Дівчатка аж світяться обидві. Я одна робила, а їдців четверо — він навіть допомоги ніякої не одержував: якраз за кілька днів перед тим його звільнили з роботи за пияцтво... Ох, тяжка була для мене ця зима, тяжка. Єдина втіха, що ти тут у дядька...

— З ласки, — докинув Міхал.

— З якої там ласки? Це ж мій рідний брат, єдиний брат. Колись я йому допомгла, тепер — він мені. Тоді зразу відписав, щоб я за тебе не турбувалася, що все бере на себе. І трохи грошей кілька разів прислав. Хороший брат... Тепер нам легше, куди легше...

Вона сказала «легше», а сама зітхнула тяжко, глибоко. Міхал це зауважив.

— ...Але щоб ти приїхав на свята, вітчим нізачо не згоджувався. Що вже я напросилася, налагалася, і обидві малі теж, аж плакали. А він: ні та й ні! «Або він, або я!» — оце тобі й уся розмова.

— Або він, або я! — мстиво повторив Міхал, думаючи про порожні, а може, й зовсім розвалені клітки для кролів та вітчимове «господарювання».

— Атож. Сам бачиш — на свята ніхто б не мав спокою. Він нахвалявся, що піде й нап'ється. Може б, і

пішов, якби ви погризлись. А без цього б не обійшлося. Після отого нещастя, що я казала, він кульгає — в нього перебита нога. Ну, і встидається. Хоч і словом не захопився, та я знаю: він боїться твого язика. А ти б не стримався, і замість свята було б пекло в хаті. Вітчим пішов би й напився і знову позбувся б роботи. А на кому б окошилось? Ти ж не маленький... Розумієш...

— Розумію, розумію,— в'їдливо повторив Міхал, навіть не стараючись нічого зрозуміти.— Ну, то ви мали спокій на свята, і крапка.

— Який там спокій,— зітхнула мати,— я про тебе весь час думала. І щоночі погані сни мені снились... Коли б я була спокійна, то не летіла б, як дурна, серед ночі, не спавши, аби тебе побачити. Я ж сьогодні мушу встигнути на фабрику на вечірню зміну.

— Нічого було вам приїздити,— з жорстокою відвертістю каже Міхал.— До чого це?

Тільки зараз мати помічає, тільки зараз до її свідомості доходить, як він з нею розмовляє: слова і тон, яким ці слова сказані.

— Міхале, ти що?.. Я думала, ти спросонку такий чудний, але ж досі вже розбуркався? Що тобі? Чи ти здоровий, сину? — і знов стривожено простягає руку до його чола.

— Здоровий,— буркнув він, відпихаючи материну руку.

— А як же на свята? Мабуть, Піотровські тебе запрошували?.. Бо отак без дядька... сам...

— Ну то й що? То я повинен був набиватись? У таке свято всім хочеться бути без чужих,— каже він значуще, з притиском. Мати думає про щось інше.

— Але ж, мабуть, почастивали тебе крашанкою, печивом? Дядько в них завше...

— Ну то й що, як дядько? — Міхал аж підводиться трохи на ліжку.— Ви б з мене жебрака зробили! А я не хочу нічиєї ласки! Мені нічого не потрібно! І нікого! Нікого! Ясно?

Після цього вибуху Міхал повертається на бік і затуляє рукою обличчя, бо не може дивитись на зблідле, злякане материне лице. Він не бачив її лише кілька місяців, а як вона змінилася! Схудла, змарніла, зігнулась.

Що вона тепер зробить? Покличе його? Збереться й

підє? На цю думку серце йому боляче стискається. Ні, краще хай би розсердилась і вилаяла. Аби тільки побула ще хоч трохи!..

Чути шелест. Міхал відводить лікоть, готовий схопитися з ліжка й загородити матері дорогу до дверей.

Але вона підходить до вікна і важко опускається на табуретку. Кладе на підвіконня руки, схиляє на них голову. Певне, дуже стомилася. Цю ніч зовсім не спала. У свята теж не знайшла хвилини відпочити. Міхалу добре відомі материні «святкові дні», до краю сповнені всякою хатньою роботою.

А наступна ніч — на фабриці. Дві ночі без сну, втомлива, незручна їзда сюди й назад тільки для того, щоб побачити, чи йому чогось не сталося, щоб провести з ним кілька годин.

«Сину! Синку!» — луною доносяться звідкись материні слова — перші слова, які він почув, збудившись од сну. А може, вона повторює їх знову?

Ні. Даремно Міхал напружує слух. Тільки знадвору долинає туркотіння голубів. Може, заснула?

Хлопець обережно, тихесенько встає й підходить до вікна. Бере маму на руки (яка легка, ще більш схудла) і зручно вкладає на дядьковим ліжку. Хай одпочине. До поїзда ще кілька годин. Накидає на неї ковдру. Ранок прохолодний, нехай мама зігріється. Дбайливо й ніжно вкутує її.

І раптом худенька рука обіймає його шию, а гаряче заплакане лице притуляється до його щоки...

Коли через якийсь час пані Ядзя розплющує очі, вона бачить, що син пораяється коло столу. Накрив до сніданку, гарно порозкладав на тарілках усе, що було вдома й що вона привезла з собою. Де він узяв скатірку? В брата вона ніколи не бачила ніякої скатірки! Загадка з'ясовується, коли в обережно відхилених дверях з'являється та сама дівчинка, що відчинила їй вранці. Дівча подає Міхалу цукорницю.

— Міхале,— шепоче,— я принесу примулу, постав посередині.

— Навіщо? Її ж їсти не можна.

— Зате буде красивіше.

— Згода, давай свою примулу!

Міхал помічає, що очі в матері розплющені.

— Мамо, пора вже вставати, сніданок готовий.

«Чи це він, її Міхал? Так, це він, але якийсь інший. Змужнів. Споважнів. Що ж у нім змінилося? Що?..» І мати весь час за сніданком, і потім по дорозі на вокзал, і навіть біля вікна в поїзді, який за хвилину відійде, пильно вдивляється в сина, ніби шукаючи в його зовнішності відповіді на своє тривожне питання. І хтозна-котрий раз запитує:

— Скажи правду — як тобі в дядька?

— О господи! — нетерпляче відказує Міхал. — Як може бути? Гарзд, і крапка.

— Ти став справжній варшав'янин, — зауважує мати, окинувши його критичним поглядом.

— А хіба що? Чим я гірший за людей? Лодзинський костюм уже вийшов з моди. Прощай навек! А це вбрання мені більш личить, еге? Я думав, мамо, що ви присилаєте гроші... Але я дядькові віддам, не бійтеся... Будьте спокійні!..

Мама щось каже, хоч поїзд уже рушає. Міхал біжить біля вікна і нагадує:

— Ви ж, мамо, пам'ятайте: оті двісті золотих — це тільки для вас! Тільки! Бо як ви на щось інше, то...

Мати вже, мабуть, до ладу не чує, що саме, але з раптового спалаху злості в очах, з руху міцно стиснутих кулаків бачить: це він, її Міхал, такий, як завше, — запальний, різкий, непримиренний, але, як і раніш, ладний день і ніч пильнувати, щоб її ніхто не скривдив, щоб вона сама, пам'ятаючи про інших, не забула про себе.

Агнешка показувала сусідам упорядкований, чистенько прибраний і пофарбований балкон.

— Що ж, вигляд дуже пристойний, хоч фарба довго не триматиметься, але, мабуть, до переселення лишилося вже небагато,— сказала пані Анеля.

— Братки гарно дібрані,— похвалив Шафранець.— Коли розростуться, в кожному вазоні в тебе буде клаптик садочка.

— У вазоні! Багато в тому вазоні виросте! — з сумнівом мовила пані Леонтина.— До війни в нас тут стояли ящики. Садівник міняв землю. То був не балкон, а суцільний букет. Всі, хто проходив мимо, заздрили. Пам'ятаєш, Франю, як ти любив жаркого дня посидіти тут у холодку. А тепер...

— Тепер панові Францішку проти сонечка, на балконі з двору, далеко корисніше,— швидко перебила пані Анеля.— Але скільки ти, дівчино, землі сюди натягала!..

— Мені Міхал помагав!

— Міхал? — здивувалася Шафранцова.— Але, мабуть, не задарма?

— Задарма.

— Та ми ж усі, відколи його знаємо, не раз від нього чули, що тільки дурень робить задарма,— докинула медсестра.

— Він тільки так говорить,— захищає товариша Агнешка.— А насправді Міхал зовсім не такий!..

— Останнім часом хлопець ніби трохи вгамувався,— зауважує Піотровська.— А тебе, Агнісю, треба похвалити: тут скрізь чисто, чепурно. В мене око пильне.

На вулиці перед входом показався листоноша і замахав конвертом.

— Лист пані Шафранцовій!

Подружжя Шафранців поспішило в передпокій. Вийшла й Піотровська. На балконі лишилися тільки медсестра з Агнешкою.

— Посидьте в мене хвилинку,— запрошує Агнешка.

— Але тільки хвилинку,— попереджає пані Анеля, зграбно, попри свою огрядність, сідаючи на підсунутий їй ослінчик.— На вихідний я собі щоразу даю слово хтозна-скільки зробити, і завжди не стає часу. Ти не знаєш, чому Міхалова мати так хутко поїхала назад?

— Вона поспішала, щоб устигнути на фабрику на вечірню зміну.

— І охота їй була приїздити на хвилинку. Що то мати. Міхал що-небудь розказував?

— Дуже мало. Взагалі відколи прийшов отой лист і пакунок, він якось притих.

— Піотровська бачила, що ти помагала йому приготувати сніданок для матері.

— Трошки. Він хотів, щоб усе було на столі, коли мати прокинеться.

— Мені подобається, що він піклується про матір. І таки справді трохи притих хлопець. Навіть Піотровська це помітила. Але то ненадовго, побачиш.

— Мені здається, що він змінився.

— Моя люба, всі б цього хотіли. Хай би стало трохи спокійніше. Я б, може, простила йому навіть те, що він не зносить. Пімпуса, хоч собачка нікому не заважає.

— Міхал не зносить Пімпуса?

— Та хіба ж він не сказав, що такого собаку — тільки на сало? І до цієї останньої історії теж, напевно, доклав рук, бо розізлився на мене. Совісті треба не мати, щоб знущатися з беззахисного створіння! Ні краплі совісті!..

— Ні, ні! — заперечила Агнешка. — Таж Міхал сам його знайшов і на руках приніс додому. Він заборонив про це казати, але... якби ви тільки бачили, як він його гладив, як жалував, що той так схуд...

— Ой, схуд! Зовсім на себе не схожий мій бідний Пімпусь! — розчулилась пані Анеля.

— А вчора я бачила, як Міхал підсовував йому під поріг шкурку з ковбаси і так ласкаво до нього говорив, та коли мене помітив, наче вітром його здуло, — розповідала Агнешка.

— Справді? — дивується медсестра. — Справді? — повторює ще раз і глибоко замислюється. — Що ж, може, він і не такий поганий...

Вітек і Міхал їдуть автобусом на Мокотув.

Міхал планував вирушити в цю мандрівку на другий кінець Варшави втрюх. На жаль, Агнешка відмовилась. Вона пообіцяла подрузі, що по обіді прийде до неї. Там її чекатимуть, не годиться ж підводити.

Ніякої переконливої відмовки Міхал придумати не зміг, а сказати напрямки, що краще відкласти поїздку на інший день, коли й Агнешка буде вільна, — посоромився.

Хлопці потрапили на одну з тихих зелених вулиць Мокотува, обабіч якої простяглися більші й менші садочки, а за огорожами з сітки та клумбами стояли невисокі будинки або окремі котеджі.

— Гарно тут, — сказав Вітек, розглядаючись довкола. — А куди ми йдемо?

— Побачиш.

Вони спинилися біля густо обплетеної живоплотом сітки. Мабуть, Міхал тут уже бував, бо відразу знайшов місце, де крізь рідке гілля видно було маленький старанно доглянутий садок.

— Бачиш дерево прямо перед нами? Це верба. Зветься плакуча, бо віти в неї звисають. Її, напевно, спеціально вирощували, розрослася в цілу альтанку. Бачиш лавочки під нею? О, і кріселко стоїть, мабуть, винесли з помешкання, я його тут іще не бачив.

— Ти тут буваєш? — запитав Вітек і насмішкувато додав: — Знову якась тітка?

— Вгадав, тільки не тітка, а дядько, і не мій, а Збишків, і не тут, а там, у самому кінці вулиці. Ми сюдою йшли, і Збишек показував, бо тут справді є на що подивитись. Он там, ліворуч, біля самого будинку, бачиш, — ставочок зроблено. У ньому ростуть такі квітки, як у справжньому ставку, бачиш?

Вітек витягав шию і розглядав рослини, що їх йому показував приятель.

— Тепер ходім до хвіртки. Звідти найкраще видно. Будинок як сірникаво коробочка. Ітимеш мимо — і не помітиш. А перед дверима завше сидить пес. Он він, бачиш? Напевно, старий. Зовсім не рухається. Збишек кричав і дражнив його, а собака й вухом не повів, навіть не гавкнув. Чудернацький пес, правда? На ведмедя схожий. Стривай... таж тут, коло дверей, ріс яловець... Ой! Згорів!.. Я бачив, кілька гілочок на ньому всохло, але нащо було його палити? Він був такий кучерявий! Яка дурниця! Ах, яка дурниця!..

— Слушно, — почувся зненацька голос позад них. — Але хто до неї додумався?

Обидва обернулися й побачили міліціонера в формі і з опущеним під бороду ремінцем кашкета — ознака, що він виконує службові обов'язки. Вітек злякався: а що як заглядати в садок не можна? Хоч нічого поганого вони не зробили. Міхал спитав:

— Це ви нам кажете?

— Вам, вам. Я питаю: чи не знаєте, хто додумався спалити цей куш?

— А звідки ми можемо знати? — знизав плечима Міхал. — Спитайте мешканців, — кивнув головою в бік будиночка, — ми тут не живемо.

— А де?

— Далеко! — недбало відповів Міхал, що, очевидячки, розгнівало міліціонера, бо він повторив суворіше:

— Я ж ясно питаю: де ви живете?

«Здурів Міхал, чи що? Сперечається з міліціонером», — промайнуло в голові Вітку, і він вирішив виправити становище:

— На Повіслі, вулиця Болесьть, 24.

— Обидва в одному будинку?

— Так. Навіть в одній квартирі. У нашому будинку взагалі лише́ одна. Я живу з батьками, а він — зі своїм дядьком.

— А тут що робите?

— Хіба цією вулицею не можна ходити? — визивно мовив Міхал. — Я дошки з забороною не бачив.

— Міхале, перестань, — утихомирював друга Вітек. — Ми прийшли, — пояснив він міліціонерові, — подивитися на собаку і садок. Мій товариш тут уже був і бачив цю альтанку під вербою і цього собаку...

— У суботу ви тут були?

— Ні, — рішуче відповів Міхал.

— Справді? — перепитав міліціонер і натиснув кнопку біля хвіртки.

Двері в будинку розчинились. На порозі з'явилася стара жінка в туго зав'язаній хустці і підійшла до хвіртки. Побачивши її, Міхал скривився і швидко зиркнув у бік вулиці. Проте рефлекс у міліціонера був ще швидший. Одною рукою він міцно взяв за плече Вітка, другою притримав Міхала.

— Спокійно, громадяни. Не робіть дурниць. Зараз усе з'ясується. Скажіть, будь ласка, — звернувся він до бабусі, — ви пізнаєте цих хлопців?

Старенька зсунула хустку з лоба і пильно подивилась на Міхала й Вітка.

— А хто їх знає... — промовила вона повагом, трохи шепелявлячи щербатим ротом. — Цього меншого я начебто не бачила. То були тільки більші хлопці. Як оцей другий. Здається мені, що його я бачила крізь фіранку. Кілька разів вони дражнили собаку, піском на нього кидались. Собака розумний, навіть не загавкав, тільки встав і перейшов на другий бік будинку, а я відчинила двері й присоромила їх, мовляв, негарно так робити. Але вони повелися дуже погано. Навіть не попросили вибачити. А один з них, такий високий, як оцей, заклав

пальці в рот і свиснув. Може, це той самий, а може, ні, я не певна. Зір у мене слабкий,— зітхнула вона,— не такий уже, як замолоду.

— Це не я свистів,— запротестував Міхал.

— А хто? — швидко спитав міліціонер.

— Звідки я можу знати? А ця жінка, навіть коли б у неї був найкращий зір, мене тут побачити не могла. Вуха від оселедця! Я тут у суботу не був, і крапка. Пустіть мене,— він спробував випручатися з рук міліціонера, але хватка в того була залізна.

— Якраз у суботу вони підпалили і втекли,— знову зітхнула жінка.— Я нічого не чула, поки хтось не подзвонив з вулиці. Відчиняю — а вже весь яловець палахкотить, мов смолоскип!.. Мати божа! Я думала, що тут мені й кінець. Люди змогли, викликали пожежників. А дже ж будинок міг згоріти!..

Хлопці вже про все догадалися. Вітек спитнів зі страху, Міхалу теж мороз пішов поза шкірою, проте він пробував боронитись:

— Коли вони втекли, то звідки ви знаєте, що це ті самі, які дражнили собаку?

— Знаю, знаю,— кивала головою старенька,— був свідок, котрий бачив і як собаку дражнили, і як кидали сірники в садок. Один маленький хлопчик, що живе тут у сусідстві...

— Дякую,— перепинив жінку міліціонер і звернувся до хлопців, одночасно пускаючи їхні руки: — То в суботу ви тут не були?

— Ні.

— І нічого не знаєте про підпал?

— Нічого.

— А чи не догадуєтесь, кому це могло стрілити в голову?

— Ні! — швидко, аж надто швидко відповів Міхал. Вітек натомість, повагавшись, мовив:

— Міхале, а може, Зби...

— Який «Зби», що за «Зби»? — визвірівся Міхал.— Ти там був? Ти бачив? З глузду з'їхав!..

— Я... я тільки...— белькотів Вітек, наляканий цим несамовитим вибухом.— Я хотів сказати, що, може, він щось знає, може, саме йшов...

— Звідки, бараняча голово, звідки?! — кипів Міхал, та міліціонер його вгамував:

— Ну, ну, тільки без лайки. А Збишек — це хто? Ваш однокласник? — питання було звернене до Вітка.

— Однокласник, — промовив Вітек, не дивлячись на Міхала.

— Гаразд. Можете йти додому. Справа з'ясується. Якщо треба буде, ми вас ще попитаємо.

Хлопці не поспішаючи пішли геть. Вітку здавалося, що ноги в нього свинцеві. Міхал відчував на спині міліціонерів погляд. Він оглянувся. Справді, міліціонер, спершись рукою на сітку, ще розмовляв із жінкою, але дивився їм услід.

Вони досить довго чекали автобуса, і Міхал не переставав злоститись:

— Йолоп! Йй-бозю-козю, я ще зроду не бачив такого йолопа! Міліціонеру він викладає все на тарілочку!

— Чого ти так розійшовся? — боронився Вітек. — Хіба не можна було говорити? Він питався, я й говорив. Сталося щось?..

— Сталося! Щоб ти знав, що сталося! Тепер по ниточці дійдуть до клубочка.

— До якого клубочка?! В найгіршому разі, прийдуть до школи.

— На щастя, ти не встиг доповісти, до якої.

— А навіщо? Адже міліціонер бачив мою нашивку.

— Ну от, маеш! Ой лихо! І нащо ти з нею всюди ходиш? Розумні хлопці після уроків форму з нашивкою скидають. Ні Збишек, ні Марек ніколи...

— Я чужих садків не підпалюю, можу ходити і з нашивкою. — Вітек вочевидь сміливішав. — Хіба я тобі не казав — тримайся далі від цієї ватаги?

— Та звідки ти знаєш, що це вони? Адже ніяких доказів нема, — заперечував Міхал, але вже не так упевнено.

— А ти б поручився, що це не вони? — наступав Вітек.

— Дідька лисого! Я ні за кого не ручитимусь, ясно? І ще одне скажу тобі: навіть якщо це вони подуріли, я ні на кого доносити не буду, і крапка.

— Так? Людину в тебе перед очима пограбують або й уб'ють, а ти — нічого? Не бачив, не чув, так? — скипів Вітек. — Нехай бандити втечуть і деінде зроблять те саме? Ще їм і допоможеш.

— О! Тебе вже понесло. А я тобі кажу — це не вони. Справді, вони мене підмовляли, щоб я з ними зустрівся,

але мова йшла про п'ятницю, а не про суботу. Марек обіцяв принести бертолетової солі; щоб постріляти.

— Де ж ти був у суботу?

— Ти що, міліціонера з себе вдаєш? Де був, там був, моє діло! — відрубав Міхал.

Вітек замовк, не бажаючи вертатись до прикрих для друга подій, додав тільки:

— Міліціонер додому прийде, побачиш.

— Я б йому адреси не давав.

— Дурний. Він би забрав нас у відділення.

— Мене? Вуха від оселедця! Я б по дорозі дременув.

— Тікає той, у кого нечисте сумління. Я б не тікав.

— Ой леле! Де був мій розум, коли я з тобою їхав на Мокотув!

— Якщо тобі більше підходить товариство хуліганів, будь ласка, — відрізав Вітек.

— Ще невідомо, що там виявиться. Доказів нема...

— То чому ж ти так оскаженів, коли я сказав про Збишка?

— Бо є таке правило: міліції не треба все доносити, ясно? Якби я прийшов сюди з Агнешкою, було б зовсім інакше. Вона б напевно не плескала язиком так, як ти. Вона розумна!

— Вона не казала б неправди. Ніколи!..

— Тю, знов за рибу гроші, — знизав плечима Міхал, і всю дорогу вони вже більш не розмовляли.

На Замковому майдані під колоною стояла Агнешка з високим худим хлопцем. Перший помітив її Міхал.

— Он твоя Агнешка, що «ніколи не каже неправди». До подруги пішла. Бачиш, яка це подруга?

— Цього хлопця я знаю. Він носить Агнешці портфель, я бачив.

— А тепер можеш упевнитись: вона пішла на побачення з ним, а сказала, що до подруги. Брехуха!..

Уже вдома на сходах Вітек мовив:

— Я все скажу татові. Бо якщо цей міліціонер прийде до нас, тоді вже таке буде — ой-ой-ой!..

— Кажі, що хочеш! — Міхал знову був злий, як оса. — По радіо оголоси! Мені байдуже. На другий раз буду розумніший.

Вислухавши Віткову розповідь, Піотровська заламала руки.

— Мені тут ще тільки міліції бракує! І чого це вас понесло аж на Мокотув? Навіщо?

— Не хвилюйся, Іренко. Хлопців носить — це річ природна. Коли ж їм і знайомитися з містом, як не під час канікул? Адже вони нічого поганого не зробили. А міліція хоче піймати бешкетників. За будинком стежать, стараються знайти ниточку. І напевно знайдуть.

— Міхал перед самими святами не знати де пропадав. Навіть у неділю зранку його не було вдома. А що як він вештався з тими хуліганями? А як його вплутають у цю справу? Хоч би вже Чернік вернувся!..

Піотровська поділилася своєю тривогою з медсестрою, а та негайно оповістила про новину Шафранців.

— Навіть повз собаку не пройдуть, щоб не подразнити! — бубоніла Шафранцова. — А вже щоб запалені сірники через паркан кидати! Де таке видано? Чому батьки не знають, що виробляють їхні діти?

— А може, то не діти? — озвався пан Францішек.

— Та стара жінка нібито посвідчила, що хлопці були вже великі, такі, як Міхал, — сказала пані Анеля.

— Міхала в суботу не було вдома! — значливо мовила пані Леонтина. — Я добре чула — він прийшов уже поночі. Щось мені це не подобається...

— Отож-бо! — сплеснула в долоні медсестра і несвідомо повторила слова Піотровської: — Хоч би вже Чернік вернувся!..

Увечері треба було заглянути в підручники — завтра починалися заняття. Коли всі трое сіли за стіл у кухні, Міхал з невинним виглядом спитав:

— Ну, як там було в подруги?

— На жаль, нам не пощастило. Хотіли трохи потанцювати, але нічого з того не вийшло. Несподівано приїхали родичі з Ловича. Лишалось тільки розійтись, і крапка, як ти кажеш. Мене умовляли піти разом з усіма в кіно, але я не мала грошей.

— А товариш не міг за тебе заплатити? — ехидно спитав Міхал.

— Міг, — спокійно відповіла Агнешка. — Але я не люблю, щоб за мене платили.

— І він безплатно провів тебе додому.

— Ні, тільки до ескалатора. Ми забалакалися біля замку. Він знає від батька, як буде реконструйовано наш район. Відбудову замку відкладено, ви знаєте?

— У Шафранцової заспокояться нерви,— озвався Вітек.— Це її страшенно дратувало.

— Велике діло — нерви Шафранцової,— в'їдливо сказав Міхал.— В тебе іншого клопоту нема?

— Що з вами сталося? Чого ви так набурмосилися? — стурбувалась Агнешка.

— Нічого... тільки... наша мандрівка на Мокотув теж була не дуже вдала,— і Вітек по порядку, докладно розповів про те, що сталося на Мокотуві.

Агнешку ота пригода засмутила. Дівчинка старалася цього не показувати, але хлопці відчули її тривогу, особливо Вітек, бо Міхала цікавило лише одно:

— Ну, що? Ти б зразу все вибовкала? Виказала б міліціонеру товаришів, назвала б імена й прізвища?

Агнешка на хвилинку замислилась.

— Міхале, ти Збишка ще не знаєш,— озвався Вітек.— Не уявляєш, на що здатні і він, і Вечорек. А я з ними вчуся вже кілька років.

— Можеш розповісти щось таке, що допомогло б і Міхалу, і мені краще зрозуміти? — спитала Агнешка.

— Можу. Наприклад, коли ми в школі ще збирали металевий брухт і лічба велася на кілограми, хто більше, два малюки з другого класу знайшли десь шмат рейки. Важений, насилу його притягли. А біля самої школи Збишек з Вечорком відняли в них рейку і звеліли мовчати, як не хочуть, щоб їм зуби полічили.

— Свині! — вихопилося в Міхала.

— І ніхто не сказав? — обурилась Агнешка.

— Майже всі міркували так, як Міхал: скаржитись на товаришів? А хто і боявся. Коли я нагадав про це Збишку, він мене так побив, що я й досі пам'ятаю.

— І ти теж не поскаржився?

— Ні. Збишек завжди зуміє викрутитись, завжди вийде сухим з води. Той, хто з ним заведеться, тільки набереться сорому. Навіть твоя тітка не раз казала: «Чого ви хочете від Збишка? Такий порядний хлопець!» Порядний! Бо зошити завжди обгорнені глянсовим папером!.. І вітається гречно. Порядний!

— Тепер не викрутиться. Коли міліція за це взялася, то вже не викрутиться.

— Виходить, ти, Агнешко, виказала б товаришів, так? — не відступався Міхал.

— Міхале,— промовила Агнешка,— на товаришів

скаржитись неприємно, я розумію. Але якщо вони поведуться так підло? І їм минає, бо ніхто не хоче скаржитись? Коли ти маєш якісь докази, що цю пожежу зробили вони,— треба сказати. Хоч і страшно...

— Нічого не страшно! — запально заперечив Міхал.

— Та-ак,— зітхнув Вітек.— Догралися!

— Вітку,— вбіг у кухню Геньо,— мама шукає ножиці. Де ти їх подів? Іди мерщій.

Вітек неохоче підвівся; коли він зник у коридорі, Агнешка швидко кинула:

— Можеш мені сказати, де ти був у суботу?

— Вітек мене про це вже питав,— знизав плечима Міхал,— але я не сказав. На злість. Знаєш, як часом буває... Тобі, може б, і сказав, але... не зараз. Згодом.

— Я питаю не з цікавості. Бачиш,— пояснила Агнешка,— якщо в міліції буде якась підозра, якщо виникне якість непорозуміння, тобі доведеться сказати. Це зветься алібі і має дуже велику вагу...

— Мені боятись нічого. Я там не був, не робив цього — і ні за що не відповідатиму. Чи ти мені не віриш?

Вона вірила.

Друзі гортали сторінки підручників, але ніхто з них не міг не думати про ту історію. І коли біля вхідних дверей пролунав різкий дзвоник, усі, мов за командою, схопились і вибігли в передпокій.

— Міліціонер! — злякано прошепотів Вітек.

Мабуть, те саме подумали і медсестра, і Шафранці, і Піотровські, бо всі опинилися коло дверей.

Піотровський відчинив.

На порозі стояв засмаглий, усміхнений Чернік.

— Ви знали, що це я? Всі гуртом мене зустрічаєте! — вигукнув він, знімаючи рюкзак і вітаючися з усіма по черзі.— Ху-у! Експерсія була гарна, але й додому вже тягло. Нема краще, як виспатись у власному ліжку. Зараз я трохи вмюся, бо в дорозі пилюга страшенна. Міхале, я б випив чого-небудь гаряченького!

По вечері, за якою Міхал коротко й байдужно розказав про свята, проведені у Варшаві, і про приїзд матері, дядько розпакував рюкзак.

Для Міхала подарунок був несподіванкою. Не при звичаєний до таких сюрпризів, він з неприхованою ра-

дістю розглядав добротний коричневий портфель з застібкою-«блискавкою».

— Ну що, тобі подобається?

— Класний! Добре, що ви згадали за портфель. Мій уже такий пошарпаний. Спасибі.

— Ходім до сусідів.

Дядько нікого не забув, кожному привіз якусь дрібничку. То були речі недорогі, але всім приємна була увага. А як тішилась Агнешка з низки блискучого намиста, що так пасувало до її темних очей і «отаких штук»! Усі мешканці зібралися в кімнаті Піотровських. Години зо дві дядько розповідав про те, що бачив на екскурсії, що в Чехословаччині йому сподобалось, а що краще в Польщі. Та Піотровська ненароком глянула на годинника й ахнула — було зовсім пізно.

Вже поночі, чуючи, як дядько крутиться, зручніше вмошуючись у ліжку, Міхал стиха кинув:

— А ви знаєте, дядю, чому всі вибігли в передпокій, коли ви подзвонили?

— Ну? — сонно озвався дядько.

— Думали, що це міліція.

— Міліція? До кого? — скрикнув дядько, враз розбуркавшись, сів на ліжку і засвітив світло.— Виходить, щось тут таки скоїлося! Чому ж ніхто мені не сказав?

— Не бійтесь, завтра ви б довідалися з самого ранку. Коли не медсестра, то Шафранцова підстерегла б. Та краще вже я сам усе скажу, щоб ви знали.

І Міхал, пам'ятаючи, що дядько стомлений, коротко розповів про зустріч з міліціонером. Механік, заспокоївшись, знову ліг і, гасячи світло, признався:

— Я думав, щось гірше. Тебе там не було, і ми можемо спати спокійно. Але це справжні хулігани!

— Зовсім не справжні. На вигляд — цілком порядні хлопці. Ви б на них зроду такого не подумали. Може, то не вони?

— А Вітек що?

— Вітек каже — вони. Він їх краще знає.

— Агнешці ви розповіли?

— Еге... Вона каже, що таких не можна покривати.

— Атож. Негідників покривати нема чого. Коли їм зараз не дадуть доброї хлости, так і дивись, бандитами повиро... — дальші слова потонули в легкому хропінні.

Міхал і Вітек перевзувалися в роздягальні, коли туди вбіг Віхан, а за ним захеканий Вечорек. Настрій в обох був чудовий. Побачивши Міхала, вони кинулися до нього.

— Здоров, Міхале! Ти де пропадав? — допитувався Збишек.

— Можеш пожалкувати, що не був з нами в суботу! — кричав Вечорек. — Ми влаштували колосальний фейерверк. Такого ти ще не бачив, їй-бозію-козю!

За спиною у Вечорка раптом розсунулись пальта й виткнулися голови Данки та Гражини.

— Збишку! — докірливо гукнула Гражина. — Не міг сказати? І ми б охоче подивились.

— У чому річ? Ви про що? — Збишек прикинувся, ніби не розуміє, водночас люто зиркнувши на Вечорка.

— Таж Юрек каже про фейер... — почала була Данка, але не доказала, бо Вечорек уже простяг в її бік свої здоровенні ручиська.

— Що я кажу? Що?! — грізно наступав він на дівчину. — Як дам в ухо, то аж іскри з очей посиплються! Підслухувати надумалась?

Злякані дівчатка вискочили з роздягальні, прикро вражені тим, що Збишек, котрий у таких випадках завжди ставав на їх захист, цим разом навіть не зрушив з місця — він удавав, ніби старанно струшує порошок з своїх штанів.

— Я його провчу, — сказала ображена Гражина, — хай тільки поткнеться взяти мій портфель або позичити кілька...

— То він і в тебе позичав? — здивовано перебила Данка. — Ти мені ніколи не казала!

— Ти мені теж не казала, — відрізала Гражина.

— Бо він просив зберегти це в таємниці.

— Мене теж, і якби я не пробовкнулась...

— От бачиш! Мені він винен п'ятнадцять злотих.

— А мені — двадцять два. Вже кілька разів обіцяв віддати...

— Та далі обіцянок діло не йде. Але більш я йому не дам і п'ятака, — нахвалялася Данка. — Чого він вічно вештається з цим Вечорком?

У роздягальні тим часом Вітек скося дивився на Міхала, який, зашнурувавши кеди, підвів голову і, глянувши Юрку просто в очі, сказав:

— Я дурних фейерверків не люблю.

— Чому дурних? — скипів Вечорек. — Ти там не був, що ти можеш знати!

— Оступися! — Міхал устав з лави. — Чи, може, хочеш сказати мені «на добраніч»?

— Ти що, з глузду зсунувся? — криво всміхнувся Збишек. — «На добраніч» із самого ранку?

— Атож. Бо як затоплю у вухо, то йому в очах по-темніє.

Дзвоник кликав на перший урок.

А на останньому, що здавався нескінченно довгим, як ті перспективні лінії, котрі не раз рисував на дошці вчитель малювання, почувся тихий стук, двері відчинились і в них з'явилася спочатку голова, а відтак і вся могутня постать директора школи.

Учні посхоплювалися з місць, але директор нетерпляче махнув рукою, і всі знов опустились на парти. Соннота вмить розвіялась. Це була надзвичайна подія: директор завжди приходив разом з учителем. Посеред уроку — ніколи, а не те щоб перед самим кінцем занять!

— Котра на твоєму? — шепнув один із хлопців Віхану. Той підніс догори руку з трьома розчепіреними пальцями: три хвилини до дзвоника.

Директор пошепки щось говорив учителеві. Певне, то була якась дивовижна звістка, бо викладач високо звів брови, хотів чи то відповісти, чи то щось запитати, але той уже попрямував до виходу. Та перед тим обвів клас уважним поглядом, і Віткові здалося, що на їхній парті директорові очі затрималися трохи довше.

— Ой нене! — шепнув він Міхалу. — Що тут готується?

— Безглузде запитання. Що може готуватись? Щонайбільше — добрий апетит на обід, — відказав Міхал і оглянувся на Вечорка, який сидів у середньому ряду; той, викривляючись, наче мавпа, вмочав у чорнильницю кінці білявих кіс Алінки Чуперської з передньої парти.

«Замаже всю блузку», — ледве встиг подумати Міхал, як гучний дзвоник звістив кінець уроку.

— Лишайтеся на місцях, — сказав учитель і простяг руку, немов бажаючи стримати стихію, ладну от-от зірватися з прив'язі. Іншим часом це, можливо, було б потрібне, та зараз школярі самі застигли за партами: до класу знову ввійшов директор, але тепер уже в супроводі... міліціонера і якогось маленького хлопчика.

— Що таке? Хто це? — пробіг по рядах шепіт.

Відповісти ніхто не міг. Тільки Вечорек миттю зсунувся під парту. Звичайно він робив це з дивовижною, просто-таки надприродною спритністю. Не раз таким способом Юрек рятувався, коли було непереливки. Та сьогодні спритність, видно, зрадила його — він торсонув парту, і Алінка швидко оглянулася назад. Права її коса метнулася над плечем, заляпала чорнилом кришку пар-

ти, потім зошит і опустилась на своє місце, лишивши на білій блузці чорні сліди.

— Ой! — з жахом скрикнула дівчинка. — Нова блузка! Що скаже мама!

За мить директор уже стояв біля Алінки. Ще за мить дужою рукою витяг з-під парти червоного як буряк Вечорка, що пробував опиратись.

— Це він! Він видер у мене гроші! — несподівано вигукнув хлопчик, пробіг кілька кроків у бік Вечорка, спинився й так само швидко вернувся назад до міліціонера.

Директор, тримаючи Вечорка за комір, вивів його на середину класу.

— Придивись як слід, — звернувся до малюка, — це справді він?

— Справді. Тільки тоді він не був такий червоний.

— Ти... ти... — белькотів Вечорек, — бачив мене? Пізнаєш? Це тобі приснилося!

— Нічого не приснилося! — малюк присунувся ще ближче до міліціонера. — Цей і ще двоє. Вони були втрюх. Ой, онде він, отам, біля вікна сидить! Той самий! Я його зразу пізнав, тільки тоді він не був такий блідий! — хлопчик показував пальцем просто на Збишка Віхана, що й справді збілів на виду.

— Вийди з-за парти, — коротко наказав директор, і Віхан, мов побитий пес, став поруч Вечорка.

— Ти сказав — утрюх. Третього тут немає? — спитав міліціонер.

— Третя, здається, була дівчина, тільки в штанях. Таких зелених, як трава, і в чорній кофточці.

Малюк по черзі пильно вдивлявся в усіх хлопців і дівчат, що сиділи за партами. Всім перехопило дух. Хіба хлопчик не міг помилитись, недобачити? Він може показати на першого-ліпшого... Та малюк не показав. Він не знайшов тут отого третього, що ним, здається, була дівчина в зелених штанях.

— Ні, її тут нема, — заявив він. — Якби була, я б її пізнав. Вона на них гримала. Кричала, щоб перестали, бо може бути погано. Але вони не послухались.

— Обманщик! Брехун! — сичав Вечорек, знову спаленівши з люті.

Зате Віхан, отямившись від переляку, почав боротися:

— Пане директоре! Слово честі, мені навіть невямки, про що цей хлопчак торочить. Я його вперше бачу! І коли б моя тяжко хвора на серце мати не чекала...

— Твоя мати хвора? — спитав директор.

— Так, пане директоре, тяжко хвора, — в голосі Віхана бринів смуток, гарні зуби раз у раз закушували спідню губу, — всі свята пролежала. Саме зараз я мушу йти в аптеку...

Грюкнула різко відкинута кришка парти. Це підвелась Гражина Сузік і, піднісши руку, попросила слова.

— Пане директоре! Я хочу щось сказати! Я щось знаю! Адже цей маленький хлопчик міг усе переплутати! А може, він короткозорий? У моєї мами теж хворе серце, і я розумію Збишкову тривогу. Адже...

— Ти хотіла сказати щось у зв'язку з вибриками хлопців, — перебив директор.

— Так, пане директоре. Я не знаю достеменно, в чому річ, але в суботу ввечері вони напевно не робили нічого поганого. Напевно!

— Звідки ти знаєш?

— Сьогодні вранці ми з Данкою чули їхню розмову. Ковальський, — вона показала рукою на Міхала, — ввійшов у роздягальню, а Вечорек вигукнув: «Можеш пошкодувати, що не був з нами в суботу ввечері. Ми влаштували такий колосальний фейерверк!» І ми з Данкою, пане директоре, спитали, чому нас не запросили на цей фейерверк, а їм стало так соромно, що вони аж розсердилися на нас. Але ж у фейерверках нема нічого поганого? Отже, це не вони, напевно.

Гражина сіла на місце з почуттям виконаного обов'язку — вона допомогла виявити істину, стала на захист товариша, що мав хвору матір. Захоплена своїм виступом, дівчина не помітила, як під час її промови Збишек знову зблід, а Вечорек почервонів.

Директор звелів обом хлопцям іти з ним до канцелярії. За ними вийшов міліціонер з хлоп'ям, яке тепер для безпеки тримало його за руку.

Коли й учитель малювання квапливо залишив клас, тиша, що панувала досі, враз розкололася.

— Що вони зробили?

— Як, хіба ти не чула?

— А я вам кажу — цей шмаркач бреше!

— Віхан порядний хлопець! Завжди дає скатати.

— Порядний! А пам'ятаєте?!..

— А Вечорек... пам'ятаєте?

З усіх боків посипалися звинувачення, і серйозні, і дрібні. У цьому гармидері школярі спочатку не зауважили, що Марек Галич мовчить і тільки втирає носовиком зрошене потом чоло. Хтось крикнув:

— А тобі чого так жарко? Душа в п'яти сховалась? Може, і ти був з ними?

— Ні,— відповів переляканий Галич,— я в п'ятницю поїхав до діда і вернувся тільки вчора.

— Але щось знаєш? Кажі! Ну! Ти чого так змокрів?

— Не знаю. Нічого я не знаю,— відмагався Марек, знову втираючи лоба. Вигляд у хлопця був такий жалюгідний, що Міхал зглянувся на нього.

— Та дайте ж йому хоч дихнути! Мені й самому мурахи бігали по тілу. Адже цей малюк міг і на мене тицьнути пальцем.

— А що ж! На кожного! Йому ж могло щось приверзтися!

— Е ні, не на кожного. Не всі ж ходили на Мокотув,— заперечив Міхал.

— На Мокотув? Звідки ти знаєш? Ти там був? — накинулись на нього однокласники.

— Був. І мене там перестрів цей самий міліціонер.

— Матінко моя! А сьогодні він не пізнав тебе?

— Пізнав. Він на мене дивився, коли Гражина засвідчила моє алібі.

— Гражина? Засвідчила? — почулися запитання.

У шостому класі налічувалося близько сорока учнів. Як вони примудрилися всі сорок обступити парту, що на ній сиділи Міхал і Вітек? Річ неймовірна, але було саме так. Діти вилазили одне одному на плечі, просовували голови під пахвами, між ліктями, де тільки могли. Щохвилини хтось падав, не вдержавшись на чужій спині. Дівчата верещали, але теж не відходили. Вітек волав, що зараз умре від задухи.

Від Міхала зажадали, аби він розповів усе, що бачив і знав. Просити його не довелося.

Клас був приголомшений. Останнім часом у товаришів виникла підозра, що Вечорек і Віхан замислили щось недобре. Єндрек Пшездзецький тепер признався, що Віхан підмовляв його пристати до якоїсь компанії, але Єндрек не зносив нечупари Вечорка і тому відмо-

вився. Виявилось також, що Віхан напозичав грошей у своїх однокласниць. Дівчатка ствердили це з подивом і жахом.

— Одного разу він загубив гроші, а треба було купити ліки для матері! І присягався, що віддасть,— пояснила Алінка.

— Для тяжко хворої матері,— передражнила Данка.— Та я сьогодні бачила його матір на вулиці здоровісіньку.

— Що ти кажеш? — обурилася Гражина.— А мені, коли він розповів про хворобу матері, стало його так жаль!.. Брехун! Підлий брехун!..

— Що з ними буде? — спитав хтось з острахом.

Ніхто не відповів.

Шестикласники помалу розходилися. Годинник у коридорі показував, що за хвилину пролунає дзвоник з шостого уроку. Вони проговорили майже цілу годину!

— Ой лишенько! — скрикнув Вітек.— Я ж повинен був рано вернутись! Мама хоче йти до міста. Гайда мерщій додому!

— Біжи сам. Я ще маю тут одну справу,— туманно пояснив Міхал.

— Тоді вертайся з Агнешкою — в неї сьогодні шість уроків.

— Побачимо. Можливо...— ухильно відповів Міхал, хоч «одна справа» було не що інше, як бажання дочекатись Агнешки і поділитися з нею сьогоднішніми враженнями.

— Вітку,— спитав друга Міхал,— ти звернув увагу на того здоровила, що весь час товчється коло Агнешки?

— Весь час? Звідки ти знаєш?

— Звідки? Безглузде запитання. Я на власні очі бачив. Звідти й знаю. Чисто тобі тичка до kwasолі.

— Ну і що?

— І нічого. Цибає своїми довгими ногами, несе її портфель і ні пари з уст. Мурмило.

— А вона?

— Теж мовчить. Я принаймні нічого не чув.

— Може, вони розмовляли тихо? А то ж як? Коли їм нема про що говорити, нащо він носить їй портфель?

— Еге ж, і я так само подумав. Іде собі цей мовчун

і ні мур-мур. Агнешці, видно, теж це не сподобалося, бо один раз вона спинилась і спробувала забрати портфель. Та він віддав тільки біля нашого парадного.

— Вони тебе бачили?

— Бачили. Я йшов за ними і, коли вони зупинилися біля будинку, наздогнав їх. Агнешка зашарілася. Мабуть, їй було соромно, що ходить з таким здоровилом.

— А він?

— Він? Зиркнув на мене, та коли я зміряв його очима, враз повернувся спиною.

— Гму,— озвався Вітек, бо не знав, що ще можна сказати, і не розумів, чому Міхал так цікавиться «тичкою до квасолі».

— Не «гму», а треба покласти цьому край.

— Ну добре, але як?

— Ти, Вітку, вільнодумець.

— Вільнодумець? А що це значить?

— Те значить, що ти повільно думаєш, ясно? Агнешка тобі помагала? Підтягла з математики, так? А як нести портфель, то тебе нема?

— Але...

— Ніяких «але», слухай, що я тобі кажу: від завтрашнього дня ніяких довганів, ніяких тичок до хмелю. Вуха від оселедця, і крапка! Агнешчин портфель ми носитимем. Ми, і більш ніхто!

— Ми? Тобто і ти теж?

— І я. Але тільки заради тебе, бо якщо ти станеш сам на сам проти того довготелесого, це може тобі вилізти боком, правда? А коли він углядить мене, то враз підібгає хвоста, ось побачиш.

— Але... але ж ти казав, що носити портфель — це...

— Казав про Гражину. Жодній дівчині з нашого класу я б не став носити. Але Агнешка — інша річ. Вона разом з нами живе, так? Товаришує з нами, так? І в навчанні нам допомагає, бо коли вона допомагає тобі, а ти мій друг, то це все одно, що й мені. Розумієш?

— Розумію, але я бачу, ти змінив свою думку. Адже тоді ти сказав, що тільки віслюк...

— Ну, нехай змінив. То й що? Хіба я корова? Тільки корова не міняє своєї думки. Для неї завжди чужа конюшина найсмачніша. А з людиною, знаєш, всяк буває. Для нас це справа честі, ясно?

— Та-а-а... воно ніби й так,— згодивсь нарешті Вітек. Другого дня хлопці почекали на Агнешку біля школи, а коли вона вийшла, Міхал рішучим жестом забрав у неї з рук портфель і, ніби нічого не сталося, попростував поруч, кивнувши Віткові, щоб той став по другий бік розгубленої дівчинки. Вітек разів зо два оглянувся, чи не йде суперник, але «тички до kwasолі» поблизу не було видно. Лише кілька Агнещиних однокласниць не ховали усмішок, а одна ехидно кинула:

— Агнешка має успіх!

— Лізь щодня в холодну воду,— відповів Міхал,— ревнощів не стане й сліду.

— Міхале, Міхале, заспокойся.— Агнешка була недоволена.— Чого ти заводишся?

— Я? Ти що, недочуваєш? Це вона завелась. Я тільки відповів. А той, учорашній, він хто?

— Ти про кого?— Агнешка удала, що не розуміє, одначе рум'янці, які враз спалахнули їй на щоках, свідчили про інше.

— Про того, що тобі ніс портфель.

— А, отой! Це Олек, брат Боженки з нашого класу. Він вчиться у дев'ятому класі.

— У дев'ятому? А я думав, в одинадцятому. Здоровило, нівроку!

— Йому тільки шістнадцять років, а такий він тому, що займається спортом.

— Спортom?— Міхал був прикро вражений.— Перше місце в перегонах на самокаті?

— Про таке я ще не чула,— всміхнулась Агнешка.— Але в нього є байдарка. Він обіцяв коли-небудь у неділю мене покатати.

— Мабуть, бреше як собака,— сказав з досадою Міхал.— Краще не згеджуйся кататись.

— Чому?

— Бо він або взагалі не має байдарки, або втопить тебе, і крапка.

— Ні, має, він мені вже показував. І не втопить, я добре плаваю. А Олек—просто чудово.

— Ти бачила?

— Боженка казала.

— Говорити можна все що завгодно. А сьогодні що ж—страх на нього напав?

— Що ти плетеш? Який страх?

- А чому ж він не прийшов до школи?
— Їхній клас поїхав на екскурсію до Казімежа.
— Та-а-ак? — обличчя в Міхала витяглося. — Ну, то ще побачимось.

Та протягом кількох наступних днів складалось якомсь так, що або в Агнешки уроки закінчувалися раніш, піж у Вітка і Міхала, або їхній клас ішов на виставку і звідти вже не вертався назад, а одного разу Вітек збунтувався і не схотів чекати біля школи Агнешки.

— Стій сам, коли хочеш, — сказав він і на всі умовляння приятеля тільки знизував плечима.

— Та я ж це роблю лише заради тебе.

— Заради мене? — Вітек подумав, що не розчув.

— Еге ж, заради тебе. Я тебе підтягую, як тільки можу, а ти навіть не зволив цього помітити. Чого ти вартий сам один? Нічого. Нулик-бублик-пшик. Мабуть, ганяв би ще з Генюсем. Дитина, і крапка. А разом з нами, тобто з Агнешкою і зі мною, ти вже можеш зарахувати себе до так званого юнацтва.

— А тебе самого для цього не досить?

— Та ніби малувато. По радіо говорили, що юнаки цікавляться дівчатами. І справді, ти ж сам бачив, — тичка до kwasолі цікавиться Агнешкою. Так що, хіба ми гірші? Тільки тому, що він вискочив у дев'ятий?

— Гм, — Вітек лише тепер почав дещо розуміти. — Але якщо він... якщо Агнешка... ну, ми ж можемо носити портфель іншій дівчині. Хіба таких мало? Вони тільки цього і ждуть.

— Нехай собі ждуть на здоров'я! — перебив Міхал. — Який-бо ти, Вітку, непрактичний. Ну, тягатимеш портфель такій, що живе в зовсім іншому районі. І що з того вийде? Коли ти потрапиш додому на обід? А так — згори ноги самі йдуть. І дівчина розумна. А це багато важить, можеш мені повірити. З дівчатами взагалі важко витримати, сам знаєш. А ще коли попадеться якась дурепа! Нехай бог боронить. А ця і годинника має — завжди можна спитати, котра година. Не бійся, kwasоляна тичка теж не без розуму!..

Ше довго шостий клас знов і знов переживав надзвичайну подію. Всупереч старому прислів'ю: «Що б там в школі не творили, не кажи, хоч би тебе в смолі варили» — чутка про «банду» дійшла і до батьків. Стривожені тата й мами приходили до школи. Було скликано батьківські збори. А те, що говорилося на зборах, ставало відоме учням, викликаючи все нові розмови.

Піотровські ввечері посварились.

— Ні на крок від дому не відпущу! — кричала пані Ірена, повернувшись із зборів.— Батьки отих теж думали, що дитина йде до школи на гурток!..

— Вітек не такий,— захищав сина батько.— Нічого тобі тримати його біля своєї спідниці. Хочеш з нього бабу зробити?

— А чим погана баба? Що б тут з вами всіма було без баби?— розгнівалася Піотровська.— Я не хочу, щоб моя дитина навчилася брехати чи щоб її затагли в яку-небудь зграю!

— Не хвилюйся. Адже досі він не брехав. Коли казав, що йде на гурток, то напевно так воно й було. А коли хотіли махнути до міста, теж казали, без усяких викрутів. .

Хлопці слухали в Агнешки радіо.

Щойно саме скінчився концерт на замовлення. Агнешка вимкнула приймач, і з-за стіни виразно почулися гучні голоси.

Вітек сидів червоний, мов скупаний в окропі. Міхал удавав, що не чує, Агнешка справді не чула, думаючи про щось своє, бо раптом озвалася:

— За два тижні тьотя вже буде тут.

— Ой матінко! — скрикнув Міхал.— Знов почнеться!

— Що? — звернула на нього очі Агнешка, в першу мить не зрозумівши.

— Ну... того... весь час будуть гиркатися з Шафрановою. Ти що, забула?

— Тьотя відпочине, поздоровішає. То ж усе було через нерви. Невже ти не розумієш?

— Не розумію,— признався Міхал.— Що ж це за така хвороба — нерви? Я вважаю, людина може собі сказати: не буду нервувати, і крапка. Взяти себе в руки!..

— А хіба це легко? — серйозно спитала Агнешка.

Ніби у відповідь на її слова, почувся рішучий голос Піотровської:

— Я вже зумію взяти його в руки. Я не хочу, щоб і в тебе був інфаркт через рідного сина. Таж у цих підлітків у голові самі лиш дурощі! Хай-но тільки щось помічу — такого лупня дам, що... Щасна годинонько! Бодай не дожити до такого сорому...

— У кого був інфаркт? — стишеним голосом спитала Агнешка.

— У Віханового батька,— теж пошепки відповів Вітек.

— А батько Вечорка,— голосно сказав Міхал,— як Віткова мама, немилосердно його відлупцював.

— Звідки ви все знаєте? — дивувалась Агнешка.— То ж, здається, Віханова мати була хвора?

— Вуха від оселедця! Збишек брехав як собака! Його мати тоді була здорова. А звідки знаємо? Сорока на хвості принесла. Зранку до великої перерви дівчата по секрету розказують одна одній на вухо. Під присягою! А після великої перерви вже знає весь клас і чеше язиками, аж луна йде.

— А оті... ну, Віхан і той другий, що кажуть? Виправдуються?

— Вечорек не приходить,— відповів Міхал.— А Збишек? Зовсім прибитий! Старається не давати взнаки, але видно, що прибитий. Тихе-е-енький зробився. В класі його майже не чути.

— А як горіжився! — згадує Вітек.— Відмагався, клявся... Тільки коли директор розколов Галича...

— Розколов? — з тривогою перепитала Агнешка.

— Ущент! Галич живе недалеко від Віхана, тож був у курсі. Він усе вибовкав і скиглив, як голодне цуценя,— пояснив Міхал.— Я на власні очі бачив. Мене теж викликали в канцелярію.

— О, наш директор уміє докопатись до правди! — захоплено сказав Вітек.

— А хто ж був третій? Галич?

— Ні. То була дівчина. Збишкова двоюрідна сестра. Порядна дівчина,— знову озвався Міхал.

До історії з «фейерверком» Збишек Віхан був у класі одним із верховодів. Учився він середньо, але завдяки природним здібностям, умінню триматись і великій начитаності часто міг блиснути дотепною відповіддю і знаннями, що перевершували загальний рівень класу. Вродливий, фізично розвинений хлопець особливо подобався однокласникам, до яких завжди був привітний. Але й хлопці поважали його за фізичну силу та організаторський талант, котрі ставали у великій пригоді, коли

учні хотіли устругнути якусь штуку чи мусили спішно шукати виходу, щоб не потрапити в «пастку», наставлену вчителями.

Близьких друзів він часто міняв. Недоброзичливці запевняли, що той, хто краще пізнає Збишка, сам від нього відкинеться. Шепталися про деякі його негарні вчинки. Але тільки шепталися. Свідків не було, а якщо вони навіть і були, то мовчали, побоюючись Збишкових кулаків.

Та після «фейерверку» все враз змінилося. Не те щоб Збишек утратив популярність, ні, цього не можна сказати, але то вже була популярність іншого гатунку. Він став відомий не лише в своєму класі. Багато разів у коридорі або на спортивному майданчику, ба навіть на вулиці біля школи до нього долинали слова: «Це той палій? Той самий?» А коли часом він обертався в той бік, звідки чувся голос, то здебільшого бачив тільки спини школярів, що з презирством одвертались від нього.

В класі близьких друзів у нього не стало. Вечорек на заняття не ходив, а Марек Галич тікав од Збишка, як од вогню. Казали, що Галичів батько приходив до школи і навіть перевіряв у класі, чи його син не сидить надто близько від Віхана.

Збишек був куди спритніший, ніж Вечорек, і той у всьому його слухався. Нерозумний, неотесаний і неохайний підліток пишався близькою дружбою з еlegantним і вихованим товаришем. Може, він тільки виконував Збишкові накази? Мабуть, щось там таки було, коли у Віханового батька стався інфаркт.

А окошилося на всьому класі: батьки зобов'язалися, що стежитимуть за тим, як проводять вільний час їхні діти. Щоразу питатимуть, куди вони йдуть, і перевірятимуть. Так, перевірятимуть...

Багато не лише хлопців, а й дівчаток мали на совісті грішки: скільки сеансів у кіно, прогулянок, зустрічей з товаришем чи подругою ховалося за магічними словами «збори в школі». Вчителі, що керували різними гуртками, були вражені кількістю вигаданих занять. А батьки вірили.

Вірили досі. Але тепер перестали. Життя учнів та учениць, що не любили сидіти вдома, страшенно ускладнилось!

І провину за таке становище однокласники складали

на Збишка, на нього виливали всю свою неприязнь і до-саду.

Його демонстративно обминали, кидали в його бік злі погляди й навіть слова.

І ось що дивно — Віхан, який раніш навіть на найменший закид відповідав ущипливою реплікою, а то й болючим штурханом, тепер принишк, не помічав неприязні, пускав повз вуха зачіпки.

Неважко було помітити, що він навіть пробує виправити свою репутацію.

Була велика перерва. Шестикласники, як і інші учні, розсипавшись по шкільному спортмайданчику, з насолодою розминали м'язи. Дівчатка прогулювались по двоє, по троє, взявшись попід руки. Хлопці ганялися один за одним, борюкались, футболили картонну коробку, за браком чогось більш схожого на м'яч. Поблизу головного входу до школи спинилися кілька хлопців із шостого класу. Вони голосно розмовляли, про щось сперечалися, жваво жестикулюючи. Віхан, який з'явився в цей час у відчинених дверях, побачив однокласників і рішуче попрямував до них. Його помітили. Розмова урвалась, і, перше ніж він устиг наблизитися, двоє чи троє учнів квапливо відійшли.

— Розбігаються від мене, як від зачумленого, еге? — у визивному тоні хлопця прорвалася гірка нотка.

— Сам розумієш... — почав Єндрек.

— Розумію, — швидко перебив Віхан, — можеш не пояснювати. По-дурному вийшло, та й взагалі... Ну, хто б міг припустити, що воно так швидко загориться? А все через того собаку. Справді: нас страшенно дратувало, що він не хотів поворухнутись! Ну чисто тобі опудало!

— Тобто винен собака, а не ти? — глузливо спитав Міхал.

— А ти що, святий? — перейшов у наступ Збишек. — Хіба я не чув, як Вечорек тебе підмовляв? І тебе, і Єндрка. Єндрек, щоправда, зразу сказав, що не хоче, а ти, Міхале, не відмовлявся. Навпаки, наполягав, щоб і Вітка теж. Що, не було цього?

— Було. З самого початку, — признався Міхал.

— З початку чи в кінці — однаково. Умовлялись ми зустрітися на Мокотуві чи ні?

— Але я не пішов.

— Бо виїхав до Лодзі. А якби не виїхав, то був би прийшов і тепер не задирав би носа.

— Міхал усі свята пробув у Варшаві...— почав Вітек. Але Міхал його перебив:

— Хвилинку, зажди. Може, і прийшов би. Та не прийшов — на твоє нещастя, Збишку. Бо я сірниками вже не граюсь. Я не дитина.

— Так... Справа кепська... Вечорка згубили гроші. Ради грошей він на все готовий.

— А ти ні? — кинув Єндрек.

— Я? В мене, мій любий, зовсім інше становище. Мені вистачає, мати щотижня дає чимало на дрібні витрати.

— Скільки? — поставив нескромне запитання Міхал.

— Двадцять п'ять злотих.

— Ф'ю! Ф'ю! — ніби змовившись, свиснули разом усі троє хлопців.

— Стільки грошви щотижня, і ще заліз у борги? — здивовано спитав Вітек.

— Борги? Ти що, з супутника впав? — у голосі Збишка бринів безмірний подив. Він навіть не став чекати відповіді. Почувши дзвоник, що звіщав кінець перерви, рвучко повернувся і попрямував у клас.

Товариші мовчки зирнулися. Вже за партою, виймаючи й розгортаючи класний зошит, Міхал сказав:

— Віхан хоче нас обкрутити круг пальця. А дзусь, вухо від оселедця!

Вітек не зрозумів, про що він говорить, та спитати не наслідився, бо побачив, що математик, грізно насупивши брови, дивиться в їхній бік.

— Скільки сьогодні було уроків? — допитувала сина Піотровська.

— П'ять, але нам треба було залагодити одну дуже важливу справу...

— Яку справу? Кажі мені зараз же!

— Ти думаєш, мамо, що ми тільки якісь там... а ми з Міхалом сьогодні взялися за Віхана, ну, котрий разом з Вечорком...

— А навіщо? Це не ваше діло. На це є вчителі, директор.

— Бачиш, то справа більш делікатна. Ми мусили

її самі, між собою... І так уже наш клас узяли на язика. Віхан мав борги.

— Борги? Такий хлопчак — борги? Щасна годинонько! І що ж тепер буде? Хто віддасть?

— Він сам. Збишек щотижня одержує від матері чимало грошей на дрібні витрати. І щоразу віддаватиме комусь борг. Ми склали список і будемо за цим стежити, от побачиш, мамо.

— І все це ти з Міхалом?

— Так. Міхал придумав, а я йому допоміг.

— А чому ви? Чи він Міхалу теж щось винен? А може, тобі?

— Мені? Ти, мабуть, жартуєш! З чого б я йому позичив? Я й так не знаю, як розподілити ті кілька злотих, котрі ти даєш, щоб на все вистачило. Скорше б я мав у нього позичати.

— Ти добре знаєш, якби ти в кого-небудь позичив, то...

— Знаю — ти б з мене шкуру здерла. Добре знаю. Але Міхалу він теж не був нічого винен. А взялися ми за це тому, що хтось же мусить узятись. Віхан викручувався, відмагався, але Міхал його припер до стіни! О, Міхал це вмів! Якби ти чула, мамо, як він його вишпетив!.. А навколо стояли всі позичальники й чекали, що з того вийде. І дівчата — їм він заборгував найбільше — спочатку говорили, що нічого не допоможе, що Збишек знову відбудеться обіцянками, але потім...

Удруге цю історію з усіма подробицями Вітек розповідає Агнешці.

Агнешка радіє разом з ним. Усе її обличчя, увага, з якою вона слухає, ясно показують, що дівчинка схвалює і сам задум, і спосіб його здійснення. Не те що мама. Вітек думав, що вона буде в захваті чи хоч похвалить, а вона тільки: «А нащо? А для чого?»

— ...Чого вони втручаються в цю справу? — притише-ним голосом говорить мама батькові, гадаючи, що Вітек давно спить.

— А мені це подобається, — теж стиха відказує батько. — Нехай спробують свої сили. Нехай почувають відповідальність за те, що діється в них перед очима.

— Але ж через це можуть бути неприємності. Хлопець поскаржитья матері.

— Сумніваюсь. Хоч у житті часом так буває: заступишся за когось, а тобі й нагорить.

— От бачиш!

— Бачу. А скільки разів ти мені казала: «Не міг утрутитися? Не міг виказати все в вічі, щоб покласти край неподобству? Хтось же повинен почати».

— Ну, дорослі люди — інша річ.

— І дорослі справи, еге? У школі свої, дитячі справи, дрібніші, але теж важливі. Нехай привчаються.

Лист, що його отримали Шафранці, прислала їхня родичка Гелена Лоскот, яка жила далеко від Варшави і прізвище якої щоразу вилітало пані Леонтині з пам'яті.

— Вітку, вгадай, хто перший виїде з колгоспу? — спитав одного дня Міхал.

— Що ж тут угадувати? Кожна комісія каже, що найгірше нам: четверо в одній кімнаті!

— Ба ні! — дражнився Міхал.

— Як ні? Ет, що ти знаєш! У вас двоє, і ти в рахубу не йдеш, бо мешкаєш тут тимчасово. У Толлочко так само: Агнешка зараз живе, мов королева. Пані Анеля сама одна розкошує, а Шафранці...

— То розвись вуха, — урвав Міхал, — і слухай: трясиголовки візьмуть старт перші.

— Звідки ти знаєш? — схвилювався Вітек, але враз заспокоївся. — Ага, мабуть, візьмуть оту однокімнатну на першому поверсі? Вона вже готова.

— Ні. Ідуть до родички під Щецін. Без майна, тільки з чемоданами. Шафранцова день і ніч про це товче.

— А ти підслуховуєш! — обурився Вітек.

— А що ж мені робити? Позатикати вуха ватою? Вони розмовляють голосно. Шафранець недочуває...

Пані Леонтинна просто не знала, що робити.

— На старість усе покинути? — жалілась вона медсестрі. — Геленка пише, щоб ми нічого, крім особистих речей, не брали, що в нас буде велика, вигідно умеблю-

вана кімната. Але ж шкода — такий гарний буфет, така шафа!

— Та чого шкодувати за старим мотлохом, — необережно відповіла пані Анеля, — коли там усе буде.

— Що це ви кажете! Такої фанери, як на цьому комоді, тепер не знайдеш!.. А шибки в буфеті! То ж правдиве кришталеве скло!.. А шафа!.. — пані Леонтина сіла на свого коника.

На щастя, до розмови пристав пан Францішек:

— Леоню, здоров'я дорожче над усе. А там бір сосновий, запахущий. Сухо, повітря, як бальзам.

— Бір? Так це не в місті?

— До міста недалечко, але будинок стоїть у лісі, — пояснював пан Францішек. — Геленка ж вийшла заміж за лісничого. І город є коло дому, і садок. Там мої руки й розум ще згодяться.

— Я б так не поспішала, — крутила головою Шафранцова. — Мені в цьому листі не все подобається. На старість няньчити чужих дітей...

— Там є діти? — спитала медсестра.

— Двоє. Хлопцеві дванадцять років, а дівчинці — п'ять. Родичці трапляється робота, сполучення з містом добре, але нема на кого лишити дитину. І Геленка так зраділа, так широко нас запрошує! Квартира, пише, велика, дуже вигідна, хліба вдосталь, тільки швидше приїздить, — розповідав пан Францішек, і було видно, що він задоволений з цієї пропозиції.

— У твого батька залізна витримка, — з подивом сказав Міхал другові. — Якби Шафранцова мене спитала, чи не купив би я шафу, я б не стерпів та й виказав їй усе чисто в вічі...

— Мама теж поривалась. Але тато сказав, що вже недовго чекати і не можна завдавати прикрощів людям. Треба розстатися по-доброму.

— Пхе! В гості він туди не поїде! І не зустрінеться з ними вже ніколи в житті!..

— Ну то й що, як не зустрінеться? — звела очі Агнешка, відірвавшись од книжки. — Пан Піотровський розумний чоловік. Розумний і добрий, — додала, не дивлячись на Міхала, який, всупереч своєму звичаю,

промовчав, не знаючи, що відповісти. По довгій паузі він нарешті сказав:

— Ти за них тому так заступаєшся, що Шафранець подарував тобі олеандр.

— А ти нападаєшся, тому що тобі нічого не дали? — відрубала Агнешка.

Вітек здивовано глянув на неї і швидко сказав:

— Щось дістанеться і йому, напевно дістанеться. Мама має взяти комод, пані Анеля трюмо, твоя тітка той старий фотель.

— Ой матінко! Що за подарунки! — глузував Міхал. — Цікаво, хто візьме клітку з Мацюсом?

— Мацюсь їде в лісництво, — мовила медсестра, з'являючись на порозі кухні. — А ти, Міхале, не глузуй, нема з чого. До меблів теж можна звикнути. Адже це єдине, що лишилося в них від минулих часів. Треба старих шанувати... От тільки не знаю, як вони доберуться на вокзал. Там їх зустрінуть на станції, а тут? — уголос розмірковувала вона. — Два чемодани, кошик, мішок із постіллю — це чотири, а дрібних пакунків та сіток, певне, вдвоє більше. А клітка з канарком? І парасолька, і торбинка... Поїзд відходить о чотирнадцятій. Як на те, я в цей час чергуватиму. Чоловіки на роботі...

— О другій годині? Це вже після уроків! — вигукнула Агнешка. — Я попрошу старшого товариша...

— А навіщо? — перебив Міхал. — Я хоч який чемодан донесу. Поїду з Шафранцями на вокзал, а ти з Вітком візьмеш дрібні пакунки, і крапка. Ти ж сама казала — розстатися треба чемно, по-доброму. Нікого не проси! Обійдемося! Усе зробимо класно.

Пані Анеля не йняла віри власним вухам. Тепер уже вона не могла дібрати слів.

Погожого травневого дня подружжя Шафранців виїздило з Варшави. Пані Леонтина ховала сльози, звертаючи все на нежить, який буцімто схопила, через те що на ніч не зачинили балкона. Зате пан Францішек був повен бадьорості і рожевих надій на майбутнє.

— Побачиш, Леоню, як нам буде добре. Ми ще ко-мусь станемо в пригоді. Побачиш!

На вокзал їх проводжали Вітек, Міхал і Піотровська. Агнешка з Генем лишилися стерегти квартиру.

Надвечір мешканці заходилися порядкувати у звільненій кімнаті. Піотровський з механіком пересунули важкий буфет і шафу під стіни. Все зайве повиносили у комірчину під сходами. Агнешка старанно замела підлогу, на якій ясно виділявся слід від перегородки і протоптана доріжка в кухню.

— Правдивий зал! Тут можна танці влаштовувати,— вигукнула пані Анеля.

— Нум дрібушки! Нум дрібушки!— просив Геньо, хапаючи за руки Агнешку, і вона мусила врешті покритися з ним кілька разів.

У квартирі стало просторо. Широко розчинений балкон вабив очі зеленими паростками красолі та дикого винограду. В ящику вже цвіли братки й зеленіло кілька вазонів пеларгоній з м'якими пухнатими листочками. Все своє царство пан Францішек залишив у спадщину Агнешці. Вона не забувала щодня поливати й кропити рослинки. Йй охоче допомагав Геньо, єдиний з пожилеців, хто любив посидіти тут на сонечку. Інші ж тільки заглядали і зараз же йшли в свої кімнати.

— Якось сумно в нас стало,— призналася одного дня пані Анеля.— Просторише, це правда, але порожньо. Не чути Мацюся, пан Францішек не співає куяв'яка, навіть за ангелом-архангелом, який завжди був напoxвати в Шафранцової, я скучила.

— А я за ними не дуже-то нудьгую,— пробурчав у кухні Міхал, почувши ці слова.— Шафранець сам по собі, може, й непоганий,— хлопець замислився, згадавши, як пан Францішек збудив його в кухні, як навідувався до нього під час хвороби.— Зате вона! Охи та ахи безперестанку. Все їй не подобалось.

— Але прощався ти галантно,— усміхаючись, пригадав Вітек.— Пані Леонтина дивилась, ніби не впізнавала тебе. Ви знаєте, пані Анелю, Міхал і місця біля вікна знайшов, і чемодани повкладав, канарка подав у вікно і ще встиг збігати по «Експрес» для Шафранця. Варшав'янин...

— А ти думав, що я не можу? Коли треба, то животно, як у пані Анелі. А коли не треба, то чого старатись? Вухо від оселедця, і крапка...

Героєм дня став Вітек, хоч він цього зовсім не сподівався. Учителька польської мови прочитала вголос його твір і, віддаючи йому зошит, докинула з усмішкою:

— Ти вільно викладаєш на письмі свої думки. Хто знає, може, за цим криється літературний хист?

Вітек вертався на місце, силкуючись приховати задоволення, але почервонілі вуха зраджували його почуття.

Міхал другові не заздрив. Він чекав свого зошита

і похвали власного твору про «зелені рукавички». Та ба! Хлопець почув тільки:

— Звідки тобі такий кошмар прийшов у голову?

— А я знаю? — відповів Міхал, збитий з пантелику не зовсім зрозумілим словом.

— Як ти гадаєш — погано це чи добре? — обережно допитувався він у Вітка.

— Мабуть, не дуже добре, бо вчителька говорила так, ніби хотіла додати: «Бійся бога!»

— Але не сказала, — боронився Міхал.

Коли він звірився із своїми сумнівами перед Агнешкою, та спитала:

— Ти описав щось страшно?

— Та ні! Я писав не про якісь там страхіття, а про надію. Слово честі.

І, добувши зошит, Міхал прочитав про ката, який, стинаючи засудженому голову, надівав зелені рукавиці.

— Ой леле! — скрикнув Вітек. — Це може приснитись!

— Аж моторошно! Звідки це тобі в голову... — почала злякана Агнешка, але Міхал її перепинив:

— Я читав у якійсь книжці, що кат був у червоних рукавицях, і зразу подумав, що коли б він був у зелених, засудженому було б приємніше. Ти ж сама казала, що зелений — це надія. Звичайно, — додав ущипливо, — Олек написав би краще.

— Атож, Олек гарно пише і багато знає.

— Те знає, що вминає, — в Міхала явно зіпсувався настрій. — Коли б він так багато знав, йому було б про що говорити, а то ж мовчун, якого світ не бачив.

— Нічого схожого! Ну, може, Олек не говорить стільки, як ти, бо він несміливий.

— Несміливий? Це значить, що в нього нечисте сумління! — зрадів Міхал. — Я, коли, було, чогось накою, завжди ставав страх який несміливий. Послухай мене, Агнешко, стережися, він мені зразу видався підозрілим. Напевно, який-небудь кошмар...

— Дурниці! — засміялась Агнешка. — Олек хороший товариш і добре вихований хлопець. А який здібний! І спортом займається, і навіть — скажу вам по секрету — пише вірші! Он як! І всі його люблять, можете перевірити!..

— А нас не люблять? — уголос міркував Міхал, коли вони залишилися вдвох з Вітком. — Тільки Шафранцова,

можливо, не дуже-то мене полюбляла, але так було спочатку, а наостанку навпаки, ти ж сам бачив, еге? І Пімпусь як мене любить! Чи, може, ми не здібні? Коли Агнешка побачить тепер мій табель, їй очі на лоба полізуть. Йй-бозю-козю! І твій теж! А вірші? Вірші — це нам за іграшку, еге?

— Ну...— почав непевно Вітек.

— Вітку, не виламуйся і слухай, що я кажу: не святі горшки ліплять. Ти забув, як я вмент склав вірша про Данку? Що, поганий вірш? А ще один пам'ятаю з Лодзі, теж нічогенький віршик. Зараз... як воно там було... «Ти ж моя кохана, соломою напхана...», далі забув, але, коли схочу, вмить придумаю кінець. Агнешка гадає, що ми не втнемо? Тільки Олек? Вуха від оселедця!

— Ет... це так собі, смішки, а не правдиві вірші. Поет, кажуть, коли пише, то мучиться, зітхає й переживає... а не так — стук-грюк.

— Як не втне, то зрозуміло, що мучиться й зітхає. Олек, напевно, такий худючий від зітхань. І скажи мені, порадь — що зробити, щоб накласти йому по потилиці? Агнешка зразу б стала дивитись на нас інакше. Дівчата дуже поважають силу.

— Вона ж знає, що ти сильний... Бачила тоді, з тачкою.

— Е, то не те. Кажу тобі, я б йому з охотою надавав по шиї! Аж руки сверблять. І чого вона так носиться з цим держакон од щітки?

— Він їй подобається. Це річ цілком нормальна.

— Нормальна? Чому?

— Тому що він у дев'ятому класі. Ти такий мудрий, а цього не розумієш? Дівчата дивляться тільки вгору, хіба ти не зауважив? Гражина й Данка аж корчаться, коли бачать, що за нашою Аліною ходить один із сьомого.

— За отою з косами?

Вітек киває, а Міхал пильніше, ніж звичайно, придивляється до друга, який віднедавна дозволяє собі висловлювати цілком самостійні думки. Ну-ну!..

Вже кілька днів Агнешка не робить уроків у кухні. Разом з подругою готується до випускних іспитів. Вони сидять на тому чи на тому балконі, повторюють пройдений матеріал, одна одну перепитують. Удруге за цей тиждень до них приходить старший товариш, або

Олек, або тичка до квасолі, або держак од щітки. Займаються вони в Агнещиній кімнаті.

Вітек і Міхал теж не просиджують уже щодня годинами за кухонним столом, що колись був яблуком незгоди, а тепер, завжди чисто вишаруваний, чекає на хлопців. Та чекає здебільшого даремно. Міхал вирішив, що в кухні зараз дуже жарко, а крім того, шкідливо для очей — надто ясно світить сонце. Тож вони роблять уроки або в кімнаті механіка, якщо Агнешка в себе, або в покої Шафранців, якщо подруги сидять на балконі з двору.

— Знаєш, Вітку,— каже Міхал, зиркаючи в бік кімнати Толлочко, яку видно крізь широко відчинені двері, і ловлячи вухом звуки, що долинають звідти,— я цієї тички до квасолі не розумію. Ніби такий метикований, у дев'ятому класі, а дивись — сьогодні вже вдруге сюди прибіг. Де його розум? Адже він живе аж на Закроchimській!

— Такий світ! — згоджується Вітек.

— І скільки гає часу! Уявляєш!

— Може, дівчата його просили?

— Нащо? Могли б попросити мене чи тебе. Я б заглянув у підручник і теж перевірів би їх.

— А може, Олек їм пояснює? Адже ж він на два класи старший, то, мабуть, таки більше знає.

— Сумніваюсь. Мені він не здається тямовитим. Щоправда, трохи розбалакався, але якби ти знав, чим він морочить Агнещці голову, ти б луснув!..

— Ну? — зацікавився Вітек.

— Лялькою! Я на власні вуха чув, їй-бозю-козю! Розповідав про якусь ляльку, та Агнещці це, видно, набридло, бо вона його перепинила, а потім зразу заговорила про якогось Вокульського, що цей Вокульський їй подобається...

— Вокульський?

— Еге. Я добре чув: Вокульський. Не знаєш такого? Я теж не чув, мабуть, він не з нашої школи. Але цей довгань розпалився, мабуть, з ревнощів, і почав їй пояснювати, що цей Вокульський сякий та такий і йому зовсім не подобається. А за хвилину — знов про ту ляльку. Ну, то хіба ж він розумний?..

— Вокульський?.. Вокульський... — силкувався щось пригадати Вітек. — Лялька?.. Ага, вже знаю. Тато при-

носив з бібліотеки книжку і вечорами вголос читав мамі. Там було щось про Вокульського!.. І про ляльку! Згадав: книжка називалася «Лялька»... Вони, напевно, говорили про цю книжку...

— Та-а-ак? — обличчя в Міхала витяглось. — Може, я не розчув...

Протягом десяти з гаком хвилин чути тільки шелест перегортуваних сторінок і шурхіт кулькових ручок, що бігають по папері.

— Агнешка таки змінилася, — відірвавши очі від зошита, каже раптом Міхал, — ти, мабуть, і сам помітив, еге?

— Це тобі здається.

— Як здається? Хіба я сплю? Очі й вуха в мене на своєму місці. З математики вона тобі вже не допомагає!

— А навіщо? Я сам даю собі раду. Ти ж бачиш — задачі розв'язую одну за одною, зараз звіримо відповіді, чи однаково вийшло.

— Але так негарзд. Кажі собі, що хочеш, — а негарзд. Вона ж повинна хоч заглянути, спитати, чи все тобі зрозуміло. Коли взялася, то вже треба до кінця. Я так вважаю...

Ніби у відповідь на ці слова, двері вчительчиної кімнати відчинились і в них з'явилась Агнешка, а за нею високий худорлявий хлопець.

— До побачення, Агнісю. До завтра.

— До побачення. Завтра в мене шість уроків.

Міхал з Вітком не встигли багатозначно зирнутись, як Агнешка стала на порозі.

— Ох, як ми мучимося з Малгосею! Жах! Мені вже голова йде обертом.

— Мабуть, не дуже, — недовірливо сказав Міхал. — Чого ж ти така весела?

— А того, що попосміялася з Ольгерда. Він не сповна розуму.

— А що! Розкусила його? — зрадів Міхал.

— Побачив фотографію моєї мами, знаєте, ту, яка висить над тахтою, і сказав, що я на неї дуже схожа. Мені тільки й лишалось, що сміятись. Адже моя мама була гарна. Чого він такі дурниці плете? Чи йому бракує десятої клепки? Ну, хлоп'ята, будьте! Ще стільки треба зробити! — і Агнешка, жваво повернувшись, пурх-

нула до себе. Перше ніж двері зачинилися, ще раз промайнуло її усміхнене, веселе обличчя.

— «Не сповна розуму!» — передражнив Міхал.— То чого ж вона радіє, ніби іменинниця?..

— Я ж тобі казав... До того ж він прийшов сьогодні з букетом.

— Ти бачив? — Міхал аж зошита відсунув.

— Бачив. Я саме був у передпокої і почув, що хтось іде по сходах. Думав, це ти, відчиняю,— а він очима лупає і простягає до мене руку з фіалками. Видно, сподівався, що вона відчинить. Ну, й отетерів і сховав квіти за спину. Агнешка зараз вискочила в передпокій, напевно, сиділа на балконі. Що бачив, те бачив.

— Йолоп! З букетом? До дівчини? Це вже треба бути несосвітенним йолопом!

Вітек, вважаючи, що тему вичерпано, знову взявся до задач. Міхал теж присунув до себе зошит, дивився в підручник, але щось заважало йому зосередитись. Він виводив на чернетці кола й квадрати, з'єднував їх у химерні піраміди, домальовував вуса й очі. Нараз стукнув олівцем по столі й промовив, крутячи головою:

— Ні! Мені все це не подобається, і крапка!..

Вітек пирснув сміхом.

— Ти чого смієшся? — грізно спитав Міхал.

— Бо ти говориш і крутиш головою точнісінько так само, як Шафранцова.

— А от я тобі зараз скажу щось таке, що тобі враз перехочеться сміятись.

— Що? — насторожився Вітек.

— Постав на Агнешці хрест. Прощай навік, та й край. Повторюю: я тобі раджу.

— А ти?

— Я?.. Я вже давно зрозумів, що до чого. Хіба ти не помітив, що я дозволяю тичці до kwasолі носити Агнешчині книжки?

— Я думав, що просто так виходило...

— І помилявся. Хоче — нехай їй Олек носить. Будь ласка! А ти теж не лізь. Треба мати самолюбство, ясно?

— Але ж ти сам лізі!

— Я не лізі, просто мені шкода його матір — щомісяця хлопцеві нові підметки! Уявляєш, скільки це коштує? Агнешка цього, либонь, не розуміє. Жаль мені, її. Мушу тобі сказати: поки водилася з нами, вона була

дівчина серйозна і взагалі хоч куди. А тепер — сам бачиш: ляльки, квітки, братки, фіалки... Ні, це не для нас.

— Найгірше те, що він у старшому класі,— озвався Вітек.

— Атож! Як в око вліпив. Це страшенно незручно. А навіщо нам така рахуба?

— Зрештою, в нашому класі, наприклад, Гражина Сузік...

— Я помітив...— тон був значливий.

— Що? Що я ніс їй портфель? — підозріливо спитав Вітек.

— І тому вчора так поспішав.

— Вчора й сьогодні,— хвастався Вітек.— Знаєш, Гражина розумна дівчина, розумніша за інших, справді. Неодмінно хотіла сама побачити мій твір. Він дуже їй сподобався.

— Еге, чула, що вчителька похвалила,— то зараз і собі те саме.

— І зовсім не те саме! — обурився Вітек.— Вона мені сказала одну річ... я зроду ще такого не чув. Щось таке...

— Щось м'яке! — глузливо відказав Міхал.— Ти ще багато чого не чув.

— Можливо, але такого, як тепер...

— Я тобі повторю, хочеш?

— Ти підслухував?! — скипів Вітек.

— Ні. Але вона колись і мені сказала таку річ.

— Напевно, не те!

— Ну то скажи, що?

— Де ж пак! Ти зараз почнеш хвалитися, що й тобі говорила те саме.

— Гаразд, тоді я тобі скажу. Якось, уже давно, розмовляли ми про всяку всячину, ну і в кінці я почув, що в мене дуже розумне обличчя, особливо в профіль...

— Ой матінко! — зойкнув Вітек.— А я думав...

— Я теж так думав. І того самого дня довідався від Збишка, що й він теж...

— І ти йому сказав?

— Кожному очі розкривати? Тобі — інша річ. Але я вже тобі колись казав: не піддаваймося на дівчачі штучки, бо пропадемо, як сіль у воді! Казав?

Вітек мовчав, тяжко пригнічений. Він знав першого розчарування: піймався на красні слівця.

Міхал удавав, що нічого не бачить.

— Складаймо книжки і гайда на свіже повітря! Я покажу тобі, яка тепер стала на ша печера. Ти її не впізнаєш!

— Ти туди ходив? Коли?

— Усі ті дні... перед святками. Але не кажи нікому.

Хлопці вибігли з парадного і за кілька кроків од нього побачили Черніка. Він стояв, задерши догори голову, і повертав її то в один, то в другий бік, ніби розглядаючи дах чи комини зруйнованого будинку.

— Що це ви, дядю,— замість комісії? — спитав Міхал.

— Мені ті комісії вже набридли. Усе жданиками годують. Я оце дивлюся, чи є де поставити телевізійну антену. Можуть же Піотровські мати пральну машину, а ми купимо телевізор. Я вже питався. Візьмемо на виплат. Менше будете ганяти по місту, еге?

І Вітек, і Міхал не йняли віри своїм вухам — телевізор! Вони хотіли були докладно розпитати механіка, але в цей час їхню увагу привернуло щось інше.

Вулицею швидко йшли Піотровські. Пані Ірена радо вимахувала якимсь папірцем. Чоловік не міг за нею угнатися.

— Квартира! — гукала вона. — Ми вже маємо ордер на квартиру! Пане Черніку, для вас теж є, і для пані Анелі! Агнешко! — простягла руку в бік балкона. — Тьоті теж виписали ордер! Завтра можна одержати! За тиждень — переселення!..

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

**ОЖОГОВСКАЯ ГАННА
УХО ОТ СЕЛЕДКИ**

(На українском языке)

Редактор К. І. Гловацька
Художній редактор М. С. Пшінка
Технічний редактор С. М. Клокова
Коректори Г. В. Книш, Р. М. Зарембовська

Здано на виробництво 28.IV. 1971 р. Підписано до друку 16.VII. 1971 р.
Формат 84×108¹/₃₂. Папір № 2. Фіз. друк. арк. 8,125 Обл.-вид. арк.
13,82. Умовн. друк. арк. 13,65. Тираж 30 000. Зам. 1—1100. Ціна 53 коп.

Видавництво «Веселка», Київ, Кірова, 34.

Київський поліграфічний комбінат
Комітету по пресі при Раді Міністрів
УРСР, вул. Довженка, 3.

53 коп.

